

શ્રી કૃત્ત શીતે ચિન્હમણિ-

પોરસ જાદુ પક્કાતી દાદ વિરાચિત

ગુજરાતી-ચિત્તામણિઃ

শৌরেজরীতি-চিত্তাঘণঃ

শ্রীমদ্বিশ্বনাথ চক্ৰবৰ্ত্তি প্রণীতঃ ।

শ্ৰীহৃষি মধুসূন্দৰ মাস অধিকাহিনী কল্পক সম্পাদিত ।

সাউৱী অপৰাশ্রম ইত্তে
শ্রীসতীশচন্দ্ৰ ভক্তিভৰ্বাচস্মাতি
কল্পক প্রকাশিত ।
গোঃ—সাউৱী, কেলা—হেছিনীপুর ।

ବିବେଦିତ ।

ବୈଷ୍ଣବଜଗନ୍ଧିରେଖ୍ୟ ଶ୍ରୀପଦିଖନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ-ପ୍ରଗୀତ ଏହି ପାଠୀର ମୁଦ୍ରା କାବ୍ୟ
ଶ୍ରୀହଥାନି ସହିନିଧାର୍ଥ ନିଃଶେଷିତ ହଟୀରା ଦାସ । ଅଞ୍ଜନୀର ଗୀତ ବୈଷ୍ଣବବ୍ୟଲେର ଏକାନ୍ତ
ଆଗ୍ରହେ ଏକ ମଂକୁରଣ ଶ୍ରକ୍ଷମିତ ହିଁଲ । ଶ୍ରୀହଥାନି ଶ୍ରୀଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଠାକୁର୍ ହେ
ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପଦାରେର ଚୂଡ଼ାମଣି, ତାହା ବୈଷ୍ଣବ ମୁଖୀରାତ୍ରେଇ ପ୍ରବିଲିତ । ମୁଡରାଙ୍ଗ
ଏହି ଶ୍ରୀହଥାନି ବୈଷ୍ଣବଶାତ୍ରେଇ ଆକଳନୀୟ ହିଁବେ ତାହା ସମ୍ଭାବ ବାହଳ୍ୟ । ଏହି
ଗ୍ରହ ପୁନଃପ୍ରକାଶେ ସେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହଇଯାଛି ତାହା ମୁଖୀଅକୁରଣ ଉତ୍ସବରେ ସରକାର
ମିନ୍ଦ ଶୁଣ-ଗ୍ରହିତାଗୁଣେ ଗ୍ରହେର ମୋଷଭାଗ ପରିପ୍ରେତ୍ୟାଗପୂର୍ବିକ ଦ୍ୱାତାବିକ ଶବ୍ଦାଗ
ଗ୍ରହଣ କରିଲେଇ ନିଜେର ଶ୍ରୀ ଧନ୍ତ ମନେ କରିବ ।

ପୌର ମଂକୁରାଙ୍ଗ, ୧୩୮୦ ମାଲ ।

ମାଉରୀ ଅପରାଧମ ।

ଥେଲିନୀଗୁରୁ ।

୧୩୮୨ମ୍ବାଦୁର୍ବଳ —

ଶ୍ରୀନାଥୀମୁଦ୍ରା ଉତ୍ସବାଚଳିତ

শ্রীভজরীতি-চিত্তানন্দিঙ্গ ।

প্রথমং সর্গং ।

মঙ্গলাচরণম् ।

ষল্লোকৰীতি শ্রুতি-গীতিমাত্রা-
লোকোন্তরাত্মানুভবে প্রমোদম্ ।
মুক্তেৰ মুক্তাঃ স্পৃহযন্তি ষষ্ঠে
তাঃ কৃষ্ণলৌলা-ব্রজভূমিমীড়ে ॥ ১ ॥

টীকা ।— শ্রীগাধাকৃষ্ণাভ্যাং নমঃ ।   শ্রীহরিদাসেভ্যোঃ নমঃ ।

প্রণয় শ্রীগুরুন ভূয়ঃ শ্রীকৃষ্ণং তৎপুর সত্রজম্ ।
শ্রীচৈতন্যস্তু সগণং লোকনামং সমাখ্যায়ে ॥

গ্রহ্যাদন্তে স্তুতিরূপমঙ্গলমাচরণি । যদ্বাকেতি । ষষ্ঠাঃ কৃষ্ণলৌলা ব্রজ-
ভূমেরোকানাং রীতিঃ লোকস্তু ভূবনে জনে ইত্যভিধানাং ভূবনপক্ষে রীতি
বক্ষ্যমাগানাং গৃহোত্তানবনাদীনাং সুসংস্থানরূপা । জনপক্ষে শ্রীকৃষ্ণস্তুপরি-
কথাগাং চিদানন্দময়দেহপি লোকবচ্ছেষ্টাদিকৃপাচ । শ্রত্যা শ্রবণেন যা পীতিঃ
পানং তন্মাত্রাদপি পানমাত্রাসক্তিপূর্বকশ্রবণং, কিং পুনর্মুননাদিনা অমুভবাং
মুক্তাঃ কিং পুনরঘোঃ । লোকোন্তরাত্মানুভবে ব্রহ্মানুভবে কিং পুনরঘোত্ত
প্রমোদং হর্ষং মুক্তেৰ মুক্তেৰ ষষ্ঠে কৃষ্ণলৌলা ব্রজভূমৈ ইত্যবতুমর্থে চতুর্থী,
যাঃ কৃষ্ণলৌলা ব্রজভূমিঃ স্পৃহযন্তি স্পৃহাং কুর্বন্তি । তাঃ প্রসিদ্ধাঃ কৃষ্ণলৌলা
যত্র তাঃ ব্রজভূমিঃ । যথা কৃষ্ণলৌলাব্রজভূমিঃ লৌলাসমূহে যত্র তাঃ ভূমিঃ কৃষ্ণলৌলা
স্বাদনস্তু ফলস্থপি সর্বোন্তমন্তি ধ্বনিতম্ ॥ ১ ॥

ব্যাখ্যা ।— শিষ্টাচার-পরম্পরায় গ্রহকার শ্রীমদ্বিষ্ণুৰ চক্রবর্তী ঠাকুৰ
গ্রন্থের দৃচনাকে স্তুতিরূপ মঙ্গলাচরণ করিতেছেন । “আমি সেই প্রসিদ্ধা
কৃষ্ণলৌলামহু ব্রজভূমকে বা যথায় শ্রীকৃষ্ণের লৌলাগ্রাজ অর্থাৎ লৌলাসমূহ বর্তমান
সেই ভূমিকে বন্দনা করি অথবা শ্রীকৃষ্ণ, তদীয় লৌলা ও ব্রজভূমি এই ভিনকেই

শ্রীকৃষ্ণচৈতন্যমংগলকৃপ-
মন্ত্রেত্মানন্দমিহাদিবিভাষ্য ।
সোকৈরযুগ্মঃ ব্রজলোকবশ্যঃ
ভজন্ত্যবশ্যঃ শুচিতোহপ্যবশ্যম্ ॥ ২ ॥

টীকা ।—শ্রীকৃষ্ণচৈতন্য এব ইস্বরপদ্ধতিবশ্যং ভজানি । অবশ্যং পদং নিশ্চয়ার্থকম् । কৌদৃশম্ । অবৈতৎ নিরূপমম্ । আনন্দং সুখকৃপম্ । আদি-প্রাগভাবরহিতম্ । নিত্যং ধৰ্মসরহিতম্ । সোকৈরযুগ্মং লোকবিচারাগম্যম্ । ব্রজবাসিলোকানাং ভাবাদিভিরাক্রান্তস্থান শ্রীকৃষ্ণেন সহৈক্যাত্ম ব্রজলোকানাং বশ্যং বশীভূতম্ । শুচিতঃ পারকাদপ্যবশ্যং ভজানি । যদ্য ভজনান্তীচৌহপি পৃতো ভবঙ্গীতি হেতোঃপীতি ভাবঃ । যদ্য অন্তেরবশ্যমনধীনৱপি শ্রীবাধিকা-ভাবাক্রান্তস্থান শুচিতঃ শৃঙ্খারবসতোহপি ব্রজলোকাধীনম্ । পক্ষে । অবৈতমন্ত্রেত-

বন্দনা করি । এই ব্রহ্মভূমির ‘লোকবীতি’ অতীব বিচিত্র । ‘লোক’ শব্দে ভুবন ও জন উভয়ই বুঝাও । স্বতরাং ভুবন পক্ষে—ব্রজস্থ গৃহোদ্যান-বনাদির সুসংস্থানকৃপা বীতি এবং জন পক্ষে—শ্রীকৃষ্ণ ও কংপরিকরণের চেষ্টাদিকৃপা। বীতি বা কৃষ্ণ বুঝাইয়া থাকে । এই চেষ্টাদি চিদানন্দময় হইলেও লোকিকরণে অতীত হয় । এই ব্রজলোকবীতি মননাদি দ্বারা অনুভব করা দূরে থাক কেবল শ্রতিপুটে পান মাত্রই অর্থাত্ব আসতি পূর্বক শ্রবণ মাত্রেই অন্তের কথা কি, মুক্তব্যক্তিগণও দুশ্র'ভ ব্রহ্মানুভব-জনিত আনন্দকেও (অন্তরূপ আনন্দের ত কথাই নাই) পরিক্র্যাগ করিয়া সেই কৃষ্ণলীলা-ব্রজভূমির স্মৃতি করিয়া থাকেন ।” অতএব এই গ্রন্থান্বাদনের ফলত যে সর্বোত্তম, তাহা এতদ্বারা স্পষ্ট ধ্বনিত হইল ॥ ১ ॥

অনন্তর শ্রীকৃষ্ণচৈতন্যদেবকে আমি অবশ্য ভজনা করি । এস্তে ‘অবশ্য’ পদ নিশ্চয়ার্থক । সেই শ্রীকৃষ্ণচৈতন্য কিরূপ ?—অবৈত অর্থাৎ নিরূপ, আনন্দকৃপ, আদি অর্থাৎ প্রাগভাব রহিত, নিত্য অর্থাৎ ধৰ্মস রহিত, ও লোক-বিচারের অগম্য এবং তিনি অনধীন হইয়াও ব্রজভাবাবিষ্ট এবং শ্রীকৃষ্ণের সহিত অভিন্ন হেতু ব্রজলোকের বশীভূত । আবশ্য তিনি পারমেরও পারম ।” তাহার ভজনে অতি নৌচ ব্যক্তিও পৃত অর্থাৎ—“অন্তের শুচিপ্রদ হয়”

চার্যম্ আদিষ্টং নিত্যমিতি পদং যন্ত তমানন্দ নিত্যানন্দমিত্যর্থঃ। অর্থাৎ সমানন্দ শ্রীকৃষ্ণকে। শ্রীকৃষ্ণ এব চৈতন্ত্যসম্বৰুপস্তং ভজানি। অবৈতানিপদং পূর্ববিশেষণম্। তথাহি। গোপ্যস্তপঃ কিমচরন্য যদমুক্তুরূপং লাবণ্যসারমসমোর্ধ্ব অনন্তসিদ্ধমিত্যাদি শ্রীভাগবতোক্ত্য। নিরপৰমত্বৈবাবৈত্যম্। গোবিন্দং শচিদানন্দ-বিগ্রহমিতি গৃঢং পরংত্ব অমুক্তলিঙ্গমিতি রসো বৈ স ইত্যাদিশ্রূত্য। চৈতন্ত্যানন্দ-বসনিত্যাদিকৃপম্। ষষ্ঠো বাচো নির্বর্তনে অপ্রাপ্য মনস। সহ ইত্যাদিন। লোকামৃগং লোকবিচারাগম্যম্। গোপীভিত্তে ভিত্তে অন্ত্যে ভগবান্বাগবদিত্য-নন্তরং তদশে দাক্ষ্যস্ত্রবদিত্যাদিন। ব্রজলোকবগ্নম্। অপবিত্রঃ পবিত্রো বা সর্বাবস্থাং গতোহপি বা। ষঃ অবৈত পুণ্যৌকাক্ষং স বাহাভ্যস্তবঃ শুচিরিতি। যন্মামক্রতিমাত্রেন পুমান্ববতি নির্মলঃ। তন্ত শৌর্যপদঃ কিঞ্চা দাসানামবশিষ্যতে। ইত্যাদিন। যন্ত প্ররূপাদিন। শুচিভূতি ততঃ শুচিতোহপ্যবগ্নং ভজানি। যথা। ন পারযেহহং নিরবগসংযুজ্যাং স্বসাধৃত্যাং বিবুধাযুর্বাপি ষঃ। য। মাহভজন্ম দুর্জ্জরগেহশৃঙ্গলাঃ সংবৃশ্যাতদঃ প্রতিযাতু। স দুর্লা ইত্যাদিন। অন্তেরবগ্নমন-দৌরমপি শুচিঃ শৃঙ্গারতোহপি ব্রজলোকবগ্নং ব্রজলোকাধীনম্॥ ২॥

ইহাই ‘অপি’ শব্দের তাৎপর্য। আবার ‘শুচি’ শব্দ শৃঙ্গারবসকে নির্দেশ করে। শৃঙ্গার শুচিরজ্জলঃ।” অতএব তিনি অন্তের অবগ্নি অর্থাৎ অনধীন হইয়াও শ্রীবাদার ভাবাক্রান্ত বলিয়া শৃঙ্গারবস বা মধুব রসান্বাদনের নিমিত্তই ব্রজলোকের অধীন। পক্ষান্তরে “অবৈত” শব্দ শ্রীমদ্ব অবৈতাচার্যকেই নির্দেশ করিতেছে এবং “আনন্দমিহাদিনিত্যম্” বাকে আদিষ্ট ‘নিতি’ এই পদ ষাঠার মেই আনন্দ অর্থাৎ শ্রীমন্ত্যানন্দ প্রভুই ব্যক্তিত হইয়াছেন। অতএব বসম্বৰুপ শ্রীকৃষ্ণচৈতন্ত্য অহা প্রভু এবং তদীয় অঙ্গ শ্রীমন্ত্যানন্দ প্রভু ও তদীয় অধীতার রূপ শ্রীমদ্ব অবৈতপ্রভুকে ভজন। করি। ইহাই তাৎপর্য।

আবার শ্রীকৃষ্ণকেও এইরূপ অর্থ শুচিত হয়।—“শ্রীকৃষ্ণ, চৈতন্ত্য বস স্বরূপ তাহাকে ভজন। অবৈতাদি পদ পূর্ববৎ শ্রীকৃষ্ণের বিশেষণক্রপেই গ্রহণীয়। শ্রীকৃষ্ণ—অবৈত অর্থাৎ নিরপেক্ষ। ইহাই প্রমাণ—

‘গোপ্যস্তপঃ কিমচরন্য যদমুক্তুরূপং লাবণ্যসারমসমোর্ধ্বমনন্তসিদ্ধমিত্যাদি’—অর্থাৎ গোপীগণ কি অবির্বচনীয় তপস্তাই করিয়াছিল যে, তাহারা এই শ্রীকৃষ্ণের অসমোর্ধ্ব (যাহার সমানও নাই অধিকও নাই) এবং স্বাভাবিক রূপ ও

শ্বেতগ্নিসার অহরহঃ নয়মগোচর করিয়া থাকে' ইত্যাদি শ্রীভাগবতের উক্তিতেই
সিদ্ধ হইয়াছে । আরও তিনি যে 'চৈতুরমস্তকপ এ নিষ্ঠ্য তাহা—

"গোবিল্দং মচিদামল্বিগ্রহমিতি ।"

গৃটং পরং ব্রহ্ম মনুষ্যক্ষিণমিতি ॥

"রসে। বৈ সঃ ॥"

ইত্যাদি শ্রুতি-প্রমাণেই পরিব্যক্ত হইয়াছে এবং তিনি যে 'শোকের
জর্কবুদ্ধির অগম্য'—বা বাক্য মনের অতীত—“যতো বাচো নিবর্ত্তে অপ্রাপ্য-
মনসা সহ ইত্যাদি বাক্যেই প্রৱাপিত হইয়া বালকের
স্থায় নৃত্য করেন এবং দাক্ষবন্ধুর শ্রায় তাঁহাদের একান্ত বশীভৃত । বধা—

"গোপিভিত্তোভিতে ইন্ত্যৎ ভগবান् বালবদিতি ।"
"তদশো দাক্ষবন্ধুবদিতি ।"

এইজন্তহ তাঁহাকে 'ব্রজপোকবণ্ণ' বলা হইয়াছে । আবার শ্রীকৃষ্ণের
নাম স্মরণমাত্রেই জীবের অন্তর্বাহ পরিত্ব ও নির্মল হয়, এইজন্ত তিনি শুচি
হইতেও পরম শুচি । বধা—

'অপবিত্রঃ পবিত্রে। বা সর্বাবস্থাঃ গতোহপি বা ।
যঃ প্রবেশ পুণ্যৌকাঙ্কং স বাহাভ্যাস্ত্ব-শুচিঃ ।'
"স্বামক্ষতিমাত্রেণ প্রযান্ ভবতি নির্মলঃ ।
তন্ত্র তীর্থপদঃ কিম্বা দাসানাশবশিয়াতে ॥"

অধিবা 'শুচি' শব্দে উজ্জ্বল বা মধুর দেহ দুঃখায় । অতএব তিনি অন্তের
অবধীন হইলেও ব্রজের মধুর দমের নিমিত্তেই ব্রজমনের একান্ত অধীন ।
ব্রজগোপীদের প্রেৰণ পরিশোধ করিতে না পারিয়া স্বত্বাতে বশিয়াছেন—

"ন পাবেহহং নিত্যবন্ধ সংযুক্তং স্বসাধুক্ত্যুত্ত্বিত্যাদি ।"

হে সুন্দরীগণ ! তোমাদের সংযোগ বা সম্বন্ধের কামমূল প্রতীয়মান
হইলেও বস্তুতঃ নির্মল প্রেৰণ, স্ফুরণ নির্দোষ । তোমরা কৃতব্য হইয়াও
চুর্জের গৃহশৃঙ্খল অর্থাৎ গৃহসম্বন্ধি-ক্রিহিক-পারলোকিক-স্মৃথকর লোকধর্ম-ধর্ম্যাদা
পরিধা : করিয়া পরমানন্দাগের সহিত আমার যেকোণ ভজন করিয়াছ, অন্তের
প্রাণ প্রেৰণযুক্ত হেতু আমি তাদৃশ একনিষ্ঠ হইতে পারি নাই ; স্ফুরণ
আমি তোমাদের সেই অসাধারণ সাধুকৃত্বের প্রত্যুপকার করিতে অনন্ত-

କାବ୍ୟଂ କବେଃ କାବ୍ୟକୁଳୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧଃ
କାବ୍ୟଶ୍ରୀ କାବ୍ୟକୁ ସତୋହସ୍ତି କାବ୍ୟମ୍ ।
ତଦେବ କାବ୍ୟଂ ମମ କାବ୍ୟକାବ୍ୟଂ
ବ୍ରଜେକକାବ୍ୟଂ ପରମଞ୍ଚ କାବ୍ୟମ୍ ॥ ୩ ॥

ଟୀକ୍ଷ୍ଣ ।— ଭାଗବତଙ୍କଥା ଉଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିରାଲୋପବିକରାଦିର୍ବନ୍ଦମୟକାବ୍ୟଟେହେତୁମ୍,
କାବ୍ୟତ୍ରଂ ସ୍ଵଭବିତ୍ୟାହ କାବ୍ୟମିତି । ଏକଦ୍ଵିତ୍ୟବାର୍ତ୍ତ୍ୟାଯାମୁଖ୍ୟୋଗିତ୍ୱାଦାଦୌ
କାବ୍ୟାଲିଙ୍କରଂ ଲିଖ୍ୟାତେ । କାବ୍ୟପ୍ରକାଶକୁଳରେ ।— ତଦଦୋଷେ ଶଦାର୍ଥୌ ସଞ୍ଗା-
ବଳଙ୍କରୀ କାପି । ଅନ୍ତାର୍ଥଃ । ଦୋଷରହିତୌ ଶଦାର୍ଥୌ ତୃତ୍କାବ୍ୟମ୍ । କୁଦୁଶୀ ।
ସଞ୍ଗାରୀ କାପି ଅମଙ୍କରୀ ଉଦ୍‌ଦର୍ଶକାରବିଶିଷ୍ଟୌ । କଞ୍ଚ ଚିନ୍ତାତେ । ସାକ୍ୟଂ ରମାଆକଂ
କାବ୍ୟମ୍ । ଅନ୍ତାର୍ଥଃ । ରମାଆକଂ ସାକ୍ୟଂ କାବ୍ୟମିତି । ଅନ୍ତାର୍ଥରେ । ବୀରିତିରାଆ
କାବ୍ୟଶ୍ରୀ । ବୀରିତିମହିତଃ କାବ୍ୟତ୍ରମ୍ । ବୀରିତିଗୋଡ୍ରୀପ୍ରଭୃତ୍ୟଃ । ଅଲକ୍ଷାରକୋଣ୍ଠରେ

କାଲେଶ ସମର୍ଥ ହିଁବ ନା । ପରତ୍ତ “ଯେ ସଥା ଆଂ ପ୍ରପଦରେ ତାଙ୍କୁଥେବ ଭଜାମ୍ବହୟ—
—ଅର୍ଥାତ୍ ସାହାରା ଆମାକେ ସେତାବେ ଭଜନା କରେ, ଆମିତ ଭାହାଦିଗକେ ମେହି
ଭାବାମୁରୁପ ଫଳ ଦିଯା ଭଜନା କରି ।” ଏହି ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ହିଁତେ ସେ ବିଚୁକ୍ତ
ହଇଲାମ୍, ଇହାରେ ପ୍ରତିକାର ଅମ୍ଭବ । ସନ୍ତତଃ ତୋମାଦେର ନିକଟ ଖାଲିହି
ହଇଲାମ୍ ॥ ୨ ॥

ଭଗବାନ୍ ଓ ଉଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିରାଲୋପବିକରାଦି ବର୍ଣ୍ଣମୟ କାବ୍ୟର କାବ୍ୟତ୍ରିଇ ସେ
ସର୍ବୋତ୍ତମ, ତାହା ଏହି ଶୈଳେ ବିବୃତ ହିଁଯାଚେ । ପ୍ରଥମତଃ ଉପଘୋଣିଧୋଧେ
କାବ୍ୟାଦିର ଲଙ୍କଗ ଲିଖିତ ହିଁତେହେ । ‘କାବ୍ୟପ୍ରକାଶ’ ଯତେ,—“ତଦଦୋଷେ
ଶଦାର୍ଥୌ ସଞ୍ଗାବଳଙ୍କରୀ କାପି ।” ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରମାଦାଦିଗୁଣ୍ୟୁକ୍ତ ଓ କୋଥାଓ
ଉଦ୍‌ଦର୍ଶକାରବିଶିଷ୍ଟ ଦୋଷରହିତ ଶଦାର୍ଥେର ନାମହି କାବ୍ୟ । କାହାରୁଓ ଯତେ “ବାକ୍ୟଂ
ରମାଆକଂ କାବ୍ୟଂ” ଅର୍ଥାତ୍ ରମାଆକ ବାକୋର ନାମହି କାବ୍ୟ । ଅନ୍ତାର୍ଥରେ—
“ବୀରିତିରାଆ କାବ୍ୟଶ୍ରୀ” ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଡ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ବୀରିତିଇ କାବ୍ୟେର ଆଜ୍ଞା ।
‘ଅଲକ୍ଷାରକୋଣ୍ଠରେ ବଲେନ—“କବି ବାଙ୍ମିନିର୍ମିତିଃ କାବ୍ୟମ୍ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାକ୍ତନ
ସଂସ୍କାରବିଶିଷ୍ଟ ବାକ୍ତିହି କବି ନାମେ ଅଭିହିତ । ମେହି କବିର ଅସାଧାରଣ
ଚମକାରକାରିଲୀ ବାକୋର ରାଚନାର ନାମହି କାବ୍ୟ । ସାହା ହିଁକ ଅନ୍ତଃପର ମୂଳ
ଦିଷ୍ଟରେ ଅମୁନ୍ୟନ କରା ଯାଇହେହେ ।

କୁଞ୍ଚତେ । କବି-ବାଙ୍ମନିଷ୍ଠିତିଃ କାବ୍ୟମ् । ଅସାଧାରଣଚମତ୍କାରକାହିଁରଚନା ହି ନିଷ୍ଠିତିଃ । ଅନ୍ତ ସତେ କବେଳକୁଣ୍ଠମ୍ । ସଥୀ- ସର୍ବୀଜୋ ହି କବିଜେଷ୍ଟଃ । ବୌଜଂ ପ୍ରାକ୍ତନମଂକ୍ଷାରବିଶେଷମ୍ । ପ୍ରକୃତମୂର୍ତ୍ତମାମ । ବ୍ରଜୈକକାବ୍ୟା ମମ ପରଂ କାବ୍ୟମେଷ୍ଟ । କୁତ୍ତଃ ତନେବକାବ୍ୟମିତି । ତନେବ ବ୍ରଜମୟକ୍ଷିଲୀଲାଦିବର୍ଗନମୟଃ କାବ୍ୟରେବ କାବ୍ୟଃ, ନୟତ୍ଵ । ରୁମରସବାକ୍ୟନାମେବ କାବ୍ୟତ୍ଵାଃ । ପ୍ରାକ୍ତନାହକାଦୌ ରମାଭାସୋ ନ ତୁ ରୁମଃ ପରିଣାମବିରସତ୍ତାଃ ନଶରତ୍ତାଚ । କାବ୍ୟମିତି । ସଥୀ ମାତ୍ରିକପ୍ରମଧନ୍ତ ଭଗ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରାନ୍ତିତବ୍ୟବହାରଃ କହିଦେବ କବେଃ କାବ୍ୟକରଣେ ଶକ୍ତିମତଃ କାବ୍ୟକର୍ତ୍ତା ପ୍ରସିଦ୍ଧମ୍ । ସତ୍କାବ୍ୟଃ ତ୍ରୁଟି ସତେ ବ୍ରଜକାବ୍ୟାଦିତି, ଅନ୍ତି ବ୍ୟବହାରଃ । ସର୍ବରମପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୟ ମଧ୍ୟଦାଶ୍ତାଦିଚମର୍ବରମନ୍ତ୍ର ବ୍ରଜେ ଏବ ପ୍ରକଟନାଃ । ସର୍ବରମରସତ୍ତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଥୀ । ଶଲାନାମଶନିମିତ୍ୟାଦି ଦଶମେ । ରମେନୋଽକର୍ଯ୍ୟାତେ କୃଷ୍ଣକର୍ମପରେଷାରମ- ନିଷ୍ଠିତିରିତ୍ୟାଦି ଚ । ପୂର୍ବର୍ବ କାବ୍ୟନ୍ତ ସତେ ବ୍ରଜକାବ୍ୟାଦିତି । ଅଧିକ ଶକ୍ତି ସଥୀ । ଚନ୍ଦ୍ରମଶକ୍ତୁରତ୍ତୋତ୍ତମ ଶୋତ୍ରମିତି ସତ କାବ୍ୟନ୍ତ କାବ୍ୟମିତି କାବ୍ୟକାବ୍ୟମିତି । କାବ୍ୟାଧପି କାବ୍ୟମ୍ । ତଥାଚ । ଅସାଧାରଣଚମତ୍କାରକାହିଁ- ରଚନାଧପି ଅତିଶ୍ୟଚମତ୍କାରକରମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ମହାନ୍ତିତାବେଳ ବ୍ରଜକାବ୍ୟମେବ ମମ ବର୍ଣନୀଯମିତି ପ୍ରାର୍ଥନା ॥ ୩ ॥

ଏକମାତ୍ର ବ୍ରଜମୟକ୍ଷିଲୀଲାଦିବର୍ଗନମୟ କାବ୍ୟହି ଆମାର ପରମ କାବ୍ୟ ହଉକ । କେବନା ମେହି ବ୍ରଜମୟକ୍ଷିଲୀଲାଦିବର୍ଗନମୟ କାବ୍ୟହି ପ୍ରକୃତ କାବ୍ୟ । ତବେ କି ଅପର ବର୍ଣନାଯମ କାବ୍ୟକେ ପ୍ରକୃତ କାବ୍ୟ ବଲା ସାହିତେ ପାରେ ନା ?---ତହୁତର ଏହି,—ରମରସ ବାକ୍ୟେବରହି କାବ୍ୟତ୍ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାକ୍ତ ନାହକାଦିତେ ସେ ରମ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହସ, ତାହାର ପରିଣାମ- ବିରମଣୀ ଓ ନଶରତୀ ନିବନ୍ଧନ ତାହାକେ ରମାଭାସ ବଲା ଯାଏ, ପ୍ରାକ୍ତ ରମ ବଲା ଯାଏ ନା । ଶୁଭରାଂ ବ୍ରଜମୟକ୍ଷିଲୀଲାଦିବର୍ଗନମୟ କାବ୍ୟକେ ଉତ୍ସ କାବ୍ୟ ବଲା ଯାଏ ନା ; ଇହାଇ କ୍ଷାତ୍ର୍ୟ । ଆବାର, ଭଗ୍ୟବନ୍ତା ଦ୍ୱାରାହି ସେଇପି ମାତ୍ରିକ ପ୍ରମଧର ଅନ୍ତିତ୍ୱ ପୂର୍ବିତ ହସ, ମେଇକରପ ଚମତ୍କାର-ରଚନା-ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରମିତି କବିର କାବ୍ୟ, କାବ୍ୟତ୍ତା ଅର୍ଥାତ୍ କାବ୍ୟେର ଭାବ-ବିଦ୍ୟାନତ୍ତ୍ଵ ଦ୍ୱାରାହି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରେ । କିନ୍ତୁ ବ୍ରଜ-କାବ୍ୟ ହିତେହି ମେହି କାବ୍ୟେର ଅନ୍ତିତ୍ୱ ବା ବ୍ୟବହାର ଫୁଲିଛି ହସ । ଯେହେତୁ, ସର୍ବରମପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ମଧ୍ୟଦାଶ୍ତାଦି ମନ୍ତ୍ରକଳ ରମହି ବ୍ରଜଧାରେ ପ୍ରକଟିତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେ ସର୍ବରମପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା— “ରମେନୋଽକର୍ଯ୍ୟାତେ କୃଷ୍ଣକର୍ମେଷ୍ଟା ରମନିଷ୍ଠିତି” ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକର ରମେର ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସକର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ରମେହି ଅବନିଷ୍ଠିତ କରେ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରମାଣେହି ପ୍ରମାଣିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହିଇଯାଛେ । ଅତଏବ କାବ୍ୟେର କାବ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ କବିତ ବ୍ରଜ-କାବ୍ୟ ହିତେହି ସେ

ଚୈତତ୍ତକପୋଦିତରୀତିମେକା
ସେକାନ୍ତମଭ୍ୟନ୍ତମହଂ ସମୀତେ ।
ତତ୍ତ୍ଵଦୀହାନୁଗତୋତ୍ତଭାବେ
ଭାବୋଚିତୋ ଧ୍ୟେ ଇତୋ ମ କାବ୍ୟମ୍ ॥ ୪ ॥

ଟିକା ।—ଚୈତତ୍ତକପୋଦିତା ସବୀ ଚୈତତ୍ତେନ କ୍ଲପଗୋଦ୍ଧାମିନା ଚୋଦିତା ସା
ବୀତିତ୍ତାମେକାଃ ନତ୍ତାମଭ୍ୟନ୍ତମଭ୍ୟାସଂ କର୍ତ୍ତୁମେକାନ୍ତଃ ସଥା ପ୍ରାତିଥାହୀନେ ଇଚ୍ଛାର୍ଥି ।
ତତ୍ତ୍ଵଦୀର୍ଘତି । ତତ୍ତ୍ଵାର୍ଥ ତ୍ରୟ ତେନ ଶ୍ରୀଚୈତତ୍ତେନ ତତ୍ତ୍ଵାଃ ଶ୍ରୀକବିର୍କର୍ମପ୍ରବଗୋଦ୍ଧାମି-
ଶ୍ରୀକପଗୋଦ୍ଧାରିପ୍ରଭୃତୀଶ୍ଵରେ ସଥା ଏତେଷାମନୁଗତାଃ ଶ୍ରୀକବିରାଜଗୋଦ୍ଧାରିପ୍ରଭୃତୀ-
ଶୈଳରକ୍ତେ ସେ ଭାବଃ ପ୍ରେମା ମୋହପି ଭାବୋଚିତଃ ସଥ୍ୟଦାନ୍ତାଦିରତ୍ୟପଥୋଗୀ
ସେ ଭସତି ମ ଏବ ଧ୍ୟେଷଃ । ଧ୍ୟାନାଭାବାର୍ଥ କୁଳୋ ବର୍ଣନମ୍ । ଇତଃ ଉତ୍ସ ପ୍ରକାରାର୍ଥ
କାବ୍ୟଃ ନ ବର୍ଣନୀୟମିତି ଶେଷଃ । ସବୀ । ଇତଃ କାବ୍ୟଃ ନ କାବ୍ୟାଭାବାର୍ଥ ନ ବର୍ଣନୀୟମିତି
ଭାବଃ । ଈକୋ ନ କାବ୍ୟମିତ୍ୟନେବ ବୈତିଶ୍ଚଦୟ କାବ୍ୟେ ଏବ କାଂପର୍ଯ୍ୟମ୍ ସଥା
ଅଙ୍ଗକାରକୌଣ୍ଡଲେ । କାବ୍ୟାନ୍ତ ଶତୀରୀଦିଶ୍ଵରପଥାତ ଶତୀରଃ ଶତାର୍ଥୀ ଧରିନମସ
ଆଜ୍ଞା କିଳ ବସେ ଶୁଣୀ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟାଙ୍ଗୀ ଡ୍ରିପରେତି ମୁଖୋହିଲଙ୍କତିଗଙ୍ଗଃ ଶୁସଂହାନିଂ ରୀତିଃ
ସ କିଳ ପରବଃ କାବ୍ୟପୁରୁଷେ ସଦପିଲ୍ ଦୋଷଃ ଶାର ଶ୍ରୀବନ୍ଦକୁଟ୍ଟାଦିନ୍ ପରଃ ॥
ଶୁସଂହାନିଂ ରୀତି ଇତ୍ସ୍ତ ସ୍ୟାଥ୍ୟା । ଗୋଡ଼ୀପ୍ରଭୃତୀଶ୍ଵରେ ଶୁସଂହାନମ୍ ଅନ୍ଦାଦି-
ମୌଷିତିବମିତି । କଶ୍ଚଚିନ୍ମାତେ ରୀତିରେ କାବ୍ୟାଶାଜ୍ଞା ତମାତେରୀତିରଳଃ କାବ୍ୟାତ୍ମିତି
କାବ୍ୟଲଙ୍ଘନମ୍ । ଅତି ରୀତିତ୍ସ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେବ ଧାମପରିକରାଦୀନାଂ ଚିଦାନନ୍ଦମସତ୍ତେହପି
ପ୍ରାକୃତ୍ସବ ପ୍ରଭୀତି ଚେଷ୍ଟାଦିଃ । ଏତଦେବ କାବ୍ୟପୁରୁଷଶାଜ୍ଞାଦିଃ ମୌଷିତିବମିତି ॥ ୫ ॥

ଗୁହୀତ, ତାହା ସହଜେଇ ପ୍ରତୀତ ହାଇଲେହେ । ଅର୍ଥବା “କାବ୍ୟଶ୍ର କାବ୍ୟଃ” ଏହି
ଥାକେ ଶ୍ରାନ୍ତି-କଥିତ “ଚକ୍ର୍ସଚକ୍ରୁରୁତ୍ତଶ୍ରୋତ୍ର” ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରମାଣବନ୍ତ ତାହା
କାବ୍ୟେର କାବ୍ୟ ଅର୍ଥାର୍ଥ ଅନ୍ତରୁକ୍ତ କାବ୍ୟ ; ଏହିକଥ ଅର୍ଥଓ ପରିମ୍ବୂଟ ହାଇଲାହେ ।
ଏହିଜନ୍ତୁ ତାହା “କାବ୍ୟ-କାବ୍ୟ” ଅର୍ଥାର୍ଥ କାବ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାଓ - ଅମାଧାରଣ ଚମ୍ବକାର-
କାରି-ରଚନା ଅପେକ୍ଷାଓ ଅତିଶୟ ଚମ୍ବକାରକଥ ; ସ୍ଵତରାଂ ପର ଅର୍ଥାର୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ
କାବ୍ୟ । ଅତିଏବ ମେହି ବ୍ରଜକାବ୍ୟାଇ ଆମାର ବର୍ଣନୀୟ ହଟକ, — ହାଇ ପ୍ରାର୍ଥନା ॥ ୩ ॥

ଚୈତତ୍ତକପେ ଉଦିତ ଅର୍ଥବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚୈତତ୍ତ ଓ ଶ୍ରୀକପଗୋଦ୍ଧାରୀ କର୍ତ୍ତୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତି
ମେହି ଏକମାତ୍ର ରୀତିଟି (ଅଗ୍ର କୋନ ରୀତି ନହେ) ଆମ ଅଭ୍ୟାସ କରିତେ ଏକାନ୍ତ

ବୈକୁଞ୍ଚକୋଟ୍ୟାଶିତ ଆସନ୍ତେଇଲଃ
ବ୍ରଜାଶ୍ଵରକୋଟ୍ୟାହପି ଚିତୋହଚିତୋହପି ।
ସର୍ବତ୍ର ବୃଦ୍ଧାବନମେତନେବ
ସଥାନୀ କୃଷ୍ଣଃ ପୁଲିନାଖନାଦୌ ॥ ୫ ॥

ଟୀକୀ ।— ବୈକୁଞ୍ଚକୋଟ୍ୟଃ ଚିତଃ ଚିତ୍ସନ୍ନପା ଅଳମତିଶ୍ୟେନ ଆସନ୍ତେ ମନ୍ତି ।
ଚିଦ ଚିତ୍ସନ୍ନପାଃ ଅପ୍ରାକୁଳାଃ ପ୍ରାକୁଳାଶ ବ୍ରଜାଶ୍ଵରକୋଟ୍ୟଃ ମନ୍ତି । ସର୍ବତ୍ର ଚିଦଚିଦ-

ଇଚ୍ଛା କରି । ଅତଏବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚୈତତ୍ତ, ତନୀରଗଣ ଶ୍ରୀକବିରକର୍ପୁରଗୋପ୍ତାମୀ ଓ
ଶ୍ରୀକପଗୋପ୍ତାମୀ ପ୍ରଭୃତି ଏବଂ ଇହାଦେର ଅଭ୍ୟଗତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦାମ କବିରାଜ ଗୋପାମୀ
ପ୍ରଭୃତି କଥିତ ଯେ ଭାବ ବା ପ୍ରେସ ତାହା ସଥ୍ୟଦାଶ୍ଵାଦି ରତ୍ନିର ଉପଘୋଗୀ ଏବଂ
ଧ୍ୟେର ଅର୍ଥାଂ ଧ୍ୟାନେର ବିଷୟାଭୂତ । ଧ୍ୟାନାଭାବେ କିରାପେ ବର୍ଣନ ହଇତେ ପାରେ ?
ଏହି କାରଣେ ଇହା କାବ୍ୟ ନର ଅର୍ଥାଂ ଧ୍ୟାନେର ଅଭାବେ ବା କବିତ୍ବେର ଅଭାବେ
ଇହା କାବ୍ୟକୁପେ ବର୍ଣନୀୱ ନହେ ।” ଅବଶ୍ୟ ଇହା ଗ୍ରହକାରେର ଦୈତ୍ୟୋକ୍ତ ବ୍ୟଙ୍ଗକିଂହ
ବୁଝିଲେ ହାତେ ; ନତୁବା ‘ବୀତି’ ଶବ୍ଦେର ସଥନ କାବ୍ୟେଇ ତାଂପର୍ୟ, ତଥନ ଇହା
ପରମ କାବ୍ୟ ନହେ କି ? ସଥୀ ଅପନ୍ନାର-କୌଣସି—

“ଶରୀରଂ ଶବ୍ଦାର୍ଥୀହଶ୍ରଦ୍ଧବନିରସର ଆଜ୍ଞା କିଳ ରମୋ
ଶୁଣାର୍ଥାଧୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ତା ଉପମେତି ମୁଖୋହମଳ୍ପତିଗଣଃ ।
ଶୁଣନ୍ତାନଂ ବୀତିଃ ସ କିଳ ପରମଃ କାବ୍ୟପୁରୁଷେ
ଯମପ୍ରିନ୍ ଦୋଷଃ ଶ୍ରାଂ ଶ୍ରବନକୁଟୁତାଦିନ’ ପରଃ ॥”

ଅର୍ଥାଂ କାବ୍ୟ ପୁରୁଷେର ଶରୀର — ଶବ୍ଦ, ପାଣ--ଅର୍ଥ, — ଆଜ୍ଞା--ରମ, ଶାର୍ଦ୍ଦ୍ର୍ୟାଦି—
ଶୁଣ — ଉପଶ୍ମା, ମୁଖ — ଅପନ୍ନାର, ଏବଂ ଗୌଡ଼ିପ୍ରଭୃତି ବୀତିଇ — ଅଛେର ସୌଷ୍ଠବ ;
ଇହାଟ ଉତ୍ତମ କାବ୍ୟ-ପୁରୁଷେର ସ୍ଵରପ । କିନ୍ତୁ ସଦି ଇହାତେ ଶ୍ରତିକଟୁତାଦି ଦୋଷ
ବିଦ୍ୟମାନ ଥାକେ, ତାହା ଇହିଲେ ଇହାକେ ଆର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାବ୍ୟ ବଳା ଥାଏ ନା ।

ଆବାର କେହ ସଲେନ — ବୀତିଇ କାବ୍ୟେର ଆଜ୍ଞା ; ଶୁଣନ୍ତାନଂ ବୀତିଇ କାବ୍ୟତ୍ଵେର
ଉତ୍ତମ ଅନୁକ୍ରମ । ଏହିଲେ ‘ବୀତି’ଶବ୍ଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର ଧାମପରିକରାଦିର ଚିଦାନନ୍ଦମନ୍ଦରୁ
ମହେଶ ପ୍ରାକୁତ୍ୟବନ୍ଦ ପ୍ରାକୁତ୍ୟ ଓ ଚେଷ୍ଟାଦି ନିର୍ଦେଶ କରେ । ଶୁଣନ୍ତାନଂ ଇହାଇ ଏହି
ଆଶୋଚ୍ୟ କାବ୍ୟପୁରୁଷେର ଅନ୍ତାଦିର ସୌଷ୍ଠବ । ଅତଏବ ଇହା ସେ ଉତ୍ତମ କାବ୍ୟ,
ତାହାତେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥

ବ୍ରଜାଣେ ଏତଦେବ ବୃନ୍ଦାବନମ୍ । ଅତି ପ୍ରଶାଙ୍ଗ ଆଦିବରାହତସ୍ତେ । ପୃଥିବ୍ୟାଚ । ଅନୁଷ୍ଠାନିକୋଟି ବ୍ରଜାଣେ ତୁଳାଭାନ୍ତ୍ରମେଂପ୍ରିତମ୍ । ବିଷୁଵାନଂ ପରଂ ତେଷାଂ ଅଧାନଂ ଶ୍ରୀଯୁତ୍ତମ୍ । ତ୍ରୈପରଂ ନାନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ପ୍ରିଯୁଷାନଂ ମହତ୍ତମ୍ । ତଦହଂ ଶ୍ରୋତୁଶିଛାମି କଥୟବ ମହାପର୍ବତୋଃ । ଇତି ପ୍ରଶାନ୍ତରଂ ଶ୍ରୀବରାହଦେବନ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନମୁକ୍ତମ୍ ! ତଥାଚ । ମହା ପ୍ଲଞ୍ଚେ ଜଡ଼ାତ୍ମକ-ମର୍ବତ୍ରକାଣନାଶେ ସତି ଚିଦାୟକବ୍ରଜାଣେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନମ୍ଭ୍ରାତି-ବିଭିନ୍ନ ମାତ୍ରମିନ୍ଦାନ୍ତଃ । ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନମ୍ଭାଚିତ୍କ୍ଷୟଶକ୍ତ୍ୟ । ମର୍ବତ୍ରକାଣ ପ୍ରିଯୁଷାନାମନ୍ତ୍ରିନ୍ଦ୍ରିୟ ବ୍ରଜାଣେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନମଞ୍ଜୀତ୍ୟକାରକ ପ୍ରତୀତାବ୍ୟୁକ୍ତମ ଦୃଷ୍ଟିଭାବ ସଥେତି । ଏକ ଏବ କୃଷ୍ଣ ପୁଲିମଭୋଜନେ ସଥୀନାଂ ସଥା ଆସ ବୃତ୍ତ । ସଥୀନାଂ ପ୍ରତ୍ୟେକଂ ପ୍ରତୀତି ଶ୍ରମାଭିମୂଳ ଏବ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣ ଇତି ଆଦିଶଦେନ ରାଦେ ବ୍ରଜମୁଦ୍ରିଣୀଣାଂ ପ୍ରତିଗୁହେ ମହିଷୀଣାଂ ମମେବ ନିକଟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାହସ୍ତୀତି । ସଥା ପ୍ରତୀତିଃ ତଥାତ୍ରାପି ॥ ୫ ॥

କୋଟି କୋଟି ଚିନ୍ମୟ ଶ୍ରୀବୈକୁଞ୍ଜଧାମ ବିଶ୍ୱାନ ଆଛେନ ଏବଂ ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ଆକୃତ ଭେଦେ କୋଟି କୋଟି ବ୍ରଜାଣେ ବିଶ୍ୱାନ ଆଛେନ, ମେହି ଚିନ୍ମୟ ଶ୍ରୀବୈକୁଞ୍ଜ ବା ବ୍ରଜାଣେର ସର୍ବତ୍ରତ ଏଇକଥ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନ ବିଦ୍ୟାଜିତ । ଏ ବିଷୟେର ପ୍ରମାଣ ସଥା ଆଦି ବରାହତସ୍ତେ— ପୃଥିବୀର ଉତ୍ତି—

“ଅନୁଷ୍ଠ କୋଟି ବ୍ରଜାଣେ ତୁଳାଭାନ୍ତ୍ରମେଂପ୍ରିତମ୍ ।

ବିଷୁଵାନଂ ପରଂ ତେଷାଂ ଅଧାନଂ ଶ୍ରୀଯୁତ୍ତମ୍ ॥

ତ୍ରୈପରଂ ନାନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ପ୍ରିଯୁଷାନଂ ମହତ୍ତମ୍ ।

ତଦହଂ ଶ୍ରୋତୁଶିଛାମି କଥୟବ ମହାପର୍ବତୋ ! ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଷ୍ଠ କୋଟି ବ୍ରଜାଣେର ବାହୁ ଓ ଅଭାନ୍ତରେ ସେ ବିଷୁଷ୍ଟାନ ଅବସ୍ଥିତ ଆଛେ, ତାହାଇ ମକଳେର ପର, ଅଧାନ ପିଯ ଓ ଉତ୍ତମ । ତଦପେକ୍ଷା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ମହତ୍ତମ ପ୍ରିଯୁଷାନ ଆର ନାହିଁ । ହେ ମହାପର୍ବତୋ ! ଆମି ମେହି ସ୍ଥାନେର ବିଷୟରେ ଶୁଣିତେ ଇଚ୍ଛା କରି, କଥା କରିଯି, ତାହା ବଲୁନ ।

ଧର୍ମତ୍ରୀଦେବୀର ଏଇକଥ ପ୍ରଶ୍ନ ଶ୍ରୀବରାହଦେବ ତାହାର ନିକଟ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର କଥାହି ବିବୃତ କରେନ । ମହା ପ୍ଲଞ୍ଚେ ଜଡ଼ାତ୍ମକ ନିଖିଳ ବ୍ରଜାଣେର ବିନାଶେ ଏକଟ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନ ତିର୍ଯ୍ୟାହିତ ହିଲେଣ ଚିଦାୟକ ବ୍ରଜାଣେ ତାହା ନିକ୍ଷେ ଅବସ୍ଥିତି କରେ, ଇହାହି ସାତ୍ତ୍ଵ-ମିନ୍ଦାନ୍ତ । ଅଚିତ୍ୟ-ଶକ୍ତି-ପ୍ରଭାବେହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର ସକଳ ବ୍ରଜାଣେ ଅବସ୍ଥାନ ସ୍ଥଚିତ ହୁଏ । ଏହା ଏହି ପବିଦୃଶ୍ମାନ ବ୍ରଜାଣେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନ ବିବାଜିତ ଆଛେନ । ଏକଟ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର ନିଖିଳ ବ୍ରଜାଣେ ଅବସ୍ଥାନ କିମ୍ବା ମୁଣ୍ଡା ହୁଏ ? ଇହାବାହି ଦୃଷ୍ଟିତ୍ୱେହେନ—“ପୁଲିନ ଭୋଜମାନିକେ

ଇଦଂ ସମ୍ମିଳିତ-ଚିନ୍ତାମଣି ।
 ବୁଦ୍ଧାବନଂ ସତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ପଦ ସର୍ବେ ।
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳା ପରିବାରଙ୍ଗମ
 ସ୍ଵର୍ଗେବ କୃଷ୍ଣ : ସ ତୈଥେବ ଭେହପି ॥ ୬ ॥
 ସର୍ବେ ସମ୍ମିଳିତ-ଚିନ୍ତାମଣି ।
 ସ୍ଵର୍ଗାପାନ୍ତିରେ ଆକୃତବନ୍ତ ପ୍ରଭୀତା : ।
 ପରମପାଦାନ୍ତରେ ଚାହିଁତମପ୍ଯମୌଷା :
 ବ୍ରଜେକ ଲୀଲେତି ଚମ୍ଭକରୋତି ॥ ୭ ॥

ଟୀକା ।—ଇଦଂ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନଂ ସମ୍ମିଳିତ-ଚିନ୍ତାମଣି । ଏହାରେ ବୁଦ୍ଧାବନରେ ସର୍ବେ ସମ୍ପଦ ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାରୀଂ ପରିବାରଙ୍ଗମା : , ସଥା ସ କୃଷ୍ଣ : ମଚ୍ଛଦାନନ୍ଦଙ୍କରପ ସ୍ଵର୍ଗେବ ତେ ଶ୍ରୀଲୀଳାପରିକରାଃ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନୀଃ ମଚ୍ଛଦାନନ୍ଦଙ୍କରପାଃ । ୬ ॥

ଟୀକା ।—ସର୍ବେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପରିକରାଃ ସମ୍ମିଳିତ ଚିନ୍ତାମଣି । ତୁର୍ପାପି ଅଛୋ ଆଶ୍ରୟଃ ଆକୃତଲୋକବନ୍ତ ପ୍ରଭୀତା : । ଆକୃତବନ୍ତ ଜ୍ଞାନବିଷୟରେ ଭବନ୍ତି । ଅମୌଷାଂ ପରିକରାଣାଂ ପରମପାଦାନ୍ତରେ ଚାହିଁତମପ୍ଯମୌଷାଃ ଆକୃତବନ୍ତ । ଇତି ହେତୋ ବ୍ରଜେକଲୀଳା ଚରଣ-

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଇପ ପ୍ରଭୀତି ହଇସାହିଲେନ, ତନ୍ଦ୍ରପ । ମଧ୍ୟାଗଣ ବିଭିନ୍ନ ଦିକେ ବିଭିନ୍ନ ପଂକ୍ତିରେ ଭୋଜନାର୍ଥ ଉପବେଶନ କରିଲେ ଓ ଏକହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହାଦିଗେର ପ୍ରତ୍ୟେକେବନ୍ତ ପ୍ରଭ୍ୟକ୍ରମୀଭୂତ ହଇସାହିଲେନ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେବନ୍ତ “ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆମାରହ ଅଭିମୁଖ” ଏହି-ରୂପ ପ୍ରଭୀତି ହଇସାହିଲ । ‘ଆଦି’ ଶବ୍ଦେ ଆରା ପରିବ୍ୟକ୍ତ ହଟେସାହେ ବେ-ବାମେ ବ୍ରଜମୁଳବ୍ୟାଗଣେର ଏବଂ ପ୍ରଭ୍ୟକେବନ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆମାର ନିକଟେହି ଆହେନ” ଏହିରୂପ ପ୍ରଭୀତି ହଇସାହିଲ । ଅତଏବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ରଜାଣେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନରେ ବିରାଜମାନଙ୍କ ଏହିରୂପ ଅଚ୍ଛା-ଶକ୍ତି-ପ୍ରଭ୍ୟାବେହି ପ୍ରଭୀତରାନ ହଇସା ଥାକେ ॥ ୫ ॥

ଏହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନ ଏକମାତ୍ର ନିବିଡ଼ ଚିନ୍ମୟସ୍ଵରୂପ । ଏହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପ୍ରାରିକରଙ୍ଗେ ସାହାରା ବାସ କରେମ ମେହି ଶ୍ରୀନଳ-ସଶୋଦା ପ୍ରଭୃତିଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଅଥ ମଚ୍ଛଦାନନ୍ଦଙ୍କରପ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଇରୂପ ମଚ୍ଛଦାନନ୍ଦଙ୍କରପ ତାହାରେ ମେହିରୂପ ମଚ୍ଛଦାନନ୍ଦମୟ । ୬ ॥

করোতি । শ্রীবুদ্ধাবন শ্রীকৃষ্ণ স্তৎপুরীকরাদীনাং সচিদানন্দস্ত্রৈষ্টং হাপি শাস্ত্রে
শুটম্ । কাপি নিষ্যত্বাদেৰ চিদ্বন্দনপত্রং সচিদানন্দবস্তুনামেৰ নিষ্যং ন তু
শাস্ত্রিকানাম্ । তথা হি বাবলে । ক্রঞ্জেহঞ্জেৱ ষদুসভূতেৱ ষষ্ঠ গোপেন্দ্রনম্ভনঃ ।
বৃন্দাবনং পরিষ্যজ্য স কচিত্তৈৰ গচ্ছতি ॥ দিভুজঃ সর্বদা মোহত্ব ন কদাচিচ্ছতু-
ভুজঃ । গোপৈকযায়ুত্ত্বত্ত্ব পরিকৌড়তি নিষ্যদা ॥ পাঞ্চালখণে, অহো মধুপুরী-
ধন্তা বৈকুঞ্চাচ গৱীয়সী । দিনমেকং নিবাসেন হৈমোভতি প্রজায়তে ॥ সনৎকুমাৰ

শ্রীকৃষ্ণ-পরিকৰ সকলেই নিবিড় চিন্ময়স্তুপ হইলেও কি আশ্চর্য ! তাঁহাগু
আকৃতলোকবৎ প্রতীকৃত হইয়া থাকেন এবং ইহাদেৱ পৰম্পৰ চেষ্টাও শৌকিক-
বৎ আকৃত বোধ হয় । এই কারণেই ব্রজলীলা, ভক্তেৰ হৃদয়ে বিস্তু বা বৈচিত্র্য
অন্মাইয়া থাকে । শ্রীবুদ্ধাবন, শ্রীকৃষ্ণ ও তদীয় পরিকরাদিৰ সচিদানন্দস্ত্রৈ
শাস্ত্রে কোথাৱ স্পষ্টৱপেই ব্যগ্নিত আছে, আবাৰ কোথাৰ বা নিষ্যত্ব হেতু
তাঁহাদেৱ চিদ্বন্দন প্রতিপাদিত হইয়াছে । ষেতেু, সচিদানন্দ বস্তুৱ নিষ্যং
সূচিত হয়, কদাচ শাস্ত্রিক বস্তুৱ নিষ্যত্ব স্তুত হয় না । যথা বাবলে—

“ক্রঞ্জেহঞ্জেৱ ষদুসভূতেৱ ষষ্ঠ গোপেন্দ্রনম্ভনঃ ।

বৃন্দাবনং পরিষ্যজ্য স কচিত্তৈৰ গচ্ছতি ॥

দিভুজঃ সর্বদা মোহত্ব ন কদাচিচ্ছতুভুজঃ ।

গোপৈকযায়ুত্ত্বত্ত্ব পরিকৌড়তি নিষ্যদা ॥”

অর্থাৎ বহুবন শ্রীকৃষ্ণ (বামদেব) ব্রজেন্দ্রনন্দন শ্রীকৃষ্ণ হইতে ভিন্ন ;
এই ব্রজেন্দ্রনন্দন শ্রীকৃষ্ণই বৃন্দাবন পরিষ্যাগ কৱিয়া অতি কোন স্থানেই গমন
কৰেন না । তিনি শ্রীবুদ্ধাবনে সর্বদাই দিভুজ, কদাচ চতুর্ভুজ নহেন এবং
তিনি অসংখ্য গোপিকার সহিত তথাৰ নিষ্য কৌড়া কৰেন । এছলে
শ্রীবুদ্ধাবন, শ্রীকৃষ্ণ, গোপিকা ও কৌড়াৰ নিষ্যত্ব হেতু উক্ত সকলেৱই
সচিদানন্দস্ত্রৈ ব্যক্তিত হইল । যথা— পাঞ্চালখণে—

“অহো মধুপুরী ধন্তা বৈকুঞ্চাচ গৱীয়সী ।

দিনমেকং নিবাসেন হৈমোভতি প্রজায়তে ।

আশচর্যোৱ বিষয়, এই মধুপুরী শ্রীবৈকুঞ্চ অপেক্ষাও গৱীয়সী এবং ধন্তা ।
যেহেতু এই মধুপুরীতে একদিনমাত্ৰ বাস কৰিলেই ভগবান শ্রীবৈকুঞ্চে ভক্তিৰ
উদয় হয় । মধুপুরী ধন্তন চিন্ময় বৈকুঞ্চধাম অপেক্ষাও গৱীয়সী, তথন
মধুপুরীৰ ব্রহ্মচিন্ময়ত্বই সূচিত হইল ।

ସଂହିତାଯାଃ । ସଥୀ ପ୍ରକଟ ଲୌଳାୟାଃ ପୁରାଣେୟ ଅକୀର୍ତ୍ତିଃ । ତଥା ତେ ନିଷ୍ଠ୍ୟଲୌଳାମୁ
ସ ସଞ୍ଜି ବୃନ୍ଦାବନେ ଭୂବି ॥ ଦାସାଃ ସଥାସଃ ପିତରୋ ପ୍ରେସ୍ତୋହିତ୍ସ ହବେଇହ । ସର୍ବେ
ନିଷ୍ଠ୍ୟାମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠତତ୍ତ୍ଵଲ୍ୟଗୁଣଶାଲିନଃ ॥ ପାଦ୍ୟେ । ନିଷ୍ଠ୍ୟାଃ ମେ ମୁଖ୍ୟାଃ ବିଦି ବିଦି
ବୃନ୍ଦାବନଂ ତଥା ॥ ଅଭିଧୟା ସଥୀ । ବ୍ରଙ୍ଗସଂହିତାଯାମ୍ । ଶ୍ରିରଃ କାନ୍ତାଃ କାନ୍ତଃ ପରମପୁରୁଷଃ
କଲ୍ପତରବୋଦ୍ଧମା ଭୂମିଶିତ୍ତାମଣିଗଣମୟୀ ତୋରମମୃତମ୍ । କଥାଗାନଂ ମାଟ୍ୟଂ ଗମନମପି
ବଂଶୀପ୍ରିୟମଥୀ ଚିଦାନନ୍ଦଂ ଜ୍ୟୋତିଃ ପରମପି ତଥାସାତ୍ମମପି ଚ । ଜ୍ୟୋତିଶଚନ୍ଦ୍ରପୂର୍ଯ୍ୟାଦି
ଚିଦାନନ୍ଦଂ ସ୍ଵାତ୍ଥଂ ଭକ୍ତ୍ୟମପି ଚିଦାନନ୍ଦମ୍ । ଶ୍ରିର ଆଦସ୍ତଚିଦାନନ୍ଦାଃ ଈତି ସୁତରାମେବ

ଆବାର ମନ୍ତ୍ରକୁମାର ସଂହିତାଯ ଉତ୍କୁ ହଇଯାଛେ—

“ସଥୀ ପ୍ରକଟଲୌଳାୟାଃ ପୁରାଣେୟ ଅକୀର୍ତ୍ତିଃ ।

ତଥା ତେ ନିଷ୍ଠ୍ୟଲୌଳାମୁ ସଞ୍ଜି ବୃନ୍ଦାବନେ ଭୂବି ॥

ଦାସାଃ ସଥାସଃ ପିତରୋ ପ୍ରେସ୍ତୋହିତ୍ସ ହବେଇହ ।

ସର୍ବେ ନିଷ୍ଠ୍ୟା ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ତତ୍ତ୍ଵଲ୍ୟ ଗୁଣଶାଲିନଃ ॥”

ହେ ମୁନି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପ୍ରକଟ ଲୌଳାୟ ବୀହାରୀ ସେ ଭାବେ ପୁରାଣେ ବର୍ଣ୍ଣିତ
ହଇଯାଛେ, ନିଷ୍ଠ୍ୟଲୌଳା ସମୁଦ୍ରରେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନ ଭୂମିତେ ତୀହାରା ଦେଇ ଭାବେ ବିଦ୍ଵମାନ ।
ଏହି ଅନ୍ତରେ ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଦାସଗଣ, ସଥାଗଣ, ପିତାମାତା ଓ ପ୍ରେସ୍ତୀବୃନ୍ଦ
ମକଳେଇ ନିତ୍ୟ ଏବଂ ତାହାର (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର) ତୁଳ୍ୟ ଗୁଣଶାଲୀ ।

ପଦ୍ମପୁରାଣେ କଥିତ ହଇଯାଛେ—

“ନିଷ୍ଠ୍ୟାଃ ମେ ମୁଖ୍ୟଂ ବିଦି ବିଦି ବୃନ୍ଦାବନଂ ତଥା ।”

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଲିଯାଛେ—ଆମାର ମୁଖ୍ୟା ଓ ବୃନ୍ଦାବନ ଭୂମିକେ ନିଷ୍ଠ୍ୟା ଆନିବେ ।

ଆବାର ମୁଖ୍ୟକୁପେଣ ଉତ୍ତାଦେର ମଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟତ୍ସ ଉତ୍କୁ ହଇଯାଛେ । ସଥୀ
ବ୍ରଙ୍ଗସଂହିତାଯ—

“ଶ୍ରିରଃ କାନ୍ତାଃ କାନ୍ତଃ ପରମପୁରୁଷଃ କଲ୍ପତରବୋ

ଭୂମିଭୂରିଶିତ୍ତାମଣିଗଣମୟୀ ତୋରମମୃତମ୍ ।

କଥା ଗାନଂ ମାଟ୍ୟଂ ଗମନମପି ବଂଶୀପ୍ରିୟମଥୀ

ଚିଦାନନ୍ଦ ଜ୍ୟୋତିଃ ପରମପି ତଥାସାତ୍ମମପି ଚ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ମେଟ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନଧାରେ କାନ୍ତା ଅର୍ଥାତ୍ ବଜ୍ରମୁନୀଗଣଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ଵରପାଠ,
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର କାନ୍ତ, ବୃକ୍ଷ ସର୍ବତ୍ତତକୁ, ଭୂମି ସର୍ବାଭୀଷିତପ୍ରଦ ଚିନ୍ତାମଣିଗଣମୟୀ ଜଳ
ଅନୁତରସ ; ମେ ହାତେର କଥାହି ଗାନ, ଗମନହି ନାଟ୍ୟ, ବଂଶୀହି ପ୍ରୟୋଗୀ, ଚଞ୍ଚଳାଦୀ

ଭତ୍ରେ । ଈଶ୍ଵର: ପରମ: କୁଷଃ ସଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହ: । ଅନାଦିରାଦି ଗୋବିନ୍ଦ: ସର୍ବକାରଣକାରଗମ୍ ॥ ସହସ୍ରପତ୍ରଃ କରଳଂ ଗୋକୁଳାଖ୍ୟ ମହେ ପଦମ୍ । ତ୍ରୈ କଣିକାରଃ ତଙ୍କାମ ତନନ୍ତାଂଶ୍ମସନ୍ତ୍ଵବିଗ୍ରହିତି ॥ ଗୋପାଲଭାପତ୍ରାମ୍ । ଏକେ ବଣୀ ସର୍ବଗଃ କୁଷଃ ଈଡଃ ॥ ଭାପିତ୍ରାଂ, କୁଷେ ବୈ ପରମଃ ଦୈବମ୍ । ଭାପନୀ ହସ୍ତିର୍ଥୋଃ । ସଚିଦାନନ୍ଦ-କ୍ରପାମ୍ କୃଷାଯାକ୍ଲିଷ୍ଟକାରିଣେ ଇତି । ବ୍ରକ୍ଷାଗୁପ୍ତରାମେ । ନନ୍ଦ-ବ୍ରଜନାନନ୍ଦୀ ସଚିଦାନନ୍ଦ-ବିଗ୍ରହ: । ଗୋପାଲଭାପିନୀଯୁ । ବୋହସୌ ପରାତ୍ମକ ଗୋପାଳ ଇତି । କୁର୍ବିତ୍ତୁ-ବାଚକ: ପଦୋ ଗଞ୍ଚ ନିର୍ବିଭିବାଚକ: । ତହେତେକଃ ପରାତ୍ମକ କୁଷଃ ଇତ୍ୟଭିଧୀୟତେ, ଗୋତ୍ମାୟ-ତତ୍ତ୍ଵେ ଅଷ୍ଟାଦଶାକ୍ଷବିମସ୍ତ୍ର୍ୟାଖ୍ୟାଯାମ୍ । କୁର୍ବିତ୍ତୁ-ଦଶ ସନ୍ତାର୍ଥୋନଶାନନ୍ଦବାଚକ: । ଶୁଖ-

କୁପ ଜ୍ୟୋତିଓ ପର ଅର୍ଥାଂ ଚିଛକ୍ତିମର ଅଧିକ କି, ତଥାକାର ଭକ୍ତ୍ୟଔ ଚିଦାନନ୍ଦ । ଶୁଭରାଂ କାନ୍ତା, କାଣ୍ଠ ଭୂମି ପ୍ରଭୃତି ମକଳି ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ଵରୂପ ।

ଉତ୍ତମ ଗ୍ରହେଇ ଉତ୍ତମ ହିତାହେ—

“ଈଶ୍ଵର: ପରମ: କୁଷଃ ସଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହ: ।

ଅନାଦିରାଦି ଗୋବିନ୍ଦ: ସର୍ବକାରଣକାରଗମ୍ ॥

ସହସ୍ରପତ୍ରଃ କରଳଂ ଗୋକୁଳାଖ୍ୟ ମହେ ପଦମ୍ ।

ତ୍ରୈ କଣିକାରଃ ତଙ୍କାମ ତନନ୍ତାଂଶ୍ମସନ୍ତ୍ଵବିଗ୍ରହମ୍ ॥”

ସଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରମ ଈଶ୍ଵର; ଅନାଦିରାଦି, ଗୋବିନ୍ଦ ଏବଂ ମର୍ବ କାରଣେର କାରଣ ସ୍ଵରୂପ ।

ଗୋକୁଳ ବାମକ ମହେ ଧାର ଅର୍ଥାଂ ସର୍ବୋକୃଷ୍ଟ ପ୍ରାଣ ସହସ୍ରଦଳ କମଳ ମଦୃଷ ମେହ କରଲେର କଣିକାର ସ୍ଵରୂପଙ୍କ ତୋହାର ଧାର ଅର୍ଥାଂ ଶ୍ରୀନନ୍ଦ-ସଶୋଦାଦିମହ ବାସଯୋଗ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମହାକୃଷ୍ଣ । ଏହି ପ୍ରାଣେ ଅନନ୍ତାଂଶ୍ମ ଶ୍ରୀବଲଗାମର ନିତ୍ୟ ବାସ କରିଥା ଥାକେନ ।

ଆବାର ଶ୍ରତିତେଷୁ ଉତ୍ତମ ହିତାହେ—

“ଏକୋ ବଣୀ ସର୍ବଗଃ କୁଷଃ ଈଡଃ ।” ଗୋପାଲ-ଭାପନୀ

“କୁଷ ବୈ ପରମ ଦୈବମ୍ ।” ଭାପନୀ ।

“ସଚିଦାନନ୍ଦକ୍ରପାମ୍ କୃଷାଯାକ୍ଲିଷ୍ଟକାରିଣେ ।” ହସ୍ତିର୍ଥ: ।

ଏହି ମକଳ ଶ୍ରତି-ସାକ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଚିଦାନନ୍ଦକପଦ ଓ ନିତ୍ୟତ ପ୍ରକ୍ଷେପିତୁ ହିତାହେ । ବ୍ରକ୍ଷାଗୁପ୍ତରାମେ—

“ନନ୍ଦ-ବ୍ରଜନାନନ୍ଦୀ ସଚିଦାନନ୍ଦବିଗ୍ରହ: ।”

ଅର୍ଥାଂ ଶ୍ରୀକୁଷଃ ନନ୍ଦବ୍ରଜେର ଜନମମୁହେର ଆନନ୍ଦମାତ୍ର ଓ ସଚିଦାନନ୍ଦ ମୁଣ୍ଡି ।

କୁଳପୋ ଭବେଦାଆ। ଭାବାନନ୍ଦମୟ: ସୃତଃ । ଶ୍ରୀଭାଗବତେ, ଗୁଡ଼ଂ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗ ମହୁୟଲିଙ୍ଗମିତି ।
ସମ୍ମିତଃ ପରମାନନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରଙ୍ଗମନାତନମିତି । ବିଶୁପୁର୍ବାଣେ, ସତ୍ରାବତୀର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣାଖ୍ୟଃ
ପରଂବ୍ରଙ୍ଗମନାକୁତିରିତି ଗୀତାମୁଖ ବ୍ରଙ୍ଗଣେ ହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାହମିତି । ଏଥାଂ ଆକୃତି-

ଆବାର ଡାପନୀ ଶ୍ରଦ୍ଧି ବଲେନ—

“ବୋହମୌ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗ ଗୋପାଳ ଇତି ।”

ବିନି ଗୋସମୃଦ୍ଧକେ ପାଲନ କରେନ ସାହା ହଇତେ ମୃତ୍ୟୁ ଭୟ ପାର ତିନିଇ
ଏହି ପରଂବ୍ରଙ୍ଗ ଗୋପାଳ ।

ମହାଭାବତ ଉତ୍ସୋଗପର୍ବେ ଉତ୍କ ହଇଯାଛେ—

“କୁରିଭୁର୍ବାଚକ: ଶଦୋ ଗଶ ନିବ୍ରତିବାଚକ: ।

ତୟୋରୈକ୍ୟଃ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣ ଇତ୍ୟଭିଦ୍ୟୀଯତେ ।”

କୃଷ୍ଣ ଧାତୁ ସତ୍ତାବାଚକ, ଗ ନିବ୍ରତିବାଚକ । ଏହି ଉତ୍ସୁର ଥୋଗେ କୃଷ୍ଣ ଶଦୋର
ଔତ୍ସତି । ଏହି କୃଷ୍ଣ ଶଦୁ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗକେଇ ବୁଝାଇଯା ଥାକେ ।

ଗୌତମୀର ତତ୍ତ୍ଵେ ଅଞ୍ଚାନଶାକ୍ତର ମୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଯ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୟ—

“କୁରିଷଦ୍ଵଚ ସତ୍ତାର୍ଥୀ ଗଶାନନ୍ଦନାହକ: ।

ଶୁଦ୍ଧକୁଳପୋ ଭବେଦାଆ। ଭାବାନନ୍ଦମୟ: ସୃତଃ ॥”

କୃଷ୍ଣ ଶଦୋର ଅର୍ଥ ସତ୍ତା, ଗ ପ୍ରତ୍ୟେର ଅର୍ଥ ଆନନ୍ଦମାତା, ଆଜ୍ଞା ଶୁଦ୍ଧକୁଳ ;
ଅତଏବ ଏହି କୃଷ୍ଣପଦେ ଭାବ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗକେଇ ବୁଝାଇଛେ ।

ଆବାର ଶ୍ରୀବ୍ରଜଗବତେ କଥିତ ହଇଯାଛେ—

“ଗୁଡ଼ଂ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗ ମହୁୟଲିଙ୍ଗମିତି ।”

“ସମ୍ମିତଃ ପରମାନନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରଙ୍ଗ ସମାତନମିତି ।”

“ପରବ୍ରଙ୍ଗହି ମାନସକୁଳପେ ଗୁଡ଼ ହଇଯା ଅ ବତୀର୍ଣ୍ଣ ହଇଯାହେନ ଏବଂ “ପରମାନନ୍ଦ
ମନାତନ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରଙ୍ଗହି ସାହାର ରିତ ।”

ବିଶୁପୁର୍ବାଣେ ଉତ୍କ ହଇଯାଛେ—

“ସତ୍ରାବତୀର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣାଖ୍ୟଃ ପରଂବ୍ରଙ୍ଗନାକୁତି: ।”

ଅର୍ଥାତ୍ ସେହାନେ ପରବ୍ରଙ୍ଗ ନରକୁଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାମେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହଇଯାହେନ ।

ଗୀତା ବଲେନ—“ବ୍ରଙ୍ଗଣେ ହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାହମିତି ଅର୍ଥାତ୍ ଆଶି ବ୍ରଙ୍ଗରହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ଓ ଆମ୍ବଦ ।

ଶୋକବ୍ୟ ପ୍ରଭୌତିଚୈଷ୍ଟିତଃ ସଥା । ଦଶମେ । “ସଶୋଦୋଲୁଖଲେ ଦାୟା ବସନ୍ତ ଆକୃତଃ ସଥା ।” ଗୋପୀଭି� ସ୍ତୋଭିତୋହନ୍ତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବାଲବ୍ୟ କଟି । “ଉଦ୍ଧାତ ଉତ୍ତଗବାନ୍ କୁଷୋ ଶ୍ରୀଦାରାନଂ ପରାଜିତଃ ।” ଅଯାଚୋପନିଷତ୍ତିତ ସାଂଖ୍ୟସୋଗୈଶ ମାତ୍ରତୋ ଉପଗୀର୍ମାନ ମାହାତ୍ୟଃ ହରିଂ ସା ମହାତ୍ୟାଜମ୍ ॥” ଇମାତ୍ୟଧିକମଥାନି ପଦାନି ବହତୋ ସଥମ୍ ॥” ତାମାଂ ରତ୍ନ-ବିହାରେ ଶ୍ରାନ୍ତାନାଂ ବଦନାନି ସଃ । ଆମୃତଃ କରଣଃ ପ୍ରେୟା ଶ୍ରମେନାଜପାଣିନା ଇତି । ଏବଂ ପୁତ୍ରନାତ୍ତଗାରତ୍ଵଧାଦୌ ସର୍ବେବ ଲୌପାପାରଶଃ ଆକୃତବ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବ୍ୟ ତ୍ର୍ୟପରିକରଣାମ୍ । ଅଳମତି ବିଷ୍ଟରେଣେତି ॥ ୧ ॥

ଅତଃପର ଇହାଦେଇ ଚେଷ୍ଟାଦିର ଆକୃତଶୋକବ୍ୟ ପ୍ରଭୌତିର ପ୍ରସାଦ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହିଁତେହେ । ସଥା । ଶ୍ରୀମନ୍ତାଗବତେ—

‘ସଶୋଦୋଲୁଖଲେ ଦାୟା ବସନ୍ତ ଆକୃତଃ ସଥା ।’

ଶ୍ରୀଶଶୋଦୀ ମେହି ଇଞ୍ଜିଯ-ଜ୍ଞାନାତ୍ମିତକ୍ରମ ପରବ୍ରଙ୍ଗକେ ଅମାଧାରଣ ପ୍ରେସରାଂମଲ୍ୟ ବିଷୟାଭୂତ ଆଜ୍ଞାଜ ଜ୍ଞାନ କରିବା ଆକୃତବାଳକେର ତାର ରଜ୍ଜୁଦ୍ୱାରା ଉଦୁଖଲେ ବନ୍ଧନ କରିଲେନ ।

“ଗୋପୀଭି� ସ୍ତୋଭିତୋହନ୍ତ୍ୟ ଉତ୍ତଗବାନ୍ ବାଲବ୍ୟ କଟି ॥”

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତଥନ ଗୋପୀଦିଗେର କରତାଳି ଦାୟା ହିଁଦ୍ୟା ‘ବହି ନାଚ ତବେ ତୋଷାୟ ମନେଶ ଦିବ’ ଏହିକ୍ରମ ସ୍ତୋଭବାକ୍ୟ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହିଁବା ଅପର ଆକୃତ ବାଲକେର ତାର ନୃତ୍ୟ କରିଲେନ ।

“ତ୍ର୍ୟା ଚୋପନିଷତ୍ତିତ ସାଂଖ୍ୟସୋଗୈଶ ମାତ୍ରତୈଃ ।

ଉପଗୀର୍ମାନଶାହାତ୍ୟଃ ହରିଂ ସା ମହାତ୍ୟାଜମ୍ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ସେଦ ମକଳ ସତ୍ତପୁରୁଷ ବଲିଯା, ଉପନିଷତ୍ ମକଳ ବ୍ରଜ ବଲିଯା, ମାଜ୍ୟ ମକଳ ପୁରୁଷ ବଲିଯା, ଷୋଗ ମକଳ ପରମାତ୍ମା ବଲିଯା ଏବଂ ମାତ୍ରତଗଣ ଶ୍ରୀତଗବାନ୍ ବଲିଯା ଧ୍ୟାହାର ମାହାତ୍ୟ ଗାନ କରେନ, ଶ୍ରୀଶଶୋଦୀ ମେହି ହରିକେ ଆପନାର ଆଜ୍ଞାଜ ଜ୍ଞାନ କରିତେ ଶାଗିଲେନ ।

“ଇମାତ୍ୟଧିକମଥାନି ପଦାନି ବହତୋ ସଥମ୍ ।”

ଏହି ଦେଥନା, ସଥୁକେ ବହନ କରିତେ କରିତେ କାମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହଇଯାଛିଲେନ, ମେହିଜଣ୍ଠ ଏଥାନେ ତୋଷାର ଶ୍ରୀ ମକଳ ପଦଚିହ୍ନ ଅଧିକ ମନ୍ଦ ହଇଯାଛେ । ପରମ୍ପରା ଆରଓ କଥିତ ହଇଯାଛେ—

“ତାମାଂ ରତ୍ନବିହାରେ ଶ୍ରାନ୍ତାନାଂ ବଦନାନି ସଃ ।

ଆମୃତଃ କରଣଃ ପ୍ରେୟା ଶ୍ରମେନାଜ ପାଣିନା ॥”

ସା ପଞ୍ଚମାବନ୍ଧିତିଗାମି-ସଂସ୍କରଣ

ତତ୍ତ୍ଵତ୍ତିକଳା ତୁମନନ୍ଦନଭ୍ୟା ।

ଆମଣ୍ଡି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମିଜମେବ ବନ୍ଧୁଃ

ତଃ ଆକୃତଃ ମନୁଜମା ମ' ଚିତ୍ତମ୍ ॥ ୮ ॥

ଟୀକା ।— ଚିତ୍ରଦିଃ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର ଅଲୀଟୈତର୍ଯ୍ୟାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରେ ତୃ-
ପରିକରଣ ଚ ମଚ୍ଛାନନ୍ଦବିଶ୍ଵାହତଃ ତତ୍ତ୍ଵ ଆକୃତବନନମ୍ ଅନୁଭବ ପ୍ରାଣମୟ
ମନୋମୟ ବିଜ୍ଞାନମୟ ଆନନ୍ଦମରେତି । ତତ୍ତ୍ଵାହ ଥେତି । ଶ୍ରୀଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସମାନଶ୍ରୀ
ବୀର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସମ୍ମାନଶ୍ରୀତଃ । ଜ୍ଞାନବୈବାଗ୍ୟାବୋଷ୍ଟେବ ସହାଂ ଉଗଇଛିଜନ୍ମା । ଇତ୍ୟତ୍ର
ଶଶ୍ଵରାଂ ପଞ୍ଚମାବନ୍ଧିତିଗାମି ସଂସ୍କରଣ ଜ୍ଞାନଃ ତତ୍ତ୍ଵତ୍ତିକଳାଃ । ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନଶ୍ରୀ
ପରିଣତିକଳାଃ ତୁମନନ୍ଦନଭ୍ୟା ତତ୍ତ୍ଵଶ୍ରୀନନ୍ଦନଭ୍ୟା । ନ କୃଷ୍ଣାଂ ଅନ୍ତରେଖ୍ୟାଦୌ
ବୃତ୍ତି ବିଷମୋ ସତ୍ତା ତୁରା ବୃତ୍ତା । ସମ୍ମାନ । ସେହିଚତୁର୍ଥାଂ ଶ୍ରୀଭାଗବତେ ସଥା

ମେହି ବ୍ରଜମୁଲବୀଗନ ରତ୍ନ-ବିହାରେ ଶ୍ରାନ୍ତ ହିଲେ କରନ୍ତୁମ୍ଭାବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ-
ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ସୌମ୍ୟ ପରମ ଶୁଦ୍ଧକର କର-କମଳ ଧାରା ଅଭୀବ ସତ୍ତ୍ଵମହକାରେ
ତ୍ରୀହଦେଵ ବନନ ମାର୍ଜନା କରିଯା ବିଭେନ ଅର୍ଥାତ୍ ସେବକିନ୍ତୁ ଅପମାରଣ ଓ
ଅଳକମୟବଣାଦି କରିବିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାର ପୁତ୍ରଗାତ୍ମାବର୍ତ୍ତବଧାମି ମନ୍ଦିର ଜୀଲାର
ଆସନ୍ଧଃ ଆକୃତବ୍ୟ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ପରମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପ୍ରାତି ତଦୌଷ ପରିକରଗଣେର
ଚେଷ୍ଟାଦିଓ ସେ ଏହିକଳ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ, ତାହା ବଳାଟି ବାହଳ୍ୟ । ସୁତରାଂ ଏ ମୟକେ
ଅଧିକ ବିଜ୍ଞାରେ ଆବ ଆୟୋଜନ ନାହିଁ ।

ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର-ଅଲୀଟୈତର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ତଦୌଷ ପରିକରଗଣେର ମଚ୍ଛାନନ୍ଦମୟ-
ବିଶ୍ଵାହତେର ପ୍ରାକୃତବ୍ୟ ବନନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଭବ, ପ୍ରାଣମୟ, ମନୋମୟ, ବିଜ୍ଞାନମୟ ବା
ଆନନ୍ଦମୟ ଏହି ପଞ୍ଚକୋଷମୟ କୁଳେ ବନନ, ବୃଦ୍ଧି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେର ବିଷୟ । ଶ୍ରୀଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ,
ବୀର୍ଯ୍ୟ, ସମ୍ମାନ ଶ୍ରୀ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈବାଗ୍ୟ ଏହି ସତ୍ତ୍ଵଦେଖର୍ଯ୍ୟେର ମଧ୍ୟେ ଗଣନାର ପଞ୍ଚମାବନ୍ଧି
ଗତ ମଂସି ବା ଜ୍ଞାନେର ବୃତ୍ତିକଳ ଅର୍ଥାତ୍ କୃଷ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତୀତ ଅନ୍ତ ଶ୍ରୀଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାଦିତେ ଶାହାର କୋନ ବିଷୟ-ମୟକେ
ନାହିଁ ତାନ୍ଦ୍ରଶୀ ବୃତ୍ତି ଧାରାହି ମଚ୍ଛାନନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତିକେ ପ୍ରାକୃତବ୍ୟ ବନନକାରୀଜଗମକଳ
ମେହି ପଥବ୍ରକ୍ଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ନିଜଜନକପେ ଅବଗତ ହିଲା ଥାକେନ । ସୁତରାଂ ଇହ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେର ବିଷୟ ନଥ ।

পুরাণস্ত পঞ্চমবেদস্তঃ, চতুর্থপুরুষার্থতে ইপি প্রেৱঃ পঞ্চমপুরুষার্থস্তঃ শ্রীচৈতন্য-
চরিতামৃতে হরিভজিবিলাসাদো ষধোক্তঃ তত্ত্বেব মুক্তানাং তুরুয়াবহিত্তিতে ইপি
স্বরূপশক্তেঃ পঞ্চমাৰ্থিত্তিস্তঃ কল্পাসিসংবিৎ স্বরূপশক্তি-স্তজ্জানং তত্ত্বভিকৃপাঃ
শ্রীকৃষ্ণপরিকৃতাঃ কুন্দনগুণাত্ম্য। স্বরূপশক্তেৰে বৃত্তিকৃতা হেতুন। তৎ শ্রীকৃষ্ণঃ বিজঃ
বস্তুৰেব জানন্তীতি ন চিৎঃ নাশ্চর্যাম। শ্রীকৃষ্ণেৰ বধা সম্বিজ্ঞপ্তত্ত্বেৰ কৃৎ-
পরিকৃতা অপি সম্বিজ্ঞভিকৃপত্তিয়া সম্বিজ্ঞপ্তাঃ। শ্রীকৃষ্ণস্ত সম্বিজ্ঞপত্তা। গৌতমী-
তত্ত্বেদশাক্ষৰস্ত্রগ্রামে সর্বজ্ঞাদিশুণেৰে সম্বিজ্ঞপে পরাঞ্চানন্তীতি। বদ্ধদাতি
পৱং জ্ঞানং সম্বিজ্ঞপে পরাঞ্চানন্তীতি চ। শ্রীকৃষ্ণপরিকৃতাঃ শ্রীকৃষ্ণতুল্যাত্মাং তত্ত্বেৰ
শ্রীকৃষ্ণাভগণাদেঃ পূজানন্তরং পার্বদপূজায়ঃ যথ।। নামসুন্দারবস্তুদাইকিকিলীগুৰু-
পুঞ্জকৈঃ। অস্তঃকরণকৃপা স্তে কৃষ্ণস্ত পরিকৌর্তিতাঃ। আত্মাভেদেন তে পূজা

অথবা শ্রীসন্তাগবতে ষেকৃপ বেদচতুর্থ হইতে পুরাণেৰ পঞ্চমবেদস্ত
কিম্ব। শ্রীচৈতন্যচরিতামৃত ও শ্রীহরিভজিবিলাসাদিতে চতুর্থ পুরুষার্থ ছোক
হইতেও প্রেমেৰ পঞ্চমপুরুষার্থত্ব। উক্ত হইয়াছে সেইকৃপ মুক্তপুরুষগণেৰ তুরুয়ীৰ
অবস্থিতি হইতেও স্বরূপশক্তিৰ পঞ্চমাৰ্থিত্তিস্ত স্থচিত হইয়াছে, সেই স্বরূপ-
শক্তিগামী থে সংবিৎ অর্থাৎ স্বরূপশক্তিনিষ্ঠ জ্ঞান, তাহাৰই বৃত্তিকৃপ অর্থাৎ
বিষয়কৃপ শ্রীকৃষ্ণ পরিকৃতগণই সেই স্বরূপশক্তিৰ বৃত্তি দ্বাৰা শ্রীকৃষ্ণকে নিজ
বস্তুকৃপে জানিয়া ধাকেন। অতএব শ্রীকৃষ্ণ ষেকৃপ সম্বিজ্ঞপ্ত কূদাল পরিকৃতগণেৰ
সেইকৃপ সম্বিজ্ঞত্বে বৃত্তিকৃপ বলিয়া সম্বিজ্ঞপ। শ্রীকৃষ্ণেৰ সম্বিজ্ঞপত্তা
শ্রীগৌতমীশুক্তে দশাক্ষৰ মন্ত্রগ্রামে বিবৃত হইয়াছে। যথ।—

“সর্বজ্ঞাদি শুণেৰে সম্বিজ্ঞপে পরাঞ্চানন্তি।

বদ্ধদাতি পৱং জ্ঞানং সম্বিজ্ঞপে পরমাঞ্চানন্তি ॥”

স্বাহাতে সর্বজ্ঞাদি শুণ বিত্তমান তিনিই সম্বিজ্ঞপ পরমাঞ্চা, এবং যিনি
পৱস্ত জ্ঞান প্রদান কৰেন, তিনিই সম্বিজ্ঞপ পরমাঞ্চা।

আবাৰ উক্ত ক্ষেত্ৰেই শ্রীকৃষ্ণ পরিকৃতগণেৰ শ্রীকৃষ্ণ-তুল্যাত্ম। স্পষ্ট পৰিব্যক্ত
হইয়াছে। শ্রীকৃষ্ণেৰ আভগণাবিৰ পূজাৰ পৱ পার্বদগণেৰ পূজাৰ কথিত
হইয়াছে—

ସଥା କୁଞ୍ଜଦୈତ୍ୟ ତେ ଅଗ୍ରବାଦି ନମଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯତ୍ନେ ଶାନ୍ ପରିପୂଜରେଦିତି । ବନ୍ଧୁମନରେ
ହେତୁତୁରାହ । ପ୍ରାକୃତ ଅତ୍ୟଜନା ଟକ୍କି । ପଣ୍ଡିତମୁଖ୍ୟାଜ୍ଞାନଃ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାକୃତ ବନ୍ଧୁତାଙ୍କେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପରିକରାଃ ! ତଥାତି ଶ୍ରୀଭାଗବତେ । ଅହୋ
ଭାଗ୍ୟମହୋଭାଗ୍ୟଃ ନନ୍ଦଗୋପବ୍ରଜୌକ୍ସାମ୍ । ସମ୍ମିତଃ ପରମାନନ୍ଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ବ୍ରଜ-
ମନାତ୍ମମରିତି । ପୂର୍ବିଶ୍ଳେଷକେ ଲିଖିତ ପ୍ରମାଣ ବାହିଲ୍ୟର ଚ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଶ୍ରୀ ତେବେଳାଙ୍ଗ୍ଞ
ଅପ୍ରାକୃତତ୍ୱଃ ପ୍ରାକୃତବ୍ୟ ଚେଷ୍ଟିତତ୍ୱଃ ବନ୍ଧୁମନନ୍ଦଃ ଜ୍ଞେତମ୍ । ବିଷୁପୁରାଣେ । ହ୍ଲାଦିନୀ
ସନ୍ଧିନୀ ମଧ୍ୟ ତୁଷୋକୀ ମର୍ବମଂଶ୍ରାରେ । ହ୍ଲାଦିତାପକରୀ ମିଶ୍ର ତ୍ରୟୀ ନୋ ଶୁଣ-
ବଜିତେ ଇତ୍ୟତ୍ର ମଧ୍ୟିଶଦସ୍ତ୍ର ଜ୍ଞାନବାଚିତ୍ତଃ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ତ୍ୟଚରିତାମୃତଶ୍ରୀ ଆଦିଲୀଲାଯାଃ
ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୃତମରିତି ॥ ୮ ॥

‘ଦାମ ଶୁଦ୍ଧାର ବନ୍ଧୁଦାର-କିଞ୍ଚିତ୍ତିର୍ଗନ୍ଧପୁଷ୍ପକୈଃ ।

ଅନ୍ତଃକରଣ-କ୍ରମଃ । ତେ କୁଞ୍ଜଶ୍ରୀ ପରିକୌଣ୍ଡିତାଃ ॥

ସ୍ଵାଭାବିକେ ତେ ପୂଜା ସଥା କୁଞ୍ଜଦୈତ୍ୟ ତେ ।

ଅଗ୍ରବାଦି ନମଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯତ୍ନେ ଶାନ୍ ପରିପୂଜରେ ॥

ଦାର, ବନ୍ଧୁଦାର, ଶୁଦ୍ଧାର ଓ କିଞ୍ଚିତ୍ତିର୍ଗନ୍ଧପୁଷ୍ପକୈଃ । ଯେତେଣ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିକ୍ରମ ତୀହାରାତ୍ମା, ଏହିକ୍ରମ ଅଭିନ୍ନାଭାକ୍ରମେ ଗଞ୍ଜ ପୁଷ୍ପାଦି ଦ୍ଵାରା ତୀହାରେ
ପୂଜା କରା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆଦିତେ ଅପର ଶେଷେ ନମଃ ଶକ୍ତ୍ସୁତ ମନ୍ତ୍ର ମହାହୋଗେହି
ତୀହାଦିଗକେ ପୂଜା କରିତେ ହଇବେ ।

ଅନ୍ତଃକରଣ-କ୍ରମକେ ବନ୍ଧୁ-ମନନେର ଅନ୍ତ ପ୍ରକାର ହେତୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଶ କରା
ହିତେହେ ।

“ପ୍ରାକୃତମୁଖ୍ୟଜନାଃ” ଏହି ପଦଟି “ପଣ୍ଡିତମୁଖ୍ୟ” ବ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି । ଅତଏବ
ଅପ୍ରାକୃତ ହିଲେଣ ବଁହାରା ଆଭାସକ୍ରମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ପ୍ରାକୃତବ୍ୟ ମନନ କରିଯା
ଥାକେନ, ତୀହାରାଟି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରିକରଗମ । ଶ୍ରୀମତ୍ତାଗବତେ ସଂଗିତ ହଇଯାଛେ—

ଅହୋଭାଗ୍ୟମହୋଭାଗ୍ୟଃ ନନ୍ଦଗୋପବ୍ରଜୌକ୍ସାମ୍ ।

ସମ୍ମିତଃ ପରମାନନ୍ଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ବ୍ରଜମନାତ୍ମନମ୍ ॥

ଅହୋ ! ନନ୍ଦଗୋପ ଓ ବ୍ରଜବାସିଗଣେର କି ଆଶର୍ଯ୍ୟ ଭାଗ୍ୟ ! ପରମାନନ୍ଦକ୍ରମ
ମନାତ୍ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣକ୍ରମ ତୀହାରେ ମିତ୍ର ହିଲେଣିଲେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତୃତୀୟିକରଗଣେର ଅନ୍ତରୁକ୍ତ ଏବଂ ଆକୃତତ୍ୱ ତନୌର ଚେତିକ୍ଷେତ୍ର ଓ ସମୁଦ୍ରନାନ୍ଦି ପୂର୍ବ ଶୋକେର ସ୍ୟାଧ୍ୟାର ସହି ପ୍ରମାଣ-ପ୍ରସ୍ତରଗେର ସହିତ ଆଲୋଚିତ ହିଁଥାହେ । ବିଶୁଦ୍ଧଗାଣେ ଉତ୍ତର ହିଁଥାହେ—

“ହଲାଦିନୀ ସଞ୍ଜିନୀ ସଂବିଂଧ୍ୟେକା ସର୍ବସଂହିତୋ ।
ହଲାଦତୀପକରୀଶ୍ଵରୀ ଖର୍ବ ନୋ ଗୁଣବର୍ଜିତେ ॥”

ହେ ଭଗବନ୍ ! ହଲାଦିନୀ, ସଞ୍ଜିନୀ ଓ ସଂବିଂଧ ଏହି ବୃତ୍ତିତ୍ରବିଶିଷ୍ଟା ମୁଖ୍ୟାଶତ୍ରୀ ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାନଭୂତ ଆପନାତେହ ଅବଶ୍ରିତ । କିନ୍ତୁ ହଲାଦକରୀ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟମାଦିନୀ ମାତ୍ରିକୀ, ବିଷୟ-ବିଶ୍ୱାସାଦିଜନିତ ତାପପ୍ରଦୀ ତାମ୍ଭୀ ଏବଂ ପ୍ରସାଦ ଓ ତାପ ସ୍ଵର୍ଗ-ଦୂର୍ବଳ ଉତ୍ସବ ଶିଳ୍ପୀ ରାଜ୍ମୀ ଏହି ତ୍ରିଗୁଣା ଅନୁଭିତ ତୋମାତେ ଅବଶ୍ରିତ କରେ ମା ; ସେହେତୁ ତୁମି ଗୁଣବର୍ଜିତ । ଉହା ଗୁଣହୀ ଜୀବେହ ଅବସ୍ଥାର କରେ । ସଚିଦାନନ୍ଦଶ୍ଵରପ ଶ୍ରୀଭଗବାନେର ସ୍ଵର୍ଗପେର ସହିତ ଅନ୍ତେନ୍ଦ୍ରଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ଶର୍କରାର ମାମଈ ସ୍ଵର୍ଗପ ଶତ୍ରୁ । ହଲାଦିନୀ, ସଞ୍ଜିନୀ ଓ ସଂବିଂଧ ଏହି ସ୍ଵର୍ଗପ ଶତ୍ରୁରୁହି ତିନଟୀ ବୃତ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ-କ୍ରମତାର ନାମଈ ଶତ୍ରୁ ଏବଂ ମେହି ଶତ୍ରୁର କ୍ରିୟାର ନାମଈ ବୃତ୍ତି । ଶ୍ରୀଭଗବାନ ସ୍ଵର୍ଗ-ଆନନ୍ଦଶ୍ଵରପ ହିଁଥାଓ ନିଜେର ସ୍ଵର୍ଗପ ଶତ୍ରୁର ସେ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ନିଜେର ଆନନ୍ଦ ନିଜେ ଅମୁଭ୍ୱବ କରେନ ଏବଂ ଅପରକେଓ ମେହି ଆନନ୍ଦେର ଅମୁଭ୍ୱବ କରାନ, ତାହାର ନାମ ହଲାଦିନୀ ବୃତ୍ତି । ତିନି ସ୍ଵର୍ଗ-ସତ୍ତାଶ୍ଵରପ ହିଁଥାଓ ନିଜେର ସ୍ଵର୍ଗପଶତ୍ରୁର ସେ ବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ନିଜେର ସତ୍ତାଧାରଣ କରେନ ଏବଂ ଅପରକେଓ ଧାରଣ କରାନ ତାହାରଇ ନାମ ସଞ୍ଜିନୀବୃତ୍ତି । ଆର ତିନି ସ୍ଵର୍ଗ-ଜାନକ୍ରମ ହିଁଥାଓ ସ୍ଵର୍ଗପଶତ୍ରୁର ସେ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆପନି ଜାନେନ ଏବଂ ଅପରକେ ଜାନାମ ତାହାରଟି ନାମ ସଂବିଂଧ ବୃତ୍ତି । ଏହଲେ ସଞ୍ଜିନୀ ହିଁତେ ସଂବିଂଧ ଓ ସଂବିଂଧିତେ ହଲାଦିନୀର ଉତ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସୁଚିତ ହିଁଥାହେ । ଏହି ସଂବିଂଧ ଶଦେର ଜାନ-ବାଚିତ୍ର ଶ୍ରୀଚିତ୍ତଶ୍ରଦ୍ଧାରୀମୁଦ୍ରର ଆଦି ଲୌଲାୟ ପର୍ଯ୍ୟ, ପରିଚେଦେ ମ୍ପର୍ହିଟି ଉତ୍ୱିଖିତ ହିଁଥାହେ । ସଥା—

“ମେ ଚିଂ ଆନନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଷେର ସ୍ଵର୍ଗ ।
ଏକଇ ଚିଛକ୍ରି ତୀର ଧରେ ତିନ କ୍ରମ ॥
ଆନନ୍ଦାଂଶେ ହଲାଦିନୀ ମଦାଂଶେ ସଞ୍ଜିନୀ ।
ଚିଦାଂଶେ ସଂବିଂଧ ସାରେ ଜାନ କରି ମାନି” ॥ ୮ ॥

ସର୍ବୋତ୍ତମାମାମପି ସର୍ବତଃ ଶ୍ରାଦ୍ଧ

ସ୍ଵ ନୂନଭାବଃ ପ୍ରଭୁଭକ୍ଷିଷ୍ଟା ।

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମୌକେ ବ୍ରଜଲୋକ ଏତଃ

ତଃ ପ୍ରାକୃତ୍ସ୍ଥାନମେ ଚିଦର୍ଚ୍ଛେ ॥ ୯ ॥

ଟୀ କୀ ।—ପୂର୍ବଶୋକେ ଏ ଚିତ୍ରମିତି ଯହତୁଃ ତନେର ସପ୍ରମାଣଃ ସର୍ଥାର୍ଥାମୁଦ୍ଭବେନାହ
ସର୍ବୋତ୍ତମାନମିତି । ପ୍ରଭୋଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ଵ ଭକ୍ତିଜ୍ଞଶ୍ଵା ସ୍ଵ ଶକ୍ତିଜ୍ଞଶ୍ଵା । ସର୍ବୋ-
ତ୍ସାନଭାବଃ ସର୍ବୋତ୍ତମାନ ସର୍ବତଃ ସର୍ବ ପ୍ରକାରେଗାତଃ ନୂନ ଇତ୍ୟାକାରକଃ ସ୍ଵ ନୂନଭାବଃ
ଶ୍ରାଦ୍ଧିତି ସଃ ପ୍ରସିଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରଃ ଅନୂନଭାବ ବ୍ରଜଲୋକେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମାନୀକେ । ସେଥାଂ
ସ୍ଵନୂନଭାବଃ ସର୍ବୋତ୍ତମାନଙ୍କ ବିଶେଷେ ଦସେନାହ ପ୍ରାକୃତଃ ସ୍ଥାନମେ ହିତି ସ୍ଵ ପ୍ରାକୃତଃ
ଅନୁନାନାଂ ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠେ । ବ୍ରଜମହାନା ଆଯ୍ରାତ୍ମତିଶ୍ୱସେନ ପ୍ରାକୃତଃ ଜାନନ୍ତୀତାର୍ଥଃ ।
ଚିଦର୍ଚ୍ଛେ ହିତି । ଚିତ୍ତୀ ଚିତ୍ସକପାଣାଂ ମଧ୍ୟେ ଅର୍ଦ୍ଦୟ ପୂଜନୀୟେ । ସବ୍ବା । ଚିତ୍ସକପାଣା-
ମୁଦ୍ରବାଦୀନା ରଞ୍ଜେ । ତଥାହି ଉକ୍ତବାକ୍ୟମ୍ : ଆସାମହୋ ଚରଣଗେଣ୍ଗୁ ଜୁଷାମହଂ ଶ୍ରାଦ୍ଧା-
ବନେ କିମପି ଗୁରୁତ୍ୱୋଦୟୀନାମିତ୍ୟାଦି । ସବ୍ବେ ବନ୍ଦବନସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ପାଦବେଗୁମଭୀକ୍ଷ-

ପୂର୍ବ ଶୋକେ ‘ପ୍ରାକୃତଃ ପ୍ରତ୍ୟୀତି ଆଶ୍ରୟ ନର’ ବଲିବା ସେ ଉକ୍ତ ହିସାବେ,
ତାହ ଶ୍ରୀକୃତାର ସର୍ଥାର୍ଥାମୁଦ୍ଭବ ଦ୍ୱାରା ଏଠ ଶୋକେ ସପ୍ରମାଣ କରିଲେହେନ ।—“ପ୍ରଭୁ-
ଭକ୍ତି ଅର୍ଥାଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଭକ୍ତିର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଜନଗଣେରେ ସର୍ବପ୍ରକାରେ ଆମି
ନୂନ” ଇତ୍ୟାକାର ନିଜେର ନୂନଭାବ ଉପାଦିତ ହିସା ଥାକେ । ଏହିକଥ ଅକୌଳ ନୂନ-
ଭାବ ବ୍ରଜଲୋକେ ଆମି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ କରିଲେହି । ଅପିଚ ଯାହାରା ପ୍ରାକୃତମୁହୂତର
ଏବଂ ସାହାରା ଚିତ୍ସକପଗଣେର ମଧ୍ୟେ ପୂଜନୀୟ ତାହାରୀ ସର୍ବୋତ୍ତମ ହିସାବେ
ଆପନାକେ ନୂନଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଯା ଥାକେନ । ସାହାରା ଆପନାକେ ପ୍ରାକୃତ ମନେ
କରେନ ତାଦୁଶ ଜନଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିକେହି ପ୍ରାକୃତମୁହୂତର ସଙ୍ଗା ହିସାବେ ।
ବ୍ରଜମୁହୂତ ଆପନାକେ ଅଭିଶର ପ୍ରାକୃତରଗେ ଜାନିଯା ଥାକେନ । ଶୁଭରାଂ
“ପ୍ରାକୃତମୁହୂତର” ବାକ୍ ବ୍ରଜବାମିବୁନ୍ଦକେହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଲେହେ ଏବଂ ଚିତ୍ସକପ

শেক্ষ্যাদি চ । ভজ্যা স্বন্যনভাবং শ্রীনারদস্ত ষধা । মৎ সরো নাস্তি পাপাত্মা
নাপরাধী চ কশ্চন । পরিহারে হি লজ্জা রে কিং ক্রবে পুরুষোত্তম ইতি
নারদশিষ্যত্ত্বানাং শ্রীপ্রহ্লাদঞ্চবাদৈনাং বহু এব স্ম ন্যুনবোধিকাঃ শ্লোকঃ

ভাগৰতগণের মধ্যে শ্রেষ্ঠ শ্রীউদ্বিদাদিই এগ্রলে উদ্দিষ্ট হইয়াছেন । কারণ,
শ্রীউদ্বিদ বলিয়াছেন—

“আসাৰহো চৱণৱেণু জুষামহং ভাণঃ ।
বৃন্দাবন কিমপি গুল্মতৌষধীনম্ ॥”

শ্রীভাগবত ।

পরম ভাগবত শ্রীউদ্বিদ অভ্যন্ত দীনতা সহকারে আপনাকে নৌচাধৰ
মনে কৱিয়া প্রার্থনা কৱিতেছেন,—অহো ! আমি এই সকল গোপীদের
চৱণৱেণু সেবী বৃন্দাবনের গুল্মতাদি ঔষধির মধ্যে কোন একটি হষ্টয়া
জন্মলাভ কৰি, ইহাই আমার অভিলাষ । কাবণ, কৃষ্ণভিসার সময়ে বত্তীৰ্বন্ধু
বিচার না কৱিয়া তাঁহারা যখন শ্রীকৃষ্ণপার্শ্বে গমন কৱিবেন, তখন তৃণাদিকূপ
আৰার মন্তকে চৱণার্পণ কৱিবেন । সুতৰাং অনায়াসে সেই চৱণৱেণুৰ
প্রচুর স্পৰ্শ ঘোগ্যতা লাভ কৱিয়া ধৃত হইব । অতএব—

“বন্দে বন্দুবজ্ঞনীণাং পাদৱেণুৰভীকৃশঃ ।”

বন্দুবজ্ঞন অঙ্গনাগণের চৱণৱেণুৰ বারংবাৰ বন্দনা কৱি ।

ভজ্যির প্রভাবে শ্রীনারদেৰে এইকপ নৌচভাবেৰ উদ্বৃ হইয়াছিল । ষধা—

“মতুল্যে নাস্তি পাপাত্মা নাপরাধী চ কশ্চন ।

পরিহারেহপি লজ্জা রে কিং ক্রবে পুরুষোত্তম ।”

পদ্মপুরাণ ।

হে পুরুষোত্তম ! আমাৰ ত্বায় পাপাত্মা ও অপৰাধী জগতে আৱ
কেহই নাই । বলিতে কি, অপৰাধ মার্জনেৰ নিমিত্ত আপনাৰ নিকট দৈষ্ট
প্রার্থনা কৱিতেও আমাৰ লজ্জাবোধ হইতেছে ।

পৰম্পৰ শ্রীনারদেৰ শিষ্য শ্রীপ্রহ্লাদ কৃষ্ণদ্বিতো এই প্রকাৰ দৈষ্টবোধক

ଶ୍ରୀ ଭାଗବତାଦୌ ସନ୍ତି । ଆବ୍ରକଣଃ । ତଡୁରିଭାଗ୍ୟମିହ ଅନ୍ନ କିମପ୍ରାଟ୍ସ୍ୟାଃ
ସଦେଗୋକୁଳେପି କତମାଜିଯ ବଜୋଭିଷେକମିତ୍ୟାଦି । ବ୍ରଜବାସି ମୁଖ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ରୀବନ୍ଦନ
ବାକ୍ୟଃ ଶ୍ରୀଗର୍ଗମ୍ଭୁନିଃ ପ୍ରତି ସଥା । ମହାବିଚଳନଃ ନୃଗାଂ ଗୃହୀଗାଂ ଦୌନଚେତ୍ସାମ୍ ।
ନିଃଶ୍ରେଷ୍ଠମାସ ଭଗବନ୍ କଲ୍ପତେ କନାଶ୍ରଥା ଚିତ୍ । ପୁତ୍ରନାଦିବିଧାନନ୍ତରଃ ସର୍ବୈରେବ
ବ୍ରଜବାସିଭି� ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ଵାନାଂଶ ପ୍ରାଣାଦିବିକ୍ଷାୟାଃ ଆଚୀନ୍ମୁକ୍ତବ୍ରଙ୍ଗନାଶୀର୍ବାଦାଦୟ
ଏବ କାରଣତ୍ରେନୋତ୍ତାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନିଷ୍ଠେନିଷ୍ଠପ୍ରାକ୍ତବ୍ରତବ୍ସନଃ ସୁପ୍ରମିଦ୍ଧମେବ
ସର୍ବୈଶାଂ ବ୍ରଜବାସିନାମ୍ ॥ ୯ ॥

ବହୁ ଶୋକ ଶ୍ରୀମନ୍ତାଗବତାଦି ଗ୍ରହେ ବିଦ୍ୟାନ ଆଛେ । ଅପିଚ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବ୍ରକ୍ଷାଣ
ଗୋକୁଳବାସୀଦେର ମୌଭାଗ୍ୟାଭିରେକ ଦର୍ଶନ କରିଯା ଅଭୀର ଦୌନଭାବେ ବଲିଯାଇଛେ—

“ତଡୁରିଭାଗ୍ୟମିହଜନ୍ କିମପ୍ରାଟ୍ସ୍ୟାଃ

ସଦେଗୋକୁଳେହପି କତମାଽ ବ୍ରିଜଜୋହଭିଷେକମ୍ ॥”

ମୁୟଶୋକେର ସଥ୍ୟ ଏହି ମୁଖାଦିଧାମେ—ତମାଧ୍ୟ ଏହି ଗୋକୁଳେ ବା ମଧୁବଳେ
ଦୂର୍ବାଦି କୋମଳ ତୃଗଜନ୍ୟାଭିତ୍ୱ ବାହାଭାଗ୍ୟର କଥା, କାରଣ ତାହାକେ ଗୋକୁଳ-
ବାସୀ ସେ କୋନ ବ୍ୟକ୍ତିର ପଦଧୂଲି ଧାରା ଅଭିଷିକ୍ତ ହିଁବାର ସନ୍ତ୍ଵାନା ଆଛେ ।

ଆବାର ଶ୍ରୀଗର୍ଗମ୍ଭୁନିଃ ପ୍ରତି ବ୍ରଜବାଜ ଶ୍ରୀବନ୍ଦେଶ ବାକ୍ୟାଃ ଏହୁଲେ ବିଶେଷ
ଉଜ୍ଜ୍ଵଳରୋଗ୍ୟ । ସଥା—

“ମହାବିଚଳନଃ ନୃଗାଂ ଗୃହୀଗାଂ ଦୌନଚେତ୍ସାମ୍ ।

ନିଃଶ୍ରେଷ୍ଠମାସ ଭଗବନ୍ କଲ୍ପତେ ଆଶ୍ରଥା କଚିତ୍ ॥

ହେ ଭଗବନ୍ ! ମହାଆୟା ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ସ୍ଵୀର ଆଶ୍ରମ ହିଁତେ ସେ ଅନ୍ତର ଗନ୍ଧନ କରେନ
ତାହା ଜାୟାପୁତ୍ରାଦି ବିଶିଷ୍ଟ ଗୃହିଦିଗେର ମଞ୍ଜଲେରଇ ନିମିତ୍ତ । ତମାଧ୍ୟ ସାହାରା
ଦୌନଚେତ୍ତ ଅର୍ଥାଃ ଆପନାକେ ତୃପାଦପି ଦୁର୍ଭଗ ମନେ କରିଯା ଧାକେ, ତାହାଦେର ପ୍ରତିହି
ମେହି ସାଧୁଗଣେର କୃପାଧିକ୍ୟ ସନ୍ତ୍ଵନ ହସ୍ତ, ନତୁରା ସାହାରା ଉତ୍ତମମୁଗ୍ର କର୍ତ୍ତୋର ବକ୍ରଚିତ୍ତ
ତାହାଦେର ଭାଗ୍ୟେ ସାଧୁ କୃପା ଲାଭ ଦୁର୍ଘଟ । ସୁଭରାଂ ଭବଦିଧ ବିଜ୍ଞଜନେର ମାଦୃଶ
ଅଧିମେର ଭବନେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ କୃପା କରିଯା ସେ, ଆଗମନ କରିଯାଇଛେ ଇହା ଉଚ୍ଚିଷ୍ଟଇ
ହିଁଯାଇଛେ । ଏତଦ୍ୟକ୍ରମିତ ଆଗମନେର କାରଣ ଅଗ୍ର କିଛୁହି କଲିତ ହିଁତେ ପାଇଁ ନା ।

ପୁତ୍ରନାଦି ବଧେର ପର ସମସ୍ତ ବ୍ରଜବାସୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଓ ଆପନାଦେର ପ୍ରାଣାଦି ରଙ୍ଗା

ତୈନେବ ତତ୍ତ୍ଵେବ ସମ୍ପଦତ୍ଥେବ
ତତ୍ତ୍ଵେବ ମିତ୍ୟଃ ବିଲମତ୍ୟଳଃ ସଃ ।
ଆତ୍ୟନ୍ତିକୈରେବ ରହସ୍ୟ ରତ୍ନେ-
ମାଧୁର୍ୟାପୂରୈ ରମିତ ପ୍ରକାଶ୍ୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଟିକା—ତୈନେବ ସର୍ବୋତ୍ତମାନାମପି ଅନ୍ୟାନ୍ୟଭାବୈବ ତତ୍ତ୍ଵେବ ବ୍ରଜଲୋକତ୍ତ୍ଵେବ ସ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ତଥେବ ସମ୍ମାନଭାବାନୁକୂଳୈବ ବଶଃ ସନ୍ । ତତ୍ତ୍ଵେବ ବ୍ରଜଲୋକ ଏବାମିତିପ୍ରକାଶେ
ନିଷ୍ଠଃ ବିଲମତି । କୌଣସିତ୍ତବ୍ରାହ୍ମ । ଅନ୍ୟନ୍ତିକୈରେବ ପରମ୍ସୀମାବିନ୍ଦୁରେବ । ରହସ୍ୟରେ
ହେତୁନାରତ୍ନେ ବସମମୃତ୍ୟୁତ୍ତିକେ । ଅତଏବ ମାଧୁର୍ୟାପୂରୈଃ ମାଧୁର୍ୟାନାଂ ପୁରୋହିତିଶୟେ ସତ୍ର
ତୈତିଃ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରଜଲୋକବଶ୍ୱରମ୍ । ଆଦିପୁରାଣେହର୍ଜୁନଂ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାକ୍ୟଃ ସଥା ।
ନ ତଥା ସେ ପ୍ରିୟତମୋ ବ୍ରଜାକୁଦ୍ରଶ୍ଚ ପାର୍ଥିବ । ନ ଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚାତ୍ରୀ ଚ ସଥା ଗୋପୀଜନୋ
ମମ । ନ ମାଂ ଜାନନ୍ତି ମୁନ୍ସେ ଯୋଗିନଶ୍ଚ ପରମତମଃ । ନ ଚ କୁନ୍ଦାଦୟେ ଦେବୀ ସଥା ଗୋପ୍ୟେ ।

ହଇଲ ମନେ କରିଲା ସ୍ଵଧର୍ମନିରତ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରଜଗଙ୍ଗ କର୍ତ୍ତକ ଆଶୀର୍ବାଦ-ବାକ୍ୟ-ପ୍ରୋଗ୍ରାମି-
ରୂପ ମାନ୍ୟଲିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଲାଛିଲେନ । ଶ୍ରୀନ୍ଦ୍ରାଗବତାଦି ଗ୍ରହେ ଇହାର ଉତ୍ତରେ
ଧାକାର ବ୍ରଜବାସୀ ମାତ୍ରେରଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସ୍ଵନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରାକୃତତ୍ୱ ମନନ ସୁମିଳ ହଇଲ ॥ ୩ ॥

ବ୍ରଜତ୍ସ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେର ସ୍ଵ ସ୍ଵ ଦୀନଭାବ ଦ୍ୱାରାହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୀହାଦେର ମେହି ସ୍ଵ
ସ୍ଵ ଦୀନ ଭାବାନୁକୂଳ ବଶିଭୃତ । ତିନି ବ୍ରଜଲୋକେ ପରମ ସୀମାପ୍ରାଣ ନିଗୁଡ଼ ବସମମୃତ
ସମସିତ ହେସାର ମାଧୁର୍ୟେର ପରାକାର୍ତ୍ତାରମ୍ପେ ଅମିତ ପ୍ରକାଶେର ସହିତ ନିଷ୍ଠ ବିଲମତି
ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରୌଢ଼ୀ କରିତେହେନ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ବ୍ରଜଲୋକବଶ୍ୱ ; ସଥା ଆଦିପୁରାଣେ
ଅର୍ଜୁନେର ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାକ୍ୟ—

“ନ ତଥା ସେ ପ୍ରିୟତମୋ ବ୍ରଜାକୁଦ୍ରଶ୍ଚ ପାର୍ଥିବ ॥

ନ ଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନ୍ରଚାତ୍ରୀ ଚ ସଥା ଗୋପୀଜନୋ ମମ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ବ୍ରଜଗୋପୀରା ଆମାର ସେଇପ ପ୍ରିୟତମା ; ବ୍ରଜା କୁନ୍ଦା ମେଲପ
ମମ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଏମନ କି ଆଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାର ମେଲପ ପ୍ରିୟ ନୟ ।

‘ନ ମାଂ ଜାନନ୍ତି ମୁନ୍ସେ ଯୋଗିନଶ୍ଚ ପରମତମଃ ।

ନ ଚ କୁନ୍ଦାଦୟେ ଦେବୀ ସଥା ଗୋପ୍ୟେ ବିଦ୍ସି ମାମ୍ ॥

ଅତୋହତ ସା ଆକୃତଲୋକବନ୍ତ-

ଲୌଳାପରୈଶ୍ୟ ବିଶେଷ-ବର୍ଣ୍ଣା ।

ସୈବାତିରଙ୍ଗା ଚିଦଚିତ୍ପ୍ରଶଙ୍ଗା

ମାଧୁର୍ୟ ସନ୍ତା ମହାତାମ୍ଯପାଞ୍ଚା ॥ ୧୧ ॥

ବିଦେଷି ମାମ୍ । ନ କପୋଭି ର୍ତ୍ତ ବୈଦେଶ ନାଚାରୈ ର୍ତ୍ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ । ବଶୋହସ୍ତି କେବଳଂ ପ୍ରେସା ପ୍ରମାଣଂ ଉତ୍ତର ଗୋପିକାଃ । ମନ୍ମାହାତ୍ମ୍ୟମିତ୍ୟାତ୍ମନନ୍ତରଂ ତାଭ୍ୟଃ ପରଂ ନ ମେ ପାର୍ଥ ନିଗୃତପ୍ରେସଭାଜନମିତ୍ୟାଦି ॥ ୧୦ ॥

ଟୀକା । ଅତେ ହେତୋହତ ବ୍ରଜଲୋକେ । ପରବୈଶ୍ୟବିଶେଷାଣଂ ବର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ତ୍ଵଧାତ୍ମା ସା ଆକୃତଲୋକବନ୍ତଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୌଳା ସୈବାତିଶୟେନ ରଙ୍ଗା ଆସ୍ତାଦନୀୟା ବସ୍ୟୁତ୍ତା ବା । ଚିଦଚିତାଂ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଙ୍ଗା ପ୍ରଶଙ୍ଗା ବା । ମାଧୁର୍ୟ ଏବ ସନ୍ତୋ ସତ୍ତ୍ଵ ସୀଧୁର୍ଯ୍ୟାଂପାଦକୀ ଟିକ୍ତର୍ଥଃ । ଅତଏବ ମହାତାମ୍ଯପାଞ୍ଚା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୌଳା-ଆକୃତଲୋକବନ୍ତପି ପରୈଶ୍ୟବର୍ଣ୍ଣଂ ଉତ୍ତାଃ । ନବନୀତଚୌର୍ଯ୍ୟ ଦାସବନ୍ଧନାଦୌ

ହେ ପରମ୍ପର ! ଗୋପିଗଣ ଆରାକେ ସେମନ ଜାନିଯାଛେନ, କୁନ୍ଦାଦି ଦେବଗଣ, ମୁନିଗଣ କି ସୋଗିଗଣଙ୍କ ମେର ଜାନିତେ ମକ୍ଷମ ହୁୟେନ ନା ।

“ନ କପୋଭିର୍ତ୍ତ ବୈଦେଶ ନାଚାରୈ ର୍ତ୍ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ।

ବଶୋହସ୍ତି କେବଳଂ ପ୍ରେସା ପ୍ରମାଣଂ ଉତ୍ତର ଗୋପିକାଃ ॥

ବୈଦିକ ସଜ୍ଜାନୁଷ୍ଠାନାଦି, ଉତ୍ତାପା, ମାଧାଚାର ଏବଂ ବେଦାଧ୍ୟଯନାଦି ଦ୍ୱାରା ଆମି ବଶୀଭୂତ ହିଂସା ନାହିଁ, କେବଳ ପ୍ରେମେର ଦ୍ୱାରାଇ ବଶୀଭୂତ ହିଂସା ଏବଂ ଗୋପିକାଗଣର ତାହାର ପ୍ରମାଣ । ମୁକ୍ତରାଂ—

“ତାଭ୍ୟଃ ପରଂ ନ ମେ ପାର୍ଥ ନିଗୃତପ୍ରେସଭାଜନମିତ୍ୟାଦି ।”

ହେ ପାର୍ଥ ! ତାହାଦେର ଅପେକ୍ଷା ଆମାର ନିଗୃତ ପ୍ରେସଭାଜନ ଆର କେହି ନାହିଁ । ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୧୦ ॥

ଏହି କାରଣେ ବ୍ରଜଲୋକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୌଳା ପ୍ରାକୃତ ଲୋକବ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟ ହୟ ଥିଟେ, କିନ୍ତୁ ମେହି ଲୌଳା ପରମ ଶ୍ରୀଶ୍ୟବିଶେଷର ବର୍ଣ୍ଣଶକ୍ରପା । ମୁକ୍ତରାଂ ଅନ୍ତିଶୟ ରମ୍ୟୁତ୍ତ ବଲିଯା ନିଷ୍ଠ ଆସ୍ତାତ୍, ପ୍ରାକୃତେର ଓ ଅପ୍ରାକୃତେର ମଧ୍ୟେଓ ତାହା

বিমলার্জুনভজনমেব মহাশুণ্ডির্বাসুবধাদৌ গোবর্ক্ষন-ধাৰণ-বত্তভোজন-
ব্ৰহ্মোহন-ইন্দ্ৰমদভজন-কালীয়দমন-শঙ্গচূড়বধ-ৰামলীলাদৌ চ মহুৰ্বৈচেষ্টৈবে
সৰ্বাঃ লীলাঃ কৃতাঃ অপি পৱিণামে পৰমৈশ্বর্য-বৰ্ষণ্য এৰেতি । আত্মার্থে
শ্ৰীকৃপগোৱামিনঃ উক্তিৰ্থঃ—কুৰু-নিকুৰুষকোমলে অধুৰৈশ্বর্যবিশেষশালিনি ।
জয়তি ব্ৰজবাজনকনে ন হি চিন্তা কণিকাপুজদেতি নঃ ॥ লঘুভাগৰতামৃতে চ ।
ঐশ্বর্যমাধুৰ্যং ব্ৰহ্মণে শ্ৰীনাৰদবাক্যম্ । যে দৈত্যাঃ দুঃখকা হস্তং চক্ৰেণাপি
বৰ্ধান্নিনা । তে তথা নিহতাঃ কৃষ্ণ নব্যয়া বাললীলয়া । সাৰ্দিং রিত্ৰেইতে কৃত্তি-
অস্তমং কুৰুষে যদি । সশঙ্খাঃ ব্ৰহ্মকন্দাতাঃ কম্পন্তে থস্তিকান্তদেতি ॥ কৌড়া-
মাধুৰ্যং শ্ৰীপাদৈ । চৰিত্তং কৃষ্ণদেবশু সৰ্বমেৰাঙ্গুহং ভবেৎ । গোপাললীলা

প্ৰশংসনীয়া এবং মাধুৰ্যেৰ উৎপাদকা ; অতএব সাধুগণেৰ নিত্য উপাসনীয়া ।
শ্ৰীকৃষ্ণলীলা প্ৰাকৃতলোকবৎ হইলেও যে পৰৈশ্বর্যেৰ বৰ্ষণকৰণ তাহা নবনীতি-
চৌধুর্য, দামৰক্ষন, বিমলার্জুন মহাশুণ্ডি সৰ্বাসুবধ, গোবর্ক্ষনধাৰণ, বত্তভোজন,
ব্ৰহ্মোহন, ইন্দ্ৰমদভজন, কালীয়দমন, শঙ্গচূড়বধ ও ৰামলীলাদিতে প্রষ্ঠাই
সূচিত হইয়াছে । কুৰু, শ্ৰী সকল লীলা মহুৰ্বৈচেষ্টৈ তাৰ চেষ্টা সহকাৰে কৃত
হইলেও পৱিণামে পৰমৈশ্বর্যবৰ্ষণ্য এৰিলি । এই অগুষ্ঠ শ্ৰীপাদ কৃপগোৱামী
বলিয়াছেন—

“কুৰু-নিকুৰুষ-কোমলে অধুৰৈশ্বর্য বিশেষশালিনি ।

জয়তি ব্ৰজবাজনকনে ন হি চিন্ত'-কণিকাপুজদেতি নঃ ॥”

অধুৰ ঐশ্বর্যবিশিষ্ট কুৰু-কোমল ব্ৰজবাজনকন শ্ৰীকৃষ্ণ সৰ্বোৎকৰ্ষেৰ সহিত
বিৰাজৰাব ধাকায় আমাদেৱ হৃদয়ে চিন্তার কণামাত্ৰণ উদ্বিদিত হইতেছে না ।

আবার শ্ৰীনাৰদ বলিয়াছেন—

“যে দৈত্যাঃ দুঃখকা হস্তং চক্ৰেণাপি বৰ্ধান্নিনা ইত্যাদি ।”

চক্ৰধৰেৱ চক্ৰ দ্বাৰা ও যে সকল দৈত্যেৰ বিৰাশ সাধন দুঃসাধ্য, হে কৃষ্ণ !
তুমি সেই সকল দৈত্যকে নবীন বাল্যলীলাৰ ছলে অনায়ালে নিহত কৰিয়াছ ।
হে হৰে ! সখাগণেৰ সহিত কৌড়া কৰিতে কৰিতে যদি একবাৰ ক্রতু কৰ,
তাহা হইলে বিৰানন্ত ব্ৰহ্মা কুদ্রাদিও সভয়ে কম্পিত হইয়া থাকেন ।

কৌড়ামাধুৰ্যং, ধৰ্ম—

“চৰিত্তং কৃষ্ণদেবশু সৰ্বমেৰাঙ্গুহং ভবেৎ ।

গোপাল লীলা তত্ত্বাপি সৰ্বভোক্তৃপি অনোহৱা ॥”—পাণ্ডে ।

ବୃନ୍ଦାବନଂ ଗୋକୁଳଧାମଗୋଟୀଂ

ବ୍ରଜପିଲାମାନି ଶୁଭାମି ସନ୍ତ ।

ତନ୍ଦୀର ଲୋକୀଯମଚନ୍ଦ୍ର-କୃତ୍ୟଂ

ବାଞ୍ଛାମୀ କିଞ୍ଚିଦ୍ଦୟରୈବ ତେଷାମ୍ ॥ ୧୨ ॥

ତଥାପି ମର୍ବତୋତ୍ତିଷମୋହରା ॥ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେ । ସନ୍ତ ସତ୍ପି ସେ ଆଜ୍ୟା ଲୌଲା-
କୁଞ୍ଜା ମନୋହରାଃ । ନ ହି ଜାନେ ଶୁଣେ ରାମେ ମନୋ ସେ କୌଦୂଶଂ ଭବେଦିତି ॥ ୧୧ ॥

ଢୀକୀ ।— ତେଷାଂ ବୃନ୍ଦାବନାଦୀନାଂ କିଞ୍ଚିଦ୍ଦୟରୈବ ବୃନ୍ଦାବନାଦିକଂ ବାଞ୍ଛାରି ।
ତଥାଚ । ସିନ୍ଦ୍ରଦେହେନ ବୃନ୍ଦାବନାଦିପ୍ରାପ୍ତାବଭିଲାଭଃ କୃତଃ । ସବା । ତେଷାଂ
ବୃନ୍ଦାବନାଦୀନାଂ ଦସ୍ତରୈବ ବୃନ୍ଦାବନାଦିକଂ କିଞ୍ଚିଦ୍ଵର୍ଷିତୁଂ ବାଞ୍ଛାମି ସମ୍ୟକ୍ ବର୍ଣନାସାର୍ଥ୍ୟଜ୍ଞ
ଅପାଦମହିମଜ୍ଞାଦିତିଭାବଃ । ତଥା ସନ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନ-ଗୋକୁଳାଦେଃ ଶୁଭାମି ନାମାନି
କିଞ୍ଚିର୍ବର୍ଣ୍ଣିତୁଂ ବାଞ୍ଛାମି । ତଥା ଚ ବୃନ୍ଦାବନାଦେଃ ପ୍ରଦେଶଭେଦାନାଂ ନାମାନି ସତ୍ତ୍ଵ-

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦେବେର ଚରିତ ମକଳଟି ଅଟୁନ୍ତ । ତମାଧ୍ୟେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେ ଗୋଚାରଣଲୌଲା
ମର୍ବାପେକ୍ଷା ମନୋହର । ତାଇ ଶ୍ରୀବାମନଦେବ ସ୍ଵରଂ ବଲିଯାଇନ —

“ସନ୍ତ ସତ୍ପି ସେ ଆଜ୍ୟା ଲୌଲାକୁଞ୍ଜା ମନୋହରାଃ ।

ନ ହି ଜାନେ ଶୁଣେ ରାମେ ମନୋ ସେ କୌଦୂଶଂ ଭବେ ॥”

ସଦିଓ ଆହାର ପାଚନୀ ଛିଲ, ଏବଂ ମେହି ଗୋଚାରଣଲୌଲା ମନୋହର ବଲିଯାଇ
ବୋଧ ହଇତେହେ, ତଥାପି ଜାବିନା, ଅବୁଳ ହଇତେହେ ନା, ରାମେ ଆହାର ଅନ
କିରୁପ ହଇଲ । ଟତି ॥ ୧୧ ॥

ସେ ପରମଧାମ ପ୍ରଦେଶଭେଦେ ବୃନ୍ଦାବନ, ଗୋକୁଳ, ଗୋଟି ଓ ବ୍ରଜନାମେ ଅଭିହିତ
ମେହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନାଦିର କିଞ୍ଚିତ କରଣାବଲେହି ଆମି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନାଦି ଧାର ଏବଂ ତନ୍ଦୀର
ଲୋକ ସମସ୍ତଙ୍କୀୟ ଅଚନ୍ତ୍ୟ କୃତ୍ୟାଭେର ବାଞ୍ଛା କରିତେହି ॥” ଏହିଲେ ସିନ୍ଦ୍ରଦେହ ଦ୍ୱାରାହି
ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନାଦିଧାମପ୍ରାପ୍ତିତେ ଅଭିଲାବ ଶୁଚିତ ହଇଯାଇଲ । କାରଣ, ଆକୃତ ପଞ୍ଚ-
ଭୌତିକ ଦେହ ଦ୍ୱାରା ମେହି ଚିନ୍ମୟ ମାଧ୍ୟାଲୌଲାଧାମପ୍ରାପ୍ତି ଅମ୍ବନ୍ତିବା । ଅନ୍ତଶ୍ଚିନ୍ତିତ
ମାଧନ ନିହଦେହେଇ ତାହା ଲଭ୍ୟ, ଇହାଇ ତାତ୍ପର୍ୟ । ଅଧିବା ସଦିଓ ଅପାଦମହିମା
ବିଶିଷ୍ଟ ବଲିଯା ମେହି ସକଳ ପରମଧାରେର ସମ୍ୟକ୍ ବର୍ଣନା କରା ଆହାର ମାଧ୍ୟାତ୍ମିତ,
ତଥାପି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନାଦିର କରଣାଗୁଣେହି ଆମି ମେହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନଧାରେର ବିଷସ କିଞ୍ଚିତ

তচ্চাত্যচিন্ত্যঃ চিদমন্তসারঃ

চিদমন্তসারঃ তদেকমেব ।

অবান্তরামেক বিভেদমেকং *

গ্রামা অরণ্যামি গবাং মিবাসাঃ ॥ ১৩ ॥

মিছারীত্যর্থঃ । তদৌরা বৃন্দাবনীয়াঃ তথা গোকুলধারগোটী বা চ ষে লোকান্তঃ
সম্বন্ধি অচিন্ত্যঃ ষৎ কৃত্যঃ চেষ্টিতঃ তৎ কিঞ্চিং বর্ণিতুং জ্ঞাতুং প্রাপ্তুং বাহ্যারি ।
কিঞ্চিং পদবাচ্যস্তামুক্তৈর্যাতি ॥ ১২ ॥

টীকা ।—তৎ বৃন্দাবনাদিকঃ । অত্যচিন্ত্যমতিশয়েন চিন্তাগোচরম् ।
পুনঃ কৌন্তঃ ? চিদমন্তসারমিতি । চিন্তিন্ন ভিন্নং তৎ সাবক্ষেতি । চিন্তিন্নাঃ
প্রাকৃতা অড়ান্তিন্না অপ্রাকৃতাচিত্তস্তুরপাঞ্চেষাং সারভূতমিত্যর্থঃ । চিদম-
ন্তসারঃ চিন্তিন্নবঙ্গামতে ন তু চিন্তিন্নঃ শ্রীবৃন্দাবনাদিকম্ । তৎ বৃন্দাবনাদিকং
চিন্তিপেণ চিদন্তকপেণ চ ভাসমানমেকমেব । চিদমন্তসারাপি চিন্তিপত্রাঃ ।
গ্রামারণ্যাত্যবান্তরামেকভেদমপ্যেকমেব চিন্তিপত্রাঃ । তথাহি গোপাল-
তাপনীশ্বরোঁ সাক্ষাদ্ব্রহ্মগোপালপুরী হীতি । পাতালখণে । অহো হ্যপুরী-

বর্ণনা করিতে অভিলাষ করিতেছি । পরস্ত সেই বৃন্দাবন গোকুলাদির শুভজনক
নারসমৃহ ও কাহাদের প্রদেশভেদে নারসমৃহ এবং ততস্ত লোকসম্বন্ধীয় অচিন্ত্য
কার্য্যাবলীও কিঞ্চিং বর্ণনা করিতে বাসনা করিতেছি ॥ ১২ ॥

সেই শ্রীবৃন্দাবনাদি ধার অতীব অচিন্ত্য জড়াতীত - অপ্রাকৃত চিত্তস্তুরপের
সারভূত এবং চিন্তিন্নবৎ অর্থাৎ প্রাকৃতবৎ প্রতীত হইলেও প্রাকৃত চিন্তিন্ন অর্থাৎ
জড়ীয় নহে - নিত্য চিন্তার । স্বতরাঃ উক্ত শ্রীবৃন্দাবনাদি চিন্তিপে কি চিদন্তকপে
ষেকপেই প্রকাশমান হউন না কেন একই চিত্তস্তুরপ । পরস্ত গ্রাম, অরণ্য ও
গোমিবাসাদি অবান্তর বিভেদ সমূহও অভিন্নস্তুরপ অর্থাৎ একই চিন্তার স্তুরপে
প্রতীয়মান হইয়া থাকে । যথা গোপালতাপনী শ্রতি—

“সাক্ষাত্কৃত গোপালপুরী ইতি ।”

গোপালের পুরী অর্থাৎ ব্রজেন্দ্রনন্দন শ্রীকৃষ্ণের সৌনাধাৰ সাক্ষাত্কৃতস্তুরপ
— শ্রতি ।

*'বেকে' টৈতি পাঠান্তবম্ । † মুঃ— পরিমিতবক্ষঃ । ‡ অসংপৃক্ত—
স্তুরপাপি—অমিশ্রিত স্তুরপাপি ।

ଧନ୍ତା ବୈକୁଣ୍ଠାତ ଗରୌର୍ମୟ । ଦିନମେକଂ ନିବାସେନ ହରୋ ଭକ୍ତଃ ପ୍ରଜ୍ଞାସତେ ॥ ଅଧୋଧ୍ୟା ମଧୁରା ମାୟା କାଶୀ-କାଞ୍ଚି ଅବସ୍ଥିକ । ପୁରି-ବ୍ୟାବାବତୀ ଚୈବ ସମୈତା ଶୋକଦାସିକଃ ॥ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରପୁଣୀଧାନ୍ତ ସର୍ବୋତ୍କଳ୍ପି ମଧୁରମ । ଶ୍ରୀବୈକୁଣ୍ଠାତ ମହିମା ଦେବି ବୈକୁଣ୍ଠଭୂବନୋତ୍ତମ-ବିତି ପାଦେ । ନିକ୍ଷ୍ୟାଂ ମେ ମଧୁରାଂ ବିଦି ବନ୍ଦ ବ୍ୟାବନଂ ତଥା । ଶ୍ରୀଭାଗବତେ । ବନ୍ଦିକେତନ୍ତ ନିଷ୍ଠାଗମିତି । ଏବମେ ଲୟୁଭାଗବତାମୃତେ । ସ ତୁ ମାଥୁରଭୂରଙ୍ଗ-ପରିଚିହ୍ନୋହପ୍ୟଧାନ୍ତଃ । କ୍ଷାରଃ ସଙ୍କୁଚିତୋହପି ଶ୍ରାଂ କୁର୍ମଲୌଲାନୁମାରହଃ ॥ ଅତ୍ରେବାଜାନ୍ତମାଳାପି ପର୍ଯ୍ୟାଣ୍ତିମୁଖଗଚ୍ଛିତି । ବ୍ୟାବନ ପ୍ରତ୍ତିକେହପି ସାହମୁଭୂତେବ ବେଦମ । ଇତ୍ୟତୋ ରାମଲୌଲାମାଂ ପୁଲିନେ ସତ୍ତବ ସାମୁର୍ଦ୍ଧେ । ପ୍ରମଦାଶତକୋଟୋହପି ଅମୁର୍ଯ୍ୟନ୍ତଃ କିମନ୍ତୁମ । ଶୈଃ ଶୈର୍ଜିଲା ପରିକଟେର୍ଜନୈନ୍ଦ୍ରଶ୍ଵାନି ନାପରୈଃ । ତତ୍ତ୍ଵଲୌଲାନ୍ତ-

ପାତାଳଥଣେ ଉତ୍ତ ହଇଯାଛେ—

“ଅହୋ ମଧୁପୁଣୀ ଧନ୍ତା ବୈକୁଣ୍ଠାତ ଗରୌର୍ମୟୀ ।” ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅହୋ ! ବଡ଼ି ଆଶର୍ଯ୍ୟେର ବିଷୟ, ଏହି ମଧୁପୁଣୀ (ମଧୁରା) ଶ୍ରୀବୈକୁଣ୍ଠ ଅପେକ୍ଷାଓ ଗରୌର୍ମୟୀ । କେନନା, ଏହିଥାନେ ଏକଦିନ ଶାତ ଅବସ୍ଥିତି କହିଲେଇ ହରିଭକ୍ତିର ଉଦୟ ହସ । ଶୁଭରାତ୍ର ଏହି ପୁଣୀ ଅତିଧିତ୍ୟ । ଅଧୋଧ୍ୟା, ମଧୁରା, ମାୟା, କାଶୀ, କାଞ୍ଚି, ଅବସ୍ଥା ଓ ଦ୍ୱାରକା ଏହି ଶୋକଦାସିକା ମନ୍ତ୍ରପୁଣୀର ମଧ୍ୟ ମଧୁରା-ପୁଣୀଟ ମର୍ବଣ୍ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏବଂ ଇହାର ମହିମା ଶ୍ରୀବୈକୁଣ୍ଠବନ ଅପେକ୍ଷାଓ ଉତ୍ତମ ।

ପଦ୍ମପୁରାଣେ ଆରା ଉତ୍ତ ହଇଯାଛେ—

“ନିକ୍ଷ୍ୟାଂ ମେ ମଧୁରାଂ ବିଦି ବନ୍ଦ ବ୍ୟାବନଂ ତଥା ।”

ଆମାର ମଧୁରାଧାର ଷେରପ ନିତ୍ୟ ମେହିରପ ଶ୍ରୀବ୍ୟାବନକେବ ନିତ୍ୟ ଜାନିବେ ।

ଶ୍ରୀଭାଗବତେ କଥିତ ହଇଯାଛେ—

“ବନ୍ଦିକେତନ୍ତ ନିଷ୍ଠାଗମିତି ।

ଆମାର ଧାମ ଶ୍ରୀଗୁଣାତ୍ମିକ ଶୁଭରାତ୍ର ଚିନ୍ମୟ । ଏହିରପ ଲୟୁଭାଗବତାମୃତେ ବିଶ୍ଵିଷିତ ହଇଯାଏ ଶ୍ରୀବ୍ୟାବନକେ କ୍ରମଶଃ ବ୍ୟକ୍ତିଶିଳ ; ବ୍ରଙ୍ଗାଶ୍ରମାଲା ସେବ ଏହିଥାନେଇ ପର୍ଯ୍ୟାଣ୍ତିପ୍ରାପ୍ତ ହଇଯାଛେ ; କାରଣ, ଶ୍ରୀବ୍ୟାବନେର ଏକଦେଶେ ସମୁନାପୁଲିନେ ଶ୍ରୀରାମ-ଲୌଗ୍ନ ଶତକୋଟି ଶ୍ରଜାନନ୍ଦର ଏକତ୍ର ମଧ୍ୟାବେଶ କି ଅନୁଭୂତ ଯ୍ୟାପାର ! ଇହା କେବଳ ସ୍ତର୍ତ୍ତକର୍ତ୍ତା ବ୍ରଙ୍ଗାରହି ଅନୁଭୂତ । ଏହିଥାନେ ତତ୍ତ୍ଵ ଲୌଲାଦିବ ଅବସରେ ଉପରେ ଗୀରକଣେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ପରିଫୁଟ ହସ ତାହା କେବଳ ସ୍ଵ-ଶ୍ରମାଲ-ପରିକରଜନ କର୍ତ୍ତକହି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହସ ।

সর্বস্তু কশিং প্রকটঃ প্রকাশঃ
সদা ভূশং প্রাকৃতবজ্জ্বায়েঃ ॥
যঃ প্রাকৃতৈরেব যুতোহপি লৌলা
প্রাকট্যকালে পৃথুবর্ণাবৎ স্তাউ ॥ ১৪ ॥

বসরে প্রাদুর্ভাবোচিতানি হি । আশ্চর্যমেকদৈবাত্ বর্তমানাগ্নিপি শুব্রম ।
পরম্পরমসংপৃক্ষক্রপাণ্যেৰ সর্বধার্ম । কৃষ্ণবাল্যাদিগৌলাভিভূৰ্বিতানি সমস্ততঃ ।
শৈশগোষ্ঠবনাদীনাং সন্তি কৃপাণ্যনেকশঃ । ত্রিভিঃ কৃলক্ষ্ম । লৌলাচোপি
অদেশোহস্ত কদাচিং কিলবা কেশন । শৃণ্ট এবেক্ষ্যতে দৃষ্টি ঘোটেৱপ্যপৈৱেপি ।
অতঃ প্রভোঃ প্রিয়াণাঙ্গ ধাম্নশ সমস্ত চ অবিচিত্তা প্রভাবত্তামাত্ কিঞ্চিং
সুচুর্থটম ॥ ১৩ ॥

টিকা ।—গ্রামাদিসর্বস্তু যঃ কশিং প্রকটঃ প্রকাশঃ প্রাপঞ্চিকলোক-
দৃশ্যে গ্রামাদিঅদেশঃ লৌলা-প্রাকট্যকালে প্রাকৃতজ্ঞনায়েৰ্য্যতোপি প্রাকৃতবৎ স্তাউ
ন তু প্রাকৃত ইত্যার্থঃ । পৃথু বিস্তারং যথা শ্বাসধাৰা বর্ণাবৎ বর্ণনাবিষয়বৎ স্তাউ ন তু
তথাভূতঃ । গ্রামাদীনাং স্ব স্ব বৃক্ষ্যা নানাপ্রকারেণ বর্ণনাবাং কৃতাম্বৰপি সম্মান
বর্ণনাসামর্থ্যাস্ত বিভুত্বাদামস্তাচিত্ত্যাগোচরস্তাচ ॥ ১৪ ॥

অপর কাহারও কর্তৃক নন্দি । আরও আশ্চর্যেৰ দিবয় এই যে, এস্তলে ষ্঵েতপা
সমূহ একই সময়ে বর্তমান ধাকিয়াও সর্বপ্রকারে পরম্পর অধিশ্রিত । শ্রীকৃষ্ণেৰ
বাল্যাদিগৌলা ধাৰা এইস্থান সমস্তাং বিভূতিত এবং গিৰি, গোষ্ঠ বনাদিৰ বিবিধ
শোভামাধুর্যে উদ্ভাসিত । এই শ্রীবৃন্দাবন-অদেশ নিত্য লৌলাত্য হইলেও কদা-
চিং অপৰ যত্নি (প্রাকৃতজ্ঞ) দৃষ্টিশক্তিসম্পন্ন হইয়াও উহা শৃঙ্খল দর্শন কৰিয়া
ধাকে । অতএব প্রভু, প্রভুৰ প্রিয়াবর্গ, ধাৰণ ও সময়েৰ অবিচিত্ত্য প্রভাৱ হেতু
এস্তলে কিছুই সুচুর্থট নহে ॥ ১৩ ॥

গ্রামাদি সমূহেৰ যে প্রকট প্রকাশ অর্থাৎ প্রাপঞ্চিক লোকেৰ দর্শনীয় গ্রামাদি
অদেশ, শ্রীভগবানেৰ লৌলা-প্রাকট্যকালে প্রাকৃত জনাদিযুক্ত ধাকায় সর্বদা
প্রাকৃতবৎ প্রতীত হইলেও তাহা কদাচ প্রাকৃত নহে । তাহা বিস্তাৱিত বর্ণনাৰ
বিবৰ তুম্য দোখ হইলেও সম্পূৰ্ণ বর্ণনীয় নহে । কাৰণ, স্ব স্ব বৃক্ষীৰ সাহায্যে
বিবিদক্রপে মেই সকল গ্রামাদিৰ বর্ণনা কৰিলেও উহাদেৱ বিভুত, অনস্তুত,
অচিত্ত্য ও অগোচৰত্ব হেতু কদাচ সম্যক্রপে বর্ণনা কৰিতে সমৰ্থ হওৱা
যায় নাহি ॥ ১৪ ॥

ତତ୍ତ୍ଵଚ୍ଛିରୋଭୃତମପାରଶୋଭଂ
ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରଂ ସାଧୁଗଣାର୍ଦ୍ଦମନ୍ତ୍ର ।
ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରଂ ତଥଃ ସଦୌଯକୁଳପଂ
ଶ୍ରୀନନ୍ଦରାଜାଲୟ ରାଜମାନମ् ॥ ୧୫ ॥
ସଦୌସ ପୂର୍ବୋତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣେୟ
ବନ୍ଦନ୍ତ ଲୋକ । ହତସର୍ବଶୋକାଃ ।
ଆମୋ ପୁରଃ ଶ୍ରୀସୁତନନ୍ଦରାଜ-
ପୁରୀ ପୁରାଣାଗମତଃ ପୁରାଣ ॥ ୧୬ ॥

ଟୀକା ।— ପ୍ରକଟପ୍ରକାଶ ଗତାନାମାଦୌ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରନାମାନଂ ଗ୍ରାମମାହ । ତତ୍ତ୍ଵ-
ଚ୍ଛିରୋଭୃତମନ୍ତ୍ରି । ତୁତ୍ତେବାଃ ଗ୍ରାମାଦୌନାଃ ଶିରୋଭୃତଂ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରନାମାନଂ
ଶୈଲବରଂ ବନ୍ଦନ୍ତ । ତଃ ପ୍ରମିନ୍ଦଃ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରଂ ମହାଦେବତଃ ସଦୌସକୁଳପଂ ବନ୍ଦନ୍ତ ॥ ୧୫ ॥

ଟୀକା ।— ସଦୌସେତି । ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରାଖ୍ୟପରକ୍ଷୀୟପୂର୍ବୋତ୍ତରଦକ୍ଷିଣ ଦିଶାମୁଖ
ହତସର୍ବଶୋକାରୋକାର୍ବ୍ସର୍ମନ୍ତ୍ର । ସଦୌସାନୌ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରାଖ୍ୟସାନୌ ସମ୍ଭାବୋ ପରିତେକଦେଶେ
ଚ ମହାଶିଳାହାଂ ପୁରୋହାତ୍ର ଚ ଶ୍ରୀନନ୍ଦରାଜପୁରୀ । ଅନୁଃ ସାତୁରତ୍ରିଭାରିତ୍ତାଯରଃ ।
କୀର୍ତ୍ତ୍ତ୍ଵୀ । ପୁରାଣାଗମତଃ ପୁରାଣ । ପୁରାଣାଗମୋତ୍ତିତଃ ପୁରାଣ । ଅନାଦିମିନ୍ଦା ।
ତତ୍ତ୍ଵାମପୀଲାପରିକରମଣିତଃ ଗୋପାଳକଣ୍ଠ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୋ ଗୋପାଳଅନ୍ତ ସ୍ତର୍ଣ୍ଣାମାଦିମିନ୍ଦ
ତଥନାଦେବ ॥ ୧୬ ॥

ବ୍ୟାଖ୍ୟା ।— ଅମ୍ବୁଦ୍ର ପ୍ରକଟପ୍ରକାଶଗତ ଗ୍ରାମ ସମୁଦ୍ରର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମତଃ ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ-
ଶ୍ୱରେର ବିସ୍ତରି ବିବୃତ କରା ବାଇତେହେ । ଏହି ଅପାର ଶୋଭାଶାଲୀ ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀଶ୍ୱରରେ
ଦେଇ ଗ୍ରାମସମୁଦ୍ରର ଶିରୋଭୃତ । ସାଧୁଗଣ ପ୍ରମିନ୍ଦ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱର ନାମକ ଶିବକେହି ଏହି
ଶୈଲବରେର ଅକୁଳ ବଲିରୀ ଥାକେନ । ଏହି ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦରାଜେର ଆଲୟ
ବିରାଜିତ ॥ ୧୫ ॥

ବ୍ୟାଖ୍ୟା ।— ଏହି ନନ୍ଦୀଶ୍ୱର ନାମକ ପରିତେର ପୂର୍ବ, ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦିକେ ସେ
ମକଳ ଲୋକେର ବାସ, ତାହାରା ମକଳେହି ସର୍ବଶୋକହିନ—ସଦାନନ୍ଦ । ଏହି ଶୈଲବରେର
ମାନୁଦେଶେ ମଞ୍ଚୁଷ୍ଟାଗେହି ଶ୍ରୀସୁତ ନନ୍ଦରାଜାର ପୁରୀ । ଏହି ପୁରୀ ପୁରାଣ ଓ ଆଗମାଦିତେ
ଅନାଦିମିନ୍ଦା ବଲିରୀ ଉତ୍କ ହିଁଯାହେ । ଧାମ-ଶୈଲାପରିକରାନ୍ତି ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର
ଶ୍ରୀଗୋପାଳଅନ୍ତରେ ଅନାଦିମିନ୍ଦା କଥନ ହେତୁଇ ଏହି ଶ୍ରୀନନ୍ଦପୁରୀର ଅନାଦିମିନ୍ଦା
ପ୍ରତିପନ୍ନ ହିଁଯାହେ ॥ ୧୬ ॥

আচীরণাজীরচিত্তামসাবৈ-

গৃহশূলং মাৰকতানি ষষ্ঠাঃ ।

স্তুতাঃ প্ৰবালৈঃ পটলানি হেন্দা

ষেষাঃ বৃত্তিঃ সা স্ফটিকৈবিভাতি ॥ ১৭ ॥

বৈদুর্যাজাতা বড়ভী সমুহা

মহামহো নৌলমনৌন্দুজাটোঃ ।

মহাপ্রতীহাৰবৰোহপি ষষ্ঠাঃ

সৎকৌৰবিন্দে। বিলসত্যলং সা ॥ ১৮ ॥

টীকা ।— ষষ্ঠাঃ পুর্যাঃ । আচীরণাজীরচিত্তামসাবৈনৌলিম ইতি প্ৰসৌক্রৈ-
নৌলবৰ্ণমণিভিঃ রচিত। আচীরণ প্ৰান্ততো বৃত্তিৰিত্যমৰঃ। তথা
ষষ্ঠা গৃহাণি মাৰকত্তমণিনিশ্চিতানি। ষেষাঃ গৃহাণাং স্তুতাঃ প্ৰবালৈঃ পয়লা
ইতি প্ৰসৌক্রৈ রচিতাঃ। পটলানি ছাত ইতি প্ৰসৌক্রানি জলাদিনিবাৰক
উপব্যাচ্ছাদনানি হেন্দাৰচিত্তানি। বনৌকনৌত্ৰে পটল ইত্যমৰঃ। ষেষাঃ গৃহাণাং
যা বৃত্তিৰাৰবণভিত্তিঃ সা স্ফটিকৈঃ রচিত। সা পুৱী বিভাতি ॥ ১৭ ॥

টীকা ।— ষষ্ঠাঃ বৈদুর্যামণিজাতাঃ বড়ভীসমুহাঃ সৰ্বোক্তৃগৃহাঃ । আচী-
ন্দনঃ স্তাৰুলভৌগৃহাণামিতি হলাযুধঃ। বলভৌচৰ্জনশালিকেতি ত্ৰিকাণুশেষঃ।
বলভৌগৃহচূড়েতি ক্ষীৰস্থামৌ। মহামহো মহাকাঞ্চিমন্ত্রে নৌলমনৌন্দুঃ ইন্দুনৌল-
মণিশ্রেষ্ঠাস্তজ্জাতা অট্টা অট্টালিকাঃ মহাপ্রতীহাৰবৰঃ শ্ৰেষ্ঠবৰোক্তৰঃ সৎকৌৰ-
বিন্দঃ শোভনপদ্মুৰাগমণিনিশ্চিতঃ। স্তৌবাৰ্দ্ধাৰঃ প্রতীহাৰ ইত্যমৰঃ। সা মন্দ-
ৰাজপুৰী অপমতিশয়েন বিলসত্তি ॥ ১৮ ॥

মেই পুৱীৰ আচীরণাজী নৌলবৰ্ণেৰ মণিচিত্তা, গৃহসমূহ মাৰকত্তমণিনিশ্চিত,
গৃহেৰ স্তুতাবলি প্ৰবাল-ৱচিত, গৃহেৰ ছাত অৰ্থাৎ জলাদিনিবাৰক উপবৰেৰ
আচীদন শুবৰ্ণে ৱচিত এবং গৃহেৰ আবৱণ-ভিত্তি স্ফটিক ধাৰা নিশ্চিত ;
এইৱেপে মেই পুৱী শোভা পাইতেছে ॥ ১৭ ॥

আৱও মেই পুৱীৰ সৰ্বোচ্চ গৃহচূড়াসমূহ বৈদুর্যামণি-গঠিত, অট্টালিকা সকল
মহাদৌৰ্ম্মিণাণৌ ইন্দুনোগুণি দ্বাৰা নিশ্চিত এবং মেই পুৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ তোৱণদ্বাৰা

ମୁଖ୍ୟପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଚତୁରାଳୟେହସ୍ତା
ଭାଣ୍ଡାରଗେହଂ ବରୁଣଶ୍ତ ଦିଶ୍ୟମ୍ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାସଃ-ଶ୍ରୀଭଦ୍ରକିଳଶ୍ତଃ
ଶ୍ରୀରାମଧାମୋତ୍ସଦିଶ୍ୟାଦେତି ॥ ୧୯ ॥
ଆଚ୍ୟାଃ ଗୃହଂ ତାଦୃଶମେବ ଯତ୍ର
ଆଚ୍ୟାଃ ସତ୍ୟାମୃତରପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ।
ଅପ୍ରତିଭଦ୍ରାୟ ନିଜେଷ୍ଟଦେବଃ
ଆଶ୍ୟଙ୍ଗଂ ମେବତ ଏବ ମନ୍ଦଃ ॥ ୨୦ ॥

ଟୀକୀ ।—ଅଞ୍ଚାଃ ପୁର୍ୟାଃ ମୁଖ୍ୟପ୍ରକୋଷ୍ଠେ କୌଦୃଶେ ଚତୁରାଳୟେ ଆଶ୍ୟ
ଚତୁଷ୍ଟୟାନ୍ତାହ । ବରୁଣଶ୍ତ ଦିଶ୍ୟଂ ପରିଚିମଦିକ୍ଷିତଃ ଭାଣ୍ଡାରଗେହମୁଦେତି । ଏବଃ
ଦକ୍ଷିଣଦିଗଶ୍ତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାସଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଲୟମ୍ । ଉତ୍ତରଦିଶି ଶ୍ରୀରାମଶ୍ତ ଧାରୋଦେତି ॥ ୧୯ ॥

ଟୀକୀ ।—ସତ ମୁଖ୍ୟପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଆଚ୍ୟାଃ ପୂର୍ବଦିଶି କୌଦୃଶଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଗୃହତୁଳାଃ
ସତ ମନ୍ଦଶ୍ତ ଗୃହମୁଦେତ୍ତୌତି ପୂର୍ବେଗାସ୍ୱରଃ । ସ ମନ୍ଦଃ ସତ ଇତି ପଦଶ୍ତ କାକାକ୍ଷଗୋଲକ-
ଶାରୋଭ୍ୟତାମୟଃ । ସତ ସ୍ଵଗୃହଶ୍ତ ଆଚ୍ୟାମନ୍ତର ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ସପ୍ତଶ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଶ୍ତ
ଭଦ୍ରାୟ ନିଜେଷ୍ଟଦେବଃ ଶ୍ରୀନାରାୟଙ୍ଗ ମେବତେ ॥ ୨୦ ॥

ଶୋଭନ ପଦ୍ମାଗମଣି-ରଚିତ, ଏବଷିଧକରେ ସେଇ ଶ୍ରୀନନ୍ଦରାଜାର ପୂର୍ବୀ ଅତିଖ୍ୟ
ବିଲମ୍ବିତ ହିଁତେହେ ॥ ୧୮ ॥

ଏହି ପୂର୍ବୀର ଚତୁରାଳୟ ମୁଖ୍ୟପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅର୍ଥାତ୍ ଉହାର ଚାରିଦିକେଇ ପ୍ରଧାନ କୁଠରୀ,
ତନ୍ମଧ୍ୟ ପରିଚିମଦିକେ ଭାଣ୍ଡାର ଗୃହ, ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ଵ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଆବାସ ଗୃହ ଏବଂ ଉତ୍ତର
ଦିକେ ଶ୍ରୀବଲରାମର ଆଶ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ ॥ ୧୯ ॥

ମେଇ ମୁଖ୍ୟପ୍ରକୋଷ୍ଠର ପୂର୍ବଦିକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଗୃହତୁଳ୍ୟ ଶ୍ରୀନନ୍ଦରାଜାର ଗୃହ
ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଗୃହର ପୂର୍ବଦିକେ ଅନ୍ତର ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦରାଜ ନିଜପୁତ୍ର
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଅଞ୍ଜଳେର ନିର୍ମିତ ନିଜ ଇଷ୍ଟଦେବ ଶ୍ରୀନାରାୟଣର ଅର୍ଚନା କରିବା
ଥାକେନ ॥ ୨୦ ॥

কোশালযন্ত্রান্বিত দক্ষিণাংশে
কৃষ্ণস্ত ধামঃ শুভ পশ্চিমেহস্তি ।
ষা পাকশালা দ্বয়মধ্য এব
বিশ্রামধামানুরু রাধিকায়াঃ ॥ ২১ ॥
কৃষ্ণস্ত ধামন্ত্রান্বিত দক্ষিণাংশে
পাকালযন্ত্রাপি বিরাজমানঃ ।
আরাম আন্তে সরসী চ যত্র
রহো মনোজং বহু গেহ-বেদিঃ ॥ ২২ ॥
যৎপার্থয়োঃ সন্তি পুরাণি গোচুহাঃ
ভূরীণি চাকুণি সমান্তপং তয়ী ।
পশ্চাত্ত নন্দীশ্বর এব রাজতে
নন্দীশ্বরো ষৎ সততং স বন্দতে ॥ ২৩ ॥

টীকা ।—কোশালযন্ত্র ভাগ্নাংগৃহস্তান্বিতো লঘো যো দক্ষিণাংশন্তত্ত্ব এবং
শ্রীকৃষ্ণধামঃ শুভকুপ পশ্চিমে ষা পাকশালা অস্তি দ্বয়মধ্যে শ্রীকৃষ্ণগৃহ-পাকগৃহ-দ্বয়-
মধ্যে এব শ্রীরাধিকায়া অনুরু ন উক লয়ুবিত্যার্থঃ । বিশ্রামস্ত ধাম অস্তি ॥ ২১ ॥

টীকা ।—শ্রীকৃষ্ণধামঃ পাকালযন্ত্রাপি অন্বিতো রিলিতো যো দক্ষিণাংশ স্তুত্র
আরামঃ পুষ্পস্তুবনমান্তে সরসী সরোবরঞ্চাস্তি । বত্রারামে সরস্তাঞ্চ রহো-
নির্জনং মনোজং বহুগেহবেদিঃ শ্রীরাধাকৃষ্ণয়ো মিলনাদি-সম্পাদিকা অস্তি ॥ ২২ ॥

টীকা ।—যৎ পার্থযোর্যস্তা নন্দপুর্যাঃ পূর্বদক্ষিণপাশ দ্বয়ে গোচুহাঃ গোপনাঃ

ভাগ্নাংগৃহসংলগ্ন দক্ষিণাংশে এবং শ্রীকৃষ্ণের গৃহের শুভ পশ্চিমে ষে
পাকশালা আছে, এতদ্বয়ের মধ্যে অর্থাৎ শ্রীকৃষ্ণের গৃহ ও পাকগৃহ এতদ্বয়ের
মধ্যে শ্রীরাধাৰ কুদ্র বিশ্রাম-ভৱন বিস্তুমান আছে ॥ ২১ ॥

শ্রীকৃষ্ণের গৃহ ও পাকগৃহ ষেখানে রিলিত হইয়াছে সেই দক্ষিণাংশেই
পুল্মোন্তান ও সরোবর বিরাজমান । মেষ পুল্মোন্তানে ও সরোবর-কৌরে
নিভৃতে বহুতর শ্রীরাধাকৃষ্ণের রিলন-সম্পাদিকা বনোহর গৃহ-বেদিকা বিস্তুমান
আছে ॥ ২২ ॥

তেষামপি প্রান্তগত্যাগম্য়া
 প্রাচীরবাজী ঘণি-জাত-জাতা ।
 রত্নালয়ে রত্নজদেহলৌকে
 মুক্তাদিরত্নাবলি তোরণালী ॥ ২৪ ॥
 ধানীক্ষমানা বিগদত্তিভূয়ো
 ধিমাৰবাসাবিতি র্ত্যলোকাঃ ।
 বৈকুণ্ঠবাসাবিতি বাকবাধাঃ
 বৈকুণ্ঠগ্রন্থে রসদাঃসারম্ ॥ ২৫ ॥

ভূবৈনি পুণানি সন্তি । কৌদৃশানি ? ক্ষয়া পুর্যা সহ সমানানি । পশ্চাদেশে
 নন্দীধৰঃ পর্বত এব রাজতে । এই নন্দীধৰঃ স নন্দীধৰঃ মহাদেৰ সততং বন্দতে ।
 তত্ত্ব সৌভাগ্যাবিশ্বেন ॥ ২৩ ॥

টীকা ।—তেষাং গোপপুরোগামপি বহিঃপ্রান্তগতা অতিশয়েনাগম্য়া । ঘণি-
 সমৃহজাতা প্রাচীরবাজী অস্তীতি পূর্বেণায়ৰঃ । তেষাং গোপপুরোগং ধানি
 রত্নস্বার্থালয়ানি তত্ত্ব তথা রত্নজাতায়া দেহলৌকা । গৃহাবগ্রহণী দেহলৌক্যায়ৰঃ ।
 তত্ত্ব মুক্তা আবি র্ধেবাং তেষাং রত্নালাভবল্যা তোরণালী বন্দনমালা শ্রেণী
 রাজতে ॥ ২৪ ॥

টীকা ।—ধানু রত্নালয়াদীন উক্ষমানা র্ত্যলোকাঃ শহুয়া ভূয়োঃ বারংবাৰং

মেই নন্দপুরীৰ পূর্বদক্ষিণ-পাখ' দৰে নন্দপুরীৰ সহতুল্যহই অতিশয় মনোহৱ
 বহুতৰ গোপপুরী বিদ্যমান আছে । পশ্চাংভাগে শ্রীনন্দীধৰ পর্বত বিবাজধান ,
 অতি সৌভাগ্য বশতঃই নন্দীধৰ মহাদেৰ মেই শৈলরাজেৰ সর্বদা বন্দনা কৰিয়া
 থাকেন ॥ ২৩ ॥

মেই গোপপুরী সমুহেৰ বহিঃপ্রান্তভাগে অতিশয় অগম্য অর্থাৎ অলজ্যননীয়
 ঘণিসমূহে নির্মিত প্রাচীরবাজী বিদ্যমান রহিয়াছে এবং মেই পুরীমধ্যে যে সকল
 রত্নস্বর ভবন আছে, তাহাদেৰ দেহলী অর্থাৎ ধারাগ্রস্থানও (হাত্তনে) তজ্জপ
 রত্ন-নির্মিত । মেই দেহলীতে মুক্তাদিরত্নালী-ৱচিত বন্দনমালা শোভা
 পাইত্বেছে ॥ ২৪ ॥

পুরঃ প্রতীহারবরস্তু যস্যাঃ

সমস্ততঃ পার্শ্বযুগস্য রস্যাঃ ।

পুরোহিতানাং পুরোহিতানাং

ততঃ পরেষাঞ্চ ততঃ পরেষাম্ ॥ ২৬ ॥

ততঃ পরেষাঞ্চ পুরঃ ক্রমেণ

শ্রেণীমুখানাং পরিতঃ পরীতাঃ ।

ততশ্চ বীথী ক্রমপণ্যবীথী

বীথী চ মধ্যে পরভোহপি বীথী ॥ ২৭ ॥

বিঘানবাসান् স্বর্গীয়বিমানবাসান् নিগদন্তি ব্যক্তঃ বদন্তি । নাকনাথা ইঙ্গাদয়ঃ
ষান্ দৃষ্ট্বা বৈকৃষ্ণবাসান্ নিগদন্তি । বৈকৃষ্ণগা বৈকৃষ্ণবাসিনো ষে তে । রসমার-
সারং সর্ববস্তুনাং মধ্যেইতিমুখদা মধুবাদয়ো রসাত্তেমাহপি । সারভূতানি ষানি
বস্তুনি তেষাহপি সারং ষান্ নিগদন্তি ॥ ২৫ ॥

টীকা ।—তত্ত্বাঃ আচৌরাজঃ পার্শ্বযুগস্তু সমস্ততঃ চতুর্দিশু প্রতীহারবরস্তু
ধারপালোক্তমস্তু ইত্থাঃ পুরঃ ব্রহ্মীয় গৃহাঃ সন্তি । ততঃ প্রতীহারপুরাঙ্গ পরেষাং
পুরোহিতানাং ষজকানাং পুরঃ ততঃ পরেষাঃ পুরোহিতানাং পুরস্তু হিতকারিণাং
পুরৱক্ষকানাং পুরঃ ॥ ২৬ ॥

টীকা ।—ততঃ ক্রমেণ পরেষাং শ্রেণীমুখানাং তৈলিকতাত্ত্বলিকাদীনাং

সেই বজ্রালয়াদি দর্শন করিয়া মর্ত্যবাসী অহযুগশ বারংবার স্বর্গভূবন বলিয়া
স্পষ্টতঃ ঘোষণা করেন, স্বর্গবাসী ইঙ্গাদি দেবগণও তাহা দর্শন করিয়া বৈকৃষ্ণ-
ভূবন বলিয়া প্রকাশ করেন. আবার যাহারা বৈকৃষ্ণবাসী তাহারাও মেই রজ্বা-
লয়াদিকে রসমারের মাঝ বলিয়া থাকেন অর্থাৎ সকল বস্তুর মধ্যে অতি মুখদ
মধুবাদি রস, সেই মধুব রসের বে সারভূত বস্তু, তাহারাও সারভূত বলিয়া
থাকেন ॥ ২৫ ॥

মেষ্ট আচৌরাজির উভয় পাখে চারিদিকে উভয় ধারণালের রমনীয় গৃহা-
বলী বিত্তয়ান বহিয়াছে, ইহার পরেই শ্রেষ্ঠ পুরোহিত অর্থাৎ ষাজকগণের পুর
এবং তাহার পরেই পুরের হিতকারী শ্রেষ্ঠ পূর্ব-রক্ষকগণের পুরী বিঘাজিত ॥ ২৬ ॥

ଆନ୍ତେସୁ ସଞ୍ଚା ମଗରସ୍ତ ରଞ୍ଚାଃ
ଶୂଙ୍ଗାଟକାଧ୍ୟାମଭିତୋହଭିତସ୍ତାଃ ।
ଶ୍ରେଣୀକୃତାଃ ସୂତ୍ରମିପାତପାତା
ଇବ ପ୍ରତୀତା ବହୁ ପଣ୍ୟବୌଦ୍ୟ ॥ ୨୮ ॥

ପୁରଃ ପରିତଃ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ୍କ ପରୀତାଃ ବ୍ୟାପ୍ତାଃ । ତତୋ ବୀଧୀ ମାର୍ଗ କୌଦୂଶି ? ବୀଧୀ କ୍ରମେ ପଣ୍ୟାନାଂ ତାମ୍ବୁଲାଦିବିକ୍ରେମଦ୍ରୟାନାଂ ବୀଧୀ । ବୀଧୀ ଚ । ଚକାରେଣ ବିକ୍ରେମ ଦ୍ରୟରହିତା ବୀଧୀ । ତାସାଂ ବୀଧୀନାଂ ମଧ୍ୟେ ପରତୋହପି ବୀଧୀ ଗଲୀତି ଅମିଦା ॥ ୨୭ ॥

ଟୀକ ।—ସଞ୍ଚାଃ ବୀଧ୍ୟାଃ ଆନ୍ତେସୁ ସୌମାସ୍ତାନେସୁ ଶୂଙ୍ଗାଟକାଧ୍ୟାନ୍ ଚତୁର୍ପଥାଧ୍ୟାନ୍ ଅଭିତୋଭିତ ଇତି ବୀପଦା ସର୍ବେଷାଂ ଚତୁର୍ପଥାନାଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ୍କ ସୂତ୍ରମିପାତ ପାତା ଇବ ସୂତ୍ରଧୂତା କୃତ । ଇବ ପ୍ରତୀତା ଜ୍ଞାନବିଷୟା । ଇବ ଶଦେନ ନତୁ କେନାପି କୃତାଃ । କ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରକାରେଣ ନିର୍ଜ୍ୟମିଦାଃ । ନଗରସ୍ତ ତା ରଞ୍ଚା ରମଣୀୟା ଶ୍ରେଣୀକୃତା ଶ୍ରେଣୀଭୂତା ସହପଣ୍ୟବୌଦ୍ୟାଃ ପୁଷ୍ପ-ମୁଗ୍ଧଦ୍ରୟ-ବସ୍ତ୍ରାଳକ୍ଷାର-ମଣିମୁକ୍ତାଦୀନାଂ ସହ ପ୍ରକାରର ପଣ୍ୟ ବିକ୍ରେମ ଦ୍ରୟଃ ସତ୍ର ତ୍ରଥାଭୂତା ବୀଧ୍ୟାଃ ମନ୍ତ୍ର । ଚତୁର୍ବାଂ ପଥାନାଂ ରିଲନ୍ ସତ୍ର ମ ଚତୁର୍ପଥଃ । ତଥା ଚ । ଏକ ଚତୁର୍ପଥସ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ୍କ ବୀଧୀ ଚତୁର୍ଷୟ । ପୁନରପି ଚତୁର୍ବାଂ ବୀଧୀନାଂ

ଅନ୍ତର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତୈଲିକ ତାମ୍ବୁଲୀ ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟବସାୟିଗଣେର ଭବନ ଚାରିଦିକେ ପରିବେଶିତ । କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୀଧୀ—ଅର୍ଥାଂ ମାର୍ଗ ବିରାଜିତ । ଏହି ସକଳ ମାର୍ଗେର (ପଥେର) ମଧ୍ୟେ କତକ ଗୁଲି ତାମ୍ବୁଲାଦି ବିକ୍ରେମ ଦ୍ରୟେର ଜଗ୍ଯ ଅମିଦା ଅର୍ଥାଂ ପଣ୍ୟବୀଧୀ ଏବଂ ଅପରଗୁଲି ପଣ୍ୟ ଅର୍ଥାଂ ବିକ୍ରେମ ଦ୍ରୟ ବିରହିତ ପଥ ; ସୁତରାଂ କେବଳ ଗମନାଗମନେର ନିର୍ମିତି ପ୍ରମିଳା ; ଆବାର ମେହି ସକଳ ପଥେର ପରେ ପରେଓ ଆବା ପଥ ଅର୍ଥାଂ ଗଲି ବିନ୍ଦୁମାନ ଆଛେ ॥ ୨୭ ॥

ମେହି ସକଳ ମାର୍ଗେର ଉଭୟ ପ୍ରାନ୍ତେ ଅର୍ଥାଂ ସୌମାସ୍ତାନେ ଚତୁର୍ପଥ ବିରାଜିତ । ସେ ସ୍ଥାନେର ଚାରିଦିକେଇ ଚାରିଟା ପଥ ଅଧିବା ସେ ସ୍ଥାନେ ଚାରିଟା ପଥ ଆସିଯା ରିଲିତ ହଇଥାବେ ତାହାକେ ଚତୁର୍ପଥ (Square) କହେ । ମେହି ସକଳ ଚତୁର୍ପଥେର ଚାରିଟା ଦିକ୍ ସେନ କେହ ସୂତ୍ରଧାରଣ କରିଯା ନିର୍ମାଣ କରିଯାଇଛନ ସଲିଯା ବୋଧ ହଇତେଛେ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ ତାତୀ କାହାରେ କୁଟ ନହେ । ଉଥା ନିର୍ଜ୍ୟମିଳି । ପରସ୍ତ ନଗରେର ମେହି ରମଣୀୟ ଶ୍ରେଣୀକୃତ ପଣ୍ୟବୌଦ୍ୟ ମୁହଁ ଓ ମମ୍ବୁତ୍ରପାତେ ନିର୍ମିତ ଏବଂ ପୁଷ୍ପ-ଗନ୍ଧ-ବସ୍ତ୍ର-ଲକ୍ଷ୍ମାର ମଣିମୁକ୍ତାଦି ସହରିଦ ପଣ୍ୟେର (ବିକ୍ରେମ ଦ୍ରୟେର) ବିପନ୍ନି ଧାରା ମୁଖୋଭିତ ।

ମାନାମଣୀନାଂ ସ୍ଟିଟା ସ୍ଟାଭି
ଲ୍ସେପତାକା ସରମୌକ୍ତିକାନାମ୍ ।
ଆଲ୍ସକାନ୍ତା ସ୍ତରବସସନ୍ତେ *
ପ୍ରବାଳ୍ସାର୍-ପ୍ରସାଦ ବିପଶ୍ୟ: ॥ ୨୯ ॥

ମିଳନାଙ୍କ ଚତୁପଥ: । ଶୃଙ୍ଗାଟକ: ଚତୁପଥ ଇତ୍ୟମରଃ । ଅତ ପରିପାଟୀ । ମନ୍ଦୀରର
ପରକଣ୍ଡ ଦକ୍ଷିଣଦିଶାରୀଂ ମଧ୍ୟରୁଲେ ଶ୍ରୀନିଳାଲୟ କ୍ଷଣ ପୂର୍ବପ ଶିଥଦିଶାରୀଂ ଗୋପାନାନୀ-
ନୀଃ । ତେଷାମାଲନାଂ ଚତୁଦିଶ୍କୁ ସଗିନିମିତ-ଆଚୀରଣେ । ଆଚୀରଣ ଦକ୍ଷିଣାଦି
ଚତୁଦିଶାରୀ ହାରପାଲଙ୍କ ପୁରଃ । ତତ: ପୁରୋହିତବ୍ରାହ୍ମଣନାଂ ପୁରଃ । ତତଃି
ପୁରସ୍କକାନାଂ ପୁରଃ । ତତ: ତୈଲିକ ତାତ୍ୟଲିକାଦୀନାଂ ପୁରଃ । ତୈଲିକାଦି-
ଗୃହନାଂ ରାଜରୀର୍ଗେ ବିକ୍ରେତ୍ରବ୍ୟଗୃହାନି ମଧ୍ୟ ନିବାସପ୍ତାନାନି ଏବେବେ ପୁଞ୍ଜୁଗଙ୍କି-
ଦ୍ରୟ ରତ୍ନାଦୀନାଂ ବିକ୍ରେତ୍ରାଦି ପରାଣାଂ ସ୍ଥାନାନି ॥ ୨୮ ॥

ଟୀକ ।—କୌଦୃଶ୍ୟେ ବିପଶ୍ୟନ୍ତରାହ । ନାନାମଣୀନାଂ ସ୍ଟାଭି: ମମୁହୈ ସ୍ଟିଟା
ନିର୍ମିତା: । ଲ୍ସନ୍ତ୍ୟ: ପତାକା ସାମ୍ର ତା: । ସମସ୍ତେ ବସନ୍ତକାଳେ ତରୁବ୍ୟ ବିକ୍ରିତ-
ପୁଞ୍ଜପତାଦିଯୁକ୍ତ ବୃକ୍ଷବ୍ୟ ରତ୍ନାଦିଭିନ୍ନିର୍ମାଣ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟେ ଆଲ୍ସକାନ୍ତା ବୃକ୍ଷା ସଥା ପତ୍ର-
ପୁଞ୍ଜାଦିକରେ ଆଲ୍ସକାନ୍ତା ଆଲ୍ସା ଏବ ଆଲ୍ସକା ସାଥେ କଃ ଆଲ୍ସା ଧଜୁ ଶ୍ଵର
ଅନ୍ତା ଅନ୍ତଭାଗା ଷେବାଂ ତେ । ବିପଣିପକ୍ଷେ । ସରମୌକ୍ତିକାନାଂ ଆଲ୍ସକାନ୍ତା
ଧଜୁଲିଷି ମୁକ୍ତାମାଲନାଂ କାନ୍ତିଃ କିରଣୀ ସତ୍ର । ସବା । ମୁକ୍ତାନାଂ ଧଜୁଲିଷିରାଲା

ଅତଏବ ମନ୍ଦୀରର ପରିକେ ଦକ୍ଷିଣଦିକେ ମଧ୍ୟରୁଲେ ଶ୍ରୀନିଳାଲୟ, ତାହାର ପୂର୍ବ-
ପଶ୍ଚିମ ଦିକେ ଗୋପଗଣେର ଆଲୟ । ମେହି ସକଳ ଆଲୟର ଚାରିଦିକେ ମଣି-ନିର୍ମିତ
ଆଚୀର ଶ୍ରେଣୀ । ଆଚୀରର ଦକ୍ଷିଣାଦି ଚାରିଦିକେ ହାରପାଲଗଣେର ପୁର ； ଅନସ୍ତର
ପୁରୋହିତ ବ୍ରାହ୍ମଗଣେର ପୁର, ତାହାର ବାହିରେ ପୁର-ବସ୍କକଗଣେର ପୁର ； ପରେ ତାତ୍ୟ
ତୈଲିକାଦିର ପୁର । ରାଜରୀର୍ଗେ ପଶ୍ୟନ୍ତବନ,—ମଧ୍ୟ ନିବାସ ସ୍ଥାନ । ପୁଞ୍ଜ-ଶୁଗଙ୍କି-
ଦ୍ରୟ ରତ୍ନାଦି ବିକ୍ରେତ୍ର ଦ୍ରୟର ସ୍ଥାନେର ବିଷୟରେ ଏଇଇଥାଂ ॥ ୨୮ ॥

ମେହି ବିପଣି ମମୁହ ଅର୍ଥାଂ ପଶ୍ୟକ୍ରମ ବିକ୍ରେତ୍ର ସ୍ଥାନମମୁହ ବିବିଧ ମଣିରାଜି-
ନିର୍ମିତ ଏବଂ ତାହାତେ ବିବିଧ ସର୍ବେର ପତାକା ଶୁଣୋଭିତ । ବିକ୍ରିତ ପୁଞ୍ଜପତାଦି-

* “ତୁରୁବନ୍ଦ୍ରଶ୍ଵରେ” ଇତି ପାଠାନ୍ତରମ୍ ।

କାଶିଦସଙ୍କ ଶ୍ରୀ ଏବ ସଦ-
ନାନାପ୍ରସୂତେରଭିସୋରଭା ତ୍ତାଃ ।
କଶିନ୍ୟହଶୈଲବରା ଇବାଲଃ
ନାନାବିଧ ଦ୍ରୟ ସୁଗଞ୍ଜିଗନ୍ଧାଃ ॥ ୩୦ ॥

ଅନ୍ତେ ସାମାଂ ତା ଅଧିବା ମୁକ୍ତାନାଂ ପ୍ରାଳୟେନ କାନ୍ତାଃ କମନୌରାଃ । ପ୍ରାଳୟ ଖଜୁଲବ୍ରି-
ଶାଦିତ୍ୟମରଃ । ପ୍ରବାଲବାର ପ୍ରସାଦ । ବୃକ୍ଷପକ୍ଷେ । ପ୍ରବାଲବାରୈଃ ନବୀନପଲ୍ଲବମମୁହୈଃ
ପ୍ରକର୍ଷେ ସନୌଭୂତାଃ । ବିପଣିପକ୍ଷେ । ପ୍ରବାଲାଥ୍ୟ ରତ୍ନଶ୍ଵର ବାରୈଃ ସମୁହୈଃ ପ୍ରଥାନ
ଶହିଦାର-ପ୍ରକୋଷ୍ଠା ସାମାଂ ତାଃ । ବୀଣାଦତ୍ତଃ । ପ୍ରବାଲୋ ଦ୍ଵୀବିଦ୍ରୁଷେ ନବପଲ୍ଲବେ ଇତି
ରମ୍ଭମଃ । ପ୍ରବାଲମକୁରେହ ପ୍ଯାଞ୍ଚିତଃମରଃ । ଅନୁବଃ କିଶୋରଃ ଲକ୍ଷାକୁମରମୋହବରୋହିତ୍ସ-
ପ୍ରବାଲଃ । ପଲ୍ଲବ କୁଣ୍ଡ ଟିତି ହଲାଯୁଧଃ । ପ୍ରଧାନଃ ପ୍ରବନ୍ନାଲିନ୍ଦାଃ ବହିଦାର ପ୍ରକୋଷ୍ଠକେ ।
ଅତ ଟିକା । ତରଂ ବହିର୍ଭାର ବାହ୍ୟପିଣ୍ଡକେ । ବାର ସଜ୍ଜାତ ମନ୍ତ୍ରମାଃ ଇତି ନିବହାର-
ସମୟେ ବାରୋ ଇତି ଚାମରଃ । ବିପଣିଃ ପଣ୍ୟବୀଧିକା ଇତ୍ୟମରଃ । ପଣ୍ୟଃ ବିକ୍ରେତଃ ଦ୍ରୟ;
ତତ୍ତ୍ଵ ବୌଧିକାଃ କ୍ରେତ୍ରବିକ୍ରେତ ସ୍ଥାନାନ୍ତିର୍ଥଃ ॥ ୨୯ ॥

ଟୀକା ।— କାଶି ୬୧ ବୀଧାଃ ବମସ୍ତୁଶ୍ରିଯୋ ସଦ୍ୟ ନାନାପ୍ରସୂତେ ନାନାପୁଷ୍ଟେ-
ମତିସୋରଭାନ୍ତଦ୍ଵାତିମୁଗନ୍ଧୟକ୍ତାଃ ଶୈଲବରାଃ ପରକତଶ୍ରେଷ୍ଠା ଇବ ନାନାଦ୍ରୟାନାଂ
ମୁଗନ୍ଧିଭିର୍ଗନ୍ଧ୍ୟକ୍ତାଃ ॥ ୩୦ ॥

ଭାବେ ତରୁମକଳେର ଅନ୍ତଭାଗ ସେଇପ ଖଜୁଦ୍ଵୀ ଓ କମନୌର ମେଇକପ ମେଇ ବିପଣି-
ମମୁହେର ଅନ୍ତଭାଗେ ଉତ୍କର୍ଷ ମୁକ୍ତାଲା ଖଜୁଭାବେ ତଥିତ ଅଧିବା ତଥାଯ ଖଜୁଦ୍ଵୀ
ମୁକ୍ତାମାଳାର କାନ୍ତି ଉତ୍କାମିତ । ଅପିଚ, ତରୁରାଜି ସେମନ ପ୍ରବାଲବାର ଅର୍ଥାତ
ନବୀନପଲ୍ଲବ ମମୁହେ ପ୍ରକଟିକପେ ସନୌଭୂତ ମେଇକପ ଉତ୍କ ବିପନିର ବହିର୍ଭାର-ପ୍ରକୋଷ୍ଠଓ
ପ୍ରବାଲମମୁହରା ଶୋଭିତ । ଏଇକପେ ମେଇ ବିପନିମକଳ ବମସ୍ତକଳେ ପୁଣିତ
ତରୁରାଜିର ଶାର ଶୋଭା ପାଇତେହେ ॥ ୨୯ ॥

ବମସ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ଯେଇପ ବିବିଧ କୁମରେ ଅତି ଦୌରଭା ମେଇକପ ଅତିମୁଗନ୍ଧ୍ୟକ୍ତ
କୋଳ କୋଳ ପରକତଶ୍ରେଷ୍ଠର ଶାର କୋଳ କୋଳ ବିପନିଓ ନାନାବିଧ ଦ୍ରୟେର ମୁଗନ୍ଧେ
ଗନ୍ଧ୍ୟକ୍ତା ହଇଥା ଶୋଭା ପାଇତେହେ ॥ ୩୦ ॥

କାଶିଚନ୍ଦ୍ରଗୌମାଂ ଧନୟୋ ସଥା ସା
ନାନୀମଣିତୋ ତିତନୀପ୍ରମାନାମଃ ।
କାଶିଚଦିଲାସିପ୍ରବରା ଇବାନ୍ତାଃ
କଞ୍ଚୁ ଦିକ୍ଷା-କଞ୍ଚୁ-ମୁଖୀଗନ୍ଧାଃ ॥ ୩୧ ॥
ଆନନ୍ଦ-ବୃନ୍ଦାବନ-ରୌତି-ଲେଖଃ
ବେଶଃ ବିଧାତୁଂ ସଚ୍ଚାଂ କବୀନାଂ ।
ବୌଗାମିବ ସ୍ପୃଷ୍ଟୁମୟୋଗ୍ୟଭାନାଂ
ତାମାଂଶ୍ଵର କିଞ୍ଚତ୍ତ ସୃଜ୍ୟାବି ॥ ୩୨ ॥

ଟୀକା ।—ପଦ୍ମବାଗାଦି ମଣିନାଂ ଧନୟଃ ଉତ୍ତପତ୍ରିଷ୍ଠାନାନି ସଥା ମଣିନାଂ କାନ୍ତ୍ୟା
ଅକାଶତେ ତ୍ଥା କାଶିଚ ବୈଧ୍ୟଃ ନାନୀମଣିଭିର୍ଦ୍ୟାତିତାଃ ମତ୍ୟଃ ଦୌପ୍ରୟମାନାଃ
ଅକାଶଃ ବହୁଳାଃ । ବିଲାସିନାଂ ପ୍ରବବା ଇବାନ୍ତା ବିପନ୍ୟଃ କଞ୍ଚୁରୌ କୁକୁରୟୋ
ମୁଖ୍ୟୋ ପ୍ରଧାନୌ ଗଙ୍କୋ ସତ୍ର ତାନ୍ଦୂଶ ଗନ୍ଧଧୂତାଃ ॥ ୩୧ ॥

ଟୀକା ।—କବୀନାଂ ସଚ୍ଚାଂ ବାକ୍ୟାନାଂ ବେଶଃ ମୌନ୍ୟଃ ବିଧାତୁଂ ଆନନ୍ଦକରପ-
ବୃନ୍ଦାବନତ୍ତ ସା ରୌତି ତ୍ତନ୍ତା ଲେଖଃ । ସହା । ଆନନ୍ଦବୃନ୍ଦାବନଚମ୍ପୁନାମ୍ବୋ ଗ୍ରହତ୍ତ ସା
ବୈତି ତ୍ତନ୍ତରେ ବୌଗାଯାଂ ତାମାଂଶ୍ଵରିବ କିଞ୍ଚନ ସୃଜ୍ୟାନି ଜ୍ଞାପନ୍ୟାନି । ଗାନ ସମସେ
ବୌଗାମିବ ଗାନଶୋଭାର୍ଥଃ ବୌଗାଯାଂ ତାମଲେଖଃ ସଥା ଶୁଚହତି ତ୍ତନ୍ତେତ୍ୟର୍ଥଃ । ବୌଗା
କୌଣ୍ଣିଂ । ସ୍ପୃଷ୍ଟୁମୟୋଗ୍ୟ ତାମାରବାତାଃ ॥ ୩୨ ॥

ପଦ୍ମବାଗାଦି ମନିମୟୁହେର ଥିଲି ଅର୍ଥାଂ ଉତ୍ତପତ୍ରିଷ୍ଠାନ ସେଇପ ମନିମକଲେର କାନ୍ତିତେ
ଉତ୍ତାମିତ ସେଇକରପ କୋନ କୋନ ବିପନ୍ନି ବିବିଧ ମନିମାଜିର କିରଣେ ଦୌପ୍ରୟମାନ ;
ଆବାର କୋନ କୋନ ବିପନ୍ନି ବିଲାସୀପ୍ରବବେର ହାତ ଶୁଦ୍ଧିତ, ଅନ୍ତର୍ଗୁଲି ପ୍ରଧାନତଃ
କୁକୁର କଞ୍ଚୁରୌ ଗଙ୍କୋ ସୁଗନ୍ଧିକୃତ ॥ ୩୧ ॥

ଗାନ ସମସେ ଗାନେର ଶୋଭା-ମୂଳନାର୍ଥ ବୌଗାସ୍ତେ ସେଇପ ତାନ-ଲେଖ ଶୁଚିତ ହୁଏ,
ସେଇକରପ କବିଗଣେର ବାକ୍ୟର ମୌନ୍ୟବିଧାନେର ନିମିତ୍ତ ଆନନ୍ଦକରପ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର
ବୈତିର ଲେଖାଭାସ ବା “ଆନନ୍ଦବୃନ୍ଦାବନଚମ୍ପୁ” (୧) ନାମକ ଗ୍ରହେ ରୌତି-ଲେଖ
ଶ୍ରୀରମାଧୋଗ୍ୟ ଛିନ୍ତାର ବୌଗାର ତାମାଂଶ୍ଵର ହାତ କିଞ୍ଚିତ ବିଜ୍ଞାପିତ କରିଲେଛି ॥ ୩୨ ॥

(୧) ଶ୍ରୀ କବି କର୍ଣ୍ଣପୁର ଗୋଦାମୀ ବିମ୍ବିତ ।

শ্বে শ্বে সরস্তেব হি ষত্র ষৎসর
 ইতি প্রয়োগঃ ক্রিয়তে কচিংজইনঃ ।
শ্রী-মেখলাদৌ খল টত্যুদীর্ঘ্যাতে
ষৎ কোমলাদৌ মলশব্দ উচাতে ॥ ৩৩ ॥
প্রদোষ দোষাকর রোষ মোষ
দোষাদিশব্দপ্রতিবন্ধি ষত্র ।
সাযং শশাঙ্কপ্রণয়াধ্যাকেলি
বিশাদিকেষ্বে কদাচিদেব ॥ ৩৪ ॥

টীকা ।—বীজিভাষ। শ্বে শ্বে সরসি শ্বীরে শ্বীরে সরোবরে মথ সর
 ইত্যার্থে ষৎসর ইতি প্রয়োগঃ কচিংজইনঃ ক্রিয়তে। অবিদ্যা জন্ম পরোক্ষর্ধাসহন
 কৃপে ষৎসরে ষত্র নাস্তীভাবঃ। শ্রীগং মেখলাদৌ খলশব্দপ্রয়োগঃ ক্রুব্বাচক
 খলস্ত ষত্র নাস্তীভ্যর্থঃ। কোমলাদিশব্দে মলশব্দোন্তি কলঙ্কমালিত্বাদিকৃপে।
 খলঃ ষদ্ ষত্র নাস্তীভ্যর্থঃ। ৩৩ ॥

টীকা ।—প্রদোষাদি শব্দানাং ষত্র ব্রজলোকে সাযংকালাদিষ্঵ে কদাচিদেব
 নতু সর্বস্তা প্রতিঃ প্রবণমন্তি নতু নি঳াবাচকে বস্তুনি। তথাচ সাযংকালে
 প্রদোষশব্দস্ত প্রবণং নতু প্রকৃষ্টদোষে বিন্দাতিশয়বাচক প্রদোষে ষত্র নাস্তীভ্যর্থং।
 শশাকে চল্লে দোষকর শব্দস্ত প্রবণং নতু দোষাণামাকরে উৎপাদকে। তথাচ

কোথাও কোন ব্যক্তি নিজ নিজ সরোবরকে ষৎসর অর্থাৎ আমার সরোবর
 বলিয়া থাকেন, এই অর্থেই শ্রীব্রহ্মরীতি 'ষৎসর' শব্দের প্রয়োগ হইয়া থাকে।
 কিন্তু অবিদ্যাজনিত পরোক্ষর্ধ অসহনকৃপ ষৎসর অর্থাৎ পরশ্রীকাত্তরতা তথার
 নাই। রমণীগণের হেখলাদিতেই খল শব্দের প্রয়োগ হইয়া থাকে; কিন্তু
 ক্রুব্বাচক খল তথার নাই। অপিচ কোমলাদিশব্দেই খল শব্দের বিদ্যমানতা
 দৃষ্ট হয়, কিন্তু কলঙ্কমালিত্বাদিকৃপ মল তথার আদৌ নাই, ইহাই তাঁৎপর্য ॥ ৩৪ ॥

মেই ব্রজলোকে প্রদোষ, দোষকর, বোষ, মোষ ও দোষাদি শব্দ কখন
 কখন শৃঙ্গিগোচর হব বটে কিন্তু তাহা সর্বস্তা নহে এবং নি঳াবাচকও নহে।
 সাযংকালেই প্রদোষ শব্দ গুনিতে পাওয়া যাব। কিন্তু তাহা প্রকৃষ্ট দোষকৃপে

ଛତ୍ରାଦି ଦଶେ ଶୁଭଚାରାଦି
ଦଶେ ଚ ଦଶ ଶ୍ରତିରସ୍ତ ସତ୍ର ।
ନୌବୀାଦିକେଶାଦିକ ଏବ ବନ୍ଧୁ
ସମାଧି ଯୋଗାଦିକ ରାଧି ଶକ୍ତଃ ॥ ୩୫ ॥
କଞ୍ଚକ-କୁକୁମ-ଚନ୍ଦମାଦି-
ପଙ୍କେମୁ ପଙ୍କଃ ଶ୍ରୀବନ୍ଧୁ ସତ୍ର ।

ଭାଦ୍ର ଜନ ସ୍ତର ନାହିଁ । ଅଗ୍ରାଥ୍ୟ ରୋଷତ୍ତ ଶ୍ରୀବନ୍ଧୁ ନତ୍ପକାରକେ । କେଲୋ
ବିହାରସମୟେ ମୋହନ୍ତ ବଳୀକାରେଣ ବସ୍ତ୍ରାଦି ଗ୍ରହଣଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀବନ୍ଧୁ ନତୁ ଦୁର୍ବିଲେହପକାର-
କାଦୌ । ନିଶାରାତ୍ରୀ ଦୋଷ ଶକ୍ତଃ ଶ୍ରୀବନ୍ଧୁ ନତୁ ପରାପକାର-ପରନିନ୍ଦାଦି-
ଦୋଷାଗାଂ ଶ୍ରୀବନ୍ଧମିତି ॥ ୩୪ ॥

ଟାକ । । । — ମତ ଛତ୍ରଚାରାଦିଦଶେ ଦଶ ଶକ୍ତଃ ଶ୍ରୀବନ୍ଧ ମନ୍ତି । ରାଜକୁତ୍ତା-
ପରାଧ-କୁତ୍ତଦଶ୍ରୀ ସତ୍ର ଶ୍ରୀବନ୍ଧପି ନାନ୍ଦାତ୍ୟର୍ଥ । ନୌବୀା-କେଶାଦିକେ ବନ୍ଦୋ ବନ୍ଧନ୍ତ
ସତ୍ରାନ୍ତି ନତ୍ପରାଧାଦି ଜଣ ହତ୍ତପାଦାଦୌ । ସମାଧି-ଯୋଗାଦିକେ ଆଧିଶଦୋହିଣ୍ଠି
ନତୁ ମନଃ ପୀଡ଼ା କ୍ରପାଧିରକ୍ଷୀତ୍ୟର୍ଥ ॥ ୩୫ ॥

ନିନ୍ଦାକିଳିଶୟ ବାଚକ ନହେ, ମେକୁପ ଦୋଷ ବୁଲ୍ଲାବନେ ଆଦୌ ନାହିଁ, ଇହାଇ ଭାବର୍ଯ୍ୟ ।
ଚାନ୍ଦେ ଦୋଷକର ଶକ୍ତେର ପ୍ରରୋଗ ଶୁନିତେ ପାଓଯା ବାବ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଦୋଷେର ‘ଆକର
ଅର୍ଥାତ୍ ଖନ’ ଏହି ଅର୍ଥେ ନହେ । ଅଗ୍ରଯେ ରୋଷ ଶୁନିତେ ପାଓଯା ବାବ, କିନ୍ତୁ ମେ
ଅଗ୍ରାଥ-ରୋଷ ଅପକାରକ ନହେ । ବିହାର-କାଳେ ରୋଷ ଅର୍ଥାତ୍ ବଳପୂର୍ବକ ବସ୍ତ୍ରାଦି
ଗ୍ରହଣ ବ୍ୟାପାର ଶ୍ରୀବନ୍ଧଗୋଚର ହିଲେଓ ତାହା ଦୁର୍ବିଲେର ପ୍ରତି ଦୌରାଯ୍ୟ ନହେ । ଅପିଚ
ବାତିତେ ସେ ଦୋଷ ଶକ୍ତେର ଶ୍ରୀବନ୍ଧ ହସ, ତାହା ପରେ ଅପକାର କି ପରନିନ୍ଦାଦି
ଦୋଷେର ଶ୍ରୀବନ୍ଧ ନହେ । ଇହାଇ ମେହି ବ୍ରଜଲୋକେର ବିଶେଷତ୍ତ ॥ ୩୬ ॥

ତଥାଯ ଶୋଭନ ଛତ୍ର-ଚାରାଦିତେହି ଦଶ ଶକ୍ତି ଗୋଚର ହସ, ରାଜବାବେ
ଅପରାଧକାରୀର ଦଶ ଏକଥ ଶକ୍ତ କଥନ ଶୁନିତେ ପାଓଯା ବାବ ନୀ । ରାଜନୀଗଣେର
ନୌବୀା ଓ କେଶାଦି ବନ୍ଦନ ଉଦ୍ଦେଶେହି ‘ବଳ’ ଶକ୍ତ ଶ୍ରୀବନ୍ଧ ଗୋଚର ହସ, ନତୁବା ଅପରାଧାଦି
ଜଣ ହତ୍ତପାଦାଦିର ବନ୍ଦ ଏକଥୀ ଶୁନା ବାବ ନୀ । ଯୋଗାଦିତେ ସେ ସମାଧି ହସ,
ତାହାତେଟ ‘ଆଧି’ ଶକ୍ତ ଶ୍ରତିଗୋଚର ହସ, ନତୁବା ତଥାର ମନଃପୀଡ଼ାଦିକୁପ ଆଧି
କମ୍ପାଚ ବିଦ୍ୟମାନ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

କୌଟିଲ୍ୟମାନେ ସରକୁଣ୍ଠାଦୌ
କାଟିଗୁମପାଞ୍ଚି ଶିଳାଦିକେସୁ ॥ ୩୬ ॥
ପୁଷ୍ପାଦିଧୂଲୀୟ ରଙ୍ଗଃ ପ୍ରସୁଜ୍ୟାତେ
ସତ୍ରାନ୍ତକାରେ ତମ ଇତ୍ତାଦୀର୍ଯ୍ୟାତେ ।
ଦୁନ୍ଦୁଃଖ ସୁଗ୍ରେ ପବନେ ଚ ମନ୍ତ୍ରତୀ
ଚାଞ୍ଚଳ୍ୟ ମାନେ ହରିଲୋକନାଥ ॥ ୩୭ ॥

ଟୀକା ।—କଞ୍ଚ୍ଯାଦିପକ୍ଷେସୁ ପକ୍ଷତ୍ତ ଶ୍ରୀବନ୍ଦଃ । ନତୁ କଳ-ମୃତ୍ତିକାଦି-ଶିଳନ କୃତସ୍ତ ।
ସରକୁଣ୍ଠାଦୌ ଉତ୍ତମକେଶାଦୌ କୌଟିଲ୍ୟ ବର୍ତ୍ତତ ନ ହନ୍ତୁଦୟାଦୟୁ । ଶିଳାଦିଷୁ
କାଟିଗୁଂ ନତୁ ଅନ୍ତଃ କରଣାଦୟୁ ॥ ୩୬ ॥

ଟୀକା ।—ପୁଷ୍ପଧୂଲୀୟ ରଙ୍ଗ ଇତି ପ୍ରଥୋଗଂ କରୋତ୍ତ । ନତୁ ଗୁଣାଦୌ ଉତ୍ସାହ
ବଜୋଗୁଣାଦି ସତ୍ର ନାଞ୍ଚି । ଏବମନ୍ତକାରେ ତମଃ ନତୁ ତମୋଗୁଣାଦୌ । ସୁଗ୍ରେ ଶ୍ରୀ-ପୁରୁଷ
ଦୟେ ଦୁନ୍ଦୁଃ ନତୁ ସୁଖତୁଃଖ-ଭଦ୍ରାଭଦ୍ରାଦୌ, ତେବେ ସତ୍ର ତୁଃଖ ମଭଦ୍ରାଦିକଂ ନାନ୍ତୀତ୍ୟେକା-
ଭାବେନ ହଞ୍ଚାଭାବଃ । ପବନେ ମାନ୍ଯଃ ନତୁ ବୁଦ୍ଧାଦୌ କୃଷ୍ଣଦଶନାର୍ଥ ଚାଞ୍ଚଳ୍ୟ ।
ନ ଟିନ୍ଦ୍ରିଯାଦିବିକାର ଜନ୍ମଃ ॥ ୩୭ ॥

ତଥାର କଞ୍ଚ୍ଯୀ-କୁଙ୍କୁ-ଚନ୍ଦନାଦିପକ୍ଷେହି ପକ୍ଷ ଶକ୍ତ ଶ୍ରୀବନ୍ଦ-ଗୋଚର ହସ, ଜଳ-ମୃତ୍ତି-
କାଦି ଶିଳନଭୂତ ପକ୍ଷେର କଥା ତଥାର ଆଦୌ ଗୁଣିତେ ପାଞ୍ଚା ସାର ନା । ଉତ୍ତମ
କେଶପାଶାଦିତେହି କୌଟିଲ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ, କିନ୍ତୁ ତୀହାଦେର ହୃଦୟେ ମେ କୌଟିଲ୍ୟେର
ଆଦୌ ଅନ୍ତିତ ନାହିଁ । ଶିଳାଦିତେହି କାଟିଗୁ ଦୃଷ୍ଟ ହସ, କିନ୍ତୁ କାହାରେ ଅନ୍ତଃକରଣେ
କାଟିଗୁର ଲେଶାଭାସନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହସ ନା ॥ ୩୬ ॥

ପୁଷ୍ପାଦିର ହେଗୁତେହି ‘ରଙ୍ଗ’ ଶଦେର ପ୍ରଥୋଗ ଦୃଷ୍ଟ ହସ, ଗୁଣାଦିର ଉଦ୍‌ଦେଶେ ନହେ ।
ଅତ୍ୟବ ତଥାର ବଜୋଗୁଣାଦି ଆଦୌ ବିଦ୍ୟମାନ ନାହିଁ, ଇହାହି ତାତ୍ପର୍ୟ । ଏହିଜପ
ଅନ୍ତକାରେହି ‘ରଙ୍ଗ’ ଶଦେର ପ୍ରଥୋଗ ଦୃଷ୍ଟ ହସ । ତଥୋଗୁଣାଦିର ଉଦ୍‌ଦେଶେ ଦୁନ୍ଦ ଶକ୍ତ
ପ୍ରସୁତ ହସ ନା । ସୁତରାଂ ତଥାର ତୁଃଖ କି ଭଦ୍ରାଭଦ୍ର ଇତ୍ୟାଦିର ଉଦ୍‌ଦେଶେ ଦୁନ୍ଦ ଶକ୍ତ
ପ୍ରସୁତ ହସ ନା । ଶୁଭରାଂ ତଥାର ତୁଃଖ କି ଅଭଦ୍ରାଦି ନାହିଁ; ଏକେର ଅଭାବେ ଦୁନ୍ଦ-
ଭାବ; ଇହାହି ତାତ୍ପର୍ୟ । ପବନେହି ମନ୍ତ୍ରତୀର୍ଦୃଷ୍ଟ ହସ, କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦିର ମନ୍ତ୍ରତୀ
ଦୃଷ୍ଟ ହସ ନା । କୃଷ୍ଣଦଶନାର୍ଥ ଚାଞ୍ଚଳ୍ୟ ଅକ୍ଷିତ ହସ କିନ୍ତୁ ଟିନ୍ଦ୍ରିଯାଦି-ବିକାର ଜନ୍ମ
କୋମ ଚାଞ୍ଚଳ୍ୟ ଅକ୍ଷିତ ହସ ନା ॥ ୩୭ ॥

মধ্যাদিকে ক্ষীণঃ পদ প্রয়োগঃ
ষত্রোদকেষেব চ নৌচগত্তম্ ।
বিষাদ-দৈন্ত-শ্রম-মোহ-নিদ্রা-
সন্তাদযোহপি ব্যভিচারিভাবে ॥ ৩৮ ॥
আমন্তি গা এব হি কামধেনুঃ
সামাঞ্চ বৃক্ষানিতি কল্পবৃক্ষান् ।
চিন্তামণীন् ষত্র শিঙ্গাবদেব
ব্রজস্ত কা সম্পদতো হি বাচ্যাঃ ॥ ৩৯ ॥

টীকা । মধ্যাদিকে কট্টাদো ক্ষীণ প্রয়োগঃ নতু সামর্থ্য ধনদেহাদেন্যনভা-
হেতুক ক্ষীণপদ প্রয়োগঃ । উদকেষু জলেষু নৌচগামিতঃ । নতু কস্তাপি বস্ত-
নোঢ়াভাজনমিঠং । বিষাদাদযো ব্যভিচারিভাবে সঞ্চারিভাবে সম্ভি । নতু
ধনজনাদের শঙ্গে বিষাদ দৈত্যো । অতি দৃঃখ্যাদি জন্ম শ্রমঃ । অজ্ঞানজ শোহঃ
ত্ত্বোজন্ম নিদ্রা । শ্রান্তিশয়জন্মালসন্তাদযো সন্তৌভ্যর্থঃ ॥ ৩৮ ॥

টীকা । ষত্র কামধেনু-কল্পবৃক্ষ-চিন্তামণীন् সামাঞ্চ গাঃ সামাঞ্চ বৃক্ষান্
সামাঞ্চ শীল। আনন্তি অতঃ হেতো ব্রজস্ত কা সম্পৎ বাচ্যা ন কাপীভ্যর্থঃ ॥ ৩৯ ॥

তথার জনগণের কাটিদেশাদির উদ্দেশেই 'ক্ষীণ' শব্দ প্রযুক্ত হয়, সামর্থ্য-ধন-
দেহাদির নূনত্ব। জন্ম 'ক্ষীণ' শব্দ প্রযুক্ত হয় না । তথার জলেরই নৌচগারিত
সূচিত হয়, কিন্তু কোন বস্তুর অলাভে নৌচগারিত অর্থাৎ নৌচজনের প্রতি
নিষ্ঠা লক্ষিত হয় না । বিষাদ, দৈন্ত, শ্রম, মোহ, নিদ্রা ও আশ্রাদি কেবল
ব্যভিচারিভাবেই বর্তমান ; কিন্তু তথার ধনজনাদির জন্ম বিষাদ ও দৈন্ত, অতি-
দৃঃখ্যাদি জন্ম শ্রম, অজ্ঞানজনিত মোহ, ত্ত্বোজনিত নিদ্রা ও শ্রান্তিশয় জন্ম
আলস্যাদি আদো বিস্তৃতান নাই ; ইহাই তাৎপর্য ॥ ৩৮ ॥

সেই শ্রীবুদ্ধাবনে কামধেনুসমূহও সামাঞ্চ গো-কৃপে কল্পবৃক্ষসমূহও সামাঞ্চ
বৃক্ষকৃপে এবং চিন্তামণিসমূহও সামাঞ্চ শিঙ্গাকৃপে অতীবস্থান হয় । অতএব
ব্রজের সেই অনুপম সম্পদের মধ্যে কোনটীই বা বর্ণনীয় হইতে পারে ?
অর্থাৎ সকলই বর্ণনাতীত ইহাই তাৎপর্য ॥ ৩৯ ॥

বদীৱ ষোষিজ্জন-সৌভগীয়
 শোভাতিলোভাং শ্রুতযৈহস্যুন্তৃঃ ।
 বশ্মাধুরৈং বৌক্ষ্য রমা মুমোহ
 ব্রজস্ত তস্তাস্ত্ব কিমতি বর্ণঃ ॥ ৪০ ॥

টীকা।— বদীৱ ষোষিজ্জনানাং সৌভাগ্যজন্ম শোভাতিশয্যস্ত লোভাং।
 ভাঃ প্রসিদ্ধাঃ শ্রুতযৈ বেদা অবয়ঃ কাসামুগতা বভুবুঃ। তথাহি বৃহদ্বায়নে।
 শ্রুতুত্তিঃ। কন্দর্পকোটিলাবণ্যে ত্বরি দৃষ্টে অৱাংসিনঃ। কামিনী-ভাবমাসাদ্য
 অবক্ষুলাত্মসংশয়ঃ। যথা হল্লোকবাসিনিঃ পাইত্বেন গোপিকাঃ। ভজন্তি বহুণঃ
 অস্ত। চিকৌৰ্ণ অনিমস্তথা ইতি। কাসামুপনিষদাং প্রার্থনাস্তুরং শ্রীকৃষ্ণবাক্যং।
 দুর্বলে। দুর্ঘটশৈব যুআকং সুমনোৱথঃ। অহামুমোদিতঃ সম্যক্ সত্ত্বে। ভবিতু
 মহত্তীতি। তথা পাদ্মে স্থিতখণ্ডে। গায়ত্রী চ গোপীত্বং প্রাপ্তেজ্যাখ্যায়তে যথা।

শ্রীবৃন্দাবনে ব্রহ্মনূরৌগণের সৌভাগ্যজনিত এমনই অনুপম শোভা ষে,
 সেই শোভার লোভে প্রসিদ্ধ শ্রুতি অর্থাৎ বেদসমূহও তাঁহাদের অমুগত
 হইয়াছিলেন। যথা, যাহাতে, শ্রুতিগণের উক্তি—

“কন্দর্প-কোটি-লাৰণ্যে ত্বরি” ইত্যাদি।

হে কৃষ্ণ! তোমার কন্দর্প কোটিলাবণ্য দর্শন কৰিয়া আমাদের অন
 দ্রী-ভাবপন্থ হটৱা আৰ-পীড়িত হইতেছে এবং বৃন্দাবনবাসিনী গোপিকাগণ
 ষেৱণ প্রেম-তত্ত্বের সহিত তোমার ভজনা কৰিয়া থাকে, আমরাও মেইভাবে
 তোমার সহিত বৰণ কৰিতে ইচ্ছা কৰি।

শ্রুতিগণের এইকণ প্রার্থনা শ্রবণ কৰিয়া শ্রীকৃষ্ণ কহিলেন—

“দুর্বলে দুর্ঘটশৈব যুআকং” ইত্যাদি।

তোমাদের এই মনোৱধ অক্ষয় দুর্লভ ও দুর্ঘট হইলেও আমি অনুমোদন
 কৰিলাম। তোমাদের এই বাসনা অচিরেই ফলৰক্ষী হইবে। যথা— পদ্মপুরাণে,
 গায়ত্রী গোপীত্ব প্রাপ্ত হইলে শ্রীকৃষ্ণ বণিয়াছিলেন—

“যুআকস্ত কুলে বাহং ইত্যাদি।

অর্থাৎ দেৱতাগণের কার্যাসিদ্ধিৰ নিষিদ্ধ আমি তোমাদেৱই গোপকুলে
 অবস্থাৰ গ্রহণ কৰিব, সেই সময়ে তৃষ্ণি আমাৰ কাঙ্গা হইবে।”

ଗୋପେୟ ଭଗବତରଃ । ଯୁଆକଞ୍ଜଳିଲେ ଚାହିଁ ଦେବକାର୍ଯ୍ୟାର୍ଥମିନ୍ଦସେ । ଅବତାରଂ କରି-
ଷ୍ଟାମି ମେକାନ୍ତା ତୁ ଭବିଷ୍ୟତୀତି । ଶ୍ରକ୍ତିର୍ଯ୍ୟଥଃ ॥ ସତ ସଥା ଅଞ୍ଜଳିକବାସିନ୍ଦ୍ର ଇତ୍ୟନେନ
ଚିକିର୍ୟାଜନିନ ଶ୍ରୀ ଇତ୍ୟନେନ ବ୍ରଜମୁଖରୌଣୀ ଆମୁଗତ୍ୟଃ ବେଦେୟ ସ୍ଫୁଟିଷେବ । ଶ୍ରୀଭାଗ-
ବତେ ବେଦ ସ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚିତ୍ତ ଚ । ଶ୍ରୀ ଉରଗେନ୍ଦ୍ର-ଭୋଗଭୁଜଦଶ ବିଷକ୍ତ ଧିରୋ ବସମପି ତେ ସମଃ:
ସମଦୂଶୋହଜିୟ-ସରୋଜ-ଶ୍ରୀ ଇତ୍ୟତ୍ର ଉରଗେନ୍ଦ୍ରନ୍ତରଂ ବସମପୌତ୍ୟପି କାବେଣ
ସେତ୍ୟୋପି ବ୍ରଜମୁଖରୌଣୀମାଦୃତତ୍ୱଃ ବ୍ୟଞ୍ଜନଯାସେଵାଃ ତାମାମାମୁଗତ୍ୟାଭାବାଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଦୃଶ
ପ୍ରସାଦଂ ନ ପ୍ରାପ । ତଥାହି ଦଶମେ । ସବାଙ୍ଗୀ ଶ୍ରୀଲମାଚାରତ୍ତପ ଇତି । ନାହିଁ
ଶ୍ରୀଯୋହଙ୍କ ଉ ନିଭାନ୍ତରତେ: ପ୍ରସାଦ ଇତ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ତମର୍ଥତପଚରଣ: ତେ ପ୍ରାପ୍ତାଭାବୀ
ଦୃଷ୍ଟେ । ତଥ ବ୍ରଜଶାତ୍ର କିଂ ବର୍ଣମତ୍ ନ କିମପୌତ୍ୟର୍ଥ: । ସୌଭାଗ୍ୟ ଶୋଭାମଧୁର୍ୟାଦିକଂ ।
ତମପି ସ୍ଵଜନ୍ମମାଫଳ୍ୟାର୍ଥଃ ଦିଗ୍ଦର୍ଶନାର୍ଥମନନ୍ତଗତ୍ୟଃ ଚ ସଥା ଅତିନା କିଞ୍ଚିତ୍ବର୍ଗଜତେ ॥ ୪୦ ॥

ଅତେବ ବ୍ରଜମୁଖରୌଣୀଗଣେର ଆମୁଗତ୍ୟ ସେ ବେଦେ ପରିଷ୍ଫୁଟ, ତାହା ଇହାତେ
ପ୍ରଟିକୃତ ହଟିଲ । ଶ୍ରୀଭାଗବତେ, ବେଦସ୍ତତି, ସଥା—

“ଶ୍ରୀ ଉରଗେନ୍ଦ୍ର ଭୋଗଭୁଜଦଶ ବିଷକ୍ତଧିରୋ ବସମପି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହୁଲେ ‘ବସମପି’ ଏହି ବାକ୍ୟ ‘ଅପି’ ଶବ୍ଦବାରା ନିଜେଦେର ଅପେକ୍ଷା
ବ୍ରଜମୁଖରୌଣୀଦିଗେର ଅଧିକ ଆଦୃତ ବାଜିତ ହଇଯାଏ । ଶୁଭରାଂ ଇହାତେ
ଗୋପୀଦେର ନିକଟ ଶ୍ରକ୍ତିଗଣେର ଆମୁଗତ୍ୟାଇ ଅନଶିତ ହଇଲ ।

“ନାହିଁ ଶ୍ରୀଯୋହଙ୍କ ଉ ନିଭାନ୍ତରତେ: ପ୍ରସାଦ ଇତି ।

ଶ୍ରୀବୈକୁଣ୍ଠାଧୀଶ୍ଵରୀ ଶ୍ରୀଲଙ୍ଗୀଦେବୀଓ ବ୍ରଜରାମଗଣେର ମାଧୁରୀ ଦର୍ଶନ କରିବା
ବିମୁଦ୍ରା ହଇଯା ଥାକେନ । ଏହିରୁ ତୀହାଦେର ଆମୁଗତ୍ୟ ଅଭାବେ ତିନି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର
ତାଦୃଶ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାପ୍ତ ହଇତେ ପାରେନ ନାହିଁ । ସଥା—

“ସବାଙ୍ଗୀ ଶ୍ରୀଲମାଚାରତ୍ତପ ଇତି ।

“ନାହିଁ ଶ୍ରୀଯୋହଙ୍କ ଉ ନିଭାନ୍ତରତେ: ପ୍ରସାଦ ଇତି ।”

ଅତେବ ଶ୍ରୀଲଙ୍ଗୀଦେବୀଓ, ବ୍ରଜ-ମୁଖରୌଣୀଦିଗେର ତାର ସୌଭାଗ୍ୟ କାହନା
କରିବା ସଥା ତପଶ୍ଚାରଣ କରିଗାଛିଲେ, ତଥନ ତୀହାର ବ୍ରଜଧାରାପ୍ରାପ୍ତିର ଅଭାବରୁ
ଚୂଚିତ ହଇଲ । ଏବଂବିଧ ବ୍ରଜଭୂତିର ଆବ କି ବର୍ଣନୀୟ ? ଅର୍ଥାତ୍ କିଛୁଓ ବର୍ଣନ-
ମୋଗ୍ୟ ନହେ, ଇହାଇ ତାତ୍ପର୍ୟ । ତଥାପି ସ୍ଵର୍ଗ ଜଗା-ମାଫଳ୍ୟାର୍ଥ ଦିଗ୍ଦର୍ଶନ ମାତ୍ର
ସଥାରତି କି କିଞ୍ଚିତ୍ ବର୍ଣନ କରା ସାହିତେହେ ॥ ୪୦ ॥

ସୈତ୍ରେବ ଶୁଦ୍ଧ-ପ୍ରଗତ-ସ୍ଵଭାବୀ
ପ୍ରେମେବ * ଜୀବନ୍ତି ପରଂ ସ୍ଵଦ୍ଵାମ୍ ।
ଲୋକୋତ୍ସା ଲୋକବଦେବ ତଥ୍ ।
ସ୍ଵଂ ସ୍ଵଂ ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ତି ମ କିଂ ବିଚିତ୍ରମ୍ ॥ ୪୧ ॥

ଟୀକା । ସତ୍ର ବ୍ରଜଲୋକେ ଏବ ନହାନ୍ତର । ଶୁଦ୍ଧ-ପ୍ରଗତ ଏବ ସ୍ଵଭାବୀ ବେଦାଂ ତେ
ବ୍ରଜଜନାଃ ପରଂ ବ୍ରଙ୍ଗ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୁଂ ସ୍ଵଦ୍ଵାମେବ ଜୀବନ୍ତି । ପରଂ କେବଳ ରିତି ବା ।
ତଥାହି । ଶ୍ରୀଭାଗବତେ, ଗୁଡ଼ଂ ପରବ୍ରଙ୍ଗ ସମୁଦ୍ର ଲିଙ୍ଗମିତି । ଅହୋଭାଗ୍ୟ ମହୋଭାଗ୍ୟ
ମନ୍ଦଗୋପ ବ୍ରଜୋକମାଂ । ସମ୍ମିତିଂ ପରବାନନ୍ଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରଙ୍ଗ ମନାତନ ରିତି । ତତ୍ତ୍ଵବିଭାଗ୍ୟମିହଜନ୍ମ କିମ୍ପଟ୍ଯୁଟ୍ୟୁରିତ୍ୟାଦିନା । ଆସା ଅହୋ ଚରଣରେଣୁ ଜୁବାରହଂସା
ମିତ୍ୟାଦିନା ବ୍ରଜୋକମାଂଭ୍ୟାଂ ସତ୍ର ତୃଣାଦିଜଗମାନ୍ତି ପୂର୍ବକ ବେଦାଂ ଚରଣ ଧୂଲ୍ୟଭିଷେକଃ
ଆର୍ଥ୍ୟତେ ତେ ଲୋକୋତ୍ସା ବ୍ରଜଜନାଃ ତୁଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୋକବଦେବ ଜୀବନ୍ତି ବ୍ରତ ପର-
ବ୍ରଙ୍ଗତ୍ସା । ନରେ ଲୋକୋତ୍ସା ବ୍ରଜଜନାଃ ଲୋକବନ୍ତ ପ୍ରାକୃତ ଲୋକବନ୍ତ ସଂ ସଂ
ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାଆନନ୍ଦ ଜୀବନ୍ତି । ତତ୍ର କିଂ ବିଚିତ୍ରଂ ନାନ୍ତି ଅଣିତୁ ସର୍ବମନ୍ତ୍ରତ୍ୱ
ତୈତ୍ରେବାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଏକଥାତ୍ ବ୍ରଜଲୋକେଇ ଶୁଦ୍ଧ-ପ୍ରଗତ-ସ୍ଵଭାବ ବ୍ରଜବାସିଗଣ ପରମବ୍ରଙ୍ଗ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କେ
କେବଳ ନିଜ ସମୁଦ୍ରକପେ ଆନିଯା ଥାକେନ । ସଥା ଶ୍ରୀଭାଗବତେ—

“ଗୁଡ଼ଂ ପରବ୍ରଙ୍ଗ ସମୁଦ୍ର ଲିଙ୍ଗମିତି,”

“ଅହୋ ଭାଗ୍ୟମହୋଭାଗ୍ୟମିତ୍ୟାଦି ।”

ଅହୋ ! ମନ୍ଦଗୋପାଦି ବ୍ରଜବାସିଜନେର କି ଅନିର୍ବଚନୀୟଃଭାଗ୍ୟ । ପରମାନନ୍ଦ
ସ୍ଵରୂପ ମନାତନ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରଙ୍ଗ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୀହାଦେହ ମିତ୍ର ।

“ତତ୍ତ୍ଵବିଭାଗ୍ୟମିହଜନ୍ମ କିମ୍ପଟ୍ୟୁଟ୍ୟୁ ମିତ୍ୟାଦି ।”

“ଆସାମହୋ ଜୁବାମହୋ ମୀ ମିତ୍ୟାଦି ।”

ଏହି ମକଳ ପ୍ରମାଣେ ବ୍ରଙ୍ଗ ଓ ଉଦ୍‌ଧର ଶ୍ରୀବ୍ରଜବାନେ ତୃଖାଦି ଜନ୍ମ ଜୀବନ କରିଯା
ସୀହାଦେହ ଚରଣ-ଧୂଲ୍ୟଭିଷେକ ଆର୍ଥନୀ କରିବାହେନ, ମେହି ବ୍ରଜ-ଜଗଗଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କେ
ସାମାଜିକ ଲୋକବନ୍ତ ମନେ କରିଯା ଥାକେନ—ପରବ୍ରଙ୍ଗକପେ ମନେ କରେଇ ନା । ଆରଣ୍ୟ
ମେହି ବ୍ରଜଜନ ସମୁହ ପ୍ରତ୍ୟେକିହି ଆପନାକେ ପ୍ରାକୃତ ଲୋକବନ୍ତ ମନେ କରିଯା ଥାକେନ ।
ଇହାତେ ବିଚିତ୍ରତା କିଛୁଟି ନାହିଁ ; ପରମ ତ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମକଳଟି ପରବ୍ରାନ୍ତ ସ୍ଥାପାର ॥ ୪୧ ॥

* “ବ୍ରଙ୍ଗେବ” ହିତି ପାଠାନ୍ତରମ୍ ।

ଶୁଣା କୁନ୍ତଳେ ଆକୃତଧର୍ମଶୂନ୍ୟା
ଦୋଷା ଅପି ସ୍ଵା ରସ ଏବ ଶାନ୍ତାଃ ।
ମନ୍ଦବ୍ରଜେ କୌତୁକମେବ ସର୍ବଃ
ଶର୍ଵଃ ବିଧିତେ ତ୍ରିଗୁଣୋହଥ ଗର୍ବମ୍ ॥ ୪୨ ॥
ଶୁଣ୍ଠିତିହାସାଖା-ପୁରାଣ-ବେଦେ
ସନ୍ତି ପ୍ରାଗାଲି ପରଃ ହିହାନ୍ତା ।
ତୈକାଲିକୋପାସକଳୋକ ସାକ୍ଷାତ-
କାରାଂ ସନ୍ଦେହକ୍ଷିତିରେ ନିତ୍ୟା ॥ ୪୩ ॥

ଚିକୀ । ତେ ଅମିଦା ଦସାଧର୍ମ-ମୌନର୍ଥ୍ୟ-ବୈନଙ୍ଗ୍ୟାଦରୋ ଶୁଣାଃ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-
କତ୍ତାଂପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରୀ ଆକୃତ ଧର୍ମା ସେ ତ୍ରିହିକାମୁଖୀକ ଭୋଗାଦି ଶ୍ରୀହା କୁନ୍ତଳିତାଃ ।
ଦୋଷା ଅପି ଚୌର୍ଯ୍ୟପତ୍ରାଦରୋହିପି ବାଂସଲ୍ୟ-ମଧୁରାଦିରସେ ଶାନ୍ତା ଏବ ସ୍ଵାଃ ନତୁ
ନିନ୍ଦା ଟଙ୍କ୍ୟଥଃ । ଅତୋ ମନ୍ଦବ୍ରଜେ ସର୍ବଃ କୌତୁକଧର୍ମର୍ଯ୍ୟରେ । ସତ ତ୍ରିଗୁଣ:
ତ୍ରିଗୁଣାଂ ଶୁଣାରାଂ କାର୍ଯ୍ୟଃ ସହାରାଃ ସ୍ଵଧର୍ମ ବୈ ପରିତ୍ୟାଗାଧାନମୁକ୍ତରଂ ଗର୍ବ ଅଭିମାନଂ
ଶର୍ଵଃ ବିଧିତେ ॥ ୪୨ ॥

ଚିକୀ । ଶୁଣ୍ଠିତାଦିଯ ଇତିଲୋକେ ଅଶ୍ରୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତଶ ପ୍ରାଗାଲି ସନ୍ତି ।
ତ୍ରିକାଲେ ଅଲସନ୍ତ ପୂର୍ବେ ଭାବିପଲସନ୍ତ ପଶ୍ଚାଂ ଶୃଷ୍ଟିମୁକ୍ତରେ ଚ ଉତ୍ତମଙ୍ଗ୍ରା ତୈକାଲିକ
ବେ ଗୋପାଳ-ମଞ୍ଜ୍ଞୋପାମକୀ ଲୋକୀ କ୍ଷେତ୍ରାଂ ମାଧୁମିନ୍ଦାନାଂ ମାକ୍ଷାଂକାରାଂ ସନ୍ଦ
ଈନ୍ଦ୍ରକ୍ଷିତିରେ ନିତ୍ୟା ନିତ୍ୟାପଦବୀଚ୍ୟା । ସଦା । ତୈକାଲିକ ଶୁଣାରାଂ ମାକ୍ଷାଂ-

ତ୍ଵଧାର ଶୁଣ ଅର୍ଥାଂ ଅମିଦା ଦସା-ଧର୍ମ-ମୌନର୍ଥ୍ୟ ବୈନଙ୍ଗ୍ୟାଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକ-ତାଂପର୍ଯ୍ୟ
ହେତୁ ଆକୃତ ଧର୍ମ ଅର୍ଥାଂ ତ୍ରିହିକ ପାରତ୍ରିକ-ଭୋଗାଦି-ଶ୍ରୀହା ଏବଂ ଦୋଷ ଅର୍ଥାଂ
ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତମପତ୍ରାଦିଓ ବାଂସଲ୍ୟ ଓ ମଧୁରାଦି ରମେ ମସାଦୃତ ; ମୁନ୍ତରାଂ ନିନ୍ଦମୌର ନହେ ।
ଶୁଣାରାଂ ମନ୍ଦବ୍ରଜେର ମକଳାହି ଅନ୍ତୁତ ! ଏମନ କି ତ୍ଵଧାର ମନ୍ତ୍ର, ବ୍ରଜ ଓ ତମ ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପି
ମନ୍ତ୍ରାତ୍ ଶୁଣାରାଂ ସ୍ଵଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଅଭିମାନ ଶୁଣ ଅବନ୍ତାର ଅବହିତି କରେ,
ଅର୍ଥାଂ ତ୍ଵଧାର ଉତ୍ତମ ଶୁଣାରାର ଅଭାବ ଥର୍ବତୀ ପ୍ରାପ୍ତ ହସ, ହିଂହାହି ତାଂପର୍ଯ୍ୟ ॥ ୪୨ ॥

ଶ୍ରୀତି, ଶୁଣାରାଂ ପୁରାଣ ଓ ଇତିହାସାଦିତେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବାକେ)ର ସଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାଗାଲି ବହିଯାକେ
ପରମ ଅଲସରେ ପୂର୍ବେ, ଭବିଷ୍ୟତ ଅଲସରେ ପରେ ଏବଂ ଶୃଷ୍ଟି-ମମମେ ଏହି ତ୍ରିକାଲେହି

ନିତେବ ସର୍ବା ସଦି କୃଷ୍ଣଲୀଳା
ତଥାପ୍ୟନିତୈବ ମତାପି କୈଚିହ୍ନ ।
ଅଦେସ୍ତାତୋହତିରହଞ୍ଚତାତ
ସ୍ତ୍ରେଚୁଷେତି ପ୍ରସଦନ୍ତି ତଞ୍ଜ୍ଞାଃ ॥ ୪୪ ॥
ସୈତେବ ବାଂସଲ୍ୟ ରସୋହଞ୍ଚି ମୂର୍ତ୍ତଃ
ଶ୍ରୀବ୍ରଧାରୀବ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ୱମ୍ ।
ସୌଭାଗ୍ୟସାରେ ନିଜବାଜୁଧାନ୍ତାଃ
ଶ୍ରୀମନ୍ଦମାମା ବ୍ରଜ-ରାଜରାଜଃ ॥ ୪୫ ॥

କାରାଂ ନିତ୍ୟା ଉତ୍ସକ ପ୍ରିସିଃ ନିତ୍ୟା ସା ଲୌଲାୟୁକ୍ତ ପିତାମାତା-ସଥା ପ୍ରେରଞ୍ଚାରିଷିଃ
ମହ ଭଗବତଃ ପ୍ରିସିଃ ମୈବ ପ୍ରାଗପିତି ॥ ୪୩ ॥

ଟୀକା । ସଦି ସର୍ବା କୃଷ୍ଣଲୀଳା ନିତେବ ତଥାପି ମା ଅନିତୈବ କୈଚିହ୍ନଚ୍ୟତେ
ଇତ୍ୟାପି ମତୀ ସମ୍ଭାବନା ତତ୍ତ୍ଵ କାରଣଂ ତତ୍ତ୍ଵ ଭାଗବତ ଇଚ୍ଛାରେ ଇତି ତଞ୍ଜ୍ଞା ଭକ୍ତି-
ତୃତ୍ୟୀ ବଦନ୍ତି । ଇଚ୍ଛାରାଃ ହେତୁ କ୍ଷେଷାମଦେସ୍ତାନିତିରହଞ୍ଚହାଚ ॥ ୪୪ ॥

ଟୀକା । ସତ ବ୍ରଜଲୋକେ ଶ୍ରୀବ୍ରଧାରୀବ ବାଂସଲ୍ୟବମଃ ମୂର୍ତ୍ତଃ ମୂର୍ତ୍ତିବାନନ୍ତି ।

ଗୋପାଳ-ମନ୍ତ୍ରୋପାସକ ମାଧୁ-ମିଛଗଣେର ମାଙ୍କାଂକାର ହତ୍ୟାର ସର୍ବଦାହି ତ୍ରୀହାଦେର
ଏକାଦୃଶୀ ପ୍ରିସି ନିତ୍ୟ ବଲିଯା ଗଣ୍ୟ ହସ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ତୈକାଳିକ ଭକ୍ତଗଣେର
ମାଙ୍କାଂକାରେ ନିତ୍ୟଲୌଲାୟୁକ୍ତ ମାତା-ପିତା-ସଥା ପ୍ରେରଞ୍ଚାରି ମହ ସେ ଶ୍ରୀଭଗବାନେର
ପ୍ରିସି ତାହାଓ ପ୍ରାଣିତ ହିଁ । ଫଳତଃ ତିନକାଲେହି ଭଗବାନେର ଲୌଲା ଓ
ଭକ୍ତଗଣେର ପ୍ରିସି ଲକ୍ଷିତ ହସ, ତଞ୍ଜତ ଉହା ନିତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ । ଶ୍ରୀତିଷ୍ଵତ୍ତି-
ପୁରାଣାଦିତେ ଓ ଈହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରାଣ ପାଖୀର ସାର ॥ ୪୩ ॥

ସଦିଓ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ସମୁହ ନିତ୍ୟ, ତଥାପି କେହ କେହ ଉହା ଅନିତ୍ୟ ବଲିଯା
ଧାକେନ । ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ଵର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବଲେନ, ଅଦେସ୍ତ ଓ ଅତିରହଞ୍ଚତ ନିବନ୍ଧନ
ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ତାହାଦିଗକେ ସ୍ତ୍ରୀର ଲୌଲା ନିତ୍ୟ ବଲିଯା ଜାନିବାର ଶକ୍ତି ଦେନ ନାହି,
ଏକତ୍ର ତାହାରା ଜାନିତେ ପାରେ ନା; ପରମ ତାହାଦିଗକେ ମେ ପ୍ରଜ୍ଞ-ଶକ୍ତି କେନ
ଦେନ ନାହି, ଇହା ଅତି ରହଞ୍ଚନକ ବ୍ୟାପାର । ଲୌଲାମୟେର ଇଚ୍ଛାହି ଇହାର କାରଣ
ବୁଝିଲେ ହିଁଥେ ॥ ୪୪ ॥

শ্রীকৃষ্ণপিত্রে পিতৃভাবভাবং
জানন্তি সর্বে স্বপিতৃস্বভাবম্।
শ্রীনন্দরাজঃ ব্রজমধ্যরাজঃ
সদৈকক্রপং সদৈকক্রপম् ॥ ৪৬ ॥
বস্ত্রান্তি গেহে সহধর্ম্মচারিণী
চিকল্লবল্লীৰ শরীরধাৰিণী।

কৌদৃশঃ ? বিশুদ্ধমত্তম् অপ্রাকৃতং সত্ত্বময়ঃ। মৌভাগ্যে স্বয় সারো স এব
কন্তকাহ। নিজব্রাজধাত্রাঃ শ্রীনন্দনামা। কৌদৃশঃ ব্রজঃবাজিবাজত ইতি ব্রজ-
বাজিবাজঃ। ষষ্ঠা। অনন্দনামা নিজব্রাজধাত্রাঃ মূর্তি। বাংসল্যবসোহস্তি।
শরীরধাৰীৰ অন্তো বধা শরীরধাৰী তথা বস্তুতস্ত বিশুদ্ধমত্তম্ ॥ ৪৫ ॥

টীকা। শ্রীকৃষ্ণ পিত্রে সর্বে জনা পিতৃভাব ইব ভাবং বত্র তথাভূতং
জানন্তি তথাচ ব্রজস্তুনাঃ শ্রীনন্দং পিতৃভাবং কূর্বন্তি। অস্থাপি নন্দগ্রামস্থ-
বালবৃন্দবনিতাঃ শ্রীনন্দং বাবাজীত্যাখ্যায়। পিতৃত্বেন সম্বোধযন্তি। কৌদৃশঃ ?
স্বপিতৃস্বভাবং স্বশ্নিম্ বালকস্ত পিতুরিব স্বভাবং বস্তু তম্। সদৈকক্রপং সদৈক-
স্বভাবং দেহাদীনামেকাকারৈব প্রিতিঃ। সচাসো একক্রপশ্চ তৎ নিত্য-
মিত্যার্থঃ ॥ ৪৬ ॥

সেই ব্রজলোকে বাংসল্যবস, প্রাকৃত শরীরধাৰীৰ ত্বায় মূর্তিমান কৃপে
বিৱাজ কৰিতেছেন। সে বাংসল্য-মূর্তি প্রাকৃতত্ত্ব প্রতীক হইলেও বিশুদ্ধ সত্ত্ব
অর্থাৎ অপ্রাকৃত সত্ত্বময়। বাহাতে এখন মৌভাগ্যের পরাকাষ্ঠা বিশুমান তিনিই
ব্রজাধিবাজ শ্রীনন্দনামে দ্বীৰু রাজধানীতে অবস্থান কৰিতেছেন ॥ ৪৫ ॥

শ্রীকৃষ্ণেৰ পিতৃ ব্রজেখৰ শ্রীনন্দরাজ, স্বপিতৃস্বভাব অর্থাৎ 'আমি' বালকেৰ
পিতা, এই স্বভাববিশিষ্ট এবং সর্বদাই এইকপ তাঁহাৰ একই স্বভাব। অপিচ
তাঁহাৰ দেহাদি সর্বস্তু একই আকাৰে অবস্থিত অর্থাৎ দেহ-দেহী ভেদশূণ্য হইয়া
নিত্য শুন্দসত্ত্বে অবস্থিত। এইজন্য সকলেই শ্রীকৃষ্ণেৰ পিতৃ শ্রীনন্দরাজেৰ প্রতি
পিতৃভাব প্রকাশ কৰেন। এমন কি ব্রজবাসিগণও শ্রীনন্দকে পিতৃভাব কৰিয়া
ধাকেন। অত্যাপি নন্দগ্রামস্থ আবাল-বৃন্দ বনিতা সকলেই শ্রীনন্দকে 'বাবাজী'
এই আখ্যায় পিতৃভাবে সম্বোধন কৰেন ॥ ৪৬ ॥

বাংসল্য-সম্পত্তিরসন্ধৰণিপুণী

ষষ্ঠাঃ ফলঃ শ্রীভগবান् স্বয়ং মণিঃ ॥ ৪৭ ॥

ষা শ্রীবশেদা জগতী বশেদা।

শ্রীকৃষ্ণবাংসল্যরমৈক-মোদা।

তমেব পাশেন ববন্ধ রোবাং

তৎপ্রেমচিত্রং ববুধেহতিতোষাম্ ॥ ৪৮ ॥

টীকা । সহধর্মচারিণী গৃহিণী চিত্কল্প-সত্তা ইব ষষ্ঠ মন্ত্রস্তু গোহেহস্তি ।

শরীরধারিণী চিত্কল্পবন্নী চিন্ময়-শরীর-ধারিণী । পরমার্থবিচারে বাংসল্য এব
সম্পত্তিরপোরসন্ধৰণিপুণী । ষষ্ঠাঃ অনুকৃতায়াঃ ধর্মমাহ ষষ্ঠাঃ ফলঃ স্বয়ং
ভগবান् শ্রীকৃষ্ণঃ স এব মণিঃ ॥ ৪৭ ॥

টীকা । সহধর্মচারিণ্যাঃ নাম গ্রহণপূর্বক-সৌভাগ্যাত্মিশয়ং কথমতি ।

ষা বশেদা নামী ইয়ং জগতী ধন্তা যত্র বিচিত্রলৌলা-শ্রীকৃষ্ণমাতা শ্রীবশেদা বর্ণিত
ইত্যাকারকং জগত্যা ষশে দমাতীতি সা । শ্রীকৃষ্ণস্তু বাংসল্যরমে একঃ কেবলং
যোদ আমন্দঃ ষষ্ঠাঃ সা । তৎ তথাভৃতং শ্রীকৃষ্ণমেব পাশেন বজ্জুনঃ ববন্ধেত্যা-
শ্চর্যং তত্ত্বাপি রোষাদিত্যত্যাশচর্যাম্ । তত্প্রাদন্ত্রমাং অথবা ষষ্ঠা ষশেদায়ঃ ।
যদ । তৎ তরোয়শেদা শ্রীকৃষ্ণাখেবতিতোষা'চ্চত্রং প্রেম ববুধে । ইতি তু
তত্ত্বাদপ্যদ্বৃত্তম্ । যদা । প্রেমে ববুধ ইতি চিত্রম্ ॥ ৪৮ ॥

শ্রীবন্দরাজের সহধর্মণী চিন্ময়ী বন্নলক্ষ্মিকার ত্বার শরীরধারিণী এবং
পরমার্থ বিচারে তিনি বাংসল্য-সম্পত্তিরপুণ রস-সন্ধৰণিপুণী । এই অসূচি চিত্কল্প-
সত্তার ফল—স্বয়ং ভগবান् শ্রীকৃষ্ণ-মণি ॥ ৪৭ ॥

শ্রীবন্দরাজের সহধর্মণীর নাম শ্রীবশেদা । ইনি ‘বিচিত্রলৌলাময়’ শ্রীকৃষ্ণের
মাতা শ্রীবশেদা নামে বিবাজিত । এইকপেষ্ঠে জগতে ষশেদান করিয়া ধাকেন ।
কেবল কৃষ্ণ-বাংসল্যরমেই তাহার আমন্দ । এই বাংসল্য রমের গুণেই তিনি
শ্রীকৃষ্ণকে বজ্জুত্ত্বা বন্ধন করিয়াছিলেন, ইহা আশচর্যের বিষয়, আরও
আশচর্যের বিষয় তিনি ক্রোধভবেই তাহাকে বন্ধন করিয়াছিলেন । অথচ
সেই বন্ধনের কারণে শ্রীবশেদা ও শ্রীকৃষ্ণের সন্তোষের উন্নত হনুমার প্রেম-
বৰ্ক্কিত হইয়াছিল ॥ ৪৮ ॥

ସତ୍ରାସତେ ଗୋପଗଣୀ ଅଗଣ୍ୟାଃ
କେଚିଦ୍ ବ୍ରଜେଶସ୍ତ ସପିଣ୍ଡବନ୍ଧାଃ ।
ସମ୍ବନ୍ଧଗନ୍ଧା ଅପି କେହିପି ତେବାଂ
ଶ୍ଵେତାମୁବନ୍ଧା ଅଧିଲା ମୁକୁନ୍ଦେ ॥ ୪୯ ॥
ସର୍ବେ ସତାଂ ଧର୍ମ ବିଶେଷମୃତ୍ସମଃ
ପଞ୍ଜ୍ଯୋହପି ତେବାମିବ ଭକ୍ତବ୍ରତ୍ସମଃ
ପୁତ୍ରାଶ୍ଚ କେଷାଧିନ-କୃଷ୍ଣସଧାକାଃ
କମ୍ପାଶ୍ଚ କେଷାଧିନ-କୃଷ୍ଣକାମକାଃ ॥ ୫୦ ॥

ଟୀକା । ସତ୍ରାଗଣ୍ୟ ଗୋପଗଣୀ ଆସତେ କେଚିଦ୍ ଗୋପୀ ବ୍ରଜେଶସ୍ତ ସପିଣ୍ଡବନ୍ଧା
ଜ୍ଞାତ୍ସମଃ । ତେବାଂ ବ୍ରଜେଶାଦୀନାଂ ସମ୍ବନ୍ଧା ଗନ୍ଧୋହିତି ସେବୁ ତେହିଲା ଗୋପୀ
ମୁକୁନ୍ଦେ ଶ୍ଵେତାମୁବନ୍ଧାଃ ॥ ୪୯ ॥

ଟୀକା । ସର୍ବେ ଗୋପାଃ ସତାଂ ଶାଖନାଂ ସେ ଧର୍ମବିଶେଷାଃ ପ୍ରେମାଦୟଃ ଭକ୍ତବ୍ରତ-
ମୃତ୍ସମଃ । ତେବାଂ ଗୋପାନାଂ ପଞ୍ଜ୍ଯୋହପି ଭକ୍ତବ୍ରତ୍ସମ ଇବ । ତୁଥାଚ । ଗୋପାନାଂ
ସର୍ବେଜ୍ଞିଯ ବ୍ୟାପାରାଃ ସଥା ପ୍ରେମବ୍ସାଃ ତୁଥା ତେ ପଞ୍ଜୀନାରପି ଜେରାଃ । ତୁଥାହି
ମିଦ୍ବନ୍ଦିତ ଲଙ୍ଘନମ୍ । ଅବିଜ୍ଞାତାଥିଲଙ୍କେଶାଃ ମନୀ କୃଷ୍ଣାଶ୍ରିତକ୍ରିୟାଃ । ମିଦ୍ବାଃ
ଦ୍ୱ୍ୟାରିତି । କୃଷ୍ଣଃ ସଥା ସେବାଂ ତେ । କୃଷ୍ଣେ କାମୋ ସାମାଂ ତାଃ ॥ ୫୦ ॥

ମେହି ବ୍ରଜଧାମେ ଅଗଣ୍ୟ ଗୋପଗଣ ବିଦ୍ୟମାନ । ତୁହାଦେର ରଧ୍ୟ କେହ କେହ
ବ୍ରଜେଶର ଶ୍ରୀନନ୍ଦେଵ ସପିଣ୍ଡବନ୍ଧ ଅର୍ଥାଏ ଜ୍ଞାତି । ଆବାର କେହ କେହ ସମ୍ବନ୍ଧଗନ୍ଧା
ଅର୍ଥାଏ ତୁହାଦେର ସହିତ କିଞ୍ଚିତ ଗନ୍ଧମାତ୍ର ଆଛେ । ଏହ ସର୍ବତ୍ର ଗୋପହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ
ଶ୍ଵେତାମୁବନ୍ଧ ଅର୍ଥାଏ ବାଂସଲ୍ୟଭାବେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ଵେତବନ୍ଧନ କରିବା ଧାକେନ ॥ ୫୧ ॥

ମେଟ୍ ଗୋପଗଣ, ମାଧୁଗଣେର ଧର୍ମ ବିଶେଷେ ମୁର୍ତ୍ତିଶ୍ଵରପ ଅର୍ଥାଏ ମାଧୁଗଣେର ବିଶେଷ
ଧର୍ମ ପ୍ରେମାଦି ତୁହାର ମେହି ପ୍ରେମାଦିର ପ୍ରକଟମୂର୍ତ୍ତି । ତୁହାଦେର ପଞ୍ଜୀଗଣତେ ଭକ୍ତି-
ବ୍ରତିଶ୍ଵରପ । ଫଳକଃ ଗୋପଗଣେର ସର୍ବେଜ୍ଞିଯ ବ୍ୟାପାର ସେ ପ୍ରକାର ପ୍ରେମବ୍ସ,
ତୁହାଦେର ପଞ୍ଜୀଗଣେରତେ ମେହି ପ୍ରକାର ଜାନିବେ । ମିଦ୍ବନ୍ଦିତର ଲଙ୍ଘନ ଏହ ସେ,
“ଅବିଜ୍ଞାତାଥିଲଙ୍କେଶାଃ ମନୀ କୃଷ୍ଣାଶ୍ରିତ କ୍ରିୟା” ଅର୍ଥାଏ ଯାହାରା କୋନ ଦୁଃଖି ଜାନେନ
ନୀ ଏବଂ ଯାହାଦେର ମରଦାହି କୃଷ୍ଣାଶ୍ରିତ କ୍ରିୟା ତୁହାବାହି ମିଦ୍ ଭକ୍ତ ନାମେ
ଅଭିହିତ । ମେ ସାହା ୫୩ ମେହି ଗୋପଗଣେର କାହାରାଓ କାହାରାଓ ପୃତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର
ସଥା, ଆବାର କାହାରାଓ କାହାରାଓ କାହାରାଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ପ୍ରେମବତୀ ॥ ୫୦ ॥

যে তৎ সধান্তে সবঘোর্বপুকা
গুণেশ্চ সবৈবৱপি তৎ সমাবাঃ।
নিতাং কুমারাঃ সমকাদিবত্তে
তচিন্ততায়াঃ কিমশক্তাত্ত্বে ॥ ৫১ ॥
কেচি সধায়োহতিরহস্য-মাত্রা
রহস্য-সেবাপি কেহপি ধ্যাঃ।
সর্বী-সমাবাঃ শুবলোভজ্জ্বান্তাঃ
সদেজজ্বল। উজ্জ্বল-দৃষ্টিমাত্রাঃ ॥ ৫২ ॥

টীকা। ষে গোপবালকাণ্ডে তন্ত্র কৃষ্ণস্তু সথান্তে তন্ত্র কৃষ্ণস্তু সমান-
বয়ো বপুংবি চ যেধাং তাদৃশাঃ ভবত্তি। সবেগেণ্ঠৈঃ শ্রীকৃষ্ণসমানাঃ সনকাদয়ো
যথ। সদৈব পঞ্চমবর্ষীয়বালকতুল্যান্তথা তে গোপবালকাঃ নিত্যং কুমারাঃ কৃষ্ণ-
সমানবয়স্তাঃ আকৃতয় গুরুগাশ্চ ভবত্তি। তেয়ু শ্রীকৃষ্ণে যা চিন্ততা চিন্তস্তু-
ভাবঃ তন্ত্রাং কিমশক্তাত্ত্বে অগ্নিত সর্বং কর্তৃঃ সমর্থী ভবত্তি। মথুরাস্থবৃক্ষা
অপি শ্রীকৃষ্ণদর্শনেন যুবানো বহুবৃঃ কিমৃত তচ্ছাত্তা টীকি ॥ ৫১ ॥

টীকা। কেচি সথাহঃ অতিরহঙ্গেনাত্তিরহস্যব্যাপারেণ মাত্রাঃ
আদরণীয়াঃ। কেহপি সথাহঃ রহস্যাং সেবাপি দৃত্যাদিষ্য অপিশব্দাদগ্নত্বাপি

যে সকল গোপবালক শ্রীকৃষ্ণের সথা, তাহার সকলেই শ্রীকৃষ্ণের তার বয়ঃ
ও দেহবিশিষ্ট, এবং সকল গুণেই শ্রীকৃষ্ণের সমতুল্য। সনকাদি মুরিগণ যেকোণ
সর্বদা পঞ্চমবর্ষীয় বালক তুল্যমেষ্টিকৃপ গোপবালকগণও নিত্যকুমার ও শ্রীকৃষ্ণের
সমবয়স্ত। ফলতঃ আকৃতি ও গুণে উভয়েই কৃষ্ণ-সমতুল্য। সকলেই এষিকৃপ
কৃষ্ণসমবয়স্তাদি কিরণে সন্তু হয়? তচ্ছত্ব এই ষে,— শ্রীকৃষ্ণে তন্মুগ চিন্ততাৰ
আৰ আবশ্যকতা কি? অর্থাৎ তাহা সকলেই করিতে সমর্থ হয়। মথুরাস্থ
বৃক্ষগণও শ্রীকৃষ্ণ দশনে যুবার তাঁৰ হইয়াছিলেন, শুকরাং শুদ্ধগতচিন্তগণের ষে
ঐকৃপ হইবে তাহাতে আৰ সন্দেহ কি? ॥ ৫১ ॥

কোন কোন সথা অভি ইহস্য ব্যাপারের নিমিত্ত আনন্দীয়, কোন কোন সথা
দৃত্যাদি রহস্য-মেবা কার্য্যে এবং অচ্ছত্বে নিযুক্ত হইয়া থাকেন বলিষ্ঠা ধন্ত।

ସ୍ଵାଃ କୁଞ୍ଜକାନ୍ତାଃ ସକଳା ପଦାଞ୍ଜ
ଅଧ୍ୟାଂଶୁକୋଟିଜିତ-କୋଟିଚନ୍ଦ୍ରାଃ ।
ମୌଭାଗ୍ୟସାରାତୁଲକୌର୍ତ୍ତି-ପାରା-
ବାରୋଦ୍ରିବାତ୍ମନୁତ-ବେଦବାରାଃ ॥୫୩॥
ସାଙ୍କିଃ ପ୍ରସଂ ପ୍ରାଣ ବରପ୍ରସାଦ-
ଲେଖନ୍ତ ଷୋଗା । ମୟଭୁବଳକ୍ଷମିଃ ।
ମାୟଃ ଶ୍ରିଯୋହଙ୍କ ଇତି ସମ୍ମିଳନକ୍ତଃ
ଶ୍ରୀମଂ ଶୁକେନାପି ମହାପୁରାଣେ ॥୫୪॥

ମିଯୁକ୍ତା ଅତ୍ୟଥ ସତ୍ତାଃ । ତାନେବାହ ଶୁଦ୍ଧଲୋଜ୍ଜପାଦ୍ମଃ ସଥୀନାଂ ଲଲିତାଦୀନାଂ
ଶମାନାଃ । ସମକାଦିବ୍ୟ କାମାଦିବିକାରବାହିତ୍ୟାଂ ସଦୋଜଳୀ ସମା ମାଲିନ୍ଦାଦିବ-
ବହିତାଃ । ତଥାତୃତୀ ତୃତୀପି । ପଞ୍ଚବସ୍ତୀଯ ବାଲକାନ୍ତାଙ୍ଗିର ସମକାଦିନାଂ କାମଚୌତ୍ତିଦି-
ବାହିତ୍ୟାହିପି ସଥା କାମବିଷୟକ ଜ୍ଞାନସଂକ୍ଷିପ୍ତବୈବ । ଉତ୍ତରପେ ଦୃଷ୍ଟିଯା ଆଟ୍ୟା
ଧୂକ୍ତାଃ ॥୫୫॥

ଟୀକୀ । ପଦାଞ୍ଜଧୋରେକନ୍ଥଶ୍ଵରେ ହୋଇଥିଲା କିରଣ ଶୁଷ୍ଠ କୋଟ୍ୟା ଅଶ୍ରୁଭାଗେନ
ଜିତଃ କୋଟିଚନ୍ଦ୍ରୋ ସାଙ୍କିଙ୍କାଃ । ମୌଭାଗ୍ୟସାରାତ୍ମକ ତୀ ଅତୁଲକୌର୍ତ୍ତି-ପାରାବାରାଙ୍ଗ
ମୟଭୁବଳକ୍ଷମିଃ । ବ୍ୟାଙ୍କାଃ ବେଦବାରାଃ ବେଦମୁହଁଃ ସାମାଂ
ଭାକେତି । ନିବହାବମରେବାର ଇତ୍ୟବରଃ ॥୫୬॥

ଟୀକୀ । ସାଙ୍କିଃ କାନ୍ତିଙ୍କିଃ ପ୍ରସଂ ପ୍ରାଣବର ପ୍ରସାଦଶ୍ଵର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦନୀଯାସପ୍ରାଣ-
ଏହି ମେବା-ପରାୟଣ ମଥ୍ୟଗଣେର ସଥ୍ୟେ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଉତ୍ତରାଦି ଲଲିତାଦି ସଥୀଗଣେର
ଲମ୍ବାନ । ଶନକାଦିବ୍ୟ—କାମାଦି ବିକାର ବହିତ ହେତୁ ତୀହାରୀ ମର୍ଦ୍ଦା ମାଲିନ୍ଦାଦି
ବିରହିତ । ପଞ୍ଚବସ୍ତୀଯ ବାଲକଗଣେର ଭାବ ସନକାଦି କାମଚୌତ୍ତି ବହିତ ହିଁରାଣ୍ୟ
ଧେନ୍ଦର କାମବିଷୟକ ଜ୍ଞାନବାଦୁ ସେଇନ୍ଦର ତୀହାରା ଓ ଉତ୍ତର ରମ-ଦୃଷ୍ଟିଯୁକ୍ତ ॥୫୭॥

ମେହି ସକଳ କୁଞ୍ଜକାନ୍ତାଙ୍ଗଗେର ଚରଣ-କଥଳେ ଏକଟୀ ମାତ୍ର ମଥ୍ୟରେ ସେ କାନ୍ତି
ଭାବର ଅଗ୍ରଭାଗେ କୋଟିଚନ୍ଦ୍ର ପରାଜିତ ହଟେଥା ଥାକେ ଏବଂ ତୀହାରେ ମୌଭାଗ୍ୟ
ସାରଙ୍ଗପେ ସେ ଅତୁଲ କୌର୍ତ୍ତି-ମୟଭୁ, ତୀହାର ତରତୁମିଚର ଘାରା ଝାତି ମୟୁହୁ
ପରିପୁର ହଇଯା ଥାକେନ ॥୫୮॥

ଯାମାଂ ବା କାପି ଅଛୁମାପି ଶେକେ
ତତ୍କୁଂ ବିଲାସର କର୍ମୀସୀ ଯା ।
ସାବତ୍ୟ ଏବ ବ୍ରଜ-ଧୋରିତନ୍ତ୍ରା-
ସ୍ତାବନ୍ତମାଆବମତଃ ସ ଚତ୍ରେ ॥୫୦॥

ନିକାନ୍ତରତେଃ ପ୍ରସାଦରୁ ସୋ ଲେଖନ୍ତତ୍ତ୍ଵ ହୋଗ୍ଯା ଲଙ୍ଘୀଃ ନ ବ୍ରଦ୍ଧି । ପ୍ରସାଦାଭାବେ
ପ୍ରମାଣମାହ । ସହପ୍ରାଣେ ଶ୍ରୀଭାଗବତେ ଶ୍ରୀୟେ ଶ୍ରୀକର୍ମବଗୋପାମିନାପି ସମ୍ମାନିଃ—
ଶେଷେ ଉତ୍କର୍ମ । ଉତ୍କ ପଦ୍ମଃ ସଥା । ନାରାଂ ଶ୍ରୀଯୋହଙ୍କ ଉ ନିକାନ୍ତରକେଃ ପ୍ରସାଦଃ
ଶ୍ରୀଧୋରିତାଂ ନଲିନିଗଞ୍ଜକଟାଂ କୁତୋହଳାମ୍ । ରାମୋଽମରେହେ ତୁରମଞ୍ଜଗୁହୀତକର୍ତ୍ତଃ
ଲଙ୍ଘାଶିବାଂ ବ ଉତ୍କାଂ ବ୍ରଜମୁନଦୀପାରିତି ॥୫୪॥

ଟୀକା । ଅଭୁନା ସର୍ବସମର୍ଥେନାପି ଶ୍ରୀକର୍ମକେନ ସାମାଂ ସଥ୍ୟ ବା କାପି କର୍ମୀସୀ
କରିଷ୍ଠା ବ୍ରଜମୁନଦୀ ତାଂ ବିଲାସର ବିଲାସାର୍ଥଃ ତାତ୍କୁଂ ନ ଶେକେ । ଅତଃ କାରଣାଂ
ସାବତ୍ୟ ଏବ ତା ବ୍ରଜଧୋରିତନ୍ତାବସ୍ଥାଆନମ୍ ଆଜ୍ଞାନ ସ୍ତାବେ ପ୍ରକାଶଃ ସ ଶ୍ରୀକର୍ମ-
ଚତ୍ରେ । ତଥାହି ଶ୍ରୀଦଶମେ । କହା ତାବନ୍ତମାଆନଂ ସାବତ୍ୟିର୍ଗୋପ-ଧୋରିତ
ଇତି ॥୫୫॥

କୁର୍ମ-କାଞ୍ଚାଗଣ ଶ୍ରୀକର୍ମ ହଠକେ ଅନାମାମେ ଦେ ବର ପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିବା ଧାରେ,
ଲଙ୍ଘିଦେବୀ ମେ ପ୍ରସାଦର ଲେଖ ମାତ୍ର ପାଇବାରୁ ହୋଗ୍ଯା ହରେନ ନା । ଇହାର ପ୍ରମାଣ
ସହପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀମହାଗବତେ ଶ୍ରୀୟେ ଶ୍ରୀକର୍ମବଗୋପାମ୍ବଦୀ କର୍ତ୍ତକ ଉତ୍କ ହଇଯାଇଛେ । ସଥ—

“ନାରାଂ ଶ୍ରୀଯୋହଙ୍କ ଉ ନିକାନ୍ତରତେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

ଆହା । ଗୋପୀଦିଗେର ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକର୍ମକେ ଅନୁଗ୍ରହ ଅତୀବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ରାମୋଽ
ମବେ ଶ୍ରୀକର୍ମକେ ତୁରମଞ୍ଜ ଧାରା ଆଲିଙ୍ଗିତକର୍ତ୍ତା ହଇଯା ଗୋପୀଗଣ ତନୀର ପ୍ରସାଦ ଲାଭେ
ଦେଇପ ଦନୋରଥେ ଅନୁପ୍ରାପ୍ତ ହଇଯାଇଲେନ, ସଙ୍କଳେନିଷ୍ଠା ଏକାନ୍ତରତା କରିଲା ଓ
ଦେଇପ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହନ ନ), ପରତ ପଦ୍ମଗଢା ଓ ପଦ୍ମକାଣ୍ଡ ଦେବାଦ୍ଧନାଗଣେର ପ୍ରତିଓ
ଦେଇପ ଅନୁଗ୍ରହ ହସ ନାହିଁ; ଏବନ କି ଭୂ-ଶୈଳାର ଯାହାର ପଦର ପ୍ରେୟମୁକ୍ତ ତୀହାରେ
ପ୍ରତିଓ ହସ ନାହିଁ ଅଗ୍ର ନାରୀଗଣେର ପ୍ରତି ତୋ ଦୂରେର କଥା ! ॥୫୬॥

ଶ୍ରୀକର୍ମ ପ୍ରଭୁ ଅର୍ଥାଂ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ହଇଯାଏ ବ୍ରଜ-ମୁନିଦିଗେର ସଥ୍ୟ ବିନି ସର୍ବ
କରିଷ୍ଠା, କ୍ରୀଡା-ବିଲାସେ ନିଶିତ ତୀହାକେ ଓ କାଗ କରିଲେ ମର୍ଯ୍ୟାହା ହରେନ ନା । ଏହି
କାରଣେଇ, ସମ୍ମଧ ମେହି ବ୍ରଜମିଶାଗଣେର ବିଶ୍ଵାରତ୍ତା ତାମ୍ଭ ଶ୍ରୀକର୍ମ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରକାଶ

ସାମାଂ ଗୁଣେରେ ଗୃହୀତଚେତା ।
ସାଭିଃ ସ ରେମେ ଭଗବାନ୍ ଅସଂ ସ୍ଥିଃ ।
ତତ୍ତ୍ଵେବ ଉତ୍ସେବ ଗୁଣୈଷ୍ଟ୍ୟାଜ୍ଞା ।
ରାମା ଭଜନେ ପ୍ରମଦାତୁଚିତ୍ତଃ ॥ ୫୬ ॥
ଭାସାଂ ଶିଦଃ ସଦ୍ଗୁଣରତ୍ନମାଲିକା ।
ପ୍ରେମାଙ୍କଳୀରାମ-ଶୁର୍ବର୍ଗ-କେତକୀ ।
ମାଧୁର୍ୟ-ଧାରାଧର-ବିଦ୍ୟାତୁତ୍ତା ।
ବିଦ୍ୟୋତ୍ତତେ ଶ୍ରୀବୃଷଭାନୁମନ୍ଦିନୀ ॥ ୫୭ ॥

ଟୀକା । ସାମାଂ ବ୍ରଜମୁନବୀଗାଂ ଗୁଣେ ପ୍ରେମବଜ୍ଞାଦିଗୁଣେଗୃହୀତଚେତାଃ ସନ୍ତ୍ଵନ୍ତଃ ଅସଂ ଭଗବାନ୍ ସପ୍ରମିଳିଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ସାଭିଃ ସହ ଯେମେ । ତତ୍ତ୍ଵେବ ଆଜ୍ଞାରାମାଃ ଗୋପାଃ ତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୁଣେରେ ଆଜ୍ଞାରାମା ଅପି ଅବଦାନ୍ତ ତାଃ ଆତୁଚିନ୍ତା ଗୃହୀତଚିନ୍ତାଶ୍ଚ ତୀ ଏବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ଭଜନେ ॥ ୫୬ ॥

ଟୀକା । ସାମାଂ ଶିରମୁନଦିଗୁଣେ ଶୁର୍ବର୍ଗ-ବର୍ତ୍ତମାଲିକା । ଇବ ବର୍ତ୍ତମାଲାକରଣ ଶ୍ରୀବୃଷଭାନୁମନ୍ଦିନୀ ବିଦ୍ୟୋତ୍ତତେ । କୌତୁଳୀ ପ୍ରେମବଜ୍ଞେତି । ମୌଳିକ୍ୟମନ୍ତ୍ରଂଶେ ସର୍ବାଧାରେ ପୁଣ୍ୟାନେ ଶୁର୍ବର୍ଗକେତକୀ ସର୍ବା ପୁଣ୍ୟାନେ ସର୍ବଧ୍ୟେ ମୌଗଙ୍କେ ସର୍ବା କେତକୀନାଂ ସର୍ବଧ୍ୟେ ଉତ୍ସମା । ତଥା ପ୍ରେମବଜ୍ଞୀନାଂ ସର୍ବଧ୍ୟେ ତତ୍ତ୍ଵେବ ପ୍ରେମାଙ୍କଳୀରାତୁତ୍ତା । ଆକୃତା-

କରିବା ସାକେନ । ଶ୍ରୀଭାଗବତେ, ମନ୍ତ୍ରମେ “କୃତ୍ଵା ତାବନ୍ତମାଜ୍ଞାନଂ” ଇତ୍ୟାହି ଶୋକଟି ଅର୍ଥାଣ ॥ ୫୯ ॥

ମେହି ବ୍ରଜମୁନବୀଗଳେର ପ୍ରେମବଜ୍ଞାଦିଗୁଣେ ଚିତ୍ତ ଆକୃତି ହଞ୍ଚାଇ ସେଇକଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅସଂ ଭଗବାନ୍ ହଇଯାଉ ତୀହାଦେର ମହିତ ଆନନ୍ଦକ୍ରିଡ଼ା କରେନ, ମେହିକଣ ଆଜ୍ଞାରାମା ଏବଂ ଆମନ୍ଦମୟୀ ହଇଯାଉ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଗୁଣ ତୀହାଦେର ଚିତ୍ତ ଆକୃତି ହଞ୍ଚାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ଭଜନୀ କରିବା ସାକେନ ॥ ୫୬ ॥

ଶ୍ରୀବୃଷଭାନୁମନ୍ଦିନୀଇ ମେହି ବ୍ରଜମୁନବୀଗଳେର ଶିରୋହଣି । ତିନି ସଦ୍ଗୁଣ ସମୁଦ୍ରେ ବର୍ତ୍ତମାଲାର ସକଳ । ପରମ ପୁଣ୍ୟାନେ ପୁଣ୍ୟମୂହେର ସର୍ବଧ୍ୟେ ମୌଗଙ୍କେ ସେଇକଣ କେତକୀଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହି ମେହି କେତକୀର ସର୍ବଧ୍ୟେ ଶୁର୍ବର୍ଗ-କେତକୀଇ ସର୍ବୋତ୍ତମା, ମେହିକଣ ମୌଳିକ୍ୟାହି ସର୍ବଧ୍ୟେ ପ୍ରେମବଜ୍ଞୀପଣେର ସର୍ବଧ୍ୟେ ବ୍ରଜରାମାପଣିଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହି ତୀହାଦେର ହଥେ

ଆମମନ୍ତରେନ୍ଦ୍ରାଦିତ-କୌମୁଦୀ ସା
ଶ୍ରୀମୋହନପାଣି ଶ୍ରୋହର-ଶ୍ରୀ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟନାନ୍ଦୋ ବିକଷେପଲଙ୍ଘ
ଶୁଵର୍ଣ୍ଣରେଖା ବସଭାମୁ-କଶ୍ଚ ॥ ୫୮ ॥
ଶାବଣ୍ୟପାଥୋନିଧି ଆରସମ୍ପଦ
କଳ । କଳାପାକର ତୁ ମିରେକ ।

ଆକୃତ-ମାଧୁର୍ୟକପଥାରାଧରେ ଥେବେ ବିଦ୍ୱାତି ଉଦୟତ । ଉଦୟପ୍ରାପ୍ତା ବିଦ୍ୱାଜପା ।
ତ୍ଥାଚ । ବିଦ୍ୱାଦ ସଥା ମେବାନାଂ ଶୋଭାଜନିକ । ତଥେଯଃ ମାଧୁର୍ୟଗାମ ॥ ୫୭ ॥

ଟୀକ । ଶୁଭ : ଶ୍ରୀବାଧା କୌମୁଦୀ ? ଆମନ୍ଦାକାରଚନ୍ଦ୍ରାଦିତ । କୌମୁଦୀ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକର୍ମପା । ଶ୍ରୀବ୍ରଜନନ୍ଦ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଦେଶ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମୀ : ତାଂ ଶୋହରତି ସଃ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୋହରତି ଶ୍ରୀ : କାନ୍ତିର୍ଦ୍ଦୟାଃ ମା । ଆକୃତ-ଆକୃତ-ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟନାନ୍ଦା
ନିକଷେପଲଙ୍ଘ ସ୍ଵର୍ଗପରୀକ୍ଷକ-କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ-ପ୍ରକ୍ଷେପଣ ସା ଶୁଵର୍ଣ୍ଣରେଖାକରଣ । ସ୍ଵର୍ଗପରୀକ୍ଷକ-
ପାଦାଶେଷ ସଥା ସର୍ବଦେଖା ଶୋଭତେ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ଶ୍ରୀବାଧା କିମୁତ ଶୁଳ୍କର୍ମ-
ଦ୍ୱିତି ॥ ୫୮ ॥

ପ୍ରେସନ୍ତାହେତୁ ଏହି ଶ୍ରୀବସଭାମୁନିନୌଇ ଅତ୍ୟନ୍ତସା । ବିଦ୍ୱାଦ ସେଇରେ
ଶୋଭା-ଜନିକା ସେଇକରଣ ଇନି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଅଆକୃତ ମାଧୁର୍ୟକରଣ ସେବେ ଉଦ୍ଦୀପି ବିଦ୍ୱାଦ
ଦ୍ୱାରା ॥ ୫୯ ॥

ସେଇ ବସଭାମୁ-କଶ୍ଚ । ଆମନ୍ଦିନ୍ଦ୍ରେ କୌମୁଦୀ-ଶକ୍ରପା, ବସରାଜ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣର ଆମନ୍ଦ-
କରଣ୍ଜ, ବସଭାମୁନିନୌ ସେଇ ଆମନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକର୍ମପା । ଅର୍ଥାଏ ଶକ୍ତି ଓ
ଶକ୍ତିଭାବେ ଅଭେଦ ହେତୁ ଅପୃଥକ୍ରମପା । ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀ-ବ୍ରଜର ଅର୍ଥାଏ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମୀ-
ଦେଖୀକେଣ ବିଶେଷିତ କରେନ, କିଞ୍ଚ ମେହି ବସଭାମୁନିନୌର ଏବନଈ ଅନୋହର କାଣ୍ଡ,
ତାହା ଶ୍ରୀ-ବ୍ରଜ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣକେଣ ବିଶ୍ଵର୍କ କରିବା ଥାକେ ଏବଂ ତିନି ଆକୃତ । ଆକୃତ
ନିରିଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମିକଥ-ପ୍ରକ୍ଷେପ ତଥାଏ କଟ୍ଟିପାଥରେ (ସ୍ଵର୍ଗପରୀକ୍ଷକ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ
ପ୍ରକ୍ଷେପ ବିଶେଷ) ବିଶଳ ଶୁଵର୍ଣ୍ଣ ବେଥାର ଭାବ ଶୋଭମାନ, ଭୂତରାଏ କିମି ଅନେହାଙ୍କ
ପୋନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଲିନୀ, ଇହାଇ ତାଙ୍କର୍ମ୍ୟ ॥ ୫୯ ॥

গুণাধ্যারভোজখণিঃ প্রসিদ্ধা।
 শ্রীবাদিকা শ্রীবজচন্দ্রকান্তা॥ ৫৯॥
 গৌরী সহস্রাদধিকাপি গৌরী
 শ্রামা উধাপি শ্রতিষ্য প্রসিদ্ধা।
 সুরপিণী ঘাপামুরপিনী চ
 সথীকদম্বস্ত্র বিভাতি রাধা॥ ৬০॥
 কেচিং পরামেব বদন্তি লক্ষ্মীং
 জীলেতি কেচিং কি঳ তান্ত্রিকায়ামি।

টীকা । পূর্বৰ্বৎ লাবণ্যসমুদ্রস্ত সার-সম্পৎ বহালক্ষ্মীরূপ। কলা-কলা-
 পন্থ বৈদ্যত্যামযুহস্ত একা মুখ্য। কেবলা বা আকর্তৃমি কৃৎপত্তিস্থানরূপ।
 কারণ্যাদি গুণাখ্য বজ্রসমুহস্য খণি কৃৎপাদিকাভূমিঃ॥ ৫৯॥

টীকা । গৌরী সহস্রাদধি বা আধিকা গৌরী গৌরবর্ণা উধাপি শ্রতিষ্য
 বেদেযু শ্রামা প্রসিদ্ধা। অতি বিরোধাভাসালঙ্কারেণ শ্রামাশান্ত্র ঘোষনা ইতি
 স্তুনো তু কঠিনো ষস্তা শ্রামা স। পরিকৌর্তিত। ইতি চ। সুরপিণীপি বা
 বিরোধাভাসা-লঙ্কারেণ সথীকদম্বস্ত্র সম্বন্ধে অমু প্রাণ সুরপিণী সতী রাধা
 ভাতি॥ ৬০॥

সেই বৃষভামুরক্ষিনীই শ্রীবৃন্দাবন-চন্দ্রমা শ্রীকৃষ্ণের প্রিয়তমা শ্রীবাদিকা
 নামে প্রসিদ্ধা। তিনি নিখিল লাবণ্য-সমুদ্রের সার-সম্পৎ অর্থাৎ বহালক্ষ্মী-
 পন্থপুরুষ, বৈদ্যত্যামযুহের একমাত্র উৎপত্তিস্থানরূপ। এবং কারণ্যাদি গুণরূপ
 বজ্রসমুহের খণি স্বরূপ॥ ৫৯॥

শ্রীবাদা গৌরী-মহস্য অপেক্ষাও অধিক গৌরবর্ণা উধাপি শ্রতিকে তিনি
 শ্রামা নামে প্রসিদ্ধা। এছলে বিরোধাভাস অলঙ্কারে [শ্র্যামা] শব্দে মবষৈবমা
 বুঝাইতেছে। শ্রামার লক্ষণ, যথা—‘স্তুনো তু কঠিন ষস্তা’ ইত্যাদি। অর্থাৎ
 ধীার স্তুন্যগুল কঠিন তিনি শ্র্যামা নামে অভিহিত। আরও তিনি সুরপিণী
 হইয়াও সথীগুল সম্বন্ধে অমু-কূপনী (অমু—প্রাণ উৎসুরপিণী) অর্থাৎ সথীগুলের
 আপনুরূপে প্রকাশ পাইতেছেন। এছলে বিরোধাভাস অলঙ্কার ছাঁচিত
 হইয়াছে॥ ৬০॥

आवन्दिनी-शक्तिरिति श्रृंगतिशाः

श्रीवाधिकाभा ब्रजेन्द्र-कान्ता ॥ ६१ ॥

वस्ता वधे तन्तु तु सर्ववशक्तिः

सर्वेव लौला सकला गुणाश्च ।

सौन्दर्य-माधुर्या-विदग्धतात्पाः

सा वाधिका राजति कृष्णकान्ता ॥ ६२ ॥

वस्ता लसमादनभाव-वश्या ।

लौला रसास्वादविशेष-वस्ता-

कृष्णत नित्या विलसन्तानन्ताः

सा वाधिका राजति कृष्णकान्ता ॥ ६३ ॥

टीका । केचित्तात्त्विकाः अना वा श्रीवाधिकाः पराः लक्ष्मीं वदन्ति । केचित्तात्त्विकाः अनाः श्रीवाधिका लौलेति लौलाशक्ति रिति वदन्ति । श्रृंगतीशाः वा आवन्दिनी आह्लादिनी शक्ति रिति वदन्ति ॥ ६१ ॥

टीका । तन्तु श्रीकृष्ण तु पुनः सर्वा शक्तिः सर्वा लौला सकला गुणाः सौन्दर्याश्च वस्ता वधे वशीभृताः सा ॥ ६२ ॥

टीका । वस्ता लसमादनाथ्या महाभावस्तु भेद-विशेषो वो भाव तन्तु वश्याः वशीभृताः । अतएव लौलारसास्वाद-विशेषेण वस्ता वधुराः श्रृंगतीशाः विलसन्ति

कोन कोन भात्रिकजन सेहि ब्रजेन्द्र-कान्ता श्रीवाधिका के परालक्ष्मी वलिया धाकेन, केह केह वा लौलाशक्ति वलिया धाकेन एवं श्रृंगतीशवर्गम् ताहाके अह्लादिनीशक्तिनाथे अभिहित करेन ॥ ६१ ॥

श्रीकृष्णवे सकल शक्ति, सकल लौला सकल गुण एवं सौन्दर्य-माधुर्य-विदग्धादि वैहार वशीभृत, सेहि श्रीवाधिकाहि श्रीकृष्णवे प्रियतमा प्रपरिणीकरपे विंज करितेहेन ॥ ६२ ॥

वैहारा शोभनीय मादनाथ्य अहितावगत लौलासमूह लसमादन-विशेषे अति अधुर एवं श्रीकृष्ण सम्बन्धे नित्य अनन्तरापे विलसित हर, सेहि श्रीवाधिकाहि कृष्ण-

ষষ্ঠেৰ সকৈবগুৰুণকুপকেলা-
মাধুর্যাপূরৈতিপূৰ্ণ এব।
শ্রীকৃষ্ণচন্দ্ৰঃ স তৈবে ইন্দ্রা
সা রাধিকা রাজ্ঞি রাধিকা সা ॥ ৬৩ ॥

সা রাধিকা । উদ্বোক্ত শ্রীরাধিকা-মহিমানি আস্তানীয়াঃ শ্রীকৃষ্ণনি নিষ্ঠ্যা অনন্ত
লীলাঃ সুচক বহুনি প্রমাণানি সন্তি তেবু গৌতমীষ্টুত্ত্বোক্ত ব্রেকমেব প্রমাণং
সর্বং বক্তুং প্রভুতি । বধা ইন্দ্রা ইন্দ্র-কথনে । দেবী কৃষ্ণমূৰ্ত্তি প্রোক্তা
রাধিকা পৰদেবতা । সর্বজ্ঞামূৰ্ত্তি সর্বকান্তিৎ সম্মোহিনী পৱা । হ্লাদিনী
সা মহাশক্তিৎ সর্বশক্তি বৰৌমূৰ্তি । তৎ সারভূতকুপেৰং ইতি উজ্জ্ব প্রকৌত্তিতা
ইতি চ সম্মোহিনী পৰেতি ॥ ৬৩ ॥

টীকা । ষষ্ঠেৰ স শ্রীকৃষ্ণচন্দ্ৰঃ সকৈবগুৰুণাদীনাং পূৰৈঃ । বধা শুণাদি-
মাধুর্যাপীং পূৰৈ রত্নিশয়ে রত্নিপূৰ্ণ স্বকুপ এব বিবাহিত । উজ্জ্বেবসকৈবগুৰুণ-
কান্তাকুপে বিবাহিত । উজ্জ্বে শ্রীরাধাৰ মহিমানি আস্তানীৰ বলিয়া কথিত
হইয়াছে এবং শ্রীকৃষ্ণেৰ বিক্ষ্য অনন্ত লীলামূচক বহু প্রমাণণ আছে । উত্থায়ে
গৌতমীৰ উদ্বোক্ত এই একটা প্রমাণই সমস্ত প্রকাশ কৰিতে সমর্থ । বধা—

“দেবী কৃষ্ণমূৰ্ত্তি প্রোক্তা রাধিকা ইত্যাদি ।” শ্রীরাধা দেবী—
দেবীপ্রয়োগী পৰমামুক্তমূৰ্তি, কৃষ্ণমূৰ্তি—কৃষ্ণাত্মিকা, পৰদেবতা সর্বজ্ঞামূৰ্ত্তি—
অর্থাৎ নিখিল ক্রিয়ের অধিষ্ঠাত্রী বা লক্ষ্মী প্রভুতি সর্বনামীৰ অধিষ্ঠিতী
এবং সর্ব-সৌন্দর্যমূৰ্তি অথবা—

“কান্তি শব্দে কৃষ্ণেৰ সব ইচ্ছা কহে ।

কৃষ্ণেৰ সকল বাঙ্মী রাধাত্তেই রহে ॥

রাধিকা কৰেন কৃষ্ণেৰ বাহ্যিত পূৰণ ।

‘সর্ব কান্তি’ শব্দেৰ এই অর্থ নিরূপণ ॥” শ্রীচৰিতামৃত

আৱও তিনি জগমোহনেৰে মনোযোহিনী ; এই পৰ্বাঠাকুৰামীই রাধা-
মারে অভিহিত । সকল শক্তিৰ বৰৌমূৰ্তি বে হ্লাদিনী নামী মহাশক্তি,
শ্রীরাধা তাহাৰ সারভূতস্বকুপ ॥ ৬৩ ॥

মেই শ্রীকৃষ্ণচন্দ্ৰ ষেকুপ নিখিল গুণ, কুপ কোলী ও মাধুর্যাধিকে পৰিপূৰ্ণ

ସଞ୍ଚା ବିଶାଖା-ଲଲିତାଦୟନ୍ତାଃ
ସଥ୍ୟଃ ପ୍ରିସକୁପଣ୍ଡିତେ ସମାନାଃ ।
ମାନେନ ସଞ୍ଚା ଅପି ସାଃ ସମାନା
ସା ବୌକ୍ଷ୍ୟ ରାଧା ନିଜ-ଶର୍ମବେଦ ॥ ୬୫ ॥
ସଞ୍ଚାଃ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପକ୍ଷତୟା ପ୍ରସିଦ୍ଧା
ଶ୍ୟାମେତି ଆମା ଗୁଣତୋହପି ସା ସା ।
ସନ୍ଦୀର ସୌହାର୍ଦ୍ଦିକୃତେ ବିଧତେ
ମିତ୍ୟଃ ପ୍ରସ୍ତୁମତିମାଧୁରୀଭିଃ ॥ ୬୬ ॥

ଦୀନା ଅତିଶୈର ରତ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସା ରାଧିକା ରାଜତି । ସା କାନ୍ଦୁଶି ? ସଞ୍ଚା ସାରାଂ-
ସାରଭୂତା ଅଧିକା ଚ ॥ ୬୪ ॥

ଟୀକା । ସଞ୍ଚା ବିଶାଖାଙ୍ଗା କ୍ଷା ମଧ୍ୟ ରାଧାରାଃ କୁପଣ୍ଡିତେ ସମାନାଃ । ସଥ୍ୟ
ରାଧାରାଃ କୁପଣ୍ଡାଦି କ୍ଷଥି ଭାସାମିତାର୍ଥଃ । ମାନେନ ଶର୍ଯ୍ୟାଦୟାପି ସାଃ ସଥ୍ୟଃ
ସମାନାଃ । ସାଃ ସଥ୍ୟଃ ବୌକ୍ଷ୍ୟ ରାଧା ନିଜ ଶର୍ମ ନିଜ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବେଦ । ଏହେନ
ଶ୍ରୀରାଧିକା ବିଶାଖାଦୀରାଂ ସର୍ବଧୀ ତୁଳ୍ୟତ ଆରାତଂ ॥ ୬୫ ॥

ଟୀକା । ଶ୍ରୀରାଧିକା ମୁହୂର୍ତ୍ତ-ପକ୍ଷକାମାହ । ଶ୍ୟାମା ଇତି ନାମ ସଞ୍ଚାଃ ସା

ମେହିକାପ ଶ୍ରୀରାଧିକାଓ ଗୁଣ-କୁପଣ୍ଡାଦିର ପରାକାର୍ତ୍ତାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣା । ଏହିକାପେହି
ମେହି ଶାଖୁର୍ୟେର ସାରାଂ-ସାରାଧିକା ଶ୍ରୀରାଧିକା ବିରାଜ କରିତେଛେ ॥ ୬୫ ॥

ଲଲିତା-ବିଶାଖାଦି ସଥୀଗଣଙ୍କ ତୀହାଦେର ପ୍ରିସଥୀ ଶ୍ରୀରାଧାର କୁପଣ୍ଡିତେହି
ମେହିକା ଅର୍ଥାଂ ଶ୍ରୀରାଧାର କୁପଣ୍ଡାଦି ଯେକପ, ତୀହାଦେର କୁପଣ୍ଡାଦିଓ ମେହିକା ।
ଶର୍ଯ୍ୟାଦୟାତେବ ସଥୀଗଣ ତା ଗାଧାରିଷେ ସମାନ ଏବଂ ମେହି ସଥୀଗଣକେ ଦର୍ଶନ କରିବା
ଶ୍ରୀରାଧା ସ୍ଵରଂ-ମୁହୂର୍ତ୍ତବ କରିବା ଧାରେନ । ଇହାକେ ଶ୍ରୀରାଧିକା ଓ
ବିଶାଖାଦି ସଥୀଗଣର ସର୍ବଧୀ ତୁଳ୍ୟତା ପରିଦ୍ୟକ ହିଲ ॥ ୬୬ ॥

ଶ୍ରୀରାଧିକା ସଥୀଗଣର କଥା ବଲିଯା ଏକଣେ ମୁହୂର୍ତ୍ତବ ସଥୀଗଣର କଥା ବଲିତେହେବ ।

ସାଭାଂ ସହୋନାମ ବିଧାୟ ଆମୀ-
ଶିଳେମ କଲ୍ପାଷ୍ଟର-ଭୂଷଣାଦି ।
ଯଂପ୍ରେବିତଃ ସତ ସହସା ନ ବେଦ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରୋହପି କିମଶ୍ଵାର୍ତ୍ତା ॥ ୬୭ ॥

ସତ୍ତା ବାଧାରାଃ ମୁହୂର୍ପକ୍ଷତ୍ଵେନ ଅସିନ୍ଦା । ଯା ଗୁଣତୋହପି ଗୁଣେନାପି ଅସିନ୍ଦା ।
ସା ସଦୀର ସୌହାର୍ଦ୍ଦ କୁତେ ଶ୍ରୀରାଧିକା ସା ସୌହାର୍ଦ୍ଦାର୍ଥଃ ଅତିମାଧୁରୀଭି ନିତ୍ୟଃ ପ୍ରସଜ୍ଜଃ
ବିଧତ୍ତେ କରୋତି ॥ ୬୬ ॥

ଟିକା । ଶ୍ରୀରା ଅତିମାଧୁରୀଭିଃ ସୌହାର୍ଦ୍ଦାର୍ଥଃ ସତ୍ତଃ କରୋତ୍ତୀତୁଯକ୍ତ ମଧୁନା
ରାଧାଶ୍ୟାମରୋଃ ପରମ୍ପର-ସୌହାର୍ଦ୍ଦ-ମାଧୁରୀ ଦର୍ଶରତି । ସାଭ୍ୟାଂ ରାଧା ଶ୍ରୀମଲାଭ୍ୟାଂ ସହୋ
ତାଧାଶ୍ୟାମରୋଃ ପରମ୍ପର ନାମ ବିଧାସ ନାମ କୃତ୍ତା ନାମ । ଶିଳେନ କୌଶଳେନ କଲ୍ପ
ନିର୍ମାଣ ଅଷ୍ଟର-ଭୂଷଣାଦି ସ୍ଵ ନିକଟେ ସତ ସଂପ୍ରେବିତଃ । ତତ୍ତ୍ଵ କର୍ମ ପ୍ରେବିତ ଯିତି
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରୋହପି ସହସା ନ ବେଦ । ଅନଯୋଃ ସୌହାର୍ଦ୍ଦାର୍ଥ ରୀତି ସଥା ଶ୍ରୀରାଧିକା
ମାଲ୍ୟାଷ୍ଵରାଦିକ ଅତ୍ୟତୁତଃ ନିର୍ମାଯ ଶ୍ରାମଳା ସଥା ନ ଜାନାତି ତଥା ମଥିଦାରୀ ଶ୍ରାମଳାରୀଃ
ନାମ କୃତ୍ତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିକଟେ ପ୍ରେସରତି । ଏବଂ ଶ୍ରାମଳାପି ଶ୍ରୀରାଧିକା ନାମ କୃତ୍ତା
ପ୍ରେସରତି । ଅତ୍ର ସହସା ପଦେନ ପଞ୍ଚାତ୍ତିଚାରେଣ ଜାନାତି ସଥା ଈଦଃ ଭୂଷନଃ ନ ଶ୍ରାମଳା
କୃତ୍ତଃ ରାଧାକୃତ୍ତରେଣ ଜାନା ରାଧା ଶ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥଃ ଶ୍ରାମା ସରିକଟେହିଭିସାରଥତି ଏବ ମହା-
ଆପି ॥ ୬୭ ॥

ସିନି ରାଧାର ମୁହୂର୍ପକ୍ଷା ତାହାର ନାମ ଶ୍ରାମୀ, ତିନି ଗୁଣେ ଅତି ଅସିନ୍ଦା ଏବଂ
ତିନି ଶ୍ରାମମୁଳରେ ସହିତ ଶ୍ରୀରାଧାର ସୌହାର୍ଦ୍ଦ-ବନ୍ଦନେର ନିମିତ୍ତ ଅତିଶୟ ମାଧୁରୀର
ସହିତ ନିତ୍ୟ ସତ୍ତ କରିଯା ଥାକେନ ॥ ୬୬ ॥

ଶ୍ରାମୀ ଅତି ମାଧୁରୀ ସହକାରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦର ନିମିତ୍ତ ସେ ସତ୍ତ କରିଯା ଥାକେନ, ତାହା
ପୂର୍ବଶ୍ଲୋକେ ଉଚ୍ଚ ହଇଯାଛେ । ଏକଣେ ଶ୍ରୀରାଧା-ଶ୍ରାମଳାର ପରମ୍ପର ସୌହାର୍ଦ୍ଦ-ମାଧୁରୀ
ପ୍ରଦଶିତ ହଇତେଛେ । ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ଶ୍ରାମଳା ପରମ୍ପର ନାମ କରିଯା ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀରାଧା
ଶ୍ରାମଳାର ନାମ କରିଯା ଏବଂ ଶ୍ରାମଳା ଶ୍ରୀରାଧାର ନାମ କରିଯା ବିବିଧ ଶିଳ୍ପ-ନୈପ୍ୟେ-
ରଚିତ ବସନ-ଭୂଷଣାଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ନିକଟ ପାଠାଇଥା ଥାକେନ । ବାନ୍ଧୁରିକ ଏହି ସକଳ
ଦ୍ରସ୍ୟ କେ ପାଠାଇଲେନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ବଜ୍ଞ ହଇଯାଏ ତାହା ସହସା ଜାନିଲେ ପାଇନେ ନା,
ମୁତ୍ତରାଃ ଅନ୍ତେର ଆର କଥା କି ? ତାହାର ତ କଥନାଇ ଜାନିଲେ ପାଇନେ ନା, ହୈହାଦେର

ପ୍ରେମେ ପ୍ରିୟସ୍ତାରମୁପେକ୍ଷିତଃ ୩୬
 ଲୋକେସୁ ଲଜ୍ଜାଦି ତ୍ୟନେବ ତୁସଂ ।
 ପ୍ରେମୀ ପ୍ରଗାଢ଼େ ତମପେକ୍ଷଣଃ ତାଃ
 କୁର୍ବଣ୍ଟି ଚିତ୍ରଃ କିଳ କୃଷ୍ଣକାନ୍ତାଃ ॥ ୬୮ ॥
 ସତ୍ରାସତେ ସାତ୍ତତ ଶୁଦ୍ଧ-ଧର୍ମୀ
 ମୂର୍ତ୍ତା ଇବୋବୀ-ଦିବିଦିବରେଣ୍ୟାଃ ।
 ତନ୍ଦର୍ମାତ୍ର-ପ୍ରତିପାଦି-ବେଦ-
 ବଞ୍ଚାର ଏକେ ରତ ପଞ୍ଚରାତ୍ରାଃ ॥ ୬୯ ॥

ଟୀକା । ପ୍ରିୟତ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମେ ପ୍ରେମାର୍ଥମରଃ ଶୀଘ୍ରଂ ସଦ୍ ସନ୍ଦାଲୋକେସୁ
 ଲଜ୍ଜାଦି ଉପେକ୍ଷିତଃ ତ୍ୟନ୍ତଃ ତ୍ୟନେବ ପ୍ରେମୀ ପ୍ରଗାଢ଼େ ମନ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵତ୍ତ୍ଵ ଲଜ୍ଜାଦେରପେକ୍ଷଣ-
 ଅପେକ୍ଷାଃ ତାଃ କୃଷ୍ଣ-କାନ୍ତାଃ କୁର୍ବଣ୍ଟି ଚିତ୍ରମାର୍ଚ୍ଯାଃ ॥ ୬୮ ॥

ଟୀକା । ସତ୍ର ବ୍ରଜଲୋକେ ସାତ୍ତତାନାଃ ବୈଷ୍ଣବାନାଃ ଶୁଦ୍ଧଧର୍ମୀଃ ମୂର୍ତ୍ତା ମୃତ୍ତିଧାରିନ
 ଇବ ଉର୍ବୀଦିବିଦିବରେଣ୍ୟାଃ ଆକ୍ରମଣଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ଆସତେ ବସନ୍ତି । ଏକେ ଆକ୍ରମାଃ ତତ୍ତ୍ଵ ଭାଗ-
 ବତ୍ତତ୍ଵ ସେ ଧର୍ମୀ ତୁମାତ୍ର ପ୍ରତିପାଦି ବେଦାନାଃ ବଞ୍ଚାରଃ । ଏକେରଙ୍ଗ ଅନୁଭବା ନାରଦ
 ପଞ୍ଚରାତ୍ରୋକ୍ତ ଧର୍ମେ ସେ କେ ॥ ୬୯ ॥

ମୌହାର୍ଦ୍ଦେଶ ବୀତି ଏହି ସେ, ଶ୍ରୀରାଧିକୀ ଶାଲ୍ୟାଧରାଦି ବିଚିତ୍ର ଭାବେ ନିର୍ମାଣ କରିଯା
 ଶ୍ରାମଳୀ ସାହାତେ ଜାନିଲେ ନା ପାରେନ, ଏକପଞ୍ଚାବେ ସଥୀର ଦୀର୍ଘ ଶ୍ରାମଳାର ନାମ
 କରିଯା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟ ପାଠାଇସା ଥାକେନ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରେ ବିଚାର କରିଯା ଜାନିଲେ
 ପାରେନ ସେ ଏହି ଭୂଷଣାଦି ଶ୍ରାମଳାର କୁଞ୍ଚ ନହେ, ଶ୍ରୀରାଧାଇ ସ୍ଵରଂ ନିର୍ମାଣ କରିଯାଛେ ।
 କୁଞ୍ଚ ବିଦଶ୍ଵର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀରାଧାର ପ୍ରୌତିର ନିରିନ୍ଦ ଶ୍ରାମାକେ ସ୍ତ୍ରୀର ନିକଟେ ଅଭିସାର
 କରାଇସା ଥାକେନ । ଏହିକାଳେ ଶ୍ରାମଳା ଓ ଶ୍ରୀରାଧାକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟ ଅଭିସାର
 କରାଇସା ଥାକେନ ॥ ୬୭ ॥

ଲୋକେ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରେମେର ନିମିତ୍ତ ସତ୍ତବରୁହି ଲଜ୍ଜାଦି ପରିଜ୍ଞାଗ କରିଯା ଥାକେନ,
 କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ରୟ), ମେହି କୃଷ୍ଣ-କାନ୍ତାଗଣ ପ୍ରଗାଢ଼ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରେମବନ୍ତୀ ହଇଯାଏ ମେହି
 ଲଜ୍ଜାଦିର ବାରଂଧାର ଅପେକ୍ଷା କରିଯା ଥାକେନ ॥ ୬୮ ॥

প্রতিগ্রহং যে ব্রজাজনান-
মাত্রস্ত কুর্বন্তি তদেক যাজ্ঞাঃ ।
কেচিং পরৈশ্র্যপরাঃ পরে চ
মাধুর্যাধৃত্যা ব্রজবাজু-সুযোঃ ॥ ৭০ ॥
তামুলিকা-স্তেলিক-মালিকাদ্যা-
চৈতন্তকুপা অপি মার-ধর্মাঃ
তে নার-ধর্মা অপি দেবতানাঃ
দুর্লভ্যলাভা ব্রজস্ত্রভাবাঃ ॥ ৭১ ॥

টীকা । বে ব্রাহ্মণাঃ ব্রজবাজেন শ্রীনন্দেন বন্দৌষতে তত্ত্বাত্মস্ত প্রতিগ্রহং
কুর্বন্তি । স নন্দশাসৌ এক শেতি তদেক নন্দ এক এব যাজ্ঞা ষেষাং তে ।
কেচিব্রাহ্মণা ব্রজবাজস্তুনোঃ পরৈশ্র্যপরাঃ পরৈশ্র্যগ্রাহিণঃ পরে ব্রাহ্মণাঃ
শ্রীকৃষ্ণস্ত মাধুর্যাধৃত্যাঃ মাধুর্যগ্রাহিণঃ ॥ ৭০ ॥

টীকা । তামুলতৈল-মালা-জীবনী ষে তন্দাদ্যাঃ চৈতন্তকুপা চিংহস্তকুপা অপি
মারধর্মাঃ নবানাম্বিব ধর্মচোষ্টাদি ষেষাং তে শুধাভৃতা ভূত্বাপি দেখানাঃ
চে দুর্ভ্যা স্তেষাঃ লাভে ষেষাং তে । দুর্ভ্যেনৈবাহ ব্রজচক্রে শ্রীকৃষ্ণে
ভাবো ষেষাং তে ॥ ৭১ ॥

মেই ব্রজলোকে ভূদেব-বরেণ্য অর্থাঃ ব্রাহ্মণশ্রেষ্ঠগণ বৈষ্ণবগণের শুক্র
ধর্মের মৃত্যুবন্ধনে বাস করেন । তাহারা একমাত্র ভাগবত ধর্ম-প্রতিপাদক
বেদের বক্তা এবং শ্রীনারদ-পঞ্চবাত্রোক্ত ধর্মে অমুরক্ত ॥ ৬৯ ॥

মেই ব্রাহ্মণগণ কেবল ব্রজবাজ শ্রীনন্দের দানই প্রতিগ্রহ করেন এবং
একমাত্র নন্দবাজেরই যাজন করিয়া থাকেন । মেই ব্রাহ্মণগণের মধ্যে কেহ
কেহ ব্রজেন্দ্রনন্দন শ্রীকৃষ্ণের পরমৈশ্র্যগ্রাহী অপর কেহ কেহ তাহার
মাধুর্যগ্রাহী ॥ ৭০ ॥

মেই ব্রজধারে তৈলিক, তামুলী ও মালী প্রভৃতি চিংহস্তকুপ হইয়াও নর-ধর্ম
বিশিষ্ট অর্থাঃ শুষ্যদিগের আয় চোষ্টাশীল এবং তাহারা এষকুপ নরধর্ম-পরামর্শ
হইয়াও ব্রজবাজ শ্রীকৃষ্ণের ভাবসম্বন্ধ বলিয়া দেবতাগণেরও দুর্ভ্য লাভ-বিশিষ্ট অর্থাঃ
দেবতাগণও যে সৌভাগ্যলাভে বিহিত, তাহারা মেই সৌভাগ্যলাভে ধন্ত ॥ ৭১ ॥

ଗବାଂ ଗୃହାଗମପିଯତ୍ର ଭିତ୍ତି-
ଚତୁର୍ବୁଦ୍ଧକୁଙ୍କଃ ସ୍ଫଟିକାଥ୍ୟ-ଇତ୍ତେଃ ।
ଗୋପାନୀୟୀ ମାରକତୌ ଚ ବଂଶ୍ୟାଃ
ସ୍ଵର୍ଗତ କୋଣେୟ ତଥା ମହାତ୍ମଃ ॥ ୭୨ ॥
ଗୋପାନୀୟାଃ ପୃଥ୍ବୀ ବ୍ୟଚତୁକଃ
ତେ କୌଣିକଃ ସତ୍ର ତୁ କୌରବିନ୍ଦମ୍ ।
ମହାବଡ଼ଭ୍ୟା ସତ ଏବ ଲଘ୍ବା
ମାନୀ ମଣୀନାଃ ପଟଲାନି ସତ୍ର ॥ ୭୩ ॥

ଟୀକା । ସତ ଗବାଂ ସେ ଗୃହ ସ୍ତେଷାମଣି ଭିତ୍ତି ଚତୁର୍ବିଂଶ ମହ ଚତୁର୍ବକୁଙ୍କଃ ଭିତ୍ତି ଚତୁର୍ବାଂ ସମାହାରଃ ସ୍ଫଟିକାଥ୍ୟରିତୈ ନିର୍ମିତମିତି ଶେଷଃ । ତଥା ଚ ଚତୁର୍ବିଦ୍ୟର୍ଥି ଗୃହ-
ଚତୁର୍ବୀତ୍ୱ ପରମ୍ପରଭିତ୍ତି-ମିଳନାନ୍ୟଦ୍ୟ ଚତୁକଃ । ପାଢ଼ି ଇତି ପ୍ରମିଳା ଗୋପାନୀୟୀ
ମରକତମଣି-ମରା-ଗୋପାନୀୟୀ ତୁ ବଡ଼ଭୌ-ଛାନନେ ସତ୍ରଦାରଣି ସ୍ଵର୍ଗତମହାତ୍ମୋ ବଂଶ୍ୟାଃ
କୋଣେୟ ଲଘ୍ବା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୭୨ ॥

ଟୀକା । ଗୋଗୃହାନାଃ ପଶ୍ଚାତ୍ତିତି ଚତୁର୍ବୀତ୍ୱ ସ୍ଫଟିକ ନିର୍ମିତ ମୁକ୍ତ୍ର ଗୃହାଗମଗ୍ରା-
ର୍ଥି ଗୋପାନୀୟାଃ ଅଧ୍ୟେ ସେ ପୃଥ୍ବୀ ସ୍ତୁଲ ଗୋପାନୀୟୀ ଚତୁକଃ ତେ କୌଣିକଃ
କେଷାଃ ପୃଥ୍ବୀ ଗୋପାନୀୟାଃ କୋଣେ ହିତଃ କୌରବିନ୍ଦଃ କୁରବିନ୍ଦଜାତଃ । କୁରବିନ୍ଦଃ
ମହୋତ୍ପଳଃ ପଦ୍ମରାଗ ମଣିଜାତଃ । ସତଃ ମହାବଡ଼ଭ୍ୟା ଲଘ୍ବାଃ । ସତ ସାମ୍ର
ବଡ଼ଭୌୟ ପଟଲାନି ନାମୀ ମଣୀନାମିତି ॥ ୭୩ ॥

କ୍ରଥାସ୍ତ ଗୋ-ମୁହେର ଭିତ୍ତି ଚତୁର୍ବୀତ୍ୱ ଓ ଚତୁକ ଅର୍ଥାତ୍ ଚତୁର୍ବିଦ୍ୟର୍ଥି ଗୃହଚତୁ-
ର୍ଷେର ପରମ୍ପରଭିତ୍ତି ମିଳନେର ଅଧ୍ୟାତ୍ମନ ସ୍ଫଟିକ ନାମକ ରତ୍ନ-ନିର୍ମିତ । ଗୋପାନୀୟୀ
ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହଚତୁର୍ବୀତ୍ୱରେ ସେ ସତ୍ର କାଟି ଆବଶ୍ୟକ ହସ୍ତ ତାହାକେ ଗୋପାନୀୟୀ କହେ ।
ଚଲିତ କଥାର ଇହା 'ପାଢ଼ି' ନାମେ ପ୍ରମିଳ । ଇହାଓ ମରକତମଣି ନିର୍ମିତ ଏବଂ
ଶୁଦ୍ଧ-ନିର୍ମିତ ମହାବଂଶଦଶ ଇତାରଟ କୋଣ-ମଂଙ୍ଗଳ ॥ ୭୨ ॥

ମେଟି ଗୋ-ଗୃହ ମୁହେର ଅଗ୍ରଭିତ୍ତି ଗୋପାନୀୟୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହେର ଅଗ୍ରଭାଗେ ସେ ସତ୍ର
କାଟି ପ୍ରମତ୍ତ ହସ୍ତ, କମାଧ୍ୟେ ସେଟି ସ୍ତୁଲ ଓ ଚତୁକ, ତାହାର କୋଣଗୁପ୍ତି ପଦ୍ମରାଗମଣି
ନିର୍ମିତ । ତାହାକେହି ମହାବଡ଼ଭୌ ମୁହ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହଚତୁର୍ବୀମୁହ ମଂଙ୍ଗଳ ରହିଥାଛେ ।
ଏହି ଗୃହ-ଚତୁର୍ବୀ ବା ବଡ଼ଭୌ ମୁହେର ସେ ପଟଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଛାନ ତାହାଓ ବିବିଧ ମଣି
ଆଲିକ୍ୟ ନିର୍ମିତ ॥ ୭୩ ॥

ଦେସାଂ ଲମ୍ବତ୍ତାଙ୍ଗ ଏବ ଗାଵଃ
ଜୟନ୍ତୀମୁଣ୍ଡିବଦେବ ଶୁକ୍ଳାଃ ।
ଅବଃ ଅମାବୀ ଅବଶୀ ବିଚିତ୍ରଃ
ଉପଦ୍ଵିଷତ୍ତ୍ୟା ଇବ ଶୁଭରାଶ୍ଚ ॥ ୭୪ ॥
ଚିତ୍ତାଧପିଦ୍ଵୀହ ସମାପ୍ତ କାମ-
ଛୁଟୀ ମିଦାୟା ଇବ ଯୁଜ୍ଞବଦ୍ୟାଃ ।
ଅନ୍ତକାବ୍ୟବେ ଶୁଭର ତୁରି ବର୍ଣ୍ଣାଃ
ବୈଶୁନ୍ମୁଖୀତ୍ୟେବ ସମୋକ୍ତକର୍ଣ୍ଣାଃ ॥ ୭୫ ॥

ଟୀକୀ ।— ଦେସାଂ ଗୃହାଶାମଙ୍ଗେ ଗାଥେ ଶୁକ୍ଳାଃ ମୁସନ୍ତି । କୌଣ୍ଠଃ? ମର୍ଦ୍ଦତ୍ତୀ-
ମୁଣ୍ଡି ଇବ । ଅମେବ ସଥୀ ଚନ୍ଦ୍ରତ୍ତ୍ୟା ମଜା ଅବଶୀଃ ଉତ୍ଥାପି ଉପଦ୍ଵିଷତ୍ତ୍ୟା
ମୁହ ଇବ ଶୁଭରାଶ୍ଚ ବିଚିତ୍ରମ୍ ॥ ୭୬ ॥

ଟୀକୀ ।— ଗାଵଃ କୌଣ୍ଠଃ? ଚିତ୍ତାଧପିଦ୍ଵୀହ ମୁହ ତୁମ୍ଭୀଃ କାମାନ୍ ଦୁହଣ୍ତି
ଥାନ୍ତାଃ ଦୁହ ଅପୂର୍ବେ । ମିଦାୟକାଳୀ ଇବ ଯୁଜ୍ଞା ବଦ୍ୟା ବାଲତୀ ଦ୍ଵାସାଂ କାଃ । ପକ୍ଷେ
ବଦ୍ୟାଧ୍ୟ ପୁଞ୍ଚବିଶେଷାଃ । ଅନ୍ତକାବ୍ୟେ ସଥୀ ଶୁଭର ତୁରି ବର୍ଣ୍ଣାଃ ଅକ୍ଷରାଃ, ଏତେ ସର୍ଗ
ଶବ୍ଦେମଃ ଶୁକ୍ଳାଦିର୍ବ୍ୟକ୍ତାଃ । ବେଶୁ ଧରନି ଶ୍ରୀବାର୍ତ୍ତାର୍ଥ ମଜା ଉକ୍ତାନି କର୍ଣ୍ଣାନି ଦ୍ଵାସାଂ
କାଃ ॥ ୭୬ ॥

ମେହି ଲକଳ ଗୋ-ଶୁହେବ ଅକ୍ଷରଣେ ଦେଖୁ ମର୍ଦ୍ଦତ୍ତୀର ମୁଣ୍ଡିବାହୀନ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ଗୋ-ଶୁବ୍ର
ମୁହ ଶୋଭା ପାଇତେହେ । ଅବ ବେଳପ୍ର ଚାନ୍ଦ୍ରତ୍ତ୍ୟବଦ୍ୟତଃ ମର୍ଦ୍ଦାହି ଅବଶ, ଉତ୍ତପ ମେହି
ଗୋ-ଶୁବ୍ର ଅବଶୀଭୂତ ହିଂଗତ ଉପଦ୍ଵିଷତ୍ତ୍ୟେବ ଭାବ ମର୍ଦ୍ଦା ଶୁଷ୍ଟିର ଇହା ବଡ଼ି
ବିଚିତ୍ର ॥ ୭୭ ॥

ମେହି ଗୋଧନବୃକ୍ଷ ଚିତ୍ତାଧପି ମୁହେବ ଶ୍ରୀର କାମହୁବୀ ଅର୍ଦ୍ଦା ମର୍ଦ୍ଦା ଅଭୀଷ୍ଟ
ଶଂପୁର୍ବେ ମର୍ଦ୍ଦ ଏବଂ କାହାରା ମିଦାୟକାଲେର ଶ୍ରୀର ଅର୍ଜୁନ ବଦ୍ୟବିଶିଷ୍ଟ । ଅଧିବା
'ବଦ୍ୟ' ଶବ୍ଦେ ବଦ୍ୟନାରକ ପୁଞ୍ଚବିଶେଷକେ ବୁଝାବା । ଶୁତ୍ରବାଂ କାହାରା ମିଦାୟକାଲେ
ଅର୍ଜୁନ ବଦ୍ୟପୁଞ୍ଚ ଶ୍ରୀର ଶୋଭାବୁଦ୍ଧ । ଅନ୍ତକାବ୍ୟେ ସେମର ଶୁଭର ଶୁଭର ସହ ସର୍ଗ
ଶ୍ରୀର ଅକ୍ଷର-ବିଜ୍ଞାନ ଦୃଢ଼ ହର ଉତ୍ତପ ମେହି ଗୋ-ଶୁବ୍ର ଓ ଶୁକ୍ଳାନି ବହ ବର୍ଣ୍ଣବିଶିଷ୍ଟ ।
କାହାରା ଶ୍ରୀକ୍ରକେବ ମୋହନବେଶୁଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀବାର୍ତ୍ତାର ନିରିଷ ମର୍ଦ୍ଦାହି ଉକ୍ତର କର୍ଣ୍ଣ ।

ଷଟ୍କେବ ଭୂମୋ ପତିତାଃ ଅଭୀତାଃ
ଅଜୀବଗର୍ଭ ଇବ କୌମୁଦୀନାମ ।
କୈଳାଶ-ଶୈଲସ୍ତ ଶିଳା-ଶିଥଣ୍ଡାଃ
ସଞ୍ଚାରିଶୀଳୀ ଇବ ସଂଖେସନ୍ତି ॥ ୭୬ ॥
ହିଣ୍ଡୀର ଥଣ୍ଡା ଇବ ଦୁର୍ବ୍ଲ-ଶିଖୋ-
ରେ ଅଛିବଚ୍ଛୁତୀହର ହାସଜାତାଃ ।
ବିଶ୍ଵକସତ୍ତ୍ଵ ଚ ମାଂସପିଣ୍ଡ-
ତୁଳ୍ୟା ଅମନ୍ତ୍ରୋ ଭୂବି ଭୂର୍ବ-ସଂସାଃ ॥ ୭୭ ॥

ଟୀକା ।— ଷଟ୍କେବ ଭୂବି ଭୂବି ସଂସା ବହୁ ସଂସା ଭ୍ରମସ୍ତିଶ୍ଵରୀତି ପ୍ଲୋକହମେନୀୟଃ । ଅଭୂତୋପର୍ଯ୍ୟଂ ସଂସାନାଂ ଭ୍ରମମୁ ଉତ୍ସପ୍ରେକ୍ଷାଂ ମର୍ମସତି । ଭୂମୀ ପତିତାଃ କୌମୁଦୀନାଂ ଜ୍ୟୋତ୍ସନାଂ ମଜୀବଗର୍ଭ ଇବ ଜୀବମହିତ ବାଲକାଃ ଇବ ଅଭୀତାଃ ଜ୍ଞାନବିଷୟାଃ । ପୁନର୍ବସାଃ କୌତ୍ୟାଃ ? କୈଳାଶପର୍ବତତ୍ତ୍ଵ ମଞ୍ଚାରିଶୀଳା ଗୁରୁଶୀଳାଃ ଶିଳା-ଶିଥଣ୍ଡାଃ ଶିଳା-ଶିଥଦାଃ ଇବ ॥ ୭୬ ॥

ଟୀକୀ ।— ତୁଳ୍ୟମୁଦ୍ରତ ହିଣ୍ଡୀର ଥଣ୍ଡା ଫେନଥଣ୍ଡା ଇବ ସେ ସଂସାଃ ଶ୍ରୀହରତ ଅହାଦେବତ୍ତ ହାତେନ ଜୀତାଃ । ଅଛିବ୍ରତ କ୍ଷତ୍ର ଚ ହରହାମା ଗ୍ରହିକାପେଣ ପରିଷକାଃ ଇବ । ଅପ୍ରାକୃତ ସତ୍ତ୍ଵ ମାଂସ ସର୍ବତ୍ର ସଂସାରାଂ ମନୋହର ଶୁଦ୍ଧର୍ଣ୍ଣାଂଲେ ଜ୍ଞାନପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ॥ ୭୭ ॥

ଜ୍ଞାନର ସେ ସକଳ ଗୋ-ସଂସ ଭୂତଙେ ଧରନ କରିବା ଆହେ, ଜୀବିବା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାର ଜୀବତ୍ତ ବାଲକେବ ଜ୍ଞାନ ଅଭୀତ ହଇତେହେ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା ପର୍ବତେର ମଞ୍ଚାରିଶୀଳ ଦେଖି ଶିଳା-ଶିଥଣ୍ଡର ଜ୍ଞାନ ପୋତା ପାଇତେହେ ॥ ୭୬ ॥

ଅପିଚ ମେହି ବ୍ରଜଭୂଷିତ ଭ୍ରମଶୀଳ ବହୁ ଗୋ-ସଂସ ତୁଳ୍ୟମୁଦ୍ରତ ଦେଖ-ଥିଲେବ ଜ୍ଞାନ ଓ ଶ୍ରୀହାଦେବର ହାତ୍ର ଗ୍ରହିକାପେ ପରିଷକ ହଇଲେ ଧେରପ ମନୋହର ହୟ, କୁଠିଏ ଏବଂ ବିଶ୍ଵକସ ମହେବ ମାଂସପିଣ୍ଡରୁପେ ଅର୍ଥାତ ମର୍ମାଂଧେ ମୁଖେ ସେତବର୍ଗରୁପେ ଶୋଭା ପାଇତେହେ ॥ ୭୭ ॥

କିଂ ଗଣ୍ଡିଲୋଃ ଫୁଟିକାଚଲନ୍ତ
ଅହୋର୍ମୟଃ କିଂ ତୁ ସହପରୋଧେ ।
ସାଯଃ ଗୃହ ସେ ମୁମିବଚ ଜୀଥ-
ଶୁଣ୍ଡା ଇବ ବୈରଚରୀ ହି ସଙ୍ଗଃ ॥ ୭୮ ॥
ଥତ୍ରାସତେ ଗର୍ବଧରୀ ଇବୈତେ
ହେବ୍ରାଜିକାରୀ ଗଲକିଷଳାମଟ ।
ବିରଜନଲୋକୀ ଇବ ପୁଂ ଗବାନ୍ତେ
ମନ୍ତ୍ରୀ ଇବ ତୁର୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧୋଣମେତ୍ରାଃ ॥ ୭୯ ॥

ଟୀକା ।— ଫୁଟିକାଚଲନ୍ତ କିଂ ଗଣ୍ଡିଲୋଃ ଶୁଳ ଶିଳାଃ ଗଣ୍ଡିଲୋନ୍ତ ଚୂର୍ଣ୍ଣା
ଶୁଲୋପଳା ଗିରେଃ ଇତ୍ୟହରଃ । ଶ୍ରୀର ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦ ଇବ କିଂ ଅହୋର୍ମୟ ଇତ୍ୟାତୁଂପ୍ରେକ୍ଷାବସ୍ତଃ
ସଙ୍ଗଃ ଆୟଂ ଗୃହ ସତ ସାରାକୁଳୋ ଜୀବନତ୍ରେବ ଗୃହ ସେବାଂ ତେ । ଶୁନିରିଯ
ଜୀବଶୁଣ୍ଡା ଇବ ବେଛାଚାରିଗଟ ସତ୍ରାସତେ ଇତି ପରେଗାର୍ଥଃ ॥ ୭୮ ॥

ଟୀକା ।— ଏତେ ପୁଂଗରୀ ଶୁକ୍ରଧରୀଃ ଗର୍ବଧରୀଃ ଇବ ଅହଙ୍କାରଧରୀଃ ଇବ ।
ହୃଦାକାରୀ ଗୋଜାତୀୟ ଶବ୍ଦଧରୀଃ ସତ ଭୂମାରୀସତେ । ଗର୍ବଧର ପକ୍ଷେହକାର ବିଶେଷାନ୍ତ
ଇଥାଦକରୀଃ । ପୁନଃ କୌଦୃଷା ? ବିରଜନୀ ଇବ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତା ଇବ । ଗମକଦୂଳୀ
ଜୀମକର୍ମଯୁକ୍ତାଃ କର୍ମାଯାମ ଗଲକର୍ମସଂ ନାହିଁସାମ୍ । ବିରଜନପଞ୍ଜି ଗଲେ କର୍ମଯୁକ୍ତାଃ ।
ଅନ୍ତାରାମିର ପ୍ରକାର ହିନ୍ଦେ ଶୁଲୋଳେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଚ ବେତ୍ରେ ମେଥାଂ ତେ ॥ ୭୯ ॥

ସେ ପ୍ରାଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଉପଶିଷ୍ଟ ହୁଏ, ମେହି ପ୍ରାଣେହି ସାହାଦେର ଗୃହ ଏତାନ୍ତିଶ ଜୀବ-
ଶୁଲୁଭୁବ ତ୍ରୀଯ ବେଛାଚାରୀ ସଙ୍ଗ (ସଁଡ଼ି) ମକଳ ତ୍ରୀଯ ଫୁଟିକାଚଲେର ତ୍ରୀଯ ବିରାଜ
କରିଲେହେ ; ଶୁତ୍ରାଂ ଗଣ୍ଡିଲ ଅର୍ଥାତ୍ ସାମାଜି ଶୁଳ ଶିଳାଧଶେର କଥା କି ?
ଅପିଚ—ତାହାରୀ ଶ୍ରୀରୋଦ-ମର୍ଯ୍ୟାଦେଵ ତ୍ରୀଯ ସଥନ ଶୋଭା ପାଇଲେହେ, ତ୍ରୀଯ ଆର୍ଦ୍ର
କରିଲେବ କଥା କି ? ॥ ୭୮ ॥

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୁଂ-ଶ୍ରୀପକଳ ପରିଷତ୍ତର ତାର 'ହାତ୍ମ' ଯହକାରୀ ; ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ଶୋଭା
ଗଣ ଦେବମ ଗଲାଧି କର୍ମଲ ବୀଧିବା ଜୀମଣ କରେନ, ମେହିକଣ ତାହାରାଙ୍ଗ ଗଲ-କର୍ମଲ
ବିଶିଷ୍ଟ ଏବଂ ପରିଷତ୍ତ ତାର ହିନ୍ଦେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ନରନ୍ୟକ ॥ ୭୯ ॥

মনৌপুরস্ত প্রিয় সংক্ষিগৎ-
 শুৰু সৌদৱঃ সৌদৱবচ্ছকাণ্ডি ।
 ব্রহ্মাণিয়ঃ শ্রীবৃষভামু বাস্তো
 নাম্ভেদিতস্তস্ত ধৰাধিবাঞ্জঃ ॥ ৮০ ॥
 শ্রীমন্মুক্তঃ স বধা কথা ল
 ব্রজস্ত রাজা বৃষভামুতেজঃ ।
 পুরীব তন্ত্রে পুরী চ তন্ত্র
 পুরী চ পুত্রশ্চ তয়ো ষিখোলস্ত ॥ ৮১ ॥

টীকা।—শ্রীকৃষ্ণ পিতুরামযুক্তা শ্রীবাদিকা পিতুরামযুক্তা। নমৌপুর-
 পর্যন্তস্ত প্রিয়চামো সংক্ষিগদেশস্তস্ত সৌদৱঃ সমৃশে থো ধৰাধিবাঞ্জঃ স সৌদৱ-
 এব সহোদৱবৎ চক্ষাণ্ডি । ব্রহ্ম পর্যন্তে শ্রীবৃষভামুনাম আশুবচ্ছকাণ্ডি । তন্ত্র
 বৃষভামোর্মাণ্ডা উদিতঃ ধ্যাতঃ স পর্যন্তঃ ॥ ৮০ ॥

টীকা।—বধা শ্রীমন্মুক্তঃ ব্রজস্ত রাজা কথা স বৃষভামু ব্রজস্ত রাজা।
 বৃষভামো কৈৰাণিয়াসীর সূর্যাস্তেব ক্ষেত্রে বস্ত সঃ । তন্ত্র বৃষভামোঃ পুরী চ তন্ত্রে
 মজ্জন্ত্রে পুরীব । অয়োবৃষভামু বস্তোঃ পুরী শ্রীবাদিকা পুত্রঃ শ্রীকৃষ্ণঃ ষিখোলস্ত
 বধসা পূর্ণ পূর্ণচেতি ॥ ৮১ ॥

এইজনে শ্রীকৃষ্ণের পিতৃশ্চবন্দের বিষয় বর্ণনা করিয়া শ্রীবাদিকার পিতৃশ্চবন্দের
 বর্ণনা করিতেছেন । অমৌপুর পর্যন্তের ঠিক সংক্ষিগদিকে তাহারই সমৃশ পর্যন্ত
 সহোদৱের গ্রাম শোভা পাইতেছে, সেই পর্যন্তেই শ্রীবৃষভামু মাথক কথন বিশ্঳ে-
 ষাব । এই বৃষভামু নামামুসারে সেই পর্যন্তও বৃষভামু নামে বিদ্যাত ॥ ৮০ ॥

বেঙ্গল শ্রীমন্মুক্ত ব্রজের রাজা সেইজন শ্রীবৃষভামুও ব্রজের রাজা । তিনি
 বৈষ্ণব সূর্যোর গ্রাম ক্ষেত্রেশালী । তাহারও পুত্রী শ্রীমন্মুক্তের পুরীবচ্ছ
 সন্তুষ্য এবং তাহাদের উভয়েই পুত্রীপুত্র অর্থাৎ শ্রীবৃষভামু-পুত্রী শ্রীবাদিকা ও
 শ্রীমন্মুক্ত-পুত্র শ্রীকৃষ্ণ কুবনব্যাপী বশে পূর্ণ ॥ ৮১ ॥

ଅନ୍ତୀଷ୍ଟର୍ଥଃ ଶ୍ରୀବ୍ରତାମୁଖୀଶ
 ଅଧ୍ୟେ ତୃ ମଙ୍ଗୋଯତମ ସ୍କଳପମ୍ ।
 ସଙ୍କେତ ବ୍ରାହ୍ମିଂପଦ ମେବ ଶଙ୍କେ
 ପ୍ରେମେବ ତତ୍ତ୍ଵବରତ୍ତମୁଖୀଂ ॥ ୮୨ ॥
 ଅନ୍ତୀଷ୍ଟର୍ଥପ୍ରେଷ୍ଟରକୋଣ କମ୍ବେ
 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂମୌ ବିଧୁ ହଞ୍ଚ ବାହୀ ।
 ଭତ୍ରେବ ତୃତ୍ତର୍ମୁଦ୍ୟବାହୀର୍ଥ୍ୟ ।
 ପଞ୍ଜୀୟବୀମାଂ ଘଟିତା ସଟାଭିଃ ॥ ୮୩ ॥

ଟୀକୀ ।— ସଙ୍କେତତ୍ତ୍ଵମଂ ନିକଳପରିଭି । ଅସ ଧ୍ୟେରତମ ସ୍କଳପଂ ତେବେକେତନାମା-
 ଲ୍ପନଂ ତତ୍ତ୍ଵବରତ ବାହୀକୁମନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତଃ ପ୍ରୈତେଷାହଂ ଶଙ୍କେ ॥ ୮୧ ॥

ଟୀକୀ ।— ସାବଟାର୍ଥ୍ୟଃ ଶ୍ରୀବାଦିକାରୀଃ ଅନ୍ତ୍ରଗୃହଂ ନିକଳପରିଭି । ଜୀବତକୋଣଃ
 ଉତ୍ତାବକୋଣଚାମୌ କମ୍ବ ଶୁଖମନ୍ତ ଭକ୍ଷିନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂମୌ ପରିମଳଭୂମୌ ନକ୍ଷୀଶବରମନ୍ତ
 ଭୂମାବିକ୍ତାର୍ଥ୍ୟଃ । ବିଧୁତୁତନାମା ବିଧୁତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୁଖ ହଞ୍ଚ ଭାଙ୍ଗାଇବା । ସବା । ବିଧୁଶକ୍ର
 ତତ୍ତ୍ଵବରତମାଜନକଃ । ଭତ୍ରେବ ବିଧୁତୁତ ନ ହୁ ଏବ ଚୂଡ଼ା ଇବ ଅନୀମାଂ ସଟାଭିଃ ଘଟିତା
 ସାବଟାର୍ଥ୍ୟା ପଣୀ ॥ ୮୩ ॥

ଶ୍ରୀଅନ୍ତୀଷ୍ଟର୍ଥ ଓ ଶ୍ରୀବ୍ରତାମୁଖ ପର୍ବତୀର ବଧ୍ୟରୁ ଆମାର ଧ୍ୟେରତମ ସ୍କଳପ ‘ସଙ୍କେତ’
 ଜୀବକ ପ୍ରାଣ । ଆମି ଏହି ସଙ୍କେତ ପ୍ରାଣକେ ଶ୍ରୀବାହୀକୁମର ମୁଣ୍ଡିଯାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ
 ଭାବ ଆଶକ୍ତ କରିବେଛି ॥ ୮୨ ॥

ଶ୍ରୀଅନ୍ତୀଷ୍ଟର୍ଥ ପର୍ବତୀର ଶୁଖମ ଉତ୍ତାବକୋଣେର ମୁଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିମଳ ଭୂମିଜେ
 ବିଧୁତୁତ ଅର୍ଥାତ ବିଧୁ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରର ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥବା ଚନ୍ଦ୍ରର ଶ୍ରାଵ ଆହୁମାଦକରକ
 ଏବିଧି ନାମେର ଚୂଡ଼ା ସ୍କଳପା ଏବଂ ବିଦିତରମିମାଣିକୋର ସଟା ବାବା ନିଶ୍ଚିତା ହେ
 ଅନ୍ତୀ ଭାବାର ମାତ୍ର ‘ବାଦଟ’ । ଏହି ଯାଦଟି ଶ୍ରୀବାଦିକାର ଅନ୍ତ୍ରଗୃହ ॥ ୮୩ ॥

ପୁରୀ ଅଣିତା ସୁଷଭାନୁଭାବୀ
 ନିର୍ମାର ସତ୍ରୋଲସିତା ସୁଭାବୈ ।
 ସମ୍ମଦିରଶ୍ରୋପରିଗୀ ସ୍ଵକାନ୍ତଃ
 ଆଲୋକେତେ ତାଃ ସ ନିଜାଲଘୋର୍କ୍ଷା ॥ ୮୫ ॥
 ସଦା ଶୁରୁଣାଂ ଶୁରୁଣାଦରେଣ
 ଦରେଣ ଚ ସ୍ଯାତର୍ଥୀ ପୁରାକ୍ଷଃ ।
 ପରମ୍ପରଃ ଭବି ବିଲୋକଯାମେ
 ମାନୌଚିତ୍ତାଂ ସ ପୁରୋପରିଷ୍ଠୀ ॥ ୮୬ ॥

ଟୀକା ।— ସୁଷଭାନୁ ନାମୀ ସତ୍ର ସାବଟେ ଉଲ୍ଲସିତା ପୁରୀ ନିର୍ମାର ସୁଭାବୈ ରାଧିକାରେ ଅଣିତା ହତା । ସତ୍ରାଃ ପୂର୍ବାଃ ସମ୍ମଦିରଶ୍ରୋପରିଗୀ ସା ବାଧା ସ୍ଵକାନ୍ତ-ମାଲୋକେତେ । ଏ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିଜାଲଘୋର୍କ୍ଷା ତାଃ ଶ୍ରୀରାଧା ଆଲୋକେତେ ॥ ୮୫ ॥

ଟୀକା ।— କରା ଲୋକେତେ ଭାବାତ । ସମେତି । ଶୁରୁଣାଂ ପିତ୍ରମାତୃଶଶ୍ରାମୀନୀଃ ।
 ଶୁରୁଣାଦରେଣ ସହୁନା ଆମରେଣ ଦରେଣ ଭବେନ ଚ । ତୁ ଅଧେ । ସଦା ପୁରାକ୍ଷଃପୁର ଅଧେ
 ମର୍ମନାର୍ଥଃ ପରମ୍ପରଃ ସାଶ୍ରାତମୌ ଭବି ତଦା ସ ପୁରୋପରିଷ୍ଠୀ ତୋ ମାନୌଚିତ୍ତାଂ
 ପରିବାପୋତିତାଂ ନମାମୋତ ଦେଶାଂ ନିଜନିଜାଲଘୋର୍କ୍ଷା ବିଲୋକଯାମୌ
 ଭବତଃ ॥ ୮୬ ॥

ଶ୍ରୀବ୍ରଜଭୂରାଜ ସାବଟେ ଏକ ଅନୋହର ପୁରୀ ନିର୍ମାର କରିବା ସୀଇ କଣ୍ଠା ଶ୍ରୀରାଧାକେ
 ଶ୍ରାଦ୍ଧାର କରେନ । ମେହି ମଲିତେର ଚଢ଼ାଯ ଉପବେ ଆରୋତିନ କରିବା ଶ୍ରୀରାଧା ନିଜ
 କାନ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅବଲୋକନ କରେନ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୀଇ ଗୁହଚଢ଼ାର ଉପର ଆରୋହସୁ
 କରିବା ନିଜ ପ୍ରିସତମ ଶ୍ରୀରାଧାକେ ଅବଲୋକନ କରେନ ॥ ୮୬ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାଭୂର ପରମ୍ପର କଥନ ଅବଲୋକନ କରେନ, ଏହି ଶୋକେ ତାହାଇ ବିବୁଦ୍ଧ
 ହଟିଲେହେ । ଶିକାମାଙ୍ଗ ସଞ୍ଚାରି ଶୁରୁଜନେର ଅଭିଶର ଆଦର ଓ ଭୟ ସଥନ
 ଅନ୍ତଃପୁର ଅଧେ ପରମ୍ପରାର ମର୍ମନେର ନିହିନ୍ତ ଅଭିମାନ ବ୍ୟାପ୍ତ ହଟିଲା ପଡ଼େନ କଥନ
 ତାହାରା ଉଭୟରେଇ ନିଜ ନିଜ ଗୁହୋପରି ଉଠିଲ ମମାନ ଉଚ୍ଚ ଶେଷ ହଇଲେ ପରମ୍ପର
 ପରମ୍ପରକେ ବିଲୋକନ କରିଲେ ଥାକେନ ॥ ୮୬ ॥

ସଙ୍କେତ୍ୟ ସତ୍ର ପ୍ରିୟରୀ ବିଲଞ୍ଜ
ପ୍ରୋଳମ୍ୟ ରହ୍ୟମ୍ୟ ବଟ୍ଟମ୍ୟ ମୁଲେ ।

ଶାବୈଶ୍ଵରମୁଁ ରଚୟାକ୍ଷକାର

ନାଗାପି ତଃ ସାବସଟଂ ଚକାର ॥ ୮୬ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାଭରଣ ଶୁରୁଗୀ ଚୈତନ୍ତକପେଣ ସ
ତମ୍ଭୋଲାରିସଧାମ ଧାମକରତାବୀତିଃ ପ୍ରକାଶଃ ଗଭା ।

ତମ୍ଭ୍ୟା ଲେଖିବିଶେଷ ଦେଖମମନେ ଶ୍ରୀଗୌଡ଼ିଚିନ୍ତାମଣୀ

ସର୍ଗେ ହିସ୍ତଂ ପ୍ରଥମୋହିଭଦ୍ରୁବ ମୁଲେ ନନ୍ଦୀଶ୍ଵରାଦେଶତଃ ॥ ୮୭ ॥

ଇତି ପ୍ରଥମ: ସର୍ଗ: ।

ଟୀକା ।— ସତ୍ର ସାବଟେ ରତ୍ନଶ୍ଵର ବଟ୍ଟମ୍ୟ ମୁଲେ ସଙ୍କେତ୍ୟାନ୍ତିରକ୍ଷା ପ୍ରିୟରୀ ଶ୍ରୀରାଧାରୀ
ମହ ବିଲଞ୍ଜ ପ୍ରୋଲମ୍ୟ ଚ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ତମ୍ଭ୍ୟ ଅଜ୍ୟୀ ଶାବୈ: ସାବକରମେ: ରଚୟାକ୍ଷକାର ତଃ
ବଟଂ ଚକାର ॥ ୮୬ ॥

ଟୀକା ।— ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶ୍ରୀନନ୍ଦାଶ୍ଵରେ । ସହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଧ୍ୟେନ ଶୁରୁଲା । ଅଥବା
ଆଚାର୍ୟାଂ ମାଂ ବିଜାନୀଯାନିଷ୍ଟାଲି ବୀତଃୟ ସର୍ବ ତତ୍ତ୍ଵୋତ୍ତପନାନି ଶୁରୁମେତାଶ୍ଵ
ବିଶେଷାଳି । ପୃଥିକ ପଦପକ୍ଷେ ଶ୍ଫୁଟାର୍ଥଃ ପକ୍ଷେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କରେତ୍ୟତ୍ତ ବିଶେଷାଳି ।
ଦୈତ୍ୟତକପେଣତ୍ତ୍ଵାତ୍ ବା ବିଶେଷାଳି । ସହ । ଚୈତନ୍ତକପୋ ରାଗ-ଗୋପାମୌ ଚ ତେବେ
ଶେଷେ କର୍ତ୍ତା । ତମ୍ଭୋ ଲୌଳାରମ୍ଭ ଧାମ ଆଶ୍ରମଂ ସଫାମ । ହାଲଂ ତତ୍ର ସା ଜନତା ଜନ-
ସମ୍ମହାତ୍ୱେବାଂ ସା ବୀତି ଅଥ ହନ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶଃ ଗଭା । ତମ୍ଭା ବୌଦ୍ଧେଲେଶ ବିଶେଷଶ୍ଵ
ଦେଶେ ପ୍ରଥେଶେ ମନନଃ ସତ୍ତଃ ତଥାଭ୍ରତେ ବୀତିଚିନ୍ତାମଣୀ ନନ୍ଦୀଶ୍ଵରାଦେଶତଃ: ତଥା
ଅହାଦେବମ୍ୟ ମଂଗାରବର୍ତ୍ତି ଜନମ୍ୟ ବା ମୁଲେ ଆନନ୍ଦାର ପ୍ରଥମୋହିସ୍ତଂ ସର୍ଗେ ହିସ୍ତଂ ॥ ୮୭ ॥

ବିଦ୍ୟକର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେ ରମଣୀୟ ବଟକରମୁଲେ ଶ୍ରୀରାଧାକେ ସଙ୍କେତ ପୂର୍ବକ
ଅଭିନାର କରାଇରା ତୀହାର ମହିତ ଲୌଳାବିଲାସ କରିଯା ସାକେନ ଏବଂ ପରମୋହିତାମ୍ଭ
ଭରେ ତୀହାର ଚରଣକର୍ମ ଧାରକରମେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଳ୍ପତକରମେ ଶୁଦ୍ଧଜିତ କରିଯାଇଲେନ,
ମେହି ବଟକରମ ନାମାନୁମାରେଇ ମେହାନ ‘ସାବଟ’ ନାମେ ଅଭିହିତ ॥ ୮୬ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ତକପୋ କୃପାମୟ ଶୁରୁଦେବ କିଂବା ନନ୍ଦମନ୍ମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, କୃପାମୟ
ଶୁରୁଦେବ, ଶ୍ରୀଚିତନ୍ତ ମହା ପ୍ରଭୁ ବା ଶ୍ରୀକୃପ ଗୋପାମୌ ଶ୍ରୀରାଧାଶ୍ରାମେର ଲୌଳାରମ୍ଭ
ଆଶ୍ରମ ଠାନ ଶ୍ରୀନନ୍ଦାମ୍ଭନ-ଧାମ-ବାସୀ ଜନମମୁହେର ସେ ବୀତି ଅକାଶିତ କରିଯାଇଲେନ,
ହନ୍ଦରେ ମେହି ବୀତିର ମେଳ-ବିଶେଷ ପ୍ରଥେଶେ ବୁଦ୍ଧିର ଉପର ହସ, ମେହି “ଶ୍ରୀବ୍ରକଲୀଳି-
ଚିନ୍ତାଶ୍ରଦ୍ଧି” ନାମକ ପ୍ରାଣେ ନନ୍ଦୀଶ୍ଵରର ଉକ୍ତକେ ଅହାଦେବମ୍ୟ ମଂଗାରବର୍ତ୍ତିରମେର
ଆନନ୍ଦ ବିଧାନ ହେତୁ ଏହି ଅଥମ ନର୍ଗ ନମାପ୍ତ ହଇଲେ ॥ ୮୭ ॥

ଇତି ଅଥମ ସର୍ଗ । ୧ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ସର୍ଗ ।

ଏବଦ୍ଧିଧ ଶ୍ରୀବ୍ରଜରାଜିରାଜୋ
ଅନ୍ତୀମରୋହିଯଃ ପରିତୋ ସମାନି ।
ଆମାବିଧ ଯେବୁ ଲୁଙ୍ଗି ବୁନ୍ଧା-
ବଲ୍ଲୋ ମିକୁଳାଶ ବିହଞ୍ଚ-ରଙ୍ଗାଃ ॥ ୧ ॥
ଥତୋଦାମଦୃଗ୍ରଂଗପିଛିଦେଶୁ
ବଞ୍ଚ୍ସଟବ୍ୟାଃ ଅଚରଣ୍ଟ ମେଦ୍ୟାଃ ।
ପରମ୍ପରଃ ବନ୍ଧକରୀ ନିଜେଷ-
ସୁଗମ୍ୟ ଜୀଳୀ ସମସ୍ତାମୁଖାର୍ଦ୍ଧାଃ ॥ ୨ ॥

ଟୀକୀ ।—ଏବଦ୍ଧିଧ ଶ୍ରୀବ୍ରଜରାଜିଷ୍ଵ ରାଜଜେ ବୋହରଃ ନଳୀଷ୍ଵରକ୍ଷଣ ପରିତଶ୍ତୁଦିନ୍ଦ୍ର
ଅମାନି ମନ୍ତ୍ର । ହେବୁ ବନେବୁ ବିହଞ୍ଚାରାଂ ପଞ୍ଚିଣୀଂ ରଙ୍ଗେ ସତ୍ତବାଭୂତ ବୁନ୍ଧା ବଲ୍ଲୋ
ମିକୁଳାଃ ଲୁଙ୍ଗି ॥ ୧ ॥

ଟୀକୀ ।—ସତ ସମେବୁ ଅଟଟ୍ୟାଂ ଉନ୍ନଗମନ ଗୁଣଗୁଣ ପିଛିଲେବୁ ଶାର୍ଗେବୁ ଦେବ୍ୟୋ
ଅନୈତ୍ୟାଃ ଅଚରଣ୍ଟ ଗଛଣ୍ଟ । କୌଦୃଶ୍ୟାଃ ପିଛଳାଂ ଶ୍ରୀମନଶକ୍ତା ପରମ୍ପର ଗୃହୀତ
ହଣ୍ଟାଃ । କହା ତାହ । ନିଜେଶୁଗମ୍ଭ ଶ୍ରୀଧାରୁକ୍ଷଣ ଦୌଲାମାରେହମୁଖାରୋ ଗମନ
ଥାମାଃ ତାଃ ॥ ୨ ॥

ଏବଦ୍ଧିଧ ଶୋଭନୀର ଭଜରାଜିର ମଧ୍ୟ ସେ ଅନ୍ତୀମର ବିରାଜିତ, କାଠର ଚାରି-
ଦିକେହି ସତ ସମ ବିତ୍ତଯାର । ମେହି ମକଳ ସମେ ବିହଞ୍ଚଗଣେର କେଳି-ରଙ୍ଗବୁନ୍ଧ ବିଦିଧ
ବୁନ୍ଧବଲ୍ଲୀ ଓ ମିକୁଳ ଶୋଭା ପାଇତେହେ । ୧ ॥

ମେହି ମକଳ ସମମଧ୍ୟ ବୁନ୍ଧ ହାଇତେ ଉନ୍ନଗମିତ ଗୁଣଗୁଣେର ଜାରୀ ବରପଥ ଏବମହି
ପିଛିଲ ସେ, ସମଦେହୀଗଣ ସଥି ନିଜ ଅନ୍ତ ଶ୍ରୀଧାରୁକ୍ଷେତ୍ର ଜୀଳୀ ମୟରେ ମେହି ପଥେ
ଗମନ କରେଇ ଭଥିବ ପରମାମନେତ୍ର ଆଶକ୍ତାର ପରମ୍ପର କରିଥାଏଇ ଫତିଜ ଗଥିଲ
କରିତେ ଧାରନ ॥ ୨ ॥

ସତ୍ରାଟୀ-ମେବ ମୁଖାଦୁନୌର
ସଂଜୀର୍ଣ୍ଣକ କୋଳଫଲୈଃ ସୁଗଙ୍କି ।
ଦିଶାଃ ମୁଖଃ ତମ୍ଭହିରୋଯ ଶୃଷ୍ଟ-
କୁଞ୍ଚତଗୀତୈଃ ଶବଳାଦିଭିଶ୍ଚ ॥ ୩ ॥
ସତ୍ରାଟୀ-ଇଣ୍ଟି ସଟା-ବିଭଗ
ସତ୍ରାଟୀ-ପଞ୍ଚବିକା ବିଭାଣ୍ତି ।
ବନୀୟ ଧେନୁଗଣ-କୁଞ୍ଚ-ଗଙ୍କ-
ତୈଣୈଃ ସୁଗଙ୍କୌନି ଦିଶାଃ ମୁଖାବି ॥ ୪ ॥
କୁତ୍ରାପି କୌଶୈଃ କବଲୀକୁତାନାଃ
ତ୍ରାକ୍ଷାକଳାନାଃ ବହୁଷୁଷୁଷୈଃ ।
ମଞ୍ଛାନ୍ତିତାନି ଛବି ମାରଭଦ୍ରେ
ଭୁବନ୍ତଳାନ୍ତାତ୍ରକଳାଦିଭିଶ୍ଚ ॥ ୫ ॥

ଟୀକା — ସତ ସେୟ ବନେବୁ ଅଟ୍ଟବୀମେବନ୍ତ ବନପ୍ରଥେବନ୍ତ ମୁଖ ତୁମ୍ଭୋରୀନି କହା କୌରୀନି
ବାନି କହେଲକଳାନି କୈକେ ଶବଳାଦିଭିଶ୍ଚ ତୁମେ କୈକେ ବେତ ଦିଶାଃ ମୁଖଃ ସୁଗଙ୍କି କୌମୈଶ-
ଶୁଭାତ୍ୟେଷାନାଃ ବନପ୍ରଥିବସମହାନାଃ ଶୁରୈକ୍ରେ କୁଞ୍ଚ ଏକ ବସାଃ କମ୍ପ-କୈକ୍ରେ-ଇଣ୍ଟି ୩।

ଟୀକା — ସତ ବବହଣ୍ଟି-ଭଗ୍ନ-ସତ୍ରାଟାଃ ତ୍ରିତଙ୍କାବୁକ ବିଶେଷ୍ୟ ପଞ୍ଚିକାଃ
ନବୀରପତ୍ରାଃ ବିଭାଣ୍ତି । ବନ-ଧେନୁଭଦ୍ର ଗଞ୍ଜତୈଣ ଦିଶାଃ ମୁଖାନି ସୁଗଙ୍କୌନି ॥ ୫ ॥

ଟୀକା — କୁତ୍ରାପିନ୍ତଳେ ଭୁବନ୍ତଳାନି ଭବିଂ ଶୋଭା ମାରଭଦ୍ର କୌମ୍ଭାନି ?
କୌମୈଶ୍ଵରୀରୈର୍ଭକ୍ରିତାନାଃ ତ୍ରାକ୍ଷାକଳାନାଃ ବହୁଷୁଷୁଷୈ ଶୁଷୈତଥା ଆତ୍ମକଳାଦିଭିଶ୍ଚ
ମଞ୍ଛାନ୍ତିତାନି ॥ ୬ ॥

ମେହି ବନପଥେ ବନ୍ତରେ ମୁଖ ତଟିତେ ଉଦ୍‌ଗୀର୍ଣ୍ଣ ସୁଜୀର୍ଣ୍ଣ କହେଲ ନାଥକ
ସୁଗଙ୍କ ଫଳେର ମୌରତେ ଏବଂ ବନ୍ତ-ବିହିବ ସମୁଦ୍ରେ ଶୁନେବ ବାବା କୁଞ୍ଚତକ ଶବଳାନି
ସୁଗଙ୍କି ବ୍ୟାକର ମୌରତେ ଦିଗ୍ପଥିକ ପରୋଦିତ ॥ ୬ ॥

ତଥାର ବନହଞ୍ଚୌମୁହ ବାବା ଭଗ୍ନ ଦିବ୍ୟ ଶଲ୍ଲୀ ବୁକେର ନବ ପଞ୍ଚବ ମକଳ ଶୋଭା
ପାଇଲେହେତେ ଏବଂ ବନ୍ତ ଧେନୁଗଣଭୁଦ୍ର ଗଞ୍ଜତୁଲେର ଗଞ୍ଜ ଚାରିହିକହି ଶୁଗ ଦୟୁତି ॥ ୭ ॥

କେମିକ୍ତାନେ ବାଜରଗଣେର କବଲୀକୁଞ୍ଜ ତ୍ରାକ୍ଷା ଫଳେର ବହୁତ ପୁଷ୍ଟ ଓ ଆତ୍ମକଳାନି
ବାବା କୁଞ୍ଜିକଳ ମଧ୍ୟକାଦିତ କହେବାର ଏକ ଅଶ୍ଵର ଶୋଭାର ଦିକାଳ ଛଟିବାତେ ॥ ୮ ॥

ସଂକରଣଭୂଷା ମରିଚାଦିଗୁଚ୍ଛା� ।
 ପୁଲିଙ୍ଗ-କାନ୍ତାଃ ପ୍ରଚରଣ୍ଟି ସତ୍ର ।
 ତାମ୍ବୁଲପୂଲୈଃ କରଭୟ-ସତ୍ରଃ ।
 କର୍ପୁର-ରାନ୍ତା-ରସବାସିତାନ୍ତାଃ ॥ ୬ ॥
 ରସାଲମାଳା ପମଖାବଳୀଭି-
 ରାତ୍ରାତକୈଃ ଶ୍ରୀକଳଙ୍ଗୁଭିର୍ମଳ ।
 ପଲାଶପୁଗାସମ-ନାରିକେଲୈ-
 ମର୍ଦୁକ-ପ୍ରମାଗୟୁଗୈଃ ପିତ୍ରକୈଲୈଃ ॥ ୭ ॥
 ପ୍ରିସାଲବିଲ୍ଲାର୍ଜୁର-କର୍ମ୍ମ-କୈତ୍ତିଃ ।
 କପିଥ ଲୋତ୍ର ଶ୍ରୀଯକାର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗୈଃ ।
 ଲବଲାଶୋକୈ ଲକୁଚୈଃ କରୀରୈ-
 ସୃଧୀୟୁଗେଶଚମ୍ପକଯୁଗାକୈଶ ॥ ୮ ॥
 ତମାଲମାଳାନବମାଲିକାଭି-
 ଲେବଅଜାତିଦୟ ରାତ୍ରବିଲୈଃ ।
 କୋଷାତକୀ ପରକଟିକା ବଟାତୈ-
 ରଥଥ-ଶାଲୈଃ ଧଦିରୈଃ ଶମୀଭିଃ ॥ ୯ ॥

ଟୀକା ।— ସତ୍ର ପୁଲିଙ୍ଗ-କାନ୍ତାଃ ପ୍ରଚରଣ୍ଟି । କୌଣ୍ଡାଃ ? ଶୋଭନରକର୍ଣ୍ଣଭୂଷା ହରିଚା-
 ଦୀନାଂ ଗୁଚ୍ଛା ସାମାଂ ତାଃ । ତାମ୍ବୁଲପୂଲୈଃ ପୁଟେରଭିଶହେ ଶ୍ରୀରାମ-
 କର୍ପୁରଗାଂ କର୍ପୁରୋ ସତ୍ର ତଥାଭୂତୈଃ ରାତ୍ରାରମେଶ ବାଲିତାନି ଆନ୍ତାନି ସାମାଂ
 ତାଃ ॥ ୬ ॥

ଟୀକା ।— ନାନାବିଧ ଉତ୍ସମିତ ପୁଲିଙ୍ଗାଦିମୟହେ ବିଚିତ୍ରା ନାନାବିଧା ସେ ତଥା-
 ଲାନିରୁକ୍ତାଃ ତୈ ଶ୍ରୀରାମହେ ଶାରୀଶୁକାତ୍ମେଃ ପଞ୍ଜିଭି ନାନାବିଧ ପଞ୍ଜିଭିଶ

ତୁଥାର ସେ ମକଳ ପୁଲିଙ୍ଗ-ଦୟା ବିଚରଣ କରିଛେ । ତୁହାଦେର କର୍ଣ୍ଣଦୟ
 ଇହିଚାଦିର ଗୁଚ୍ଛ ଏବଂ ତାହାଦେର ବନ୍ଧୁ, ତାମ୍ବୁଲ, ମନ୍ତ୍ର କର୍ପୁର କର୍ପୁର ଓ ରାତ୍ରାରମେ
 ଅକଳ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧାନିତ ॥ ୯ ॥

ନାମୋଳ୍ଲସ୍ତ ପୁଷ୍ପଫଳୌଦ୍ଧ ଚିତ୍ରେ
ବୁକୈଃ ସମସ୍ତାଦ ବହଶୋ ବନାମି ।
ଆମାବିଦେଶଚାରଙ୍ଗତା ସମୁଦ୍ରୈଃ
ଆରୌ-ଶୁକାଟୈଃ ପଞ୍ଚଭିକ୍ଷ୍ଚ ତାଣ୍ଡି ॥ ୧୦ ॥

॥ ଚତୁର୍ଭିଃ କୁଳକନ୍ ॥

ସିତା-ସିତୈଲୋହିତ-ପୀତମିଶ୍ରୈଃ
କହଳାରପଢ୍ଠୋଽପଳପୁଷ୍ପଜାତୈଃ ।
ତଡ଼ାଗ-ବାପୀ ସରସୀ-ମନୀଭି
ସ୍ଵାଭାଷି ହଂସାଦିଗଟୈଶ୍ଚ ସାନି ॥ ୧୧ ॥

ସମାନି ଭାଷ୍ଟୀତି ଚତୁର୍ଥ ଶୋକେନାର୍ଥଃ । ପୁନାଗାନ୍ଦୀନାଂ ସୁଗର୍ବସ ଭାତି ବର୍ଣ୍ଣାଦି
ପ୍ରେମାଦିତି ॥ ୧୧ ॥ ୮୩ ॥ ୧୦ ॥

ଟୀକୀ — ମିତେତି । ମିତା-ମିତା-ଦିଭିଃ ଶୁନ୍ଖକହାନିବିନୈଃ କହଳାର-
ପ୍ରେମାଦିତି ହଂସାଦିପକ୍ଷିଗଟୈଶ୍ଚ ବିଶିଷ୍ଟେଶୁଦ୍ଧାଗାନ୍ଦିଭିର୍ଯ୍ୟାନି ସବାନି ସାଜନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

କୃଥାର ଆୟ ପନ୍ଦ (କାଟାଳ) ଆଶ୍ରାତକ (ଅମଡା) ବିଷ, ଜମୁ, ପଲାଶ, ପୁଗ
(ଶୁପାରି) ଅମନ (ପିଲାଶାଳ), ନାରିକେଳ, ମଧୁକ, ପୁନାଗର୍ଭ, ଶିଳୀଷ, ପିଲାଳ,
ଶ୍ରୀକଳ, ଅର୍ଜୁନ, କର୍ମରତ୍ନ (କାରବାଙ୍ଗା) କପିଥ, ଲୋଧ, ପ୍ରିସକର୍ମ, ଲବଲୀ (ଲୋଡ଼)
ଅଶୋକ, ଲକୁଚ (ମାନାର) କର୍ମୀର (ବଂଶାଙ୍କୁର) ଯୁଥୀର୍ବସ, ଚମ୍ପକର୍ମ, ତଥାଳ, ନର
ମାଲିକା, ଲବଙ୍ଗଲତୀ, ଜୀତିର୍ବସ, ବାର୍ବିଷ, କୋଷାତକୀ (ବୋଷାଲତା) ପାକୁଡ଼, ବଟ,
ଅଶ୍ଵଥ, ଶାଳ, ଥନିର, ଶର୍ମୀ, ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲବ୍ଧି-ପୁଷ୍ପ ଫଳାଦି ସମୁହେ ବିଚିତ୍ର ବିବିଧ
ବୃକ୍ଷରାଜି ଏବଂ ନାମାବିଧ ଅନୋହର ଲତାମୟହ ଦ୍ଵାରା ଚାରିଲିକେଇ ବହୁମ ମୁଶୋଭିତ
କ୍ରି ସକଳ ବନେ ଶାରୀଶୁକାଦି ନାନାଜାତୀୟ ପକ୍ଷୀ ଓ ମୃଗାଦି ନାନାବିଧ ପଞ୍ଚ ବିତ୍ତମାନ
ରୁହିଛାହେ ॥ ୧୨ ॥ ୮୪ ॥ ୧୦ ॥

ମେହି ସକଳ ବନଶବ୍ଦେ ଯେ ତଡ଼ାଗ, ବାପୀ, ମନ୍ଦୀ ଓ ନନ୍ଦୀ ପ୍ରଭୃତି ଜଳାଶୟ ଆଜେ
ଜାହାନେ ଥେବେ, କୃଷ୍ଣ, ରଜ୍ଜ, ପୀତ ଓ ମିଶ୍ରବର୍ଣ୍ଣର କହଳାର, ପଲା ଓ ଉତ୍ସନ୍ଦ
ବିବିଧ ପୁଷ୍ପରାଜି ଶୋଭା ପାଇତେହେ ଏବଂ ହଂସାଦି ବିବିଧ ଜଳର ପକ୍ଷୀ ମେହି
ସକଳ ଜଳାଶୟେ ବିଚରଣ କରିତେହେ ॥ ୧୧ ॥

କର୍ପୁରଧୂଲୀରଚିତେବ ତୃଷ୍ଣୀ
କଟିଏ କଟିଏ କୁକୁମଭାବିତେବ ।
କଞ୍ଚିତ୍ତିକାର୍ଚ୍ଛା କୁତେବ କାଟିଏ
ତୃଷ୍ଣୀବ ତୃଷ୍ଣୀ କଟିଦର୍ଶିଗଞ୍ଜା ॥ ୧୨ ॥

କଟିଞ୍ଜୁ ତୃଷ୍ଣୀ ବିବିଧେବ ବଜ୍ରେ-
ନାନାବିଦୈ ମାରକତୀ ଚ କାପି ।
କୁଆପି ସା ମାରକତୀବ ସାମୈ-
ଗବାଦିତି ଭୁକ୍ତଭୈର୍ମୟ ମୁଠେଃ ॥ ୧୩ ॥

ଟୀକା ।—କଟିଏ କାପି ହୁଲେ ଭୂଷୀକର୍ପୁରଧୂଲୀରଚିତା ଈବାର୍ଚ୍ଯଗଙ୍କା ପୂଜାଗଙ୍କା ।
ଏବଂ କଟିଏ କୁକୁମରଚିତା ଈବ କଞ୍ଚିତ୍ତିକା ଚର୍ଣ୍ଣକତା ଈବ ତୃଷ୍ଣୀବ ଆକୃତ ତୃଷ୍ଣୀବ ॥୧୨॥

ଟୀକା ।—କଟିନାନାବିଦୈ ବଜ୍ରେଃ ତୃଷ୍ଣୀ ବିବିଧା ନାନାବିଧା । ମାତୃତୃଷ୍ଣୀ
ଧୀମେର୍ମାରକତୀବ ମୟକତ୍ତବଗିମହୀବ କୁଆପି ଗବାଦିତିଭୁ ଭୁକ୍ତଭୈର୍ମୟାନ୍ତେନୁ ଦୈଶ୍ୟ
ଧୀମେର୍ମାରକତୀବ ॥୧୩॥

ମେହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର ଭୂଷି କୋଥାର କର୍ପୁରଧୂଲି-ରଚିତେବ ଶାର, କୋଥାର କୁକୁମ
ଭାବିତେବ ଶାର, କୋଥାର ବା କଞ୍ଚିତ୍ତିକା-ର୍ଚ୍ଛା-ନିଶ୍ଚିତେବ ଶାର କୋଥାର ବା ପୂଜା-
ଗଞ୍ଜବିଶିଷ୍ଟା ଏବଂ କୋଥାର ବା ଆକୃତ ଭୂଷିର ଶାର ଅଣୀତ ହସ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ପଦ:
ଓ ଦାକୀର ଭୂଷି ମର୍ମତ ଅପ୍ରାକୃତ ॥୧୨॥

କୋଥାର ନାନାବିଧ ବଜ୍ରେଥାର ଭୂଷି ମକଳ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଅଣୀତ ହସ,
କୋନ ଭୂଷି କେବଳ ମୟକତ୍ତବଗିମହୀ ଦୃଷ୍ଟି ହସ; ଆବାମ କୋଥାର କୋନ ଭୂଷି
ଗବାଦି ଭୁକ୍ତଭୟ ନୃତ୍ୟ ଥାମ ଦ୍ୱାରା ଓ ବାରକତମହୀ ଦୋଷ ହସ ॥୧୩॥

ଜାମୁନଦୀ ରାଜତି କାପି ଭୂମୀ
ସଦିଶ୍ଵରୀଲାଙ୍ଗନିଶ୍ଚ କାପି ।
ସତ ଶ୍ରିତେ ରାଧିକରାପି କୁଷେ
ବିପକ୍ଷ ଝିକେତ ଜନୋ ଜନୈକମ୍ ॥୧୪॥
ହଲୀ କଟିଆରକତୀ ଚ ସତ
ଶ୍ରୀରଞ୍ଜନାଙ୍ଗମ ବିରଦ୍ଧାତା ।
ଶ୍ରୀରଞ୍ଜନୀ କଟିଦେବ ସତ
ବୃକ୍ଷାଦିକା ମାରକତୀ ଲଜଣ୍ଡି ॥୧୫॥

ଟୀକା ।— କାପି ଭୂମୀ ଜାମୁନଦୀ ଶର୍ମମହୀ କାପି ଇନ୍‌ଦ୍ରିୟମଟୀ । ସତ କାଙ୍କର-
ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନୀଲାଙ୍ଗନୀଃ ଭୂମୀ ରାଧିକଯା ମହ କୁଷେ ଶ୍ରିତେ ସତି ବିପକ୍ଷେ ଜନଃ ଏକଂ
ଜନଃ କାଙ୍କରଭୂମୀ ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନୀ ଇନ୍‌ଦ୍ରିୟରଭୂମୀ ଶ୍ରୀରାଧାରୀ ଝିକେତ । ଉଭୟଭୂମୀ
ଉଭୟରୋ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶନ ବ୍ୟକ୍ତମ୍ ॥୧୪॥

ଟୀକା ।— କାପି ଭୂମୀ ମାରକତୀ ଶଲାଦହୀ ଶର୍ମମହୀ । କାପି ଭୂମୀ ଶର୍ମମହୀ
ବୃକ୍ଷାଦହୋ ମାରକତା । ଅତ୍ରାଗେ ଚ ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନ ତତ୍ତ୍ଵବିକରାଣୀ ଚ ନରମାଦିଜଞ୍ଜଳି
ଚ ଚର୍ବକାରମୁଖବିଶେଷାଣୀ ପରମାବଧିଦାନାର୍ଥମନାଦିଲିଙ୍କଃଶୋଭା । ପରମକାଠୀ-
ଶ୍ରୀରାଧାରୀଭୂତୀ ଉଚ୍ଚମେରୀ ଜ୍ଞେଯ ॥୧୫॥

କୋର ଭୂମି ଶର୍ମମହୀ ଆବାହ କୋନ ଭୂମି ହିବ୍ୟ ଇନ୍‌ଦ୍ରିୟମଟୀ । ମେହି କାଙ୍କରଭୂମୀ
ଓ ଇନ୍‌ଦ୍ରିୟମହୀ ଭୂମିତେ ଶ୍ରୀରାଧାର ମହିତ ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନ ଅବହାନ କହିଲେ ଉଭୟ ଭୂମିତେ
ଉଭୟରେ ବର୍ଣ୍ଣାର୍ଥ ହେତୁ ବିପକ୍ଷ ଜନ ପରମପରକେ ଏକାକୀ ମର୍ମନ କହିବା ଥାକେ
ଅର୍ଥାର୍ଥ କାଙ୍କନ ଭୂମିତେ ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନଙ୍କ ଏବଂ ଇନ୍‌ଦ୍ରିୟର ଭୂମିତେ ଶ୍ରୀରାଧାରଙ୍କେଇ ମର୍ମନ କହେନ
ମାତ୍ର ; କିନ୍ତୁ କାଙ୍କନ-ଭୂମିତେ ଶ୍ରୀରାଧାର କାଙ୍କନ-କାନ୍ତି ଏବଂ ଇନ୍‌ଦ୍ରିୟ-ଭୂମିତେ
ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକତ୍ର ହିଲିଯାଇ ବାହୋର ବିପକ୍ଷମନ ଉଭୟରେ ଅବହାନ ଦୁଇତେ
ପାରେ ନା, ହେହାହି ସହିତ ॥୧୫॥

କୋରାର ଭୂମି ଶର୍ମମହୀ ଓ ତତ୍ତ୍ଵବିକରାଣୀ ଶର୍ମମହୀ, କୋରାର
ବା ଭୂମି ଶର୍ମମହୀ ବୃକ୍ଷାଦି ସତକତମାଳପେ ଶୋଭା ପାଇଛେ । ଶ୍ରୀରଙ୍ଜନ ଓ

କୁତ୍ରାପି ସା ପଞ୍ଜରାଗଭୂମୀ
 ସୀରୁଦ୍ଧମାତ୍ରା ଶ୍ଫଟିକ ପ୍ରଭୃତା: ।
 କୁତ୍ରାପି ଭାଷ୍ଟି ଶ୍ଫଟିକାର୍ଯ୍ୟଭୂମୀ
 ବଲ୍ୟାଦିକା: ପଞ୍ଜର-ରାଗଭୂମୀ: ॥ ୧୬ ॥
 କଚିଦନ୍ତମୀ ମାରକତ୍ତା ଲସଣ୍ତି
 ସୁର୍ବର୍ଣ୍ଣବଲ୍ୟାବର-ବେଳିତା ସେ ।
 କଚିତ୍ ସୁର୍ବର୍ଣ୍ଣଦମନ୍ତ୍ରୟୀ ସାନ୍
 ବେବେଟି ସା ମାରକତ୍ତା ଚ ବଲ୍ୟା ॥ ୧୭ ॥
 କୁତ୍ରାପି ବୃକ୍ଷା: ଶ୍ଫଟିକ ପ୍ରଭୃତୀ
 ସଃ ବେଳିତା: ପଞ୍ଜରାଗ-ବଲ୍ୟା ।
 କଚିଦନ୍ତମୀ ପଞ୍ଜରାଗଭୂମୀ
 ଆଲିଙ୍ଗିତା ସେ ଶ୍ଫଟିକାର୍ଯ୍ୟବଲ୍ୟା ॥ ୧୮ ॥

ଟୀକା ।— ପଞ୍ଜରାଗ ପରାମାରିମଣି: ॥ ୧୬ ॥

ଟୀକା ।— ସୁର୍ବର୍ଣ୍ଣବଲ୍ୟାବେଶ ବେଳିତା ॥ ୧୭ ॥ ୧୮ ॥

ତୃତୀୟ ପରିକରମନେର ଦର୍ଶନାଦି-ଜନିତ ଚମତ୍କାର ସୁର୍ବର୍ଣ୍ଣବେଶର ପରାବଧି ଦାନେର ନିମିତ୍ତରେ ଏହି ଅନାଦି-ସିଦ୍ଧ ଶୋଭାର ପରାକାନ୍ତ ରୂପେ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ରଚନା ଜାନିବେ ॥ ୧୫ ॥

କୋର୍ଧାୟ ମେଇ ଭୂମି ପଞ୍ଜରାଗଭୂମୀ ତକମତାଦି ଶ୍ଫଟିକ-ପ୍ରଭୃତ ଏବଂ କୋର୍ଧାୟ ବା ଭୂମି ଶ୍ଫଟିକ-ପ୍ରଭୃତ, ତକମତାଦି ପଞ୍ଜରାଗଭୂମୀ-ଜାତ ରୂପେ ଶୋଭା ପାଇଛେ ॥ ୧୬ ॥

କୋର୍ଧାୟ ଅରକତତତ୍ତ୍ଵମର ବୃକ୍ଷ ସୁର୍ବର୍ଣ୍ଣତା ବୈଟିତ ହିଁଯା ଏବଂ କୋର୍ଧାୟ ବା ସୁର୍ବର୍ଣ୍ଣଯ ବୃକ୍ଷ ମରକତତତ୍ତ୍ଵମର ଲଭା ଦାରୀ ସୁବେଟିତ ହିଁଯା ଶୋଭା ପାଇଛେ ॥ ୧୭ ॥

କୋର୍ଧାୟ ଶ୍ଫଟିକ-ପ୍ରଭୃତ ବୃକ୍ଷ ମକଳ ପଞ୍ଜରାଗ-ଲଭା ଦାରୀ ସଂବେଟିତା କୋର୍ଧାୟ ବା ପଞ୍ଜରାଗ ଜାତ ବୃକ୍ଷ ମୟୁମ୍ବ ଶ୍ଫଟିକଲଭା ଦାରୀ ଆଲିଙ୍ଗିତ ॥ ୧୮ ॥

যୋ ରତ୍ନକଳଃ ପୁରୁଷତ୍ତମାଦେ
ନାନାମଣୀ ପଲ୍ଲବକାଶ ଶାଖାଃ ।
ତେ ପଲ୍ଲବା ଭୂରି ମଣିପ୍ରସୂମାଃ
ପ୍ରସୂମସଙ୍ଗମ ବହୁଭେଦ-ଗନ୍ଧାଃ ॥ ୧୯ ॥
ବିହାରରତ୍ନାଚଳତଃ ପତଞ୍ଜି-
ମଣି ଦ୍ରୁଷ୍ଟେଷ୍ଟଲ୍ୟ ବାରୈଃ ପ୍ରପୂରମ୍ ।
ଭୂ-ଭୂରହାଂ ରତ୍ନ ପୃଥକ୍ ସୁରତ୍ରେ-
ଭାତଃ ମଣୀ ପକ୍ଷିଭିବାଲବାଲମ୍ ॥ ୨୦ ॥

ଟୀକୀ ।— ପୁରୁଷତ୍ତମାଂ ନାନାରତ୍ନମାଂ ଶାଖା ସମ୍ମ ନାନାମଣୀନାଂ ପଲ୍ଲବ
ସେବାଂ ତଥାଭୂତାଃ ଶାଖାଃ । ତେ ପଲ୍ଲବକଳ ଭୂରି ମଣୀନାଂ ପ୍ରସୂମା ପୁରୁଷ ସେବାଂ
ତଥାଭୂତାଃ । ପ୍ରସୂମସଂଖ୍ୟା ନାନାବିଧ ଗନ୍ଧାଭୂତାଃ ॥ ୧୯ ॥

ଟୀକୀ ।— ଏକ ବ୍ରକ୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଵିଷ୍ଟି ବୃକ୍ଷାଦି ମେଚରାର୍ଥ ଚତୁର୍କୋଣାଷ୍ଟକୋଣାଦି
ନିଯନ୍ତ୍ରନମାଳବ'ଭାଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ବିହାରର ପରିକାଳ ଅବିଜ୍ଞାନେଷ୍ଟଲ୍ୟାର୍ଥୀଃ ଡ୍ରୁଷ୍ଟ
ସମ୍ମାନବିର୍ମିନ୍ଦ୍ୟାରୈଃ ଘର୍ଣ୍ଣେତି ପ୍ରମିଳେ ପ୍ରକର୍ମେ ପୂର୍ଣ୍ଣବାଲବାଲଃ କୌଣ୍ଠଃ ? ଭୂରହାଂ
ବୃକ୍ଷାନାଂ ରତ୍ନାତଃ ପୃଥକ୍ରମ ବତ୍ରେବାଲବାଲଃ ଭାତଃ ତଥା ମଣୀନାଂ ପକ୍ଷିଭୀଚ ଭାତମ ।
ତଥାଚ ସତ୍ର ସାଦୃଶରତ୍ନମହାଃ ବୃକ୍ଷାଃ ତଥାଂ ରତ୍ନାଂ ପୃଥକ୍ ବତ୍ରେବମ୍ ଆଲବାଲମ୍ ଆଲ-
ବାଲାଂ ପୃଥକ୍ ମନ୍ଦିରମାଃ ପକ୍ଷିଗନ୍ତ୍ରେଚ ଭାତମିତାନ୍ୟଃ ॥ ୨୦ ॥

କୋଥାର ନାନା ରତ୍ନଶାଖାବିଶିଷ୍ଟ ରତ୍ନକ କାହାର ଶାଖା-ମୁହଁ ବିବିଧ ମନ୍ଦିରମ୍
ପଲ୍ଲବ-ଶୋଭିତ, ଏବଂ ମେହି ପଲ୍ଲବମକଳା ବହୁତ ଅବିମୟ ପୁରୁଷଙ୍କଳାପେ ଅଳ୍ପକ୍ଷ,
ଆବାର ମେହି ପୁରୁଷଙ୍କଳାପଣ ନାନାବିଧ ମୁଗନ୍ଧମୁକ୍ତ ॥ ୧୯ ॥

କୁଥାର ବୃକ୍ଷର ଚାରିଦିକେ ବୃକ୍ଷାଦି ମେଚରାର୍ଥ ସେ ଚତୁର୍କୋଣ ଅଷ୍ଟକୋଣାଦି ନିଯନ୍ତ୍ରନ
ଆଲବାଲ ଅର୍ଥାଂ ସ୍ଵର୍ଗ ଜଳଧାର ଆଜେ, ମେହି ସକଳ ଆଲବାଲ ରତ୍ନମର ଭୂମି ଓ
ବୃକ୍ଷାଦି ହଟିଲେ ପୃଥକ ବଜ୍ରେ ନିଶ୍ଚିତ ଅର୍ଥାଂ ତଥାଗାର ଭୂମି ସେଇପଣ ବଜ୍ରମୟ ରହେ, ଅନ୍ତରିପ ବଜ୍ରମୟ
କ୍ରମେ ପ୍ରତିଭାତ । ଆବାର ମେହି ଆଲବାଲ ଛିତ୍ର ପକ୍ଷିଗନ୍ତ୍ର ଆଲବାଲ ହଟିଲେ ପୃଥକ
ମନ୍ଦିର କ୍ରମେ ପ୍ରତିଭାତ । ଆବାର ମେହି ଆଲବାଲ ବିହାର-ରତ୍ନ-ପର୍ବତ ହଟିଲେ
ମଣି ଦ୍ରୁଷ୍ଟେଷ୍ଟଲ୍ୟ ଭାବ ସମାନ-ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ ଧାରା ସର୍ବଦା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ॥ ୨୦ ॥

ଅସ୍ତ୍ରବୋ ଧୂର୍ଜଟୟଶ୍ଚ ସର୍ବେ
ଆହୁର୍ବେ ଶୃଷ୍ଟ ଜଟୀ ଘଟାଥାମ ।
ଶୁଭ୍ରାରକାଃ ସୂର୍ଯ୍ୟମାଶ୍ଚ ବୃକ୍ଷା
ଆବାଲଧୋଭାଃ ସରକାଦିବଳ୍ଚ ॥୨୧॥
ବୀଜଂ ବିବା ବୋପଯୁତେ ଚ ଆତା
ଅପାଲିତୀ ନିଙ୍କ-ବିବର୍କିତାଶ୍ଚ ।
ପଈକେବପଈକେବଳି ପଚାମାତ୍ରେ
ଫଳେଶ୍ଚ ପ୍ରତ୍ୟେଶ୍ଚ ଦିଲେଃ ସଦାଟାଃ ॥୨୨॥

ଟୀକା ।— ମର୍କେ ବୃକ୍ଷାଃ ଅହାଦେବତୁଳ୍ୟାଃ ତୁଳ୍ୟ ଧର୍ମବାହ । ଆହୁର୍ବେ
ସ୍ଵର୍ଗୁବୁଦ୍ଧଃ ଅସ୍ତ୍ରମୃତପନ୍ନାଃ । ଶୃଷ୍ଟ ଜଟୀଘଟାରୀ ଅହାଦେବତ୍ତ ଲଘୁ କେଶ ଜାତ ଜଟୀଶ୍ଵରବୁଦ୍ଧଃ
ଶୁକ୍ଳାଶୀଂ ମୁଲଦେଶତ୍ତ ଶାଖା ପତ୍ରାଶୀଂ ଧୂରଃ ଭାରବହନାଦିରଭଦ୍ରବୁଦ୍ଧା ଜଟୀ ମୁଲଦେଶୀ
ବେଶୋଂ ତେ । ମୁଲେ ଲଘୁ ଜଟୀ ଟକ୍କୟମରଃ । ଧୂର୍ଜଟୟଃ । ପୁନଃ କୌଦୃଶାଃ ? ସୂର୍ଯ୍ୟମମାଃ
ଶୂର୍ଯ୍ୟମତେଜାଃ । ଅଥଚ ଶୁଭ୍ରାରକା ଶୂର୍ଯ୍ୟାଦିତାପନିବାବକହାରାବୁଦ୍ଧାଃ । ମନକାଦିବର୍ତ୍ତ
ବାଲ୍ୟ ବାରତ୍ୟ ଶୋଭା ବୁଦ୍ଧାଃ ମଦେକାକାରୀ ହିତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୨୧ ॥

ଟୀକା ।— ବୀଜଂ ବିବା ବୋପଂ ବିବା ଚ ମର୍କେ ବୃକ୍ଷ ଆତା । ଅପାଲିତୀ ପାଲନ
ବିବା ନିଙ୍କା ବର୍କିତାଶ୍ଚ । ପକ୍ଷାପକ ଏତ୍ୟବାନଫଳେଃ ପ୍ରତ୍ୟେଦ ଲୈଶ୍ଚ ମହାଟାଃ ॥ ୨୨ ॥

ମେହି ମକଳ ବୃକ୍ଷ ଉତ୍ୟପତ୍ତି ବିଷୟେ ଅସ୍ତ୍ରବୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସ୍ତ୍ରଂ ଉତ୍ୟପନ୍ନ ଏବଂ ଶୃଷ୍ଟ ଜଟୀ
ଜଟୀଭେଦ ଧୂର୍ଜଟି ଅର୍ଥାତ୍ ଅହାଦେବ ତୁଳ୍ୟ । ଅହାଦେବ ବେଶନ ଲଘୁ-କେଶ ଜାତ ବିଶାଳ
ଜଟୀଭାବବୁଦ୍ଧ, ମେହିକପ ମେଠ ବୃକ୍ଷ ମୁହଁରେ ମୁଲଦେଶଓ ବହ ଶାଖା ପତ୍ରାଦି ଭାର-
ବିଲିଷ୍ଟ । (ଜଟୀ ଶବ୍ଦେର ଅର୍ଥ—ମୁଲ, ଲଘୁ, କେଶ ।) ଆବାର ମେହି ବୃକ୍ଷମୁହ
ମୁର୍ଦ୍ଧେର ଶାଖ ତେଜଃମ୍ପନ୍ନ ହଇଯାଏ ଶୂର୍ଯ୍ୟାଦିର ତାପ-ନିବାବକ ହାରାବୁଦ୍ଧ ଏବଂ
ମନକାଦି ଅଧିର ଶାଖ ବାଲ୍ୟ ହିତେହି ଏକହି ଆକାରବିଲିଷ୍ଟ ଓ ଅପୂର୍ବ
ଶୋଭାଶାଲୀ ॥ ୨୧ ॥

ବୀଜ ଓ ବୋପନ ବାତିରେକେ ମେହି ମକଳ ବୃକ୍ଷ ଅସ୍ତ୍ରମୃତ । କେହିଟାହାଦିଗାକେ
ପାଲନ କରେନ ନାହିଁ କଥାପି ଭାବାରା ନିଙ୍କ ଓ ବିବର୍କିତ ଏବଂ ପକ୍ଷ, ଅପକ୍ଷ ଓ
ପକ୍ଷେଶୂର୍ବ ଫଳ, ପୁନ୍ପୁ ପାରାଦିର ଧାରା ମର୍କଦାହି ବିଭୂତିତ ॥ ୨୨ ॥

ଚିଦାଆକା ତାଦୃଶଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରଃ
ଅର୍କେହିବତୋରୀ ହବ ତତ୍ତ୍ଵ ରଙ୍ଗଃ ।
ଲୋକେସୁ ଲୋକୈରବଲୋକନୌୟା
ଲୋକା ଇବୈତେ ବ୍ରଜଭୂଷିତକାଃ ॥ ୨୩ ॥
ଶ୍ଵାଧୀନକାନ୍ତା ଇବ ସା: ପ୍ରିୟେଣ
ସଦୋପଗୃତା ତୁରଣାତୁଲେନ ।
ବିଚିତ୍ରପତ୍ରାଙ୍କୁର ଶୋଭିତା ତ୍ଵା
ଲତା ବିଲାମିନ୍ତ ଇବ କୁରୁଣ୍ଠି ॥ ୨୪ ॥

ଟୀକା—ତତ୍ତ୍ଵ ଭଗ୍ୟଭୋହବତୋରା ଇବ ବନ୍ଦପି ସର୍ବେ ବ୍ରଜଭୂଷିତକା-
ଚିଦାଆକାଃ ତାଦୃଶ-ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରଃ ଅବତାରବେ ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରୋ ବନ୍ଦପି ଲୋକେସୁ
ଆକୃତେସୁ ଆକୃତ ଲୋକେ: ଆକୃତଲୋକା ଇବ ଅବଲୋକନୌୟା ଦୃଶ୍ୟା: ସଥା
ଅବତାରା କୁରୈବ ବ୍ରକ୍ଷା: ॥ ୨୩ ॥

ଟୀକା—ଶ୍ଵାଧୀନା: କାନ୍ତା ସାମାଂ ତା କୁର୍ବାତୁଙ୍କା ସା ବିଲାମିନ୍ତ ତ୍ଵା ଇବ
ତା ଲତା କୁରୁଣ୍ଠି । ଅମୁରଣ ବିଶେଷପାତ । ତୁରଣାତୁଲେନ ପ୍ରିୟେଣ ସଦୋପଗୃତାଃ ।
ବିଚିତ୍ରପତ୍ରାଙ୍କୁର-ଶୋଭିତା: । ଲତାପକ୍ଷେ । ତୁରଣା ସ୍ଵକ୍ଷେଣ ଶ୍ରୀପକ୍ଷେ ଯୁମନ ।
ଉଭୟପକ୍ଷେହତୁଲେନ ପ୍ରିୟେଣ ଚ ଆଲିଙ୍ଗିତା: । ଲତାପକ୍ଷେ । ପତ୍ରାଙ୍କୁରଂ ଅମିନ୍ଦଂ ।
ଶ୍ରୀପକ୍ଷେ । ଗଞ୍ଜାଦୋ ଚିତ୍ର ଏବ ପତ୍ରାଙ୍କୁରଂ ଶକ୍ତଃ ଅମିନ୍ଦଃ ॥ ୨୪ ॥

ସହିଓ ବ୍ରଜଭୂଷିତ ମକଳ ବୃକ୍ଷିହି ଭଗ୍ୟାମେର ଅବତାରେ ଶ୍ରାଵ ଚିଦାଆକ ଅର୍ଥାତ
ଚିନ୍ମୟ, ତାଦୃଶ ଶକ୍ତିମାନ୍ ଅର୍ଥାତ ଅବତାରବେ ଶକ୍ତିଶାଲୀ ଓ ବରମୀତ, ତଥାପି
ଇହଲୋକେ ଆକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଅବତାରେ ଶ୍ରାଵ ମେହି ମକଳ ବୃକ୍ଷକେବେ ଆକୃତବେ
ଦର୍ଶନ କରିଯା ଥାକେ ॥ ୨୫ ॥

କାନ୍ତ ସାହାମେର ଏକାନ୍ତ ଅଧୀନ, ତାତ୍ତ୍ଵଦିଗ୍ରେ ଶ୍ଵାଧୀନକାନ୍ତା ନାମିକା କହେ ।
ମେହି ଶ୍ଵାଧୀନକାନ୍ତା ନାୟିକାଗଣ ସେଇପ ଅତୁଲିତ ତୁରଣ ପ୍ରିୟକମେର ଦାରୀ ମର୍ବଦୀ
ଆଲିଙ୍ଗିତ, ମେହିକପ ଲତିକାନିଚୟ ବିଲାମିନୀର ଶ୍ରାଵ ବିଚିତ୍ର ପତ୍ରାଙ୍କୁରେ ସୁଶୋଭିତ
ହଇଯା ଅତୁଲିତ ଅନ୍ତର୍ମ ନବୀନ ତକ ଦାରୀ ମର୍ବଦୀ ଆଲିଙ୍ଗିତ ହଇଯା
ରହିଯାଛେ ॥ ୨୫ ॥

সদা সমন্বয়ে কলিকাঃ সৈন্দৈব
ষাঃ পুন্ষ্পব্যক্তেয়াহপি সদা ফলিত্যঃ ।
সর্বাঃ শুপর্বাণ উতাচুর্তৈক
কামপ্রদা যত্র লসন্তিবল্লাঃ ॥ ২৫ ॥
এবং বিচৈত্রেন্দ্রভিলভাভি
রামুল মুঢ়ফুল সদা শুপুষ্পেঃ ।
কুঞ্জাবি সর্বব্রহ্মসন্তি যত্র
বিশ্রামাতি ক্রৌড়তি চ ব্রজেন্দুঃ ॥ ২৬ ॥
তা যত্র কুঞ্জে পিকভৃঙ্গগীতে
দীপাবিতা ওষধঘোজ্জলসন্তি ।
লুম্বৈশ্চমৰ্যাঃ পরিমার্জিষ্যন্তি
কস্তু রিমুগামচ শুগন্ধযন্তি ॥ ২৭ ॥

টীকা ।—যত্র বল্লো লসন্তি ষাঃ সর্বা বল্লাঃ সদা পুন্ষ্পব্যক্তেয়াহপি সদা
সমন্বয়ে কলিকা কোরকঃ পৃষ্ঠানিত্যবৎঃ ; সদা ফলিত্যঃ সদা শুপর্বাণঃ শোভন
পর্বাণি গ্রহষ স্তদ্যুভাশ্চ । অচুৎস্ত শ্রীকৃষ্ণ এক কামপ্রদাঃ । যদা ।
অচুতা চুতিবহিতেক কামদা বা ॥ ২৫ ॥

টীকা ।—যত্র ষেষু কুঞ্জে ব্রজেন্দুঃ শ্রীকৃষ্ণঃ ॥ ২৬ ॥

টীকা —যত্র কুঞ্জে দীপবিবাচনিতা স্তা ওষধঘোজ্জলসন্তি । চমৰ্যাঃ যত্র
লুম্বৈঃ পুষ্টেঃ পরিমার্জিষ্যন্তি ॥ ২৭ ॥

তথাকার ষে সকল অতিকা শোভা পাইতেছে, মেই সকল লতিকা পুষ্পিতা
হইয়াও সর্বদা ফলশালিনী ও সদাট উল্লাঙ্ক-কলিকা । সকল লতাহ সুন্দর
সুন্দর পর্ব অর্থাৎ গ্রন্থিবিশিষ্ট । এবং অচুত অর্থাৎ অঙ্গুষ্ঠ কামপ্রদা । অধিবা
'অচুত' এব শ্রীকৃষ্ণকে বুঝাব ; স্তদ্যুৎ মেই সকল লতা প্রেমময় শ্রীকৃষ্ণের
একমাত্র শ্রীতি-প্রদাদিনী ॥ ২৫ ॥

তথাকার সকল কুঞ্জই এইরূপ সুজর কুমুদিকলাপ দ্বাৰা আমুল-উঁকুল
বিচৈত্র তুরুণতাসমূহ দ্বাৰা সর্বদা সুশোভিত । মেই সকল কুঞ্জে ব্রজেন্দ্রকুল-
চন্দ্ৰমা শ্রীকৃষ্ণ নিত্য ক্রৌড়া ও বিশ্রাম সুখ উপভোগ কৰেন ॥ ২৬ ॥

চতুর এবং তরবশ্চতুষু
কোণেষু ষেষামুভযত্ত পার্শ্বে ।
বে বে লতেয়াঃ কুমুদিভিস্তা-
মাক্রমঃ রত্নালভয়ঃ প্রয়াত্তাঃ ॥ ২৮ ॥
স্তন্ত্র দ্রুমা স্তে বড়ভৌই তেবাং
স্বক্ষার্থা শাখা বিটপেশছন্দারি ।
তঙ্গিতয়োদ্বাচ লক্ষ বিভঙ্গা ।
আলসচূড়া-কলসামি পুষ্পেঃ ॥ ২৯ ॥

টীকা।—বেবাং কুঞ্জমাং চতুষু কোণেষু চতুর স্তরবঃ । তেবাং বৃক্ষাণা
মুভয়পার্শ্বে দ্বেষে লক্ষে । কুমুদফলদলাদিভিঃ সহ বা লক্ষাঃ তান् বৃক্ষাণাক্রম্য
বৃত্তালভত্তাং রত্নবগ্রগত্তাং প্রয়াত্তাঃ । বৃক্ষলভাদিভিঃ চচ্ছন্দলন্ত্রে কুঞ্জসংজ্ঞা ।
নিকুঞ্জ কুঞ্জো বা ক্লৌবে লক্ষাদি পিহিতোন্তবে ইত্যমুরঃ ॥ ২৮ ।

টীকা।—আশয়স্ত সংস্থান-বিশেবাণ্যাহ । স্তন্ত্র ইতি । শাখারোহ-
স্থানাদধোবর্তি সূলকাঠা এব স্তন্ত্রাঃ । তেবাং দ্রুমাণং স্বক্ষার্থশাখা এব
বড়ভৌ আচ্ছাদনস্ত বলভৌ গৃহাণারিতি হলাযুধঃ । ষস্ত্রাঃ উপরি আচ্ছাদনতে

সেই পিক-ভৃজ-গীত-মুখরিত কুঞ্জ ও ধূধিমমৃহ দৌপের তায় প্রজলিত
রহিষ্বাছে, চৰৱীসমৃহ বা পুঁচ দ্বারা অর্থাৎ চাঁমের দ্বারা কুঞ্জ পরিষ্পারিত
করিতেছে এবং কস্তুরিকা মৃগীমমৃহ ভাহাদের মৃগসন্দ সৌরভে কুঞ্জ-ভবন
সুগন্ধযুক্ত করিতেছে ॥ ২৭ ॥

সেই কুঞ্জসমৃহের চাঁমিকোণে চাঁমিটি ভক্ত, আবার সেই তরুর উভয় পার্শ্বে
গৃহ দুইটি লক্ষিকা পুল্প-ফলদলাদি মণিত হইয়া সেই তরুবনকে বেষ্টনপূর্বক
যেন এক একটি বত্রময় গৃহে পরিণত হইয়াছে । বৃক্ষলভাদি দ্বারা আচ্ছাদন
স্থলের নামই কুঞ্জ ॥ ২৮ ॥

সেই সকল কুঞ্জগৃহের সংস্থান কিরণ, কাহা এই শ্লোকে বিবৃত হইতেছে ।
বৃক্ষসমৃহের সূলকাণ্ডগুলিটি সেই কুঞ্জ-ভবনের স্তন্ত্র, বৃক্ষ সকলের স্বক্ষার্থক
শাখাই সেই গৃহের বড়ভৌ অর্থাৎ কাঠাম—শাহার উপর আচ্ছাদন থাকে

ଏବନ୍ଧିଦୈଃ ସୁମର ସନ୍ନିବେଶେ
କୁଞ୍ଜାନି ପରବତ୍ର ବରେ ଭାଜେହପି ।
ବିମାନକାରୀଣି ବିମାନଭାଗୀଂ
ବୈକୁଞ୍ଜଗାନାମପି ଲୋଭିତାନି ॥ ୩୦ ॥
ବନାନି କୁଞ୍ଜାନି ଲଭାନ୍ତରମାଶ
ଷେ ପକ୍ଷିଣୋ ଷେ ପଶ୍ଚବଶ ବାନ୍ତେ ।
କଣାମ୍ବୁକୁନ୍ଦେଶକଣମାତ୍ରତଃ ସ୍ଵାଃ
ସର୍ବେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲା ସ୍ତରୁତେ ଅଫୁଲ୍ଲାଃ ॥ ୩୧ ॥

ମା ବନ୍ଦୀ । ବିଟପୈ: ପଞ୍ଚବୈ: ଛଦ୍ମବି ଆଛାଦନାନି । ତତ୍ତ୍ଵିନ୍ଦ୍ରିୟ: ତେବାଂ
ଗୃହାଣାଂ ଭିତ୍ତର ଶ୍ରୀ ଦାରଶ୍ଚ ଲଭାନାଂ ବିଶେବ ଶଙ୍କା । ତଥାଚ ଭିତ୍ତିଶ୍ଵେତ ଭିତ୍ତାନ
କାରତ୍ୟା ଲଭାନାଂ ହିତିଃ । ଦାରଶ୍ଚମେ ଦାରାକାରତ୍ୟା ଲଭାନାଂ ହିତିଃ । ପୁଣୈଃ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଳମାନି ତଥାଚ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଳମାନିରେ ପ୍ରମ୍ପାନାଂ ଅଳ୍ପାନ୍ତା-
କାରେଣ ବିକାଶଃ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଜୁଲବ୍ରି ମୁକ୍ତାନିମାଲାବ୍ରି ପ୍ରମ୍ପାନାଂ ହିତିଃ ଏବଂ
ଚୂଡ଼ାକଳମାନିବର୍ତ୍ତ ॥ ୨୯ ॥

ଟୀକା । ଏବନ୍ଧିଦୈ କରୁଣପ୍ରକାରୈ: ସନ୍ନିବେଶେ: ଜ୍ଞାନାଦିଭି: କୁଞ୍ଜାନି ଭାସ୍ତୀତି
ଶେଷ: । କୌଦୂଶାନି? ବିମାନେସୁ ଭାଃ କାନ୍ତଃ: ପ୍ରକାଶ ଷେବାଂ ତେବାଂ ଦେବାନାଂ ।
ଯଦ୍ବା । ବିମାନାନାଂ ଭାଃ କାନ୍ତଃ ତେବାଂ ବିଗତମାନକାରୀଣି ବୈକୁଞ୍ଜଗାନାଂ
ଲୋଭିତାନୌତାତ୍ରାପି କାରେଣାନୋଯାଃ କୈଶ୍ଚତ୍ର ଯାନୌତ୍ତଃ ॥ ୩୦ ॥

ଏବଂ ବୁଝେବ ବିଟିଥ ଅର୍ଥାଂ ପଞ୍ଚବମୃତଟି ମେଟେ ଗୃହେ ଆଛାଦନ । ଲଭାନମୃତେର
ଭଙ୍ଗୀବିଶେଷଟି ମେଟେ ଗୃହେ ଭିତ୍ତି ଓ ଦ୍ୱାର ଅର୍ଥାଂ ଲଭାନମୃତଟି ଭିତ୍ତି ଓ ଦାରାକାରେ
ଅବହିତ ଏବଂ ପୁଷ୍ପମୃତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥାଂ ଅଜୁଲବ୍ରି ମୁକ୍ତାନିମାଲାନିର ଶ୍ରାଵ
ଏବଂ ଚୂଡ଼-କଳମାନିର ଶ୍ରାଵ ବିକଶିଷ୍ଟ ॥ ୨୯ ॥

ଏବନ୍ଧିଦୈ ଲଭା-ବିମାନେର ମୁନ୍ଦର ସନ୍ନିବେଶ ଓ ଜ୍ଞାନାଦି ଧାରାଟି ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବେଳେ
ପରବତ୍ର କେଲିକୁଞ୍ଜମୃତ ଶୋଭା ପାଇତେଛେ । ମେହି ନିକୁଞ୍ଜମୃତେର ଶୋଭା ଘର୍ଗେର
ଶୋଭା-ବିଜ୍ଞାରକାରୀ ଦେବତାଗଣେର ଶୋଭାକେ ଓ ହତରାନ କରିଯା ଧାକେ, ଅନ୍ତେର
କଥା କି? ମେହି ନିକୁଞ୍ଜମାଧୁରୀ ଶ୍ରୀବୈକୁଞ୍ଜବାସିଗଣେର ଶୋଭନୌସ ॥ ୩୦ ॥

ବ୍ରଜେସୁ ଧୀନାବିଧ-ସମ୍ବନ୍ଧେସୁ
ଅନ୍ତୀଖରଶ୍ରୋଷରକୋଣ ଆସିଥିଲା ।
ଖେଳାବନଃ ସବେ ବହସ୍ତ୍ର ଖେଳା ।
ଖେଳାଲ୍ଲାଭିଦିବିଧନ୍ତି ବେଶ୍ୟା ॥ ୩୨ ॥
ସମ୍ମାଦମୋ ଶ୍ରୀଯମୁନାବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ରୀ
ଦିନ୍ଦୃକ୍ଷୟାମୁତ୍ତରଜମାବ୍ରଜନ୍ତୀ ।
ମନ୍ଦୀଖରାଶ୍ରେସୁ ଗବେଷସନ୍ତୀ
ବଞ୍ଚାମ ଉତ୍ତାସରଳା ଭବନ୍ତୀ ॥ ୩୩ ॥

ଟିକୀ ।—ସନାଦଯ କୃତେକଳମାତ୍ରତଃ କଗତୁସବାଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲାଃ ଶ୍ରୀଃ ତମ୍ଭେ
ଈକଳଃ ବିନା ହୃଦ୍ଦ୍ଵାରା ମ୍ଲାନାଃ ଶ୍ରୀଃ ॥ ୩୧ ॥

ଟିକୀ ।—ନାନାବିଧ ସମ୍ବନ୍ଧେ ମଧ୍ୟ ନନ୍ଦୀଖରଶ୍ରୋଷନକୋଣେ ଖେଳାବନଃ ସବ୍ର
ବନେ ଥେ ଆକାଶେ ଲାଲମାତ୍ରିଃ ମହ ଦିବିଧନ୍ତି ଦେ'ବୈ ବେଶ୍ୟା ବାଙ୍ଗନୀରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ବହସ୍ତ୍ର ଲୌଳା । ଇହ ଈଚ୍ଛାରାଂ ॥ ୩୨ ॥

ଟିକୀ ।—ସମ୍ମାଦ ଖେଳମାଦମୋ ଶ୍ରୀଯମୁନାକର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ରୀଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଶ୍ରୁତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟୁ ମିଛୟା
ଅମୁତ୍ତରଜଃ ବ୍ରଜଃ ପ୍ରତି ଆବ୍ରଜନ୍ତୀ ଆଗଚ୍ଛନ୍ତୀ ନନ୍ଦୀଖରଶ୍ରୋଷେସୁ ନିକଟେସୁ
ବନ୍ଧୋସୁ ବା କାଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ଗବେଷସନ୍ତୀ ଅଦେଶସନ୍ତୀ । ଅତଏବ ଅମରଳା ବକ୍ରା ଭସନ୍ତୀ
ଭତ୍ର ଖେଳାବନେ ସାମାନ୍ୟ ॥ ୩୩ ॥

କିନ୍ତୁ ମେହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର ସାବନ୍ତୀର ବନ, କୁଞ୍ଜ, ଲତା, କର, ପଣ୍ଡ, ପଞ୍ଚା, ଏବଂ
ଅନ୍ତ ସେ କିଛୁ ମକଳିହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର କଗମାତ୍ର ଦର୍ଶନୋମସବେହ ଅକୁଳ ହିରା ଧାକେ
ଏବଂ କଗମାତ୍ର ଅଦର୍ଶନେଟ ମ୍ଲାନ ହଇସା ପଡେ । ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେ ନାନାଥକାର ଦିବ୍ୟ ସନବାଜିର ମଧ୍ୟ ଥେ ନନ୍ଦୀଖର ପରିଭି, ତାତାର
ଈଶାନକୋଣଭାଗେ ଖେଳାବନ ଅର୍ଥାଂ କ୍ରୌଡା-କାନମ ଅବସ୍ଥିତ । ମେହି କାନରେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ସେ ବହସ୍ତ୍ରଲୌଳା ତାହା ବିମାନ-ବିହାରୀ ଦେବତାଗଣେର ଓ ବାଙ୍ଗନୀରୀ ॥ ୩୨ ॥

ମେହି ଅପର୍କ ଲୌଳାର ନିମିତ୍ତି ଶୂର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରୀ ଶ୍ରୀଯମୁନା ବ୍ରଜକୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର
ଦର୍ଶନାଭିନାଥେ ବ୍ରଜେ ବ୍ରଜେ ତୀହାର ପଞ୍ଚାଦମୁସରଣ କାରିତେ କହିଲେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀଖରେର
ଆନ୍ତେ ବା ମଧ୍ୟ ତୀହାର ଅଦେଶଗ କରିତେହେନ । ଏହି କାରିତେହି ତିନି ଅମରଳା

বত্রোদকাদি-গ্রহণচলাত্তে
 গোপীজনা স্তোত্রসরস্তি ভূয়ঃ ।
 গোপীপ্রিয়োহপি প্রবদ্ধস্তি গোপী-
 ঘট্টং ন ঘট্টং কুরতে স কং বা ॥ ৩৪ ॥
 শ্রীকৃষ্ণকেলৌ-ছাতি বিহুতানাং
 ব্রহ্মাণ্ড-সম্মাণ-পশ্চিমানঃ ।
 ভাগুরভাণং স বিভাতি ইত্থা
 ভাণ্ডীর নামা দ্রমবিদ্রূপৈষাঃ ॥ ৩৫ ॥

টীকা ।—বত্র খেলাবনে উরকাদি-গ্রহণচলাত্তে স্তে গোপীজনা ভূয়ো
 বারংবার সভিসরস্তি । গোপীপ্রিয়ঃ শ্রীকৃষ্ণকেহপি বত্র ভূয়োহভিসরতি অঙ্গঃ
 সর্বেজনা কং খেলাবনং গোপীঘট্টং প্রবদ্ধস্তি । স গোপীঘট্টঃ কংবা জনং
 ঘট্টং দর্শনমাধুর্যেন চঞ্চলং ন কুরতে অপিতু সর্ববেষং ঘট্ট-চলনে ॥ ৩৪ ॥

টীকা ।—বত্র গোপীঘট্টে দ্রমবিদ্রূপ হেড়ো ভাণ্ডীর নামা স বটো
 বিভাতি । কীদৃশ ? ব্রহ্মাণ্ড সম্যক রঙেন পশ্চিমানঃ শ্রীকৃষ্ণকেলৌ ছাতি-
 বিহুতানাং শ্রীকৃষ্ণকেলু এব ছাতবঃ কান্তু স্তোত্র স্তোত্র হ্যভিষতাঃ কেলি-
 স্থানকূপরত্নানাং ভাগুর ভাণং । ৩৫ ॥

অর্থাঃ ক্রৌতৃতা হইয়া বা ‘আকিয়া বাকিয়া’ সেই ক্রৌড়াকাননে অবস্থ
 করিতেছেন ॥ ৩৫ ॥

সেই ক্রৌড়াকাননে সলিলাদি গ্রহণচলে গোপীগণ বারম্বার আগমন
 করিয়া থাকেন, এবং গোপীপ্রিয় শ্রীকৃষ্ণচন্দ্রে তথাপি বারংবার আগমন করিয়া
 থাকেন। এইজন্ত সকল লোকই সেই খেলাবন বা ক্রৌড়াকাননকে
 গোপীঘট্ট বলিয়া থাকেন। সেই গোপী ঘট্ট, কেন্দ্ৰ ব্যক্তিকে না দর্শন
 মাধুর্যে চঞ্চল করিয়া থাকে ? অর্থাঃ সেই গোপী ঘট্ট দর্শনের নিষিদ্ধ
 সকলেরই চিন্ত বিচলিত হইয়া থাকে, ইহাই কাংপর্য ॥ ৩৫ ॥

সেই গোপী-ঘট্টে দ্রম-কিশলয়-শোভি-ভাণ্ডীর নামক ঘটবৃক্ষ, ব্রহ্মাণ্ডমণ্ড-

ସତ୍ରାଧିଳାନାମପିବଲ୍ଲଦୀମ ।
 ମାରାମଧାମାନି ମନୋରମାନି ।
 ଅମା-ନିକାମାନି ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜୀ ।
 ମୁଞ୍ଜାଟଦୀ ମୁଖ୍ୟ ବରାନି ଭାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥
 ସ ଶ୍ଵାଭିଳାଷେଣ ଗତ ଚ ସତ୍ରା-
 ଲପନ୍ତି ନୃତ୍ୟ ମିଳନ୍ତି ତେବେ ।
 କାନ୍ତେମ କାନ୍ତଃ କୃତକେଳାମନ୍ତ୍ରା-
 ମନୋରଥେ ସାତ ମନୋରଥେ ସଂ ॥ ୩୭ ॥

ଟୀକା ।— ନିକୁଞ୍ଜାନାଂ ପୁଞ୍ଜୀ ସମୁହୋ ସତ୍ର ତଥାଭୂତ ମୁଞ୍ଜାଟବୈମୁଖ୍ୟେ । ସେଇ
 ବନେୟ ତାନି ସନ୍ତାନି ସତ୍ର ଭାଗୀରତ୍ତେ ଭାନ୍ତି । କୌଣ୍ଠାନି ? ଅଧିଳାନାଂ ସଙ୍ଗବୀ-
 ନାମପ୍ରାରାମଧାମାନି । ରମ୍ୟା ଶୋଭାଯାନିକାରୀନି ସଥେପିନ୍ତାନି ସତ୍ର ସଥେପିନ୍ତ
 ଶୋଭାଯୁକ୍ତାନି । ନିକାରୀ ସଥେପିନ୍ତ ହିତ୍ୟବରଃ । ଶେଷେ ରମ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ
 ସୁଦ୍ଧା ନିକାରୀନି ବାଙ୍ଗା-ବିସହାଣି ॥ ୩୬ ॥

ଟୀକା ।— ସତ୍ର ବନେୟ ସ ଶ୍ଵାଭିଳାଷେଣ ଗତା କୃତକେଳାମନ୍ତ୍ରାଃ କାନ୍ତା ତେମ
 କାନ୍ତେନ ସହ ଲପନ୍ତି ନୃତ୍ୟ ମିଳନ୍ତି ସବୀ ମନୋରଥେ ମନୋରଥେ ସାତି । ସ
 ଶ୍ଵାଭିଳାଷେଣ ଗତାନାଂ ସବୀ ମନୋରଥେ ସ ମନୋରଥାନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରାପ୍ତେ । ତେବାଂ
 ବନାନାଂ ତତ୍ତ୍ଵ କେଳାଦୀନାଂ ଚ ଶାଧ୍ୟ୍ୟାଦି ଦଶମେନ ତତ୍ର ଗତାନାଂ ଗମନକାରୀ
 ମନୋରଥାନ୍ତ୍ରପ୍ରଯତ୍ନ ନାରାବିଧ ମନୋରଥୀ ଭବତ୍ତୀତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୩୭ ॥

ପଢୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-କେଳି-କାନ୍ତିର କେଳିହାମକ୍ରମ ରତ୍ନଭାଙ୍ଗାରେ ଭାଗୁ ସରପେ ଶୋଭା
 ପାଇତେଛେ ॥ ୩୮ ॥

ମେହି ଭାଗୀରତ୍ତେ ନିକୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ-ଶାଭି ତୃତୀରପ୍ରଥାନ ବିବିଧ ବନରୀଜି ଶୋଭା
 ପାଇତେଛେ । ମେହି ବନମୁହ ସଥେପିନ୍ତ ଶୋଭାଯୁକ୍ତ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦୈବୀରୁ ବାହିତ
 ଏବଂ ନିଖିଲ ବ୍ରଜଗୋପିକାର ମନୋରମ ଆଶମ ଧୀର ॥ ୩୬ ॥

ଅନନ୍ତଲୀଳାକାରିଣୀ ଶ୍ରଜ-ମୁନ୍ଦରୀଗଣ ସ ସ ଅଭିଳାସାନୁସାରେ ତଥାର ଗମନ
 କରିବା ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ମହିତ ଇଚ୍ଛାକ୍ରମ କଥନ ଅଧ୍ୟାତ୍ମାପ କରେନ,
 କଥନ ନୃତ୍ୟ କରେନ, କଥନ ବା ମଂତ୍ରଲିତ ହିସ୍ବା ଏକ ଅପ୍ରାକୃତ ମଞ୍ଜୋଗୀନଳ

बृन्दावनामां विलसद्वामां
बैवकुर्णि-कर-बैवेभवामां ।
बृन्दावमं ब्रह्मवमं गुण-श्री
बृन्दावमं तत् कठमस्तकाण्डि ॥ ३८ ॥
यस्तास्ताहो कञ्जलज्ञातज्ञाति ।
समन्ततः सा परिथेव कृष्णा ।
अमञ्जनामञ्जनते । विशुद्धान्
करोति या कृष्णं सद त्वथापि ॥ ३९ ॥

टीका ।—बृन्दावाः बनामाः खदो तद्बृन्दावमं नाम बनं गुणश्रीमप्पां
बृन्दामां समृद्धामां बनं रक्षणं षष्ठ तत् कठमं मर्कोऽकृष्णत्वा चकाण्डि ॥ ३८ ॥

टीका ।—यस्त बृन्दावनस्त समन्ततक्षत्रुदिक्षु अहो वितर्के किं । कञ्जलस्त
आत् समृहस्तज्ञाता परिथा टेव कृष्णं यमना अस्ति । इज्जनतेऽपि नवज्ञनान्
अस्ता आहात्या अन्तोऽपि ग्लान्तादि दृशीकरणाव आनार्थं नग्नीकृतं शिवः कावादि
वे लक्ष्माभृतानपि जनान् वा यमना विशुद्धान् करोति । तथा कृष्णहरः
कृष्णहरये वेदां लक्ष्माभृतांश्च करोति ॥ ३९ ॥

अमूर्ड्य वरेन, सुकृतां ताहारा यमवाधुर्या ओ लोलामाधुर्यादि दर्शनेर
मनोरथे तथाव गमनं करिष्येत् ताहादेर तद्यतीत आवश जानाविध
मनोरथ उपस्थित छैया थाके ॥ ३७ ॥

याहा श्रीबैवेकुर्णि बैवेभवकेष थर्व करिया थाके, एवमध्य अहा बैवेभवशाली
शोभनौय श्रीबृन्दादेवीर बनसमृहेर यद्ये श्रीबृन्दावन नामक बनहे गुण ओ
शोभा-मप्पांसमृहेर एकमात्र आधाव यक्षणे मर्कोऽकृष्णताव सहित शोभा
पाहितेहेन ॥ ३८ ॥

अहो ! मैह बृन्दावनेर चारिदिके कृष्ण-सलिला श्रीयमुना कञ्जलवापि
आत् परिथाव आर शोभा पाहितेहेन । एই श्रीयमुनाव आहात्या अवगत ना
हैयाओ याहारा केवल देहेर ग्लानि दृशीकरण अभिलाषे आनार्थ मन्तक
ओ अঙ्गादि नवित करेन, श्रीयमुना ताहादिगकेष कृष्णहरयगणेर आर

ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରୀବର-ମାଲିକେବ
ସମ୍ମାନ-ହାର ପ୍ରତିଷେବ ଦେବ୍ୟାଃ
ବୃନ୍ଦାବନଶ୍ତା-ସିତ-ଖାଟିକେବ
ବିରାଜତେ ଶ୍ରୀଯମୁନୀ ଅମ୍ବୀ ସା ॥ ୪୦ ॥
ସମ୍ପ୍ରେବ ସିଙ୍ଗୁଳିପି ସମ୍ପଲୋକାନ୍
ସମ୍ପାଦ୍ରତୌ: ସାନ୍ତି ବିଭିନ୍ନ ସୌରୀ ।
ବୈକୁଞ୍ଚଗୋଲୋକଗତୀ ଭ୍ରମଣ୍ଡୀ-
ବୃନ୍ଦାବନଃ ସେବିତୁମାଲବାଲଃ ॥ ୪୧ ॥

ଟୀକା ।— ସୀ ଶ୍ରୀଯମୁନୀ ଦେବ୍ୟାଃ ପ୍ରତିଷେବ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୌଲପଦ୍ମବାଲା । ଈବ
ଇନ୍ଦ୍ରନୌଲମଣିହାରମଦୃଶୀ । ଈବ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନଶ୍ତ ନୌଲଶାଟିକେ ସୀ ସମୁନାନନ୍ଦୀ
ବିରାଜତେ ॥ ୪୦ ॥

ଟୀକା ।— ସୀ ସୌରୀ ସମୁନୀ ସମ୍ପଦିଙ୍କୁ-ସମ୍ପଲୋକ-ସମ୍ପାଦ୍ରତୌ-ଭ୍ରଙ୍ଗାଣ୍ଡନ୍ତ
ପୃଥ୍ୟାଦେଃ ସମ୍ପାଦ୍ରତୌ ବିଭିନ୍ନ ବୈକୁଞ୍ଚଦିଗତେ । ଭ୍ରମଣ୍ଡୀ ମତୀ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନଃ ସେବିତୁଃ
କେବାରୀତି ଅମିନ୍ଦ ମାଲବାଲ ମିବାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଧୀହାଦେର ହୃଦୟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିରାଜ କରେନ, ତାତ୍ପର କୃଷ୍ଣଭକ୍ତଗଣେର ଶ୍ରାଵ
ବିଶ୍ଵକ କରିଯା ଥାକେନ ॥ ୩୭ ॥

ମେହି ଶ୍ରୀଯମୁନନନ୍ଦୀ ଦେବୀ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାବ ଶାଶ୍ଵତ, କି ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପ୍ରକଳ୍ପ ନୌଲପଦ୍ମବାଲାର
ଶାଶ୍ଵତ, କି ଇନ୍ଦ୍ରନୌଲମଣିହାରେର ଶାଶ୍ଵତ ବା ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର ନୌଲଶାଟିର ଶାଶ୍ଵତ ଶୋଭା
ପାଇତେହେନ ॥ ୪୦ ॥

ମେହି ତପମ-ତନତୀ ଶ୍ରୀଯମୁନୀ, ସମ୍ପଦିଙ୍କୁ, ସମ୍ପଲୋକ ଏବଂ ପୃଥିବ୍ୟାଦି ଭ୍ରଙ୍ଗାଣ୍ଡେର
ସମ୍ପ-ଆବଦି ଭେଦ ପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀବିକୁଞ୍ଚ ଓ ଶ୍ରୀଗୋଲୋକଧୀଶେ ଭ୍ରମଣ କରିଥାଏ
ଥେବ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେର ମେଦା କରିଥାର ନିରିତିଇ ଆଲବାଲେର ଶାଶ୍ଵତ ବିଦ୍ଵତ୍ମାନ
ରହିଛାହେନ ॥ ୪୧ ॥

ସତ୍ତା ଜଳେ ଦୂରଗତାଗତେହପି
 ବ୍ରନ୍ଦାବନୈଷ୍ଟେବ ସମସ୍ତକୁଃ ଶ୍ରାଏ ।
 ଆବର୍ତ୍ତଲଙ୍କଃ ଶ୍ରିତି ଲୋଭଲଙ୍କଃ
 ସଥା ଧନି-ଦାରି ସ୍ଵଲୋଭି-ଚିତ୍ତଃ ॥ ୪୨ ॥
 ସତ୍ତା ଅସୌ ଶ୍ୟାମବସ-ପ୍ରବାହଃ
 ଶ୍ୟାମଶ୍ରୀ ତଃ ଶ୍ୟାମବସ-ପ୍ରବାହଃ ।
 ଉଦ୍ଦୀପଯଶ୍ରେବ ନିମଜ୍ଜନ୍ମ ଶ୍ରାଏ
 ସ୍ଵପ୍ରିୟଂଚ ତପ୍ତିଃଚ ତଦାଲିଭି ଶ୍ରାଏ ॥ ୪୩ ॥

ଟିକା ।— ସତ୍ତା ସମାଧୀଃ ଜଳେ ଦୂରଦେଶାଦାଗତେ ଦୂରଦେଶେ ଗତେହପି ଧନିରାଏ
 ଦାରି ସ୍ଵତ୍ତୁଲୋଭିନାଏ ଚିତ୍ତର ବ୍ରନ୍ଦାବନୈଷ୍ଟେବ ସମସ୍ତକୁଃ ଶ୍ରିତୋ ଲୋଭଲଙ୍କଃ
 ସତ୍ତ ତାଦୃଶରୀବର୍ତ୍ତ ଲଙ୍କଃ ଶ୍ରାଏ । ଲୋଭିଚିତ୍ତର ସଥା ଧନିଦାରତଃ ଦୂରଗତାଗତେ
 ମତ୍ୟାପି ସଥା ଧନିଦାର୍ଯ୍ୟେବାବର୍ତ୍ତ ଲଙ୍କଃ ଭରଣଲଙ୍କଃ ଭବେ । ତଥାତାପି ଘୃଣା
 ଲଙ୍କଃ ଭବେ ॥ ୪୨ ॥

ଟିକା ।— ସତ୍ତାଃ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ-ଜଳପ୍ରବାହ ଶ୍ୟାମଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମବସପ୍ରବାହଃ
 ଶ୍ୟାମବସ-ପ୍ରବାହଃ ଉଦ୍ଦୀପଯଶ୍ରେବ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତୀଭାବଃ ପ୍ରାପ୍ୟରେବ ତପ୍ତିନ ଶ୍ୟାମବସେ ଶୃଙ୍ଗାର
 ବସେ ସ୍ଵପ୍ରିୟଂ ସଜଳପ୍ରବାହେ ଚ ତତ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଲିଭିଃ ମହ ତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିମଜ୍ଜନ୍ମ
 ନିମଞ୍ଚିକୁର୍ବନ ଶ୍ରାଏ ଭବେ । ପ୍ରବାହ ପକ୍ଷେ । ଶ୍ୟାମବସପ୍ରବାହଃ ଜଳପ୍ରବାହଃ
 ସ୍ଵପ୍ରିୟନ ଜଳପ୍ରବାହ ଏବ ଉଦ୍ଦୀପଯଶ୍ରେବ ନିମଜ୍ଜନ୍ମ ଶ୍ରାଏ । ତଥାଚ ସମାପ୍ରବାହ
 ପ୍ରଶନେନ ବ୍ରଜରୁନଦୀଭିଃ ମହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶୃଙ୍ଗାରନବୁଦ୍ଧି-ପୂର୍ବକ ଶୃଙ୍ଗାରବସେ
 ଅପ୍ରକାଶ ଶ୍ରାଏ । ପକ୍ଷେ ଜଳପ୍ରବାହତ୍ତ ବୁଦ୍ଧିପୂର୍ବକ ଜଳପ୍ରବାହେ ନିମଞ୍ଚା ଶ୍ରାଏ ॥ ୪୩ ॥

ଦୂରଦେଶେ ଗର୍ବନାଇ କରକ ବା ଦୂରଦେଶ ହଟିକେ ଆଗମନାଇ କରକ, ସରବାନ
 ବ୍ୟକ୍ତିର ଦାରଦେଶେ ଅତିଶୟ କୋତ୍ତୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେର ମନେ ସେବନ ଅମଂଖ୍ୟ ଶୋଭେର
 ଆବର୍ତ୍ତ ଉଦିଷ୍ଟ ହୟ ମେହିକଣ ଶ୍ରୀଯୁନାର ଜଳେ ଶ୍ରୀବ୍ରନ୍ଦାବନେର ଚାରିଦିକେ ଅବସ୍ଥିତି
 କରିବାର ଅନୁଲୋଭ୍ୟକ ଅମଂଖ୍ୟ ଆବର୍ତ୍ତ ବା ଘୃଣା ବିଶ୍ଵାନ ବହିରୀହେ ॥ ୪୧ ॥

ମେହି ସମାର ଶ୍ୟାମଲଜଳପ୍ରବାହ ଶ୍ୟାମରୁନର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଶ୍ୟାମବସପ୍ରବାହ ଅର୍ଧାଏ
 ଶୃଙ୍ଗାର-ବସପ୍ରବାହକେ ଉଦ୍ଦୀପିତ କରିଯା ମେହି ଶ୍ୟାମବସେ ବା ଶୃଙ୍ଗାରବସେ ଓ
 ସ୍ଵୀର ଜଳପ୍ରବାହେ କୁକୁରୁଥୟାହୀ ବ୍ରଜରୁନଦୀଗଣେର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ଓ ନିମଜ୍ଜିତ

ସତ୍ତା: ପ୍ରବାହେଷପି ଜୀବଜାତୀ
ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମର୍ତ୍ତକ ମୁଦ୍ରିଷ୍ଟି ।
ଦିନ୍ଦ୍ରକବ: ଶ୍ୟାମରଦେସୁ ମହା: ।
ଶ୍ୟାମାଗମାଶକ୍ତିଧିସେବ ମୁଫ୍ଳା: ॥ ୪୪ ॥
ସତ୍ତା ଦ୍ଵୟୋ: ଶୁନ୍ଦର-ପାର୍ବତୀ ସ୍ତ: ।
ସୋପାନମାଲେ ବରରତ୍ନ-ଜାଲେ ।
ଶୋଭାଧ୍ୟଦେବ୍ୟା ଇବ ଦନ୍ତପଂକ୍ତୀ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଶ୍ରୀମାରକ-ଶୁନ୍ଦ-ଶକ୍ତୀ ॥ ୪୫ ॥

ଟୀକୀ ।—ସତ୍ତା: ପ୍ରବାହେଷୁ ଶ୍ୟାମଶ୍ରୀ କ୍ରିକୃଷ୍ଣ ରମେଶୁ ଚ ମହା ମୁଖୀଶ ଜୀବଜାତୀ: କଚପାଦୟ: ଶ୍ୟାମଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଶାଗମନନ ଆଶକ୍ତା ବିଶିଷ୍ଟା ଧିସୋ ସେବା ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଦିନ୍ଦ୍ରକବ: ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମହାଷ୍ଟକ ଅଲୋପବି କୁର୍ବଣ୍ଟି ॥ ୪୪ ॥

ଟୀକୀ ।—ବରରତ୍ନାନାଂ ଜାଲ: ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସଯୋ ସ୍ତାନ୍ତ-ମୋପାନମୁହେ ଶୋଭା-ଦେବ୍ୟା ଦନ୍ତପଂକ୍ତୀ ଇବ କୃଷ୍ଣଶାରକ ଶକ୍ତୀ ଇବ ଚ ସତ୍ତା ପାର୍ବତୀରେ ସ୍ତ: ॥ ୪୫ ॥

କରିବା ଥାକେ । ଫଳକ: ଜଳପ୍ରବାହ ଷେରପ ଆପନାତେଇ ପ୍ରବାହ ଉନ୍ଦ୍ରିୟ କରିବା ତାହାତେ ଆପନାକେଇ ନିରଗ କରିବା ଥାକେ, ସେଇରପ ସମୁବ୍ଧପ୍ରବାହ ଦର୍ଶନେ ତ୍ରାଜନ୍ମନାଗଣେର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର ଶୃଙ୍ଖଳରସ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହଇଥା ସେଇ ଶୃଙ୍ଖଳରସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେଇ ସମ୍ମ କରିବା ଥାକେ ॥ ୪୩ ॥

ମେଟେ ସମୁନାର ଜଳପ୍ରବାହେ କଚପାଦି ଜଳଚର ଜୀବଗଣେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରମେ ଏମନହିଁ ମହ ଓ ମୁଖ ସେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୁଝି ଆଗମନ କରିବାଛେନ ଏହିରପ ଆଶକ୍ତା କରିବା ତ୍ରୀହାକେ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଅଭିଲାଷେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅଲେର ଉପର ମନ୍ତ୍ରକୋତୋଳନ କରିଛେ ॥ ୪୪ ॥

ମେହି ଶୁନ୍ଦର ତଟଶାଲିନୀ ସମୁନାର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ଵ ଉତ୍ତମ-ବୁଦ୍ଧରାଜି ନିର୍ମିତ ମୋପାନମାଲା, ଶୋଭା ନାମୀ ଦେବୀର ଦନ୍ତପଂକ୍ତିର ଶାର ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର ଶୁନ୍ଦ ଶ୍ରାବକ ଶକ୍ତିର ଶାର ଶୋଭା ପାଇତେଛେ ଅର୍ଥାତ୍ ମେହି ମୋପାନ-ମାଲାର ଏମନହିଁ ଏକ ଅଲୋକିକୀ ଶକ୍ତି ସେ, ତ୍ରୀହା ଦର୍ଶନ ଶ୍ରବନାତ୍ରିହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର ବିଷୟ— ତ୍ରୀହାର ମେହି ମଧୁମୟୀ ଲୌଲାର ବିଷୟ ଅବଳ-ପଥେ ସମୁଦ୍ରିତ ହସ ॥ ୪୫ ॥

সোপানজাতৌ মণিষৈ দিপাৰ্শে
 মধ্যে চ যত্তাঃ সলিলপ্রবাহঃ ।
শ্রীকৃষ্ণ-বেণুধৰ্মি-পানতোহমৈ
 ভবন্তি সংজ্ঞা বিপরীতকৃপাঃ ॥ ৪৬ ॥
 সর্ববাণি তত্ত্বাঃ পুলিমানি চন্দ্-
 চূর্ণানি যচ্চন্ত্রিকযান্তিমানি ।
শ্রীরামলৌলারস-সৌভগ্যানি
 নামানি ষেষাঃ তদবেক্ষণানি ॥ ৪৭ ॥
 মধ্যোহপি তত্ত্বাঃ পুলিমানি ষেষ
 কুঞ্জানি কৃত্রাপি লসন্তি তেষাঃ ।

টীকা ।—অৰী সোপানসমূহঃ সলিলপ্রবাহাঃ বীতৰীতকৃপাঃ পার্ষাণমৰ-
 মণেৰো দ্রবকৃপাঃ দ্রবমৰজলপ্রবাহাঃ পার্ষাণকৃপাঃ ভবন্তি ॥ ৪৬ ॥

টীকা ।—তত্ত্বাঃ যমুনাৰাঃ সর্বাণি পুলিমানি চন্দ্রানাং চূর্ণানি বালুকানাং
 শুক্রানাংশে চন্দ্রচূর্ণানি উৎপ্রেক্ষিতানি । তত্রাপি যচ্চন্ত্রিকয় । এত চন্দ্রস্তু
 চন্ত্রিকয়া রিলিতানি । রামলৌলা-রমেন সৌভগ্যানি ষেষাঃ পুলিমানাং
 নামানি তদবেক্ষণানি । তত্ত্ব রামলৌলারসত্ত্ববেক্ষণং ষতঃ তানি ॥ ৪৭ ॥

এইকৰণ মেই যমুনাৰ উভয়কূলে মণি-নির্মিত-সোপানশ্রেণী খোভিত,
 মধ্যে জলপ্রবাহ প্ৰাৰ্থিত । শ্রীকৃষ্ণেৰ বেণু-ধৰ্মি শ্রবণ কৱিবামাত্ মেই
 সোপানমালা ও জলপ্রবাহ তৎক্ষণাত্ বিপরীতভাব ধাৰণ কৱে অৰ্থাৎ
 পার্ষাণমৰ মণিসমূহ দ্রবকৃপে এবং দ্রবমৰ জলপ্রবাহ পার্ষাণকৃপে প্ৰতীত
 হইয়া থাকে ॥ ৪৬ ॥

মেই শ্রীব্রহ্মনার সিকতামৰ পুলিমকল চন্দ্ৰচূর্ণে পৰিপূৰ্ণ হইলেও
 জ্যোৎস্নারামি থাবা উত্তাসিত এবং শ্রীরাম-লৌলারসে অকৌৰ সৌভাগ্যশালী ।
 পৰম্পৰ উক্ত পুলিম মিছৰেৱ নামানুসাৰেই মেই রামলৌলারসেৰ অনুসন্ধান প্ৰাপ্ত
 হওয়া থাৰ ॥ ৪৭ ॥

বিহঙ্গমা অঙ্গম উল্লসন্তি
 গোবিন্দ-সন্দর্শন-লালসাতঃ ॥ ৪৮ ॥
 বৃন্দাবনস্তৈব সমস্ততোহস্তাঃ
 অবৈবহবত্তারা ইব তেহবত্তারাঃ ।
 প্রপ্রেমদাঃ স্বস্মাবশেম কিন্তু
 সংগো ব্রজেন্দোরপি চিত্তমতে * ॥ ৪৯ ॥
 বৃন্দাবনস্তং পরিতস্তটেহস্তা
 আত্মাদিবৃক্ষাবলি-মণ্ডলী যা ।

টীকা ।—স্তোঃ প্রবাহমধ্যেহপি পুলিমনি সন্তি । ষেবু পুলিমেয় কৃতাপিস্থলে কুঞ্জানি সন্তি । ষেবাং কুঞ্জানামঙ্গনে বিহঙ্গম উল্লসন্তি ॥ ৪৮ ॥

টীকা ।—বৃন্দাবনস্ত সমস্ততঃ অস্তা যমনারাঃ স্বক্ষিনঃ তে পূর্বোক্তাঃ বৃক্ষাদ্যঃ ভগবত্তোহবত্তারা ইবাবত্তারাঃ অবত্তাব-সাধর্যাবাহ । ষেবাং স্ববশেন ষেবু প্রেমদাঃ । তু শুনঃ কিং বক্তব্যং ব্রজেন্দোরপি চিত্তং সংগোহত্ব অনে প্রেমদোভবেদিতি শেষঃ । এতদিতি পাঠে এতৎ প্রেমদং ॥ ৪৯ ॥

আবার মেই শ্রীমুনা-প্রবাহ মধ্যে যে সকল পুলিন আছে, তাহার কোন কোন স্থলে বহুতর কুঞ্জ সুশোভিত এবং মেই কুঞ্জসমূহের অঙ্গনে বহুবিধ বিহঙ্গ-নিচয় গোবিন্দ-সন্দর্শনলালসাত্ম উল্লস প্রকাশ করিবা থাকে ॥ ৪৮ ॥

শ্রীবৃন্দাবনের চারিদিকে এই যমনাস্বক্ষীয় যে সকল বৃক্ষাদি আছে, তৎসমূহই ভগবানের অবত্তারের ঘাস অবক্ষীর্ণ । অবত্তারের সাধর্য এই যে, তাঁহাদের স্বরণ করিলে তাঁহারা ষেকল্প স্বক্ষীয় প্রেমদান করিবা থাকেন, মেইকল্প মেই বৃক্ষাদির স্বর্ণ করিলেও তাঁহারা স্বক্ষীয় প্রেমদান করিবা থাকে । বলিতে কি, ব্রহ্মকুলচন্দ্ৰী শ্রীকৃষ্ণের চিত্তও তৎক্ষণাত মেই আৰম্ভকারী অনের প্রতি প্রেমন হইবা থাকে ॥ ৪৯ ॥

* 'মেতৎ' ইতি পাঠাস্তরম् ।

ପୂର୍ବବନ୍ଧୁପୂର୍ବବା ସକଳବନ୍ଧୁବନ୍ଧୁ
 ନିକୁଞ୍ଜଶାଲା ବିଦୁଷସାଲାଃ ॥ ୫୦ ॥
 ଦ୍ରାକ୍ଷାଦିକାରୀଃ କୁମ୍ଭମାବଲୀଦାଃ
 ରଙ୍ଗାସମୁହୃଦୀଚ ମଣ୍ଡଳାଦି ।
 କ୍ରମେଣ ମଧ୍ୟେ କରକୁଣ୍ଡ ଭୂମୀ
 ରଙ୍ଗାଚଳ ସ୍ତର ଚ କଲକୁଣ୍ଡ ॥ ୫୧ ॥
 କୁତ୍ରାପି ଦୌର୍ଘ୍ୟାଃ ସମୟତପାତା
 ଈବ କଚିମ୍ବଣ୍ଡ-ବନ୍ଧନେମ ।

ଟୀକା ।—ବୃଦ୍ଧାବନାନ୍ତଃ ବୃଦ୍ଧାବନରେଥେ ଇତ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧା କ୍ଷଟେ ପରିତଃ ସର୍ବଦିକୁ ସା
 ଆତ୍ମପନ୍ମାଦିଵ୍ରକ୍ତାବଲୀନାଃ ରଙ୍ଗଳୀ ଅନ୍ତି । ସା କୌଣ୍ଡି ? ପୂର୍ବା ଅନାଦିମିଳି
 ଅପୂର୍ବା ଅନ୍ତତଃ ଅଧ୍ୟାତ୍ମପନ୍ନା ସା । ସକଳାନାଃ ବୃକ୍ଷରଙ୍ଗଲୀନାମନ୍ତବାନ୍ତ ରୈଧ୍ୟ
 ରେଥେ ନିକୁଞ୍ଜଶାଲାଃ ମନ୍ତି । ବିଧୋଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୃଶ୍ୟାଃ ରମାଲାଃ ବିଦୁରିର
 ଦୃଶ୍ୟାରମାଲା ଆହ୍ଲାଦଜନକାଶ ॥ ୫୦ ॥

ଟୀକା ॥—ବୃକ୍ଷରଙ୍ଗଲୀ ରେଥେ ସା ନିକୁଞ୍ଜଶାଲା କ୍ଷାସାଃ ପରିପାଟିର୍ଥାହ । କ୍ରମେ
 ଦ୍ରାକ୍ଷାଦିକାରୀଃ ରଙ୍ଗଲୀ ସଥା । ଆମେ ଦ୍ରାକ୍ଷାଦିଲଙ୍ଘନାମଙ୍ଗଲୀ ଭାବେ ପୁଣ୍ୟାନ୍ତଃ
 ରଙ୍ଗଲୀ ଭାବେତନ୍ତାମଙ୍ଗଲୀ ତନ୍ମଧ୍ୟେ କାରକଭୂମୀ ଭବ ବନ୍ଦଭୂମୀ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଲହଳି
 ପଦ୍ମରାଗର୍ମଣ୍ଯାଦିରେ ପରିତ କଲବ୍ରକକୁଣ୍ଡ ॥ ୫୧ ॥

ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧାବନେର ରେଥେ ସମ୍ବନ୍ଧାତେ ସର୍ବତ ସେ ସକଳ ଆତ୍ମପନ୍ମାଦି ବୃକ୍ଷାଦିର
 ରଙ୍ଗଲୀ ଆହେ, ତ୍ରୟମନ୍ତରୀ ଅନାଦିମିଳି ଅଧିଚ ଅପୂର୍ବ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତତଃ ସା ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-
 ପନ୍ନ । ମେହି ସକଳ ବୃକ୍ଷରଙ୍ଗଲୀର ରେଥେ ରେଥ୍ୟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ନୟନାନନ୍ଦଜନକ ସହ
 ନିକୁଞ୍ଜଶାଲା ଶୋଭା ପାଇତେହେ ॥ ୫୦ ॥

ବୃକ୍ଷରଙ୍ଗଲୀର ରେଥେ ରେଥ୍ୟେ ସେ କିକୁଞ୍ଜଶାଲା ଆଜେ, ଭାବାଦେବ ପାତିପାଟୀ
 ଏହି ସେ, ଅଧିରେ ଦ୍ରାକ୍ଷାଦିଲଙ୍ଘନାମଙ୍ଗଲୀ, ପରେ ପୁଞ୍ଜଳତାର ରଙ୍ଗଲୀ, ତ୍ରୟରେ
 ରଙ୍ଗା-ରଙ୍ଗଲୀ, ତନ୍ମଧ୍ୟେ ସେ ସର୍ବିହ୍ଵାଭୂତି ଭଦ୍ରପରି ଇନ୍ଦ୍ରନୀଲହଳି ପଦ୍ମରାଗର୍ମଣ୍ଯି
 ଅଭୂତି ସମ୍ମରି ପରିତ, ମେହି ସମିପର୍ବତେର ଉପରେହି କଲଭକୁଣ୍ଡ ବିଶ୍ଵମାନ ॥ ୫୧ ॥

বিত্রাঃ কচ্ছেণ্য একজাত্য।
 কুত্রাপি মানাবিধ জাতিভিষ্ণু ॥ ৫২ ॥
 আত্মাদিকামাং কচ পঞ্চমা * ষা
 উদ্বেগ শাখাদিভি রপ্যন্মামাঃ ।
 তা মার্জিতিক্তাঃ সুখ-কৃতিমাঃ কিং
 পুষ্পাবলীমামপি তাদৃশা স্তাঃ ॥ ৫৩ ॥
 তমালমালা অপি তাদৃশ স্তাঃ
 কুত্রাপি মানাবিধপাদপানাঃ ।

টাক।— কুত্রাপি দ্রাক্ষাদিকামাং শ্রেণ্যঃ সমসূত্রপাতা ইব দৌর্যা দৌর্যাকামাঃ
 কাপি মণ্ডলাকামাণ । কাপি একজাত্যঃ কাপি নান। জাতিভি বিত্রাশ্রেণ্যঃ
 সমুলমস্তুতি চতুর্থঘোকেনাহঃ ॥ ৫২ ॥

টাক।— আত্মাদীনাং শ্রেণ্য উদ্বেগ শাখাদিভি রপি ন ন্যামাঃ ন অভি-
 রিত্যাশচ সমানাঃ ইত্যর্থঃ । সুখার কৃতিমাঃ কিং কৃতিমুক্তাঃ বৃক্ষাত্মাঃ
 বধ একাকামা ভবত্তি ভধাত্র কিং নিত্যর্থঃ । কিন্তু নিত্যাএব । পুষ্পাবলীমাং
 তাঃ শ্রেণ্য স্তাদৃশঃ সমানাঃ সুখরূপাশ্চ ॥ ৫৩ ॥

কোথার দ্রাক্ষাদি লতামসূহ সমসূত্রপাতের ত্বার দৌর্যাকামে শ্রেণীবদ্ধ
 কোথার বা মণ্ডলাকামে শোভিত । কোথায় একজাতীয়, আবার কোথার বা
 নানাজাতীয় লতাবলী হই তিন্টি শ্রেণীতে বিভক্ত হইয়া শোভা
 পাইতেছে । ৫২ ।

সুখার আত্মাদি বৃক্ষের পাঁচ ছুটি শ্রেণীর উর্ক্কভাগের শাখা প্রশাখাগুলি ও
 ন্যাম নহে এবং অভিবিত নহে অর্থাৎ “ছোটবড়” নহে—সমান আকারে
 শোভিত । সুখদর্শনের নিষিদ্ধই যে সেই বৃক্ষশ্রেণীকে সেইরূপ সমান
 আকারে কৃতিমুক্তাবে নির্মাণ করা হইয়াছে, তাহা নহে ; যেহেতু সেই
 বৃক্ষশ্রেণীও নিত্য—অনাদিমিন্দ । এবন কি, পুষ্পাবলীও তাদৃশ সমান
 সুখজনকরূপে রূপোভিত । ৫৩ ॥

* পঞ্চমাঃ— পঞ্চ বা ষড় বা পরিমাণং যেবাং তে বহুচনাস্তোহংশুঃ । ইতি
 মুঢ়বোধম् ।

ବନ୍ ସମ୍ମିଳିତମତୀର ଚିତ୍ରଃ
 ବିପକ୍ଷଦୂଷେତରପି ଦୁଷ୍ଟବୈଶଃ ॥ ୫୪ ॥
 ଅଧ୍ୟେ ନିକୁଞ୍ଜାଃ କଚିଦେବ ତେଷଃ
 କୁତ୍ରାପି ରତ୍ନୋତ୍ତମ ମନ୍ଦିରାଣି ।
 କୁତ୍ରାପି ବୃନ୍ଦା-ପରିବାରଶାଲାଃ
 ସର୍ବାଶ୍ଵଦିକ୍ଷେବ ସମୁଲମସ୍ତି ॥ ୫୫ ॥
 ବୃନ୍ଦାବନ୍ ଲୌକିକବନ୍ ଯଦୌଦଃ
 ତଥାପି ଲୋକୋତ୍ତରଲୋକହାରି ।
 ରାଜେତୀ ସଥୀତ୍ୟନ୍ତ-ବିଳାସିନୀଃ ଶ୍ରୀ-
 ଦାରାମରମ୍ୟତମତି-ପ୍ରସାରି ॥ ୫୬ ॥

ଟୀକା ।—ବିପକ୍ଷାନାଂ ଦୃଷ୍ଟି ଏହି ପ୍ରବେଶା ନ ଆବେଦ କୁତ୍ରେ ବିପକ୍ଷାନାଂ ॥ ୫୪ ॥

ଟୀକା ।—ତେଷଃ ବନାନାଂ ଅଧ୍ୟେ କଚିନ୍ଦିକୁଞ୍ଜାଃ କାପି ରତ୍ନମନ୍ଦିରାଣି ।
 ସର୍ବାଶ୍ଵ ଦିକ୍ଷୁ ବୃନ୍ଦାପରିକରାଣାଂ ଶାଲାଃ ସମୁଲମସ୍ତି ॥ ୫୫ ॥

ଟୀକା ।—ସତ୍ତପି ଈଦଃ ବୃନ୍ଦାବନ୍ ଲୌକିକବନ୍ବର ତଥାପି ଲୋକୋତ୍ତରବର୍ତ୍ତି-
 ଲୋକାନାଂ ହାରି ମନୋହାରି । ଅଭ୍ୟାସ ବିଳାସିନୀ ରାଜେତୀ ସଥୀତ୍ୟପ୍ରସାରି ଆବାଶେ
 ରମ୍ୟତ୍ୱ ଉତ୍ସାନେ ଏବାତ୍ୟାସକ୍ରିତା, ତଥା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତ୍ୱପରିକର ବିଶେଷାଗାସିତି ॥ ୫୬ ॥

କୋଥାଉ ତମାଳତମମୁହ ତାଦୃଶ ସମାନକାରେ ଶ୍ରେଣୀବନ୍ଦ, କୋଥାଉ ବା
 ନାନାବିଧ ବୃକ୍ଷରାଜିର ବନ ଅତୀବ ସମ୍ମିଳିତ । ଆଶର୍ଯ୍ୟେର ବିଷସ, ବିପକ୍ଷ ତୋ
 ଦୂରେର କଥା, ବିପକ୍ଷେବ ଦୃଷ୍ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାତେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହିତେ ପାରେ ନ ॥ ୫୪ ॥

ଏହି ଅକଳ ବନରାଜିର ଅଧ୍ୟେ କୋଥାଉ ନିକୁଞ୍ଜମୁହ, କୋଥାଉ ବା ମନୋହର
 ରତ୍ନମନ୍ଦିରାବଳୀ, କୋଥାଉ ବା ବୃନ୍ଦାଦେବୀର ପରିକରଗଣେଷ ଭୟନିଚୟ, ଏଇକୁଣ
 ସକଳ ଦିକେହି ଶୁଦ୍ଧରଙ୍ଗପେ ଶୋଭା ପାଇତେହେ ॥ ୫୫ ॥

ସହିପ ଏହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନ ଆକୃତ୍ୟବନ୍ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ, ତଥାପି ଈହା ଲୋକୋତ୍ତର
 ବର୍ତ୍ତି-ଲୋକଗଣେବ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀବୈକୁଞ୍ଜମିବାନୀ-ଜନଗଣେବ ଚିତ୍ତ ହରଣ କରିବା
 ଥାକେ । ଅଭ୍ୟାସ ବିଳାସୀ ରାଜାର ଧେର ପ୍ରମୋଦ ଉତ୍ସାନେହି ଅଭିମାତ୍

ସମ୍ମାନତୁମାଂ ପୃଥିବେ ସ୍ଟଚେ
ପଦାବି ତତ୍ତ୍ଵ ସଂଗ୍ରହେ ସ ସତ୍ତ୍ଵ ।
ବୃନ୍ଦାବନେନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରତିବାସରଂ ତୃତୀୟ
ସର୍ବର୍ତ୍ତୁ ଲୌଳାମୁଭ୍ୟବଂ ତନୋତି ॥ ୫୭ ॥
ତଥାପି ସର୍ବର୍ତ୍ତବ ଏବ ନିତ୍ୟ
ବୃନ୍ଦାବନେହସ୍ତିନ୍ ପ୍ରଗୟଞ୍ଜି ସେବାଂ ।
ସେବାଂ ପ୍ରସୃତେଃ କୃତ୍ତବ୍ୟଗା ତ୍ରୀ
ବୃନ୍ଦାବନେନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରଗୟଞ୍ଜି ଗୋପାଃ ॥ ୫୮ ॥
ବୃନ୍ଦାବନେନ୍ଦ୍ରୋଃ ସକଳପ୍ରିୟାଗାଂ
ବୃନ୍ଦାବନେହସ୍ତିନ୍ ବିଜସଞ୍ଜି କୁଞ୍ଜାଃ ।

ଟୀକା ।— ତତ୍ତ୍ଵ ସଂଗ୍ରହେ ତେବାଂ କେତେମୁତ୍ତମାଂ ସ ସ ଗୁଣଃ ସହା ମୃତ୍ତମାଂ
ସତ୍ତ୍ଵର ପୃଥିକପଦାନି ସ୍ଥାନାନି ପୃଥିକ ସମସ୍ତାନି ଚେଦ ସଦି ତନପି ସତ୍ର ବୃନ୍ଦାବନେ ସ
ବୃନ୍ଦାବନେନ୍ଦ୍ରଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିଦିନଃ ତୃତୀୟମିନ୍ଦ୍ର ସର୍ବର୍ତ୍ତୁ ଲୌଳାମୁଭ୍ୟବଂ ତନୋତି ॥ ୫୭ ॥

ଟୀକା — ତଥା ସର୍ବେ ଧାତ୍ୟେହପି ବୃନ୍ଦାବନ ଏବ ନିତ୍ୟ ସେବାଂ ପ୍ରଗୟଞ୍ଜି
ପ୍ରକର୍ଷେ ନରଞ୍ଜି ପ୍ରାପନଞ୍ଜି ମେବା ମେବା । ସେଧାମୃତ୍ତମାଂ ପ୍ରହୃତେଃ କୃତ୍ତବ୍ୟଗା ତ୍ରୀ
ଗୋପାଃ ବୃନ୍ଦାବନେନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରଗୟଞ୍ଜି ମୁଖ୍ୟଞ୍ଜି ॥ ୫୮ ॥

ବିହାରାଶକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟି ହସ୍ତ, କର୍ଜପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତନୀହ ପରିକରଗଣେର ମେହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେହୀ
ବିହାରାମକ୍ଷିତର ପରାକାର୍ତ୍ତା ଲଙ୍ଘିତ ହଇଥା ଥାକେ ॥ ୫୬ ॥

ସଦିଶ ଦେଶ ଓ କାଳଭେଦେ ସତ୍ତ୍ଵତୁ ସ ଶ ଶ୍ରନ୍ଦେର ମହିତ ପୃଥିକ ସମସ୍ତେ ପ୍ରକାଶ
ପାଇଥା ଥାକେନ, କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେ ମେହି ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିଦିନହି ପ୍ରମିନ୍ଦ
ମକଳ ଧାତୁବିହିତ ଲୌଳାର ଅମୁଭ୍ୟ କରିଥା ଥାକେନ ॥ ୫୭ ॥

ସେହେତୁ ଏହି ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନେ ମକଳ ଧାତୁଟି ନିତ୍ୟ ସେବା-ପାରିପାଟ୍ୟ ବିଧାନ କରିଥା
ଥାକେ । ଗୋପାଙ୍ଗମଗନ୍ତ ମେହି ମକଳ ଧାତୁଙ୍ଗାତ କୁମୁଦସ୍ତବକେ ବିଭୂଷିତ । ହଇଥା
ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ନିତ୍ୟ ଆରଦ୍ଧବିଧାନ କରିଥା ଥାକେନ ॥ ୫୮ ॥

ବ୍ରଜାନୁଭୂତୀ ଅପି ମୋଚସ୍ତି
ସେବାଂ ଦ୍ଵାତୀନାଂ କଲୟାପି ଗୁଣଃ । ୫୯ ॥
ବ୍ରଜାବନେହସ୍ତିନ୍ ପଞ୍ଚମକିଣେ ସେ
ବୃକ୍ଷାଳଙ୍କାଦୀ ଅପି ସତ୍ର ଉତ୍ତ ।
ସର୍ବେ ସଦା ସମୁଦ୍ରବସ୍ତି ତଃସ୍ତିନ
ବ୍ରଜାବନେନ୍ଦୋ ରଦ୍ୟୋହସ୍ତି ସଃସ୍ତିନ । ୬୦ ॥
ଏକମ୍ବ କାତୀପି ସ କଲ୍ପବୃକ୍ଷଃ
ପରେ ଶୁଷ୍ଠେବେ ନ ଜ୍ଞାତିରାପୈଃ ।
ତଥାପି ବ୍ରଜାବନରାଧବନ୍ତେ
ଶୌଲାନୁସାରେ ଗୁଣୋଦୟାଃ ସ୍ତ୍ରୀଃ ॥ ୬୧ ॥

ଟୀକା ।—ସେବାଂ ବ୍ରଜପ୍ରେସା-କୁଞ୍ଜାନାଂ ଗୁଣଃ ଅପି ଦ୍ଵାତୀନାଂ କଲୟା ଅଂଶେନ
ବ୍ରଜାନୁଭୂତୀ ରୋହସ୍ତି । ଅପି କାପ୍ୟନାନପି ମୋଚସ୍ତି ॥ ୫୯ ॥

ଟୀକା ।—ଆସିଲି ନେଇ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚରେ ବ୍ରଜାବନେ ସତ୍ର ତତ୍ରାପି ହିତାଃ ପଞ୍ଚାଦସଃ
ସର୍ବେ ସଦା ତଃସ୍ତିନ୍ ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନେ ସମୁଦ୍ରବସ୍ତି ସମୁଦ୍ରଃ କାରବସ୍ତି । କୋଇମୌ ବ୍ରଜାବନଃ
ଯଶ୍ଶିନ୍ ବ୍ରଜାବନେନ୍ଦୋ ରଦ୍ୟୋହସ୍ତି । ତଥାଚ ବ୍ରଜାବନୀରୀ ସତ୍ର-କୁତ୍ସାଃ
ପଞ୍ଚାଦସଃ ସେବିତାଃ ମହୁଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହିତ-ବ୍ରଜାବନେ ସମୁଦ୍ରବସ୍ତି ॥ ୬୦ ॥

ଏହି ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନେ ବ୍ରଜାବନଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ସକଳ ପ୍ରିୟାଗଣେରେହି କୁଞ୍ଜ ବିନ୍ଦୁମାନ
ଆଛେ । ମେହି ସକଳ କୁଞ୍ଜର ଗୁଣଃ ବା ତତ୍ତ୍ଵପରିବାଳ ହାନଓ ସ୍ତ୍ରୀର ଜ୍ୟୋତି-କଳାର
ଅନ୍ତେବ କଥା କି, ବ୍ରଜାନୁଭୂତିକେଣ ନିରମ୍ଭ କରିଯା ଥାକେ ॥ ୫୯ ॥

ଆମାଦେବ ପରିଦୃଶ୍ୟାନ ଏହି ବ୍ରଜାବନେର ସେଥାରେ ମେଥାରେ ସେ ମକଳ ପଞ୍ଚମଙ୍କୀ
ଏବଂ ଏଥି କି, ସେ ମକଳ ବୃକ୍ଷାଳାଦି ଆଛେ, ତାହାର ମକଳରେ ସେ ହାନେ ବ୍ରଜାବନ-
ଚନ୍ଦ୍ରର ଉଦସ ହସ, ମର୍ବନା ମେହି ଦିକେହି ଅଭିମୁଖ କରିଯା ଥାକେ ; ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନେ
ପାବର ଜଙ୍ଗମାଦି ମକଳ ଜୀବିଏ ସେଥାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରକ ନା କେନ, ବ୍ରଜାବନେରୁ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ମମୁଖ କରିଯା ଅବସ୍ଥାନ କରେ, କମାଚ ତୀହାକେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ ନା,
ହେହାହ ତୀଥିପର୍ଯ୍ୟ ॥ ୬୦ ॥

ବୃନ୍ଦାବନେ ସଞ୍ଚପି କଲ୍ପବୃକ୍ଷଃ
ସର୍ବେ ତଥାପୋକ ଉଦାରଗୀତଃ ।
ସମ୍ମାତୁଲେ ତତ୍ତ୍ଵ ତଲେ ତତ୍ତ୍ଵ
ସ୍ତୁରଙ୍ଗୁକୁଞ୍ଜେ ମଣିମନ୍ଦିରଃ ତୃତୀୟ ॥ ୬୨ ॥
ଉର୍କୋର୍କ ଗେହୋପତି ଗେହ ମେଦଃ
ତୃତୀୟ ପଞ୍ଚମସାର୍ଥ-ବର୍ବାତି ଚିତ୍ରଃ ।
ସର୍ବବତ୍ର ମଧ୍ୟେ ସରକଣିକାବନ୍ଧ
ସମ୍ମନ୍ତ୍ରତୋଫୌଦଲବନ୍ଧ ପ୍ରକୋଷ୍ଠାତଃ ॥ ୬୩ ॥

ଟୀକା — ବୃନ୍ଦାବନେ ସ ପ୍ରମିଳିଃ କଲ୍ପବୃକ୍ଷଃ ଜାତ୍ୟା ଏକୋହପି ପରେ ବୃନ୍ଦାବନପ୍ରାବୃକ୍ଷଃ ଅତିରିକ୍ତ ଗୁଣବିଦେବ କଲ୍ପବୃକ୍ଷଃ ନତୁ ଆକିଲାପି ଶ୍ରୀଗାନ୍ଧୁମାରେଣ୍ଯାକୃତମଧ୍ୟାପନାଥଃ ସାମାଜିତୋ ନରାକାରେହପି ଶ୍ରୀଗାନ୍ଧୁମାରେଣ୍ଯାକୃତମଧ୍ୟାପନାଥଃ ସାଧକଭକ୍ତାନାନ୍ଦାଭିଲାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତାଭିଲାଷପୂରକତ୍ଵାଦି ଗୁଣାନ୍ତମଧ୍ୟେ ସତ୍ର ତଥାଭୂଜେ ସଥା ଭବତି ତବୈବ ଶ୍ରୀଗାନ୍ଧୁମାରେଣ କଲ୍ପବୃକ୍ଷବନ୍ଧ ଗୁଣାନ୍ତମଧ୍ୟେ ସେବୁ ତେ ତଥାଭୂତା ଶ୍ଵରଃ ଏବଂ ବୃକ୍ଷାଗାଂ ଭକ୍ତାଭୌଷିଷ ପୂର୍ବକତ୍ଥଃ ଜେହମ୍ଭୁ ॥ ୬୧ ॥

ଟୀକା ।— ଏକ ଏକ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ ଉଦାରବନ୍ଧ ଗୀତଃ । କଷ୍ଟ କଲ୍ପବୃକ୍ଷଶାତୁଲେ ତଲେ ତଳପ୍ରଦେଶେ ତମସ୍ତୁତ୍ତୁତ୍ତୁ ତମସ୍ତୁତ୍ତୁ ତମସ୍ତୁତ୍ତୁ ତମସ୍ତୁତ୍ତୁ ତମସ୍ତୁତ୍ତୁ ତମସ୍ତୁତ୍ତୁ ॥ ୬୨ ॥

ପ୍ରମିଳ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ ଓ ବୃନ୍ଦାବନତ୍ତବୃକ୍ଷ ଏକଇ ଜାତି । କେବଳ ଜାତିତେହି ଯେ ଏକ, କୋହା ନହେ, ପରମ ଗୁଣେ ଏକଇ ପ୍ରକାର ॥ ତଥାପି ବୃନ୍ଦାବନନାଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେବିଲା ସାମାଜିତ ନରାକାରେ ପ୍ରାଚୀତ ହଇଲେ ଶ୍ରୀଗାନ୍ଧୁମାରେ ଅନ୍ତର ସଥାପନେମୀ ପ୍ରାତ୍ମିକାଦି ଗୁଣେ ଉଦୟ ଦୃଢ଼ ହସ, ମେଇକୁଳ ବୃନ୍ଦାବନତ୍ତ ବୃକ୍ଷମୟହରର କଲ୍ପବୃକ୍ଷର ଗ୍ରାୟ ଭକ୍ତାଭୌଷିଷ-ପୂର୍ଣ୍ଣକାରିତାଦି ଗୁଣେ ଉଦୟ ହୃଦିଙ୍ଗ ହଇଯି ଥାକେ ॥ ୬୧ ॥

ବୃନ୍ଦାବନେ ସରିଓ ଏଇକୁଳ ଅମଧ୍ୟ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ ଆଛେ, ତଥାପି ମେଇ ମକଳ ବୃକ୍ଷ ଏକଟି ମହାମୃକକୁଳପେ କୌତୁକ ହଇଥା ଥାକେ । ମେଇ କଲ୍ପବୃକ୍ଷର ଅତୁଳନୀୟ ତଳପ୍ରଦେଶେ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସେ ମଞ୍ଜୁ ବୁଝ ଆଛେ, ଥାହାତେଇ ପ୍ରମିଳ ମଣିମନ୍ଦିର ଶୋଭିତାନ ॥ ୬୨ ॥

ପରେ ପରେହଞ୍ଚେ ଚ ତୈବ କୋଟା:
 ସେବାପରାଗାଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଵିନିଷ୍ଠାଃ ।
 ତମ୍ଭନ୍ଦିରଶ୍ତାତୁଳ-ମୌଭଗନ୍ତ ସ୍ଵାଃ
 ପ୍ରାଙ୍ଗନେହଷ୍ଟାବପି ମନ୍ଦିରାଣି ॥ ୬୪ ॥
 ତାନ୍ତ୍ରଟିଦିଗ୍ମାନି ଶୁଭଧାଗନ୍ତ୍ରେ
 ସ୍ଵକୀୟ ଶାଖାଦିଭିରେ ନିତାଃ ।
 ସ୍ଵାଙ୍ଗେସୁ ସଞ୍ଚୋପ୍ୟତେ ଦ୍ରମୋହସୌ
 ଲୀଲାନୁକୁଳେଭା ଝକେ ଅବେଭାଃ ॥ ୬୫ ॥

ଟୀକା ।—ସମନ୍ଦିରଶ୍ତ ଉ ଦ୍ଵାର୍ଦ୍ଧଗେହଞ୍ଚେପରି ପଞ୍ଚବଡ଼ାଷ୍ଟନବାଦି ସଂଥ୍ୟକଂ ଗେହ
 ଅତିଚିତ୍ରଂ, ପଞ୍ଚ ଚ ହଟ୍ ଚ ପଞ୍ଚଷଂ । ମର୍ବତ ଯଧେ ଗୃହମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶେ କଣିକାବନ୍ଧ
 କଣିକାଯୁକ୍ତଂ କଣିକାରୀଃ ମର୍ବନ୍ତଃ ମର୍ବଦିକ୍ଷ ଅଷ୍ଟମଳାନି ତତ୍ତ୍ଵଂ ମର୍ବେ ପ୍ରକୋଟାଃ ।
 ତଥା ଚ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣରେ କପବେଶାଦ୍ୟର୍ଥଂ କଣିକାରଂ ତମ୍ଭ୍ୟ-ମର୍ବନାମୁପବେଶାଦ୍ୟର୍ଥଂ
 ମର୍ବପ୍ରକୋଟେ ମନ୍ଦିର ପଦାଷ୍ଟାଷ୍ଟମଳାନି ॥ ୬୩ ॥

ଟୀକା ।—କଲ୍ପକାଧୋବନ୍ତି-ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନ୍ଦିରଶ୍ତ ପରେ ପରେ ସେବାପରାଗାଂ
 ଶ୍ରୀମଦ୍ଵିନିଷ୍ଠା-ନିଷ୍ପତ୍ରିତ ତଥାଭୂତା ଶ୍ରୈଷ୍ଟେବାନ୍ତେ କୋଟାଃ ମଞ୍ଚି । ଅତୁଳ ମୌଭଗନ୍ତ
 ପୂର୍ବୋତ୍ତ ତମ୍ଭନ୍ଦିରଶ୍ତ ପ୍ରାଙ୍ଗନେହଷ୍ଟୌ ମନ୍ଦିରାଣି ମନ୍ତ୍ରାତ୍ମିକ ଶେଷଃ ॥ ୬୪ ॥

ମେହି ସମନ୍ଦିରର ଉପରି ଉପରି ଗୃହେ ଉପର ମୃହ ଶୋଭିତ—ଆଜୀବ
 ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଏଇରପ ପ୍ରାଚୀ ଜର ଆଟ ଓ ନଷ୍ଟଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହ ଉପବ୍ୟପରି ଅବଗ୍ରହିତ ।
 ମେହି ସକଳ ଗୃହେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ସେନ ପଦ୍ମର କଣିକାର ତାର ଏବଂ ତାହାର
 ସକଳ ଦିକେ ପଦ୍ମେ ଅଷ୍ଟମଲେର ତାର ଆଟଟା ମନ୍ଦିର ପ୍ରକୋଟ ବିତ୍ତମାନ ।
 ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣର ଉପବେଶନେବ ଜୟଇ ସେନ କଣିକାର ଏବଂ ତାହାର ମୁଖ ମଧ୍ୟରେ
 ଉପବେଶନାଦିର ନିମିତ୍ତରେ ସେନ ଅଷ୍ଟମଲେର ତାର ଅଷ୍ଟ ପ୍ରକୋଟ ବିରାଜିତ ॥ ୬୩ ॥

କଲ୍ପକର ଅଧୋବନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନ୍ଦିରର ପରେ ପରେ ସେବାପରାଗା ମଧ୍ୟଗଣେର
 ଶହନାଦି ନିଷ୍ପତ୍ରିତ ନିମିତ୍ତ ଅତ୍ୟ ପ୍ରକୋଟମୃହ ବିତ୍ତମାନ ଆଛେ । ଆବାର
 ଡିକ୍ତ ଅତୁଳ ମୌଭଗନ୍ତଶାଖା ମନ୍ଦିରର ପ୍ରାଙ୍ଗନେ ଆରା ଆଟଟା ମନ୍ଦିର ବିରାଜିତ
 ଆଛୋ ॥ ୬୪ ॥

কলাগুঞ্জং নবমন্দিরং তৎ
সমস্তত স্তুত পরেহষ্টকুঞ্জাঃ ।
তৈবের সর্বে নব মন্দিরা স্তে
প্রতোক মন্ত্রেশ্চ ততঃ পরেহন্তে ॥ ৬৬ ॥
যৎ কুঞ্জগাঞ্জং বৃত্ত-কলাবৃক্ষং
বৃন্দাবনেশা লিঙ্গালয়ং তৎ ।
ততঃ সর্বীনামথ কিঙ্করীণাঃ
সমস্তত স্তৎ পরাত্মঃ ত্রিমেণ ॥ ৬৭ ॥

টীকা।—তাত্ত্ব মন্দিরাণ্ড দিগ্গভানি কৰ্ত্তা তৎ স্তুত্যাগং মন্দিরং চ অদৈ
দ্রষ্টঃ কলাবৃক্ষঃ স্বকৌষ শাখাদিভিঃ স্থানেষু সংগোপহতে । কেভ্যো লীজানু-
কুপ্রেতে । জনেভ্যো ধাতে বিমাযে জন্ম স্তেভ্যঃ ॥ ৬৫ ॥

টীকা।—তৎপূর্বাত্মং কলাগুঞ্জং কলাবৃক্ষাধকুঞ্জং । নবসংখ্যক
মন্দিরস্তুৎ । তস্ত সমস্ততঃ পরেহষ্টকুঞ্জাঃ । প্রত্যেকং তে পূর্বাত্মাঃ
সর্বেহষ্টকুঞ্জাঃ নবমন্দিরাঃ তৈবের কলাবৃক্ষাধ নবমন্দিরবৎ । ততোহষ্টকুঞ্জাঃ
পরেহন্তেশ্চ কুঞ্জাঃ পূর্ববৎ নবমন্দিরাঃ সম্ভৌতি শেষ ॥ ৬৬ ॥

টীকা।—উক্ত মন্দিরেষু মুথেশ্বর্যাদিঃ হিতো পরিপাটাসাহ । কলাবৃক্ষাবৃতং
বৎকুঞ্জগাঞ্জং তৎ বৃন্দাবনেশার্থাঃ শ্রীবদ্যায়া লিঙ্গালয়ং ত্রীড়ালয়ং । তত-
স্তস্মালয়াৎ পরত শচ্চুদিক্ষু সর্বী কিঙ্করীণামালয়ং ॥ ৬৭ ॥

মেই অষ্ট মন্দির অষ্ট দিকে অবস্থিত, তাহাদের মধ্যস্থলে যে মন্দির আছে,
উক্ত কলাবৃক্ষ স্বীক শাখাপ্রশাখাদি দ্বারা সীম অঙ্কে মেই মন্দিরকে লীলাপ্রতি-
কুপজৰ অর্থাৎ বিপক্ষজনগণ হইতে নিষ্য সংজ্ঞেন করিয়া থাকে ॥ ৬৫ ॥

পূর্বাত্ম কলাবৃক্ষের অধোদেশে যে কুঞ্জ বিগঞ্জমান আছে, তাহা নবসংখ্যক
মন্দিরবিশ্িষ্ট এবং মেই কুঞ্জে পরে চারিদিকে আঁচ্ছ অষ্ট কুঞ্জ বিবাহিত ।
উক্ত অষ্ট কুঞ্জের প্রক্ষেপে আবার কলাবৃক্ষাধ মন্দিরের ত্বার নবমন্দির বিশ্িষ্ট ।
অনন্তর মেই অষ্ট কুঞ্জের পরে আরও দু পক্ষে কুঞ্জ আছে, মে সমুদ্রার কুঞ্জও
পূর্ববৎ নবমন্দিরস্তুত ॥ ৬৬ ॥

সর্বত্র মধ্যে বরমন্দিরং ষদ
যুথেশ্বরী তত্ত্বগণেশ্বরী বা
কাস্তেন সাকং ষদি রাজতে ত-
তদালয় স্তুৎ পরমন্দিরেয় ॥ ৬৮ ॥
স কল্পবৃক্ষ স্তদধো নিকুঞ্জং
তমন্দিরাগ্যপ্যাতিচিত্রকাণি ।
যাবশ্মুকুন্দপ্রিয়ষেপ্সিত্তাণি
ভবন্তি তাবন্তি ন তা বিদন্তি ॥ ৬৯ ॥

টীকা।—কাস্তেন সহ যুথেশ্বরী বরমন্দিরে ষদি রাজতে তত্ত্বা তদালয়
স্তাসাং যুথেশ্বরীগাং সখ্যঃ তত্ত্বস্ত্রাং শ্রীকুঞ্জ সহিত যুথেশ্বরীবৃক্ষ মধ্যস্থ বরমন্দিরাং
পরমন্দিরেয় স্থিকা ভবন্তি ॥ ৬৮ ॥

টীকা।—স কল্পবৃক্ষস্তত্ত্বে কুঞ্জং কুঞ্জ মধ্যে মন্দিরাণি এতাণি সর্বাণ্যেবাতি
চিরাণি অতিখষ্ঠেন ঘনোজ্ঞাণি তত্ত্ব মন্দিরাগাং সংখ্যাত্তীত্বমাহ । ষাবৎ সংখ্যামা
যুকুন্দপ্রিয়ষ্ঠা ইপ্সিত্তাণি ষদিরাণি ভবন্তি তাবন্তি তাবন্তি তাবৎ সংখ্যাকাণি,
তাসাং যুথেশ্বর্যাদৌনাং মন্দিরাণি তা যুথেশ্বর্যাদৌন বিদন্তি কুত্তেহত্তে ॥ ৬৯ ॥

অনন্তর উক্ত মন্দিরসমূহে যুথেশ্বরী প্রভৃতির অবস্থান পারিপাট্য কথিত
হইতেছে । কল্পবৃক্ষবৃক্ষ যে কুঞ্জরাজ তাহা বৃক্ষবনেশ্বরী শ্রীরাধাৰ ক্রীড়াভবন ।
সেই ক্রীড়াভবনের পরে পরে চারিদিকে ষথাকুরে সখী ও কিঙ্গীগণের আলৱ
বিদ্যমান আছে ॥ ৬৭ ॥

সর্বত্র মধ্যস্থলে যে শ্রেষ্ঠমন্দির তাহাতে যুথেশ্বরী বা গণেশ্বরী অবস্থিতি
করেন । যথন কাস্তের সহিত অর্থাং শ্রীকুঞ্জের সহিত যুথেশ্বরী সেই বরমন্দিরে
বিবাহ করেন, তথন সেই যুথেশ্বরীগণের সখীবৃক্ষ মধ্যবর্তি সেই বরমন্দির হইতে
পরবর্তি-মন্দিরসমূহে অবস্থান করিয়া থাকেন ॥ ৬৮ ॥

সেই কল্পবৃক্ষের তলদেশে কুঞ্জ, কুঞ্জের মধ্যে মন্দিরসমূহ বড়ই বিচিত্র ।

ଗୋବିନ୍ଦଭୂମୀତି ପୃଥାଣ୍ଗମୀତଃ
ସଦ୍ସେଗପୀଠୀଧାର୍ପିତ ତତ୍ତ୍ଵେ ।
ଶ୍ରୀବାଧୟା ଶ୍ରୀବିଦୁଷୋଗଧାମ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରାଜଃ ନିଗନ୍ଧାମ ନାମ ॥ ୭୦ ॥
ସଦ୍ସକ୍ଷିଣେ ରାଜତି ରାଜକେଳୀ
ଦୋଲସ୍ତଳୀ ସାହତିବିଚିତ୍ର-ଶିଳ୍ପୀ ।
“ଆନନ୍ଦବୃନ୍ଦାବନ” ଏବ ସନ୍ତାଃ
ସ୍ଵରପ ଶୋଭାତିଶ୍ୟଯେନ ରସ୍ତା ॥ ୭୧ ।

ଟୀକା ।— କୁଞ୍ଜରାଜହେମୋତ୍ତ୍ମ ଶାନ୍ତ୍ରୋତ୍ତ ସଂଜ୍ଞାମାହ । ସେ ଗୋବିନ୍ଦଭୂମୀତାଥ୍ୟ
ସା ପୁରାଣେ ଗୀତଃ । ସେ ତତ୍ତ୍ଵେ ସୋଗପୀଠୀଧାର୍ପିତ ତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀବାଧୟା
ସହ ଶ୍ରୀବିଧୋଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତ୍ତ ଯୋଗଧାମ ମିଳନ-ସ୍ଥାନଃ । ତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରାଜ ମିତିନାମ
ବସଂ ନିଗନ୍ଧାମ ॥ ୭୦ ॥

ଟୀକା ।— ସନ୍ତ କୁଞ୍ଜରାଜତ୍ତ ଦକ୍ଷିଣେ ରାଜତିବ କେଳୀ ସତ ସା ଦୋଲସ୍ତଳୀ
ରାଜତି । ସା ଦୋଲସ୍ତଳୀ ଅଭିବିଚିତ୍ର-ଶିଳ୍ପୀ । ସନ୍ତାଃ ସ୍ଵରପ-ଶୋଭା ଆନନ୍ଦ
ବୃନ୍ଦାବନ ଚମ୍ପାଖ୍ୟ ଗ୍ରହେତିଶ୍ୟଯେନ ରମ୍ଯ ॥ ୭୧ ॥

ଆବାର ମେହି ଶନୋହର ମନ୍ଦିରମୂହ ଏମନେହି ସଂଖ୍ୟାଭୌତ ସେ, କୃଷ୍ଣକାନ୍ତା
ବ୍ରଜାଙ୍କମାଗନ ସତସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିର ଟିଚ୍ଛା କରେନ ତତ୍ତ୍ଵସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିରରେ ପାଇସା
ଧାକେନ, ଏମନ କି, ଯୁଦ୍ଧସ୍ଵର୍ଗବୈଗ୍ୟେରେ ସେ କତ ମନ୍ଦିର, ଯୁଦ୍ଧସ୍ଵର୍ଗଗହ ତାହା
ଜାନେନ ନା, ଅପରେବ ତ କଥାହି ନାହିଁ ॥ ୬୯ ॥

ପୁରାଣେ ସାହା ‘ଗୋବିନ୍ଦଭୂରି’ ନାମେ ପରିଗୀତ, ତତ୍ତ୍ଵେ ସାହା ‘ସୋଗପୀଠ’ ନାମେ
କଥିତ, ତାହାହି ଶ୍ରୀବାଧାର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରେର ମିଳନସ୍ଥାନ—ଉହାକେହି ଆମରା
“ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରାଜ” ନାମେ ଅଭିହିତ କରିତେଛି ॥ ୭୦ ॥

ମେହି କୁଞ୍ଜରାଜେର ଦକ୍ଷିଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କ୍ରୌଢ଼ାଭୂମି ଦୋଲସ୍ତଳୀ ବିରାଜମାନ । ଏହି
ଦୋଲସ୍ତଳୀ ଅଭିଶ୍ୟ ବିଚିତ୍ର-ଶିଳ୍ପୀ ଏବଂ ଇହାର ସ୍ଵରପ-ଶୋଭାର ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ
“ଆନନ୍ଦ ବୃନ୍ଦାବନଚମ୍ପୁ” ନାମକ ଗ୍ରହେ ବିଶଦଭାବେ ଆସାନିବୀରୀ ॥ ୭୧ ॥

ତନ୍ଦକିଣେ ଦୂରତ ଏବ କିଞ୍ଚିତ
ଶ୍ରୀମାଧି-ଗୋବିନ୍ଦପଦେ ସାରେ ହଣ୍ଡି ।
ସମନ୍ତତୋ ସତ୍ତ ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜାଃ
ସେମୂଳମନ୍ତି ଭ୍ରମରାଲି ଗୁଞ୍ଜାଃ ॥ ୭୨ ॥
ସବୁ କ୍ରମକୁଣ୍ଡ ଶିବକୋଣକୁଣ୍ଡ
ସମନ୍ତତ ସ୍ତସ୍ତ ଚ କୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜାଃ ।
ସଦଭରେ ସା ସଦଶୋକଧାଟୀ
ଧାଟୀର ସା ତନ୍ଦସ-ଦୈର୍ଘ୍ୟ-ଲୁଟେ ॥ ୭୩ ॥
ଗୋପୀଙ୍ଗାମାଣି ବଦୋହର୍ଚକାଯଃ
ଗୋପୀଙ୍ଗାମାଣି ବଦୋହର୍ଚକାଯଃ ।

ଟୀକା ।— ତନ୍ଦକିଣେ କିଞ୍ଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରୀଗାନ୍ଧିନୋ ଗୋବିନ୍ଦଶ୍ର ପଦେ ଥାନେ
ଗୋବିନ୍ଦକୁଣ୍ଡାଗା ମବୋହଣ୍ଡି । ସତ୍ତ ସମନ୍ତତଃ ନିକୁଞ୍ଜତ ପଞ୍ଜାଃ ମନ୍ତି ସେମୁ କୁଞ୍ଜେସୁ
ଭ୍ରମରାଜୀନାଂ ଗୁଞ୍ଜାଃ ଶକାଃ ଉଲ୍ଲମ୍ବିତ ॥ ୭୨ ॥

ଟୀକା ।— ଶିବକୋଣଶ୍ର ଦୀଶାରକୋଣଶ୍ର ତୁଣ୍ଡି ତୁଣ୍ଡାକାରି ସବୁ କ୍ରମକୁଣ୍ଡ ତନ୍ଦ ଚ
ସମନ୍ତତଃ କୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜାଃ ମନ୍ତି । ସତ୍ତ ଭର୍କୁଣ୍ଡାତୋତ୍ତରେ ସା ଶୋଭନାଶୋକବାଟୀ ସା
ଅଶୋକବାଚ ତନ୍ଦସ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣଶ୍ର ଦୈର୍ଘ୍ୟ-ଲୁଟେ ଦୈର୍ଘ୍ୟଶ୍ର ଲୁଟେନେ ଧାଟୀର ଧାଟୀ ମାର୍ଗ-
ଲୁଟେକଃ ବଲାଦାକ୍ରମଗଂ ଧାଟୀ ॥ ୭୩ ॥

ମେହି ଦୋଷହଙ୍ଗୀ ଦକିଣେ କିନ୍ତୁଦରେ “ଶ୍ରୀଗାବିନ୍ଦକୁଣ୍ଡ” ନାମେ ଶ୍ରୀକୁମର ଏକ
ସହୋଦର ଆଛେ, କାହାରଟି ଚାରିଦିକେ ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜ ମୁଶୋଭିତ ଏବଂ ମେହି
କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ଭରନିଚାରେ ବ୍ସୁବ ଗୁଣମ ଉଲ୍ଲମ୍ବିତ ॥ ୭୨ ॥

ଗୋବିନ୍ଦକୁଣ୍ଡର ଦୀଶାରକୋଣେବ ସମ୍ମାଧେଇ ସେ “ଭର୍କୁଣ୍ଡ” ଅବଶ୍ଵିତ, କାହାର
ଚାରିଦିକେଇ କୁଞ୍ଜମୟ ମୁଶୋଭିତ ଏବଂ ମେହି ଭର୍କୁଣ୍ଡର ଉତ୍ତବେ ସେ ମନୋତର
ଅଶୋକବାଟିକା ଆଛେ, କ'ହା ଶ୍ରୀଦ୍ଵାକ୍ରମ୍ୟଗଙ୍କେର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ହରଣେ ଧାଟୀର ନ୍ୟାତ ଅର୍ଥାତ୍
ବଳପୂର୍ବକ ହଠାତ୍ ଅକ୍ରମନକାରୀ ମାର୍ଗଲୁଟିକେର (ମର୍ଯ୍ୟାର) ଥାଏ ॥ ୭୩ ॥

শ্রীকৃষ্ণসঙ্গায় ষথা স দৃঢ়ী
 অনো বিনোদেন মৰো ধিৰোতি ॥ ৭৪ ॥

তস্তেশকোখে তদদৃশেৰ
 তটে উচ্চিষ্ঠা অটুষ্ঠীৰ ভাতি ।
 বংশীবটো ষস্ত তলে সবংশীং
 বংশীধৰো বাদহতে প্ৰিয়াভাঃ ॥ ৭৫ ॥

ষদুক্তৰে বৈধুবমং বৰং ত-
 উন্নামগীতং শ্রতিচিতুষীতং ।
 সোহন্তহিতো ষত্র পৰাঃ প্ৰিয়াঃ প্ৰাগ্
 রামোন্মুখীভোঃ রমযন প্ৰিয়াভাঃ ॥ ৭৬ ॥

টীকা ।— গোপীশ নাথা স দুশো মহাদেবঃ কস্ত্রাঃ বাটো জ্ঞান
 কোগেছস্তি । শ্রীকৃষ্ণ-সন্মার্থং দৃঢ়ীজনো ষথা গোপীজনানাং বিনোদেন
 অনোধিনোতি শুধুষ্ঠতি চ তথা স গোপীশ বৰদোহৃচন্দ্ৰশ সন্ত গোপীজনানাং
 অনোধিনোতি ॥ ৭৪ ॥

টীকা ।— ষস্ত গোপীশস্তেশান কোণে তস্ত গোপীশস্তাদুরে উচ্চিষ্ঠা
 ষমুন্মাদ্যাস্তে বংশীবটো নটুষ্ঠীৰ ভাতি । ষস্ত বটস্ততলে প্ৰিয়াভ্যঃ প্ৰিয়া
 গোপী রাজ্ঞুঃ বংশী বাদহতে ॥ ৭৫ ॥

টীকা ।— ষস্ত ষোগপৌঢ়ীস্তাদুরে বৈধুবমং নাম তস্তমং । উন্নাম্বা নিধুবন
 মায়া গীতং কথিতং সৎ শ্রীবাধুয়া সহ নিধুবমং শ্রতিচিতুষীতং শ্রতো কৰ্ণে

শ্রীকৃষ্ণ-সন্মাদিধানে দুচীজন ষেতে গোপীজনাগণেৰ লৌলাৰিহাৰ স্বামী
 চিতুষিনোদন কৱিয়া থাকেন, মেইজনপ মেই বাটীৰ জ্ঞানকোণে ষে
 ‘গোপীধৰ’ নামক শিব আছেন, তিনি গোপীগণেৰ অচ্ছন্নীয় ও বৰদ হইয়া
 তাহাদেৱ চিত্তেৰ শাস্তি বিধান কৱিয়া থাকেন ॥ ৭৪ ॥

মেই গোপীধৰেৰ জ্ঞানকোণে অনুরে শ্রীধৰ্মনাৰ তটে প্ৰমিন্দ ‘বংশীবট’
 নামেৰ ঢায় শোভা পাইতেছেন । এই বংশীবটোৰ জন্মদেশেই বংশীধৰ
 শ্রীকৃষ্ণ প্ৰিয়ে শ্রকুন্দুৰীগণকে আকৰণ কৱিছাৰ নিষিদ্ধ বংশীধৰনি
 কৱিয়া থাকেন ॥ ৭৫ ॥

ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ପଦେ ମୈଥିର୍ତ୍ତକୋଣକନ୍ଦେ
କୁନ୍ଦୋଥୟଃ କଞ୍ଜ-ମିକୁଞ୍ଜ-ପୁଞ୍ଜେ ।
ଶ୍ରୀରାଧିକ-ସୂର୍ଯ୍ୟସମର୍ତ୍ତବାୟେ
ନରା ଜରା ରାଜତି ରାଗଫୁଲା * ॥ ୭୭ ॥
ବାହ୍ୟକୋଣେ ଚ କନ୍ଦମୟିଲେ
ସ୍ତ୍ରୀ ଭଦ୍ରକାଳ୍ୟାନ୍ତି ତଦର୍ଜମାୟଃ ।
ସ ଗୋପକଣ୍ଠାଦିକ ଚୌରଚିନ୍ତଃ
ଚୌରୀ ଚକାଣ୍ତି ଚ ଚୌରଚୋରଃ ॥ ୭୮ ॥

ଚିନ୍ତେ ଚ ନୌଜଂ ପ୍ରାପିତଃ । ସତ ନିଧୁବନେ ପରାଂ ପ୍ରିଯାଂ ଶ୍ରୀରାଧାଂ ରଥରନ୍
ରାମୋନ୍ଦୁଥୀଭ୍ୟଃ ପ୍ରିଯାଭ୍ୟଃ ସକାଶାଂ ଅର୍ଥାଂ ବାମାରଙ୍ଗନ ପ୍ରାକ ସଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାହ-
ନ୍ତରିତଃ । ଅତିଶୟେନ ନିଧୁବନଂ ରମଣ ବିନ୍ଦୁତେ ସତ ତନ୍ତ୍ରଧୂବନଂ । ରତ୍ନ
ନିଧୁବନଙ୍କ ତନ୍ତ୍ରଧୂବନଃ ॥ ୭୬ ॥

ଟୀକା ।—ରାଧିକରୀ କର୍ତ୍ତା ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ସମ୍ଯକ ପୃଷ୍ଠନାର୍ଥ ସତ ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ପଦେ ଫୁଲା
ନରା କୁନ୍ଦା ପୁଞ୍ଜଂ ରାଜତି । ରାଗଫୁଲା ଇତି ପାଠେ ରାଗେନାମୁରାଗେନ ବଜ୍ରରାଗେନ
ଚ । କୌଦୂଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ପଦେ ? ମୈଥିର୍ତ୍ତ କୋଣା କନ୍ଦେ ସୁଖଦେ । କୁନ୍ଦୋଥିନିକୁଞ୍ଜ
ପୁଞ୍ଜର୍ଥ କଞ୍ଜନ୍ତ ପଦ୍ମନ୍ତ ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜଂ ସତ ତତ୍ର ତଥାଚ କୁନ୍ଦକଞ୍ଜ ପଦ୍ମକୁଞ୍ଜବତି ॥ ୭୭ ॥

ମେହି ବଂଶୀବଟ ନାରକ ଷୋଗପୀଠେର ଉତ୍ତରେ ସେ ମୈଥିବନ ଅର୍ଥାଂ ବିହାର-କାନ୍ତି
ଆଛେ, ତାହାହିଁ ‘ନିଧୁବନ’ ନାମେ କଥିତ । ତଥାହ ଶ୍ରୀରାଧାର ସହିତ ସେ ନିଧୁବନ
ଅର୍ଥାଂ ଲୌଲାରମ୍ବ ତାହା ପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତେର ଏକମାତ୍ର ଗେସ, ଶବନୀର ଓ ଚିନ୍ତନୀୟ ।
ମେହି ନିଧୁବନେହି ପଦମ ପ୍ରିୟକରୀ ଶ୍ରୀରାଧାକେ ଲଈରୀ ବରଣ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶେ
ରାମବିହାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାମୋନ୍ଦୁଥୀ ବ୍ରଜଲଲନାଗଦେର ନିକଟ ହଟେ ରାମବନ୍ଦେର
ପୂର୍ବେହି ଅନ୍ତରିତ ହଇଥାହିଲେନ ॥ ୭୬ ॥

ଉହାର ମୈଥିର୍ତ୍ତକୋଣେ କୁନ୍ଦକୁମୁଦକୁଞ୍ଜର ତାହା କମଳ-କଞ୍ଜପୁଞ୍ଜେର ଅଧ୍ୟେ
ସେ ସୁଖର ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ପଦ ଅର୍ଥାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟମୂନି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଜେନ, ମେହି ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ପଦେ
ଶ୍ରୀରାଧାଠାକୁରାଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟପୂଜୀ କରାବ, ଅମୁଗ୍ନାମୋହନ ବା ବଜ୍ରରାଗେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନବୀନ
ଅବାକୁମ୍ବର ଶୋଭା ପାଇତେତେ ॥ ୭୭ ॥

“ସତ ଫୁଲ” ଇତି ପାଠାନ୍ତରମ् ।

କୋଣେହମଲସ୍ତାନ୍ତି ସ ବିଷ୍ଵରାଜୋ
ସ ମର୍ଚ୍ଚସ୍ତି ପ୍ରସତାଃ ପ୍ରିୟଃ ତାଃ ।
ଶ୍ରୀରାମପ୍ରମଞ୍ଚେହନିଶ୍ଚବିଷ୍ଵରକାଃ
ଶକୀ ଲଭ୍ୟେହତ୍ର ବିମୋଦ୍ଧମେନ ॥ ୭୯ ॥
ଆଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ପ୍ରେସମରପ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣଃ
ଶ୍ରୀବେଗୁକୃପଃ ବିଲସତ୍ୟଳଂ ସଂ ।
ଶ୍ରୀବେଗୁବାତ୍ୟଃ ସ୍ଵସମବିରାସୀଂ
ଶ୍ରୀବେଗୁପାଣେଃ ପରମ ପ୍ରିୟାତ୍ୟେ ॥ ୮୦ ॥

ଟୀକା ।—ସା ଭଦ୍ରକାଳୀ ଅନ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵାଃ ଭଦ୍ରକାଳ୍ୟାଃ ଅର୍ଚନାରୀଃ ମଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ଗୋପକଳାନାମାଦି ଶଦେନ ବ୍ରତପୂର୍ଣ୍ଣଦିନେ ନିଷ୍ଠା ଆନ୍ତିତାନାଃ ଶ୍ରୀରାଧିକାଦି-ଗୋପବଧୁନାଙ୍କ ଚୌରଂ ଚ ଚିତ୍ତଂ ଚ ପୌରୀ ଚକାର । ସତ୍ର ଚୌରଚୋରଚାନ୍ତି ॥ ୭୮ ॥

ଟୀକା ।—ଅନଲସ୍ତ କୋଣେହିକୋଣେ ମଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବ ବିଷ୍ଵରାଜଃ ସର୍ବାନ୍ତ ଅନିଦ୍ରୋ ବା । ସଂ ଶ୍ରୀରାଜଃ ତାଃ ଗୋପ୍ୟଃ ପ୍ରସତାଃ ଅର୍ଚଯନ୍ତି । ଅତ୍ର ପୂଜାରୀଃ ଉତ୍ସମେନ ବିନା ପ୍ରେସମଃ ପ୍ରିୟନ୍ତ ପ୍ରକର୍ଷ ସଙ୍ଗେହନିଶ୍ଚ ନିରସ୍ତର୍ବଂ ବିଷ୍ଵରକା ଲଭ୍ୟେ । ଶକେତି ପୂଜାରୀମୁଦ୍ରମେନ ବିନା କା ବା ଗୋପୀଶଂ ସୁଦ୍ଧଂ ଲଭ୍ୟେ ଲାକ୍ଷଣ୍ୟାତ୍ୟଃ ॥ ୭୯ ॥

ତୁ ପ୍ରକାଶିତ

ଆବାର ତାହାର ସାର୍ଵକୋଣେ କନସତକମୁଲେ ସେ ଭଦ୍ରକାଳୀ ଆଛେନ, ମେହି ଭଦ୍ରକାଳୀର ଅର୍ଚନାର ମମର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରତପୂର୍ଣ୍ଣ-ଦିନେ ଶ୍ରୀରାଧିକାଦି ଗୋପବଧୁଗମକେ ନିଷ୍ଠାଗ ପୂର୍ବକ ଆନନ୍ଦ କରିଯା ତାହାଦେର ବସନ ଓ ଅନ ଉତ୍ସହି ଚୁରି କରିଯାଇଲେନ । ଏହି ଷାଲେହି ମେହି ବନଚୋବ ନିଷ୍ଟି ଅବସ୍ଥାନ କରେନ ॥ ୭୮ ॥

ଉହାର ଅଗ୍ନିକୋଣେ ମେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ତାଦୂଶ ବିଷ୍ଵରାଜ ସୁରପେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଲେଓ ଗୋପୀଗମ ମେହି ବିଷ୍ଵରାଜକେଇ ପ୍ରିୟତମବସନ୍ତେ ଅଭୀବ ସତ୍ରେ ମହିତ ଅର୍ଚନା କରିଯା ଥାକେନ । ଏହି ଅର୍ଚନାଯ ବା ପୂଜାଯ ବିଷ୍ଵେର କୋନ କାରଣ ନା ଧାକିଲେଓ ପ୍ରିୟ-ପ୍ରମଞ୍ଚେ ନିରସ୍ତର୍ବହି ବିଷ୍ଵରକା କରିଯା ଥାକେନ । ଶକୀ ଏହିଷେ, ତାଦୂଶୀ ପୂଜାର ଉତ୍ସମ ବ୍ୟାତିବେଳେ କେହି ବା ଗୋପୀବଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ମନ୍ଦୁଖଳାଭ କରିତେ ପାରେନ ? ଅର୍ଥାତ କେହିଟ ଲାଭ କରିତେ ପାରେ ନା ॥ ୭୯ ॥

ରାମୋନୁଥେ ତାତ୍କ ସମସ୍ତକାନ୍ତଃ
କନ୍ତୁନ୍ତଦ୍ଵା ବାଦଯଦାଶ୍ଚ ବେଗୁଃ ।
ହେ ବିଲାମେନ ତୟା ସନ୍ତୁତ୍ ।
ତୁତ୍ତାଃ ପିପାସାର୍ତ୍ତି ପିପାସଯାର୍ତ୍ତଃ ॥ ୮୧ ॥
ଶୃଙ୍ଗାବ ଶାନ୍ତୌ ସଦଧୋ ବିକୁଣ୍ଠେ
ଶୃଙ୍ଗାବସାମାସ ପରାଃ ପ୍ରିଯଃ ସଃ ।
ଶୃଙ୍ଗାରନାମା ଅ ବଟୋହଥୁମାନି
ସନ୍ତୁତୀତେ ତତ୍ତ୍ଵଦିବେକ୍ଷଣେ ଚ ॥ ୮୨ ॥

ଟୀକା — ବିଘ୍ନରାଜ୍ୱ ପୂର୍ବଦିଶି ପ୍ରେସମ୍ବନ୍ଧମା ଜଳେନ ପ୍ରଫର୍ଗଂ ଶ୍ରୀବେଗୁକୁପ-
ମଳଃ ବିଲମ୍ବି । ପରମ ପ୍ରିୟା ଶ୍ରୀରାଧା ତୁତ୍ତାଃ ଅର୍ଥେ ବେଗୁପାଣେଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ବେଗୁବାନ୍ତେଃ କରନୈଃ ସଂ ବେଗୁକୁପଃ ସ୍ଵରାବିର୍ବତ୍ତୁବ ॥ ୮୦ ॥

ଟୀକା । — ବେଗୁକୁପାବିର୍ଭାବେ କାରଣମାତ୍ର । ରାମୋନ୍ମସବନ୍ଧୋନୁଥେ ତ୍ୟକ୍ତାଃ
ସମସ୍ତାଃ କାନ୍ତାଃ ସେନ ତ୍ଥାଭୃତଃ କାନ୍ତଃ ଆଶ୍ଚ ବେଗୁଃ ତମା ଅବାଦୟନ । କମା
ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ । ତୟା ବାଧିକରୀ ମହ ବହେ ବିଲାମେନ ତୁତ୍ତାଃ ରାଧାର୍ତ୍ତାଃ ପିପାସଯା ସା
ଆର୍ତ୍ତି ପୀଡ଼ା ତୁତ୍ତାଃ ପିପାସାର୍ତ୍ତା ନାଶେଛୟା ଦଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ସଦା ଆର୍ତ୍ତୀହତ୍ୱ ॥ ୮୧ ॥

ମେହି ବିଘ୍ନରାଜେର ପୂର୍ବଦିଶକେ ପ୍ରେସମ୍ବନ୍ଧ ମଲିଲପରିପୂର୍ବିତ 'ଶ୍ରୀବେଗୁକୁପ' ନାମକ
ଏକଟି କୁପ ଅତିଶୟ ଶୋଭା ପାଇତେଛେ । ବେଗୁପାନି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମପ୍ରିୟକମା
ଶ୍ରୀରାଧାର ଅଭିମାର ଉଦ୍‌ଦେଶେ କୋଳ ମହିଳେ ଶୋଇନବେଗୁ ବାନ୍ତ କରିବାହିଲେନ,
ତାହାକେଇ ଏହି ସୁନ୍ଦର 'ବେଗୁକୁପ' ସ୍ଵର୍ଗ ଆବିଭୂତ ହଇବାହିଲ ॥ ୮୦ ॥

ଅନ୍ତଃପର ମେହି ବେଗୁକୁପ ଆବିର୍ଭାଦେର କାରଣ କଥିତ ହଇତେଛେ । ରାମୋ-
ନ୍ମସବେ ଉନ୍ନୁଥେ ରାମରମିକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରିୟକମା ଶ୍ରୀରାଧାର ସହିତ ନିଭୃତଲୀଳା
ବିଲାମ ତରିଯାର ନିମିତ୍ତ ସମ୍ମତ ବ୍ରଜକାନ୍ତଗତେ ପରିଜ୍ଞାଗ କରିଯା ଶ୍ରୀରାଧାକେ
ଲଟ୍ଟୟା ଅନୁହିତ ହଇବାହିଲେ । ନିଭୃତ ଲୀଳାବିଲାମେ ଉଭୟହେ ପରିଶ୍ରାନ୍ତା
ହଇଯା ଶ୍ରୀରାଧା ପିପାସାର୍ତ୍ତି ହଇଗେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୁତ୍ତାର ମେହି ପିପାସାର୍ତ୍ତି
ନିବାରଣେଛୟା ମେହି ସମୟ ଆଶ୍ଚ ଶେଖାଦୟ କରିବାହିଲେ । ତାହାକେଇ ଉତ୍ତର
ବେଗୁକୁପ ଆବିର୍ଭାବ ହଇବାହିଲ ॥ ୮୧ ॥

ସଦା ସ ବଂଶୀବଟଗଃ କ୍ଷବଂଶୀଃ
ବଂଶୀଧରୋହ୍ସାମୟଦାଶୁ ତହି
ଧୀରଃ ସମୀରୋହପି ବତ୍ତ୍ଵ ଷତ
ପୁଲଙ୍କ ତନ୍ତ୍ରୀରସମୀର ନାମ ॥ ୮୩ ॥
ଅମ୍ବତ୍ରୋ ସତ୍ପି ଭାତି କୃଷ୍ଣ
କୃମାନୁରାଗୀ ପୁଲିନାନି କୃଷ୍ଣାଃ ।

ଟିକୀ ।— ଶୃଜ୍ଞାରଙ୍ଗ ଶାନ୍ତ୍ଵବସାନେ ସତି ସତ ବଟକ୍ଷାଧୋ ନିକୁଞ୍ଜେ ସଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ:
ପରାଂ ପ୍ରିୟାଂ ଶ୍ରୀରାଧାଂ ଶୃଜ୍ଞାରଯାମାସ ଭୁଯାଙ୍କାରଃ । ସ ବଟୋହଧୁନାପି ଶୃଜ୍ଞାରବଟ-
ନାମା ସମ୍ମାକୁ ଜନେ ଗୌଯଜେ ସତ ତେ ବଟୋହଧଃ କୁଞ୍ଜଃ କନ୍ଦିବ ବହଶ୍ଳଜୀଜା ସହିତ
ଶୃଜ୍ଞାରାଦି କନ୍ତୁ ଯୋଗୀ ନିକୁଞ୍ଜମିବଧୁନାପି ଚ ଟିକତେ । ଏହ ନିର୍ମାଣ ସମୟେ
ଶୃଜ୍ଞାରବଟକ୍ଷଳେହ ତୌବ ମିତ୍ତକୁଞ୍ଜରାମୀଦିତି ଶ୍ରୀତଃ ॥ ୮୨ ॥

ଟିକୀ ।— ସ ବଂଶୀଧରୋ ବଂଶୀବଟଗଃ ସମ୍ ସଦା ସ ବଂଶୀରବାଦହେ ତହି ସମୀରୋ
ବାସୁଦପାଶୁ ଧୀରୋ ବତ୍ତ୍ଵ । ସତ ପୁଲେ ବାୟ ଧୀରୋ ବତ୍ତ୍ଵ ତେ ପୁଲରପି ଧୀର-
ସମୀର ନାମ ବତ୍ତ୍ଵ ॥ ୮୩ ॥

ବିହାରାବସାନେ ସେ ବଟକ୍ଷର କଳମଦେଶର୍ଥିତ ମିକୁଞ୍ଜେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମ ପ୍ରିୟତମା
ଶ୍ରୀରାଧାକେ ବିବିଧ ବେଶଭୂତର ପୂର୍ଣ୍ଣବେଶ ବିଭୂଷିତ କରିବାଛିଲେମ, ମେହି
ବଟବୁକ୍ଷଇ ଅଧୁନା ‘ଶୃଜ୍ଞାରବଟ’ ନାମେ ଅଭିହିତ । ଏହ ବଟକ୍ଷର କଳମଦେଶେ
ଏଥନ୍ତି ବହଶ୍ଳଜୀଜାର ସହିତ ଶୃଜ୍ଞାରାଦିର ଉପରୋଗୀ ଏକଟା ନିକୁଞ୍ଜ ପରିଦୃଷ୍ଟ
ହିଇଥା ଥାକେ । * ॥ ୮୨ ॥

ବଂଶୀଧର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମେହି ବଂଶୀବଟେର ସମୀପେ ଗମନ କରିବା, ସେ ସମୟ ଶ୍ରୀମତ
ବଂଶୀଧରନି କରିବାଛିଲେମ, ସେ ସମୟ ସଥୀରଗତ ଆଶୁ ଧୀର ଅର୍ଥାତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ହଟିଆଛିଲ । ଏଇକଥିପେ ସେ କ୍ଷାନେ ବାୟ ଧୀର ହଟିଆଛିଲ, ମେହି ପ୍ରାନ୍ତରେ “ଧୀର-ସମୀର”
ନାମେ ଅଭିହିତ ॥ ୮୩ ॥

* କଥିତ ଆଛେ, ସେ ସମୟ ଶ୍ରୀମତ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଶୟ ଏହି ଏହି ରଚନା
କରେମ, ତେବେଳେ ଶୃଜ୍ଞାରବଟକ୍ଷଲେ ଅଛୀଦ ନିର୍ମିତ ଏହ ନିକୁଞ୍ଜ ବିଶ୍ଵମାଳ ତିଲ ।

ଭରୈବ ସର୍ବତ୍ର ତଥାପି ସଂଶୀ
ସଟ୍ଟାନ୍ତି ମାତ୍ରେବ ବଟ୍ଟାନ୍ତି ମତ୍ରେ ॥ ୮୫ ॥
ସର୍ବତ୍ର କୁଞ୍ଜୋତମନ୍ତିରେସୁ
ବ୍ରମ୍ଭାଦୟଃ ଅଭ୍ୟାହମେବ ସାର୍ଵଂ ।
ଶ୍ରୀଯାମିକଃ ସା ରଚୟନ୍ତି ଚିତ୍ରଂ
ଚିତ୍ରଂ ସ କ୍ରମେଷି ସମୌକଗ୍ରେ ଶ୍ରାଏ ॥ ୮୬ ॥
ଭରୈବ ଶର୍ଵାଃ ପ୍ରତିବାସରାତ୍ମେ
ତାମ୍ବୁଜ-ଚର୍ବାତ୍ତ ସଥାତ୍ଥପଥ ।

ଟୀକା ।—କୁଷା ସମୁନୀ କଣ୍ଠାଃ ପୁଲିନାନି ଚ ସତ୍ତପି ଶ୍ରୀବ୍ରାହ୍ମାବନନ୍ତି ସର୍ବତ୍ରେ
ଭାନ୍ତି ତଥାପି ସର୍ବତ୍ର ଭରୈବ ସଂଶୀବଟ୍ଟାନ୍ତାନ୍ତିନାନି ନିକଟେବନ୍ତିତରା ଶ୍ରିତାତ୍ମେବ
ଉଜ୍ଜ୍ଵଳେ ବଟ୍ଟାନ୍ତାହଙ୍କରେ ମତ୍ରେ । ସମୁନୀପୁଲିନରୋଃ ସଂଶୀବଟ୍ଟମର୍ମିପେ ଶୋଭାତିଶୟରିତି
ଭାବଃ ॥ ୮୫ ॥

ଟୀକା ।—ସା ସମ୍ମାନୀୟଃ କୁଞ୍ଜୋତମନ୍ତିରେସୁ ସାର୍ଵକାଳେ ଚିତ୍ରଂ ଶ୍ରୀଯାମାନାମିକଂ
ରଚୟନ୍ତି । ସେବାଂ ଶ୍ରୀଯାମାନାମିକଂ ସ କ୍ରମୋପି ଚିତ୍ରଂ ଶ୍ରାଏ । ବ୍ରମ୍ଭାନି କର୍ତ୍ତକ
ଅଭ୍ୟାହମେବ ଶ୍ରୀଯାମି ରଚନା ଅକାରପୂର୍ବଂ ଦୃଢ଼ି । ଶ୍ରୀକ୍ରମୋହପି ଅଭ୍ୟାହମେବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟଂ
ମତ୍ରତେ ॥ ୮୬ ॥

ଶ୍ରୀସମୁନୀ ଓ ଆହାର କୁଞ୍ଜାମୁର୍ଗମର ପୁଲିନମୂହ ସଦିଓ ଶ୍ରୀବ୍ରାହ୍ମାବନେର
ଚାରିଦିକେହି ଶୋଭା ପାଇତେହେ ଏବଂ ସଦିଓ ଶର୍ଵତ୍ରାହି ମେହ ଏକହି କଳପ ଶୋଭା,
ତଥାପି ସଂଶୀବଟେର ସମ୍ମିପବନ୍ତିମୌ ଶୋଭା ସେବ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳଭାବେ ମୃତ୍ୟ କରିତେହେ
ସଲିଦା ଥିଲେ ହହ । ଫଳତଃ ଶ୍ରୀସମୁନୀ ଓ ଆହାର ପୁଲିନେର ଶୋଭା ସଂଶୀବଟେର
ସମ୍ମିପେଟ ସେବ ସର୍ବୀରକର୍ମ ଆଶ ହଇଥାହେ ; ଇହାହି କାଂପର୍ଯ୍ୟ ॥ ୮୭ ॥

ଶ୍ରୀବ୍ରାହ୍ମାବନେର ଶର୍ଵତ୍ର ସେ ସକଳ ଉତ୍ସ ନିକୁଞ୍ଜ ସନ୍ଦିର ଆହେ, ଶ୍ରୀବ୍ରାହ୍ମାନି
ମଧ୍ୟୀବ୍ରଳ ଅଭ୍ୟାହ ମେହ ସକଳ ମନ୍ତିର ଅଧ୍ୟେ ସାର୍ଵକାଳେ ଅପୂର୍ବ ଶ୍ରୀଯାମି ରଚନା
କରିଯା ଥାକେନ । ମେହ ସକଳ ଶ୍ରୀଯାମାନାମି-ରଚନା ମିତ୍ୟ ନୃତ୍ୟବିଧ ଓ
ଅପୂର୍ବ ଅନୋହନ ମର୍ମଶଳ କରିଯା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିତ୍ୟ ବିଷ୍ଵବ୍ରିଷ୍ଟ ହଇଯା
ଥାକେନ ॥ ୮୮ ॥

ভৰ্ত সর্ব মালোক্য রমেন চিৎং

চিতং ক্রতং কাশ তথা ক্রতাশ ॥ ৮৬ ॥

শ্রীবল্লৌপ্রমন্দিরাক্ষমভিতোবৃন্দাবনেন্দ্রোঃ পদঃ

শ্রীবৃন্দাবনমেব কামনমববং উত্তোলনসংজ্ঞোচিষ ।

শ্রীবৃন্দাবন-দেশলোক মনে শ্রীগীতিচিন্তামণো

শুভলৌ-রমসোভ-শোভমানয়ঃ সর্গো বিভৌঘোদয়ঃ ॥ ৮৭ ॥

ইতি বিভৌঘঃ সর্গঃ ।

টীকা ।—অভিবাগবাদো অভিপ্রাতঃকালে সর্ব-বৃন্দাবনঃ ক্ষেত্ৰে
শুভ-বিশ্বিত-শব্দ্যাদিত্বে কামুক-চর্কাদি মালোক্য তথা ভৎসর্বং শব্দ্যাদিত
শব্দ্য । তথং ব্যক্তসমস্তকালোকা তথা ভৎসর্বং বমেন থাবকাদিবসেন
চিত্কালোক্য কামাং চিতং ক্রতং ক্ষতি কাশ বৃক্ষালোক ক্রতাঃ প্রেমানন্দা-
হিভিঃ গান্ধী ভবস্তৌতি ॥ ৮৬ ॥

টীকা ।—নদীপ্রবন্দিবাস্তং তথা কন্তু বশিষ্ঠাভিত চতুর্দিক্ষ শ্রীকৃষ্ণ
পদং বিহারস্থানং তত্ত্ব তেবু স্থানেবু মধ্যে উল্লম্বসংজ্ঞোচিষ । শ্রীবৃন্দাবনমেব
কামবেবু বনং কামনোভূতং কন্তু বৃন্দাবনমেশশ্চ ষো লেশ কন্তু অননং
বশ্বাতশ্চিন্ত শ্রীগীতিচিন্তামণো বিভৌঘোদয়ঃ সর্গঃ । সর্গঃ কীৰ্তনঃ ? কর্তৃঃ
বাধাকৃষ্ণঃ ? জীৱাবসন্ত শোভে শোভেৎপাদন শোভমা দৰ্শা বঙ্গ সঃ ॥ ৮৭ ॥

অভাব আভঃকালে বৃক্ষাদিস্থীগণ মেই সকল প্রহস্ত-বিশ্বিত
শব্দ্যাদিতে কামুকচর্কাদি, শব্দ্যাদিত বিশ্বাস বিপর্য এবং অবস্থাসে
চিত্কাদি—শ্রীবাধাকৃষ্ণমের জীৱাবিহারের চিহ্নসকল অবলোকন কৰিব
প্রেমানন্দবসে চিত্ত ক্রবীভূত হওয়ার কাহারাও ক্রতা অর্থাৎ আন্তীভূত
হইয়া থাকেন ॥ ৮৬ ॥

শ্রীবল্লৌপ্রমন্দির-আঁকড়ে ও কাহার টাবিদিকে বৃন্দাবনচক্র শ্রীকৃষ্ণের
বে সকল বিহারস্থান আছে, কন্তু উল্লম্বিত শোভা-বাধুৰ্ণ্ণ শ্রীবৃন্দাবনক্ত
কামবসম্মুহের মধ্যে কামনোভূত । মেই বৃন্দাবন প্রদেশের লেশমাত্র অনন
বাহাতে সিঙ্ক হব, মেই “শ্রীব্রহ্মগীতি-চিন্তামণি” নামক গ্রন্থে শ্রীবাধাকৃষ্ণজীৱা-
হন্মের শোভেৎপাদনে পোতনা দৰ্শা প্রকল্প এই বিভৌঘ সর্গ বিবৃত হইল ॥ ৮৭ ॥

তৃতীয় সর্গং ।

বৃন্দাবনেষৌদৃশ-বৈভবেয়
আধুর্যাধ্যাৎক্ষরক্তিমোতি ।
গোবর্দ্ধনো নাম ধরাধিরাজে,
রাজোপচারৈ যুবরাজরাজং ॥ ১ ॥
নানাবিধি রত্ন-বরেণ্য-বাহাৎ
শিলা ঘৰীয়া বিমসন্তি যত্র ।
কৃষ্ণস্ত সিংহাসন-পীঠ-খটু-
অ্যাদি-রূপা বসরাজ্য-ভূপাঃ ॥ ২ ॥

টীকা ।।—গোবর্দ্ধনো নাম পর্বতঃ যুববাজরাজং শ্রীকৃষ্ণং রাজোপচারৈঃ
রত্নাসনাদিভি ধিনোতি প্রীণযতি । কৌশলঃ ? জৈদৃশ-বৈভবেয় বৃন্দাবনেয়
আধুর্যাধ্যাৎক্ষরক্তাবৎ ॥ ১ ॥

টীকা ।।—যত্র গোবর্দ্ধনে ঘৰীয়া নানাবিধিৎ শিলা বিমসন্তি । কৌশলঃ ?
রত্নবরেণ্যানাং বাহা সমৃতরূপাঃ । সমৃহো ইতি বা নিবহাবসরে বাহ
ইত্তাত্ত্ববৎ । কৃষ্ণস্ত সিংহাসনাদিরূপাঃ । বসরূপবাজ্যস্ত ভূপাঃ শ্রীকৃষ্ণস্তং
পরিকরেভ্যো নানাবিধিরসন্ধানাত্ত্ববৎ । যাত্র সখ্যাদি-সর্বে রূপা ভবন্তী-
ত্যর্থঃ ॥ ২ ॥

জৈদৃশ বৈভববিশিষ্ট শ্রীবৃন্দাবনে অহামাধুর্যের ধরক-স্তরূপ ‘শ্রীগোবর্দ্ধন’
নামক গিরিবাজ রত্নাসনাদি রাজোপচার দ্বারা ত্রজযুবরাজশ্রেষ্ঠ শ্রীকৃষ্ণের
প্রতিকৰেভ্যো নানাবিধিরসন্ধানাত্ত্ববৎ ॥ ১ ॥

এই শ্রীগোবর্দ্ধনে ষে নানাবিধি অচান্তুল্য রত্নশিলা আছে, মেই সকল
শিলা শ্রীকৃষ্ণের সিংহাসন, পীঠ (বসিবার আসন) খটু (পালক) ও
শখ্যাদিরূপে এবং সখ্যাদি বসরূপ রাজ্যের রজী স্তরূপে শেভা পাইতেছে ।
অর্থাৎ মেই রত্নশিলাসমূহ শ্রীকৃষ্ণ ও তৎপরিকরগণকে নানাবিধি বসন্তদান
করিয়া থাকে অথবা মেই সকল শিলায় সখ্যাদি সকল রসের লীলা-বিজাগষ্ট
মিছ হইয়া থাকে ; ইহাই তাৎপর্য ॥ ২ ॥

ষৎ কন্দরাঃ কুঞ্জ-বহুশা-পুজ্ঞাঃ
শ্রীকৃষ্ণ-কেলী-বস-মন্দিরাণি ।
পৃথক পৃথক তৎপৰমপ্রিয়াদেঃ
সৌভাগ্য-ভাগ্য-কুম্ভ-যোগ্যাভাষি ॥ ৩ ॥
পরাগপুষ্টিশৰ্ম্মভূক্তি র্ঘুচৈছঃ
প্রবালবাহৈব রংশুচৈছ ফলেষ্ট ।
আমা-বিদ্যৈষত্ত্বদেৱ লক্ষণিঃ
কৃষ্ণস্তু মেবাং ইচ্ছান্তি ভাষিঃ ॥ ৪ ॥
ষদ্বাতৰো গৈরিক-হিঙ্গুলাদ্ধা ।
মনঃস্ত্বিলার্থা হরিতাল-মুখ্যাঃ ।

টীকা ।—ষৎকন্দরাঃ কৌমুদীঃ কুঞ্জবহুশা পুজ্ঞা ষত্র কাদৃশাঃ তথা
শ্রীকৃষ্ণ-কেলী-মন্দিরাণি । কৌমুদীষি । পৃষ্ঠগিত্যাদি অস্ত শ্রীকৃষ্ণস্তু পৰম-
প্রিয়াদেঃ পৃথক পৃথক সৌভাগ্যভাগ্য-কুম্ভ সূচিবা যোগ্যতা হেবু ভাবি ।
তৎপৰ ষৎ ষঙ্গা বাদৃশ সৌভাগ্যভাগ্যং কুম্ভং মন্দিরবেশ কুম্ভাঃ সৌভাগ্য-
ভাগ্যেোক্তবৎ সূচিতি । আদি পদেৱ সবৈ কিঙ্কুটী স্বাদীনাথঃ ॥ ৩ ॥
টীকা ।—ষত্ত্ববঃ ইত্যগোবর্ধনস্তু বৃক্ষাঃ লক্ষণিঃ সহিতাঃ । আমা-বিদ্যে
পরাগপুষ্টিভূক্তি তাপ্তি পূর্ব পূর্ব শেকোক্ত শিলাদিভিত্তি পরাগঃ পুষ্পরজঃ
বৃক্ষঃ পুক্ষৰসঃ প্রবালে নবপল্লব কুম্ভ বাহৈঃ সমৃদ্ধৈঃ কৃষ্ণস্তু মেবাং
ইচ্ছান্তি ॥ ৪ ॥

তথাব যে সকল গিয়ি-কন্দর, কুঞ্জোক্তমপুজ্ঞ ও শ্রীকৃষ্ণের কৌড়া-বিলাস-
ভূবন আছে, তৎসমুদয়ই শ্রীকৃষ্ণের পৰম প্রেরসী, সখী, কিঙ্কুটী ও সখাদিব
পৃথক পৃথক সৌভাগ্যভাগ্য-কুম্ভচক অর্থাৎ ধাহাদেৱ দেমন সৌভাগ্যভাগ্য
তাহাদেৱ সেইকলপই উপযুক্ত মন্দির ॥ ৩ ॥

এই গোবর্ধনেৱ বৃক্ষ-বলী-সমূহ নামা-বিধ পুষ্প, পরাগ, মধু, পুক্ষৰস,
নবপল্লব ও সুমধুৰ ফলনিচৰ ধারা এবং পূর্বপূর্ব শেকোক্ত শিলাদি ধারা
শ্রীকৃষ্ণের মেবা অর্থাৎ পরিচ্যো-বিধান কৰিষ্যা ধাকে ॥ ৪ ॥

ଅତିପିଯାଃ ଶ୍ରାମ-ଶରୀର ଶୋଭା
 ଲୋଭାୟ କୁର୍ବଣ୍ଠି ବିଦୁପିଯାଗାଂ ॥ ୫ ॥

କଞ୍ଚୁରିକା ସ୍ତର୍ଦ୍ଵରିଣୈ ରିଷ୍ଟା
 ଜୀତାଃ ସ୍ୱର୍ଗଂ କୁର୍ବନ୍ମସାର-ଜୀତାଃ
 କର୍ମପୂର୍ବାଚ ସୁଗନ୍ଧାଙ୍କଣ୍ଠି
 କୁର୍ବାୟ କୁର୍ବାଣ୍ଗୁର ଭିନ୍ଦ ଯତ ॥ ୬ ॥

ସତାଙ୍କୁ ସା ଚନ୍ଦମାର ଜୀବି
 ର ତତ ସର୍ପଃ କେତ ଚେଦିଯଂ ନ ।
 ବିଷକ୍ତ ଚେତ କାପି ନ ଦୃଃଖଦଂ
 ତନ୍ଦବେ ସୁଧୈକଂ ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟୋ ॥ ୭ ॥

ଟୀକା ।— ଗୈତିକ ହିନ୍ଦୁଳାଭା ଅତିପିଯାଃ ସ୍ଵର ଧାତବଃ ବିଧୋଃ ଶ୍ରୀକୁର୍ବଣ୍ଠ
 ପିଯାଗାଂ ଲୋଭାୟ ଶ୍ରାମ ଶବ୍ଦୀର୍ଦ୍ଦ୍ଵା ଶ୍ରୀକୁର୍ବନ୍ମଶରୀରଭ୍ରା ଶୋଭାଃ କୁର୍ବଣ୍ଠି ॥ ୫ ॥

ଟୀକା ।— ସତ ତନ୍ଦବେଣୈ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନମୈ ଉଦ୍‌ବିନ୍ଦିରିଷ୍ଟା ଜୀତାଃ କଞ୍ଚୁରିକାଃ
 ତଥା ସ୍ୱର୍ଗ ଜୀତାଃ କୁର୍ବନ୍ମ-ସାଂକ୍ରାନ୍ତ ଜୀତାଃ ସମ୍ଭାବାଃ । କର୍ମପୂର୍ବାଚ ସ୍ୱର୍ଗ ଜୀତାଃ
 କୁର୍ବାଣ୍ଗୁରଭିଃ ମହ ଶ୍ରୀକୁର୍ବାୟ ଶ୍ରୀକୁର୍ବାର୍ଥଃ ସୁଗନ୍ଧାଙ୍କଣ୍ଠି ॥ ୬ ॥

ଟୀକା ।— ସତ ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟୋ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନେ ସା ଚନ୍ଦମଜୀବିଙ୍କି : ଜତ ଚନ୍ଦମ
 ଜୀତେ ସର୍ପେ ନ । ମେଦ ସଦି ସ ସର୍ପ ସ୍ତର ବର୍ତ୍ତତେ ଜନ୍ମା ଜନ୍ମ ସର୍ପଙ୍କ ବିଷଂ ନ ।
 ଚେଦ ସଦି କାପି ସର୍ପ ଉଦିଷ୍ଟ ଦୃଃଖଦଂ ଅ ପ୍ରେତୁକ ଉଦିଷ୍ଟ ହବେଃ ସୁଧୈକଂ ହବେଃ
 ସୁଖଦେବ ଏକଂ ମୁଖ୍ୟ କେବଳ ବା ସତ ସୁଧାଭୃତଃ ॥ ୭ ॥

ମେହି ଗିରି-ମନ୍ତ୍ରିତ ଗୈତିକ ହିନ୍ଦୁ ସମଃଲିଙ୍ଗ ଓ ହରିକାଳାଜି ଶ୍ରୀକୁର୍ବେର
 ଅତିପିଯ ଧାତୁମକଳ ଓ ଶ୍ରୀକୁର୍ବଙ୍କୁର ପିଯାଗାଗନେର ଲାଲମା-ଉଦ୍‌ଦୀପମେର ନିରିତ
 ଶ୍ରାମମୁନ୍ଦରେର ଅନ୍ତଶୋଭାବିଧାନ କବିତା ଧାରି ॥ ୮ ॥

ତଥାର ହରିଶ୍ୟୁଥ ପରିଭ୍ୟାକ କଞ୍ଚୁରିକା, ସ୍ୱର୍ଗଜୀତ କୁର୍ବନ୍ମ-ନାରୁମୟି ଶ୍ର
 କର୍ମପ-ପୂର୍ବାଚ କୁର୍ବାଣ୍ଗୁରର ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହଇସା ଶ୍ରୀକୁର୍ବେର ଶ୍ରୀତି-ମନ୍ଦିରାର୍ଥ
 ଅବୋହର ମୌରତ ବିକିର୍ଣ୍ଣ କବିତେହେ ॥ ୯ ॥

ମେହି ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟୋ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀଗୋବର୍ଦ୍ଧନେ ଚନ୍ଦମଜୀବିଙ୍କି ଧାକିଲେଣ ଜୀବାଙ୍ଗ

ବ୍ୟାଦର୍ତ୍ତରେ ବାମ୍ୟବନ୍ଧାମୁଗ୍ରଜ୍ଞଃ ।
ସର୍ପାଦି ବୈଜ୍ଞାନିଭିତ୍ରେ ସନ୍ତୁଃ ।
ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ଅମାଲ୍ଲେଷ-ବିଶେଷ-ଲାଭୋ ।
ହରେଃ ରୀମୋହମୌ ହରିଦାସ-ବର୍ଣ୍ଣୋ ॥ ୮ ॥
କଚିଚିଛଳା-ବୀଲମନି ପ୍ରାଣୀଣଃ ।
ମୁକ୍ତାପି ତୀ ମାରକଟୈତ୍ତକତାନାଃ ।

ଟୀକା ।— ହରିଦାସବର୍ଣ୍ଣୋତ୍ତ ସର୍ପବିଦ୍ୟାଲି କଷମୁଖମୁଳଃ କରେବାହ ! ମୃଗାକ୍ଷାଃ ବାମ୍ୟବନ୍ଧାଦ୍ୟବର୍ତ୍ତରେ କୁଳୀ ବିହାୟ ବିବୃତ୍ୟାଶ୍ରତ ଗଥନେ ସର୍ପାଦି ବୈଜ୍ଞାନିଭିତ୍ରେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ମାଗଙ୍ଗ ମୀ । କୁଳୀରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାତିଥ୍ୟ ତିର୍ତ୍ତତୀଜ୍ୟାକାରକ ହେବେ ବମୋ ମହ୍ୟକୁ ଆଶ୍ରେସ ଲାଭ ଲାଗେ । ବମୋ ଭବେଦିତି ଶୈୟଃ । ତତ୍ତ୍ଵା ଅପି ପ୍ରେହନ୍ତାଃ ମର୍ବଦୈବ ସଦି ରାନ୍ଦକରେ । ଏ ଭବକ ତତ୍ତ୍ଵା ସର୍ପଗାତ୍ମଃ ଦୟଃ ଇତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାକ୍ୟ-ଶ୍ରୀବନ୍ଦାତ୍ରେଣ ଶାନ୍ତ ତାତ୍ତ୍ଵାମୈବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାଦୀଃ ବାତ୍ରୀ ଭବତ୍ତେଷ୍ଵ ସ୍ଵର୍ଥମାର୍ତ୍ତି ॥ ୮ ॥

ସର୍ପ ମାଇ, ସମି କୋଳିନ୍ଦ୍ରିୟରେ ସର୍ପଧାକେ, ତାତ୍ତ୍ଵା ହଟ୍ଟିଲେ ମେ ସର୍ପର ବିଷ ଥାକେ ନା ; ସହିବ କୋଥାକୁ ସର୍ପ ବିଷ ଥାକେ, ତାହାକୁ ଆରାର ଦୂରତ୍ତରେ ହସ୍ତ ନା, ଅତୁକୁ ତାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର କେବଳ ଶୁଦ୍ଧେବ କାରିଗଣ୍ଠ ହସ୍ତ ॥ ୯ ॥

ହରିଦାସବର୍ଣ୍ଣୀ ଅର୍ଥାତ୍ ମେହି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନପ୍ରଦେଶେ ଶର୍ପବିଷର କିନାପେ କୁଷମୁଖକରୁ ହସ୍ତ, ତାହ ଏହି ଶ୍ରୋକେ ବିବୃତ ହଇଭେଦେ । ମୃଗମୋଟିବା ଶ୍ରୀରାଧା ବାମ୍ୟଭାବ ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଅହତ ଗମନ କରିବାର କାଳେ ସମି ଦୈବାତ୍ମ ସର୍ପାଦି ମର୍ମନ କରେନ, ତାହା ହଇଲେ ତିନି ତେବେଳାମ୍ଭରେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ଶାସିନୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ଅବହିତି କରେନ । ଏହିକାପେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଏହି ସମାଲୋଚନ (ସମ୍ବକ୍ଷଣ ଆଲିଙ୍ଗନ) କୁଣ୍ଡ ବିଶେଷ ଲାଭେ ଏକ ପରିଵାଳିଲାଭମ ମୁହିତ ହଇଛା ଥାକେ । ଅଥବା କୋଣ ପ୍ରେଇସୀର ସଦି କୋଣପ୍ରକାରେହି ରାନ୍ଦକର୍ମ ନା ହସ୍ତ, ତାହା ହଇଲେ “ଆମାକେ ସର୍ପେ ମଂଶନ କରିଲୁ” ସଜିରା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମନ ଚୌଇକାର କରିଯା । ଉଠେନ, ଅମନିହି ତାହାର ମେହି ଆକ୍ଷୟ ଶ୍ରୀବନ୍ଦ ଆତ୍ ତିନି ଅଭିଷାର ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା । ପ୍ରିୟତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଶୁନ୍ଦରୀର ଜଗ୍ତ ସ୍ଵର୍ଗ ହଇଯା ଥାକେନ, ହିଂହାଶ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପକ୍ଷେ ଶୁଦ୍ଧମ ॥ ୧ ॥

ତା� ପଦ୍ମଗାଂ ସ୍ଫଟିକାଶ୍ଚ କାଞ୍ଚିଦ୍
ଗୋବନ୍ଧିବାଜ୍ରୋ ବିଧୁ-କେଳି-କଙ୍ଗାଃ ॥ ୯ ॥
ଆମ୍ବୁଦ୍ଧାବୀବସାହିରୀକ୍ଷା
କୁଷାଗ୍ରଜୋହରଂ ବ୍ୟକ୍ତମୁଜ୍ଜୀବିତି ।
ଦୂରଃ ପ୍ରସାତି ସ୍ଫଟିକୋଚୟାନ୍ତାଃ
କୁଷାଗ୍ରଜୋହରେତ୍ରାପି ଶାଲି ସତ୍ର ॥ ୧୦ ॥

ଟ୍ରୀକୀ ।— ତାଙ୍କ ଶିଳାଃ କାପି ଡାନେ ନୌଲମଣି ପ୍ରସୈଗାଃ ନୌଲମଣି ପ୍ରସୈଗା
ଶୈଂକରସମ୍ମା ଅଣି ଉତ୍ତର ଶିଳାଃ ଶିତ୍ତି ଘରକଞ୍ଚରେ ହୈବକ୍ଷାମୁତ୍ତିର୍ଥତ ତୁଥାତ୍ତା
ଶ୍ଵରାରେତ୍ୱର୍ଥଃ । ତାଃ ଶିଳାଃ ବିଧୋଃ ଶ୍ରୀକୁଷାଗ୍ରଜୋ କେଳେ ବଜାଃ ସର୍ଥାଃ ॥ ୯ ॥

ଟ୍ରୀକୀ ।— କୁଷାଗ୍ରଜଃ ଶ୍ରୀବନ୍ଦମେବ ଜାୟମଦଗ୍ରାବ ବରାନ୍ ପୂର୍ବର୍ଷ ଲାଯାଗବନ୍ଦାମ୍
ମୟହ ବ୍ୟଧେ ବୈକ୍ଷ୍ୟାତ ଶ୍ରୀବ୍ୟଭାମୁଜ୍ଜୀବନ୍ତିତ ଇତି ଷ୍ଠ ର୍ଯ୍ୟ ସଃ ଅବେ ଶୀଘ୍ରଃ ଦୂରଃ
ପ୍ରସାତି । ସତ ମା ଶ୍ରୀରାଧିକାପି ଶ୍ଫଟିକଶିଳାବରାନ୍ ଶିକ୍ଷା ଶ୍ରୀକୁଷାଗ୍ରଜୋ ବଲମେବେ
ହତ୍ରାତ୍ମିତି ଧୀଯଗ୍ରାମ ମା ଶ୍ଫଟିକୋଚୟାନ୍ତାଃ ଶ୍ଫଟିକମୁହନିକଟୀଏ ଦୂରଃ
ପ୍ରସାତି ॥ ୧୦ ॥

ମେହ ଗୋବନ୍ଧିନ ପର୍ବତେ ଶିଳା ମକଳ କୋଥାର ନୌଲମଣି ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍ତରାତ୍ମର
ହଇରାଓ ମାଧ୍ୟମ ବିଲାକୁପେ ପ୍ରତୀକ, କୋଥାର ସା ଆବକତର୍ମଣିର ମହିଳ
ମୟାମୟବୁଦ୍ଧିତେ ଅବନ୍ତିଜ୍ଞ ଅର୍ଥାଏ ମେହ ଶିଳାମକଳ ଆବକତମନିହ୍ୟ, କୋଥାର ସା
ପଦ୍ମଗମନିରୟ ଏବଂ କୋଥାର ସା ଶ୍ଫଟିକମ୍ବ, ଏଇକୁପେ ମେହ ଶିଳାମୟହ
ଶ୍ରୀକୁଷାଗ୍ରଜୋହରୁକେଲିବିଳାଦେବ ମଞ୍ଜୁଣ ଉପଧୋଗୀ ॥ ୧ ॥

କୁଷାଗ୍ରଜ ଶ୍ରୀବନ୍ଦମେବ ତୁଥାର ପୂର୍ବର୍ଷଗ୍ରାଗରାଜି ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ “ଏଇହାମେ
ଶ୍ରୀବ୍ୟଭାମୁନନ୍ଦିମୀ ଅବସ୍ଥାନ କରିତେଛେ” ଏଇକପ ମନେ କରିଯା ତୁଥା ହଟକେ
ଶୀଘ୍ର ଦୂରେ ଗମନ କରେନ । ଆବାର ଶ୍ରୀରାଧିକାପ ତୁଥାର ଶ୍ଫଟିକ ଶିଳାବାଜି
ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ “ଏଇହାବେ କୁଷାଗ୍ରଜ ବଲମେବ ଅବସ୍ଥାନ କରିତେଛେ” ଏଇକପ ମନେ
କରିଯା ମେହ ଶ୍ଫଟିକ ମୁହଁର ନିକଟ ହଟିତେ ଦୂରେ ଅନ୍ତାନ କରେନ । ପଞ୍ଚମୀମେବ
ବର୍ଣ୍ଣ-ମାସ୍ୟ ହେତୁ ତୀହାମେର ଏଇକପ ବିଭିନ୍ନ ଉପସ୍ଥିତ ହଇରା ଥାକେ ॥ ୧୦ ॥

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜାସ୍ତୁମନ୍ଦିରମେତି
ବୁଝିଲା ପ୍ରକାଶ୍ତା-ହାତି-ବିକ୍ରିକିଳି ।
କାନ୍ତାଦି ଉତ୍ସେନ୍ଦ୍ରମଣୀ ଶିଳାସ୍ତଂ
କାନ୍ତ ଅମାଚୁଲ୍ଲୀହରିଦୀସ-ବର୍ଣ୍ଣେ ॥ ୧୧
ବନ୍ଦାନ୍ତଶୋଭା ନ ବିଲୋଭ୍ୟାନ୍ତ
କନ୍ଦା ନିକୁଞ୍ଜେ ଦୟୀୟ ଦୃଷ୍ଟାଃ ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କ କାନ୍ତା ନିବହନ୍ତ ହାତା-
ଦିଭିଃ ପଦାଳକ୍ଷକ ଚରିତାଦୈଃ ॥ ୧୨
ଯତ୍ତେନ୍ଦ୍ରମୌଳେ ମନ୍ତ୍ରବେଦ କୃଷ୍ଣେ
ଆସ୍ତୁନନ୍ଦାଶେବ ଭନ୍ଦୀୟ କାନ୍ତାଃ ।

ଟୀକା—ଜାସ୍ତୁ-ମ ଗ୍ରାବାନ୍ ବୌକା ପ୍ରକାଶ୍ତା ବା ହାତୋ ବିଦ୍ଵାବୁଦ୍ଧିର୍ଦ୍ଦ୍ଵାରା ଆକୃଷଣ୍ଟ ଜାସ୍ତୁମନ୍ଦିରମଧ୍ୟ ଗରୁଡ଼ି । ତତ୍ତ କାନ୍ତାପି ବଳ ଶିଳାସ୍ତଂ ଶିଳାମଧ୍ୟରେ
ହାତ କାନ୍ତର ଦ୍ରବ୍ୟ ହୁହରିକିଳି ॥ ୧୧

ଟୀକା—କୁଞ୍ଜେ ଦୟୀୟ ଚ ଆକୃଷଣ୍ଟ ତେବେକାନ୍ତା ଶମୃଦ୍ଧ ଚ ହାତାଦିଭି
ପଦାଳକ୍ଷକ ତାନୁଲ ଚରିତାଦିଭିଃ ର୍ଥ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନନ୍ଦାଙ୍କ-ଶୋଭା ଦୃଷ୍ଟାଃ ସତ୍ତା
ଜ୍ଞାଃ ଶୋଭାଃ କହ ବା ଅନେ ନ ବିଲୋଭ୍ୟାନ୍ତାପି ତୁ ମର୍କବେଦ ॥ ୧୨

ମେହି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପରିତେ ଶୁର୍ବନ-ଶିଳାମୟହ ମର୍କରମ ପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୌର କାନ୍ତା
ଶ୍ରୀରାଧାର କ୍ରମଜ୍ୟୋତିତରେ ଏହି ପାଦେହି ଶ୍ରୀରାଧା ଅବଦ୍ଵାର କରିତେହେଲ ଯନେ
କରିଯା ମେହି ଶୁର୍ବନ ଶିଳାରାଶି ବର୍ଣ୍ଣେ ବାରଂବାର ଗମନ କରିଯା ଥାକେନ । ଆଦାର
ଶ୍ରୀରାଧାଓ ଟେକ୍ନୌଲମଶିଳାମୟହ ମର୍କରମ କରିଯା ଦୌର କାନ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାବେ ଶ୍ରୀରାଧା
ବାରଂବାର ଗମନ କରିଯା ଥାକେନ ॥ ୧୧

ନିକୁଞ୍ଜମନ୍ଦିରେ ଓ ଗିରି-କଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଏବଂ କୃଷ୍ଣକାନ୍ତାଗମ୍ଭେର ହାତାଦି
କୃଦ୍ଵନ, ଶ୍ରୀଚରିତର ଅଳକ୍ଷଣବାଗ ଓ ତାନୁଲଚରିତାଦି ଧାରା ମେହି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପରିତେର
ଅପୂର୍ବ ଅଭିଶେଷ ପରିଚ୍ଛିତ ହସ, ମେହି ଶୋଭାମୟହ କୋନ୍ ବ୍ୟାକିର ନା ବିଶେଷ
ଲୋଭୋତ୍ପାଦନ କରିଯା ଥାକେ । ଅର୍ଥାତ୍ ମର୍କଲେବାହ ଲୋଭୋତ୍ପାଦନ କରିଯା
ଥାକେ ॥ ୧୨

ତେ କେଲଯୋ ସଞ୍ଜ କୁଟୁମ୍ବଭାବା
ଗୋବର୍ଦ୍ଧମ କୁଂ କବସନ୍ତ କେ ବା ॥ ୧୩
ସନ୍ତାଣୁବଂ ତାଣୁବିନଶ୍ଚବନ୍ଧି
ଗାସନ୍ତି ଭୁଙ୍ଗାଶ ପିକାଶ୍ଚ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ।
ତୁମ୍ଭି ତାଳିଂ ନ୍ତ ବହୁପର୍କିଣୋହଞ୍ଜେ
ହରେନ୍ତ ସେବା ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟୋ ॥ ୧୪

ଟୀକା ।—ସଞ୍ଜ ଗୋବର୍ଦ୍ଧମଙ୍ଗ ଈଜ୍ଞନୌଲମଣିଷର-ଭୂଷଣାଦିକରଣଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ସ୍ଵର୍ଗସ୍ୟାନି
ଭୂଷଣାଦି-ସ୍ଵର୍ଗପାତି ଗୋପ୍ୟଃ । ତେ କେଲଯ ତେବେଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତମୌତ କାନ୍ତାମାଂ
କେଲରଃ କୁଟୁମ୍ବେ କଞ୍ଚାପୁତ୍ରାଦିର୍ବିଷ ଭାବାଃ ଭାବସ୍ୟକ୍ତାଃ ଜ୍ଞୈପୁତ୍ରାଦିବଂ ସନୈବ ତତ୍
ବର୍ତ୍ତମାନା କୁଂ ଗୋବର୍ଦ୍ଧମଙ୍ଗ କେ ବା ଜରାଃ କବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନ୍ତ ॥ ୧୩ ॥

ଟୀକା ।—ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟ ହରେନ୍ତ ସେବା ବୀକ୍ଷ୍ୟ । ମେବା ଆହ । ଶ୍ରୀବ୍ରତ୍ୟାଗବତେ ।
ହୁଣା ସମ୍ବିଲା ହରିଦାସବର୍ଯ୍ୟ ଈତ୍ୟବନ୍ତରଂ ଆମଂ ତମୋତି । ସହ ଗେଗଥେ
ତୁମ୍ଭେ ଏହ ପାନୌର ଶୁରସ-କନ୍ଦର-କନ୍ଦମୁଲେ ରିକାତ ଜଳାଦିମା ଗୋବର୍ଦ୍ଧ-ମ-କୁତ୍-
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ସେବା ଦୂଷ୍ଟା ତାଣୁବିବୋ ଅୟୁଵା ସନ୍ତାଣୁବଂ ସଥା ଶାନ୍ତତଃ । ଚରଜି ଗଛନ୍ତି ।
ତାଣୁବଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଭୁଙ୍ଗାଃ ପିକାଶ୍ଚ ଗାସନ୍ତି । ଗାନଂ ଭାବା ଅତେ ବହୁପର୍କିଣ ତାଳିଂ
ତୁମ୍ଭି ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଇ ସାହାର ଈଜ୍ଞନୌଲମଣିଷଭୂଷଣ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-କାନ୍ତା ଗୋପୀଗଣଙ୍କ ସାହାର
ସ୍ଵର୍ଗପାଦି-ସ୍ଵର୍ଗପ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତମୌ କାନ୍ତାଗଣେର କେଲି-ନିଚହିଟ
ସାହାର କଞ୍ଚାପୁତ୍ରାଦିର ତାର ଭାବସ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ କଞ୍ଚାପୁତ୍ରାଦିର ତାର ସର୍ବଦା
ଶଥାର ବର୍ତ୍ତମାନ, ମେହି ଶ୍ରୀଗୋବର୍ଦ୍ଧରେର ମହିମା କାହାରୀ ସର୍ବନ କରିବେ ପାରେ ।
ଅର୍ଥାତ୍ କେହିଟ ସର୍ବନ କରିବେ ପାରେ ନୀ, ଈହାଠ ଭାଂପର୍ଯ୍ୟ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଗୋବର୍ଦ୍ଧରେ ଶୁରସ ପାନୌର, କନ୍ଦର, ଶୁଷ୍ମାଦୁ କନ୍ଦମୁଲାଦି ଧାରା ପୋ-ବର୍ମଗଣେର
ମହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ସେବା-ଦର୍ଶନ କରିବା ମୟୁଷ ମକଳ ନଟେର ତାର ଶୁରସ ନୃତ୍ୟ
କରିବେ ଥାକେ, ମେହି ନୃତ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଭୁଙ୍ଗ ଓ କୋକିଳକୁଳ ଶୁଷ୍ମବେ ଗାନ କରିବେ
ଥାକେ ଏହ ମେହି ଗାନ ଶ୍ରୀବର କରିବା ଅପର ପକ୍ଷିକୁଳ ତାହାତେ ତାଳ ଥା ତାଳ
ଥୋଜନା କରିବା ଥାକେ ॥ ୧୪

‘ତାଳି’—ତାନରିତି ପାଠାନ୍ତରନ୍ ।

পর্যান্তভূমিঃ পরিতো ষদৌষাঃ
কৃষ্ণস্ত খেলাবলি-লালিতানি ।
কুণ্ডানি কুণ্ডানি পদানি ভাস্তু
সন্ধির্বাস্তে পরিতঃ শ্রবণ্তি ॥ ১৫
তৎপূর্বতো দান নিষ্ঠুর্মাণ্যঃ
কুণ্ড ষদৌষ স্মরণেন সত্তঃ ।
শ্রীবাদিকা তদয়িতোপ্যাদঞ্চ-
দ্রোমাঙ্গ কম্পাঙ্গিত-সুন্দরঃ স্তাৎ ॥ ১৬
তত্ত্বাহপি পুর্বে পররামলীলা-
বলী স্থলী সাতি বচীয়সী বা ।

টীকা ।—গোবৰ্ক'নস্য পরিতঃ চতুর্দিশ ষদৌষাঃ গোবৰ্ক'নীষাঃ পর্যান্তভূমিঃ
পরিসরভূমৌ । পর্যান্ত ভূপরিসর ইত্যহৰঃ । খেলাবলি-লালিতানি কুণ্ডানি
কুণ্ডানি উধা পদানি ষদৌষ ভাস্তু তে সন্ধির্বাস্তে পরিতঃ শ্রবণ্তি ॥ ১৫ ॥

টীকা ।—তৎ পূর্বতঃ গোবৰ্ক'নস্য পূর্বদিশি দানলীলাষাঃ বর্তনৎ
পরিসমাপ্ত্যত্ব উদ্বাধাঃ কুণ্ড অস্তীতিশেষঃ । ষদৌষ লীলাশুরণেন শ্রীবাদিকা
শ্রীকৃষ্ণাহপি উদ্গতরোমাঙ্গ কল্পে বঞ্জিতেন পূজিতেন ব্যাধে বা হেতুনা
সুন্দরঃ শোভাক্ষিণৰবান् স্ত্যাঃ ॥ ১৬ ॥

মেই শ্রীগোবৰ্ক'ন-শৈলের চারিদিকে ষে পরিসর ভূভাগ আছে তাহাতে
শ্রীকৃষ্ণের ক্রৌড়সমৃদ্ধ ষাবা পরিপূর্ণ কুণ্ড, কুণ্ড ও লীলাস্থান সমৃদ্ধ শোভা
পাইতেছে এবং সুন্দর নিষ্ঠ'র সকল চারিদিকে সংস্কৃত হইতেছে ॥ ১৫ ॥

মেই শ্রীগোবৰ্ক'নের পূর্বদিকে “দানপরিষ্ঠন” নামক এক কুণ্ড আছে।
এটি স্থানেই দানলীলা ব্যাপারের পরিসমাপ্তি হইয়াছিল, এটজন্যই ইহা
“দান নিষ্ঠন” রামক অভিহিত । এই দানলীলার বিষয় শ্রবণ করিবা
শ্রীবাদিকা এবং শ্রীবাদায়ন্ত্রণ সাহিত্যিকাবজ্ঞনিত কল্পপুরুক্তাবিত হইয়া
অতীব শোভাশালী হন ॥ ১৬ ॥

मूर्तापि तां तं लट्टुत्यकाणे
 श्वीये रसे चल्लसरोवरक्ष ॥ १७ ॥
 गोवर्द्धन-प्राग्दिशि दक्षिणाशे
 सकर्षणामन्म—सरोवरं तु ।
 उपुर्वतेऽराजति उच्च गोरो
 त्तोर्थं न गोरोपति रेति यत् ॥ १८ ॥

टीका ।—कृष्ण गुणान-निर्वर्त्तमात्रा कुण्डे पूर्वे परामूर्तीतिथ्याता परा
 उत्तमा रामलीला वा आवलि श्रेष्ठि र्थत्र उद्धारुता त्वं सा उक्तिबलौसौ
 बलवत्ते हेतुमाह । वेति वा त्वं मूर्तापि तथा मूर्तं उत्तं उत्त्रहं चल्लसरोवरक्ष-
 काणे असरवे अकम्मादित्यर्थः । तां श्रीवाखां श्रीकृष्ण श्वीये रसे
 लट्टुति अस्ति लौलादि-विद्वरण-पूर्वक उल्लोलाया मूर्ति अवगादिक वेवात्
 लट्टनं ॥ १७ ॥

टीका ।—मानकुण्डमा दक्षिणे उपसकर्षण-कुण्डं ये पर्वतः वसा सकर्षणसरो-
 वरम् पूर्वे उपर्योगीत्यर्थं राजति । यत् गोरोत्तोर्थं स गोरोपति रेति ।
 नैति पाठे गोरोपति नैति व आगच्छति गव्ये गवनाकावे च काणं
 श्रीकृष्ण-वहमा लौलाभूतित्वां ॥ १८ ॥

अनन्तर सेहि 'दान-निर्वर्त्त' नामक बुण्डेर पूर्वे वे परा रामलीलावलीर
 त्वं विश्वान आहे, काहा अतीव बलौसौ अर्थां अद्दूत शक्तिविशिष्टा ।
 वेहेतु, सेहि रामत्वं एवं उत्त्रहं चल्लसरोवरके अवग कविले श्रीवाखा ओ
 श्रीकृष्ण श्वीये रसे नृत्य कविला धाकेन अर्थां अस्ति लौलादि विश्वत हइया
 केवल सेहि लौलाहि मूर्त्युह अवगादि करिला धाकेन ना ॥ १७ ॥

श्रीगोवर्द्धनेर पूर्वदिके मानकुण्डेर दक्षिणे "सकर्षणामन्म-सरोवरम्"
 आवक श्रीवलदेवेर आवल-मावक एक कुण्ड आहे । सेहि सरोवरेर पूर्वदिके
 "गोरोत्तोर्थ, शोभा पाठिडेहे, किंतु श्रीकृष्णे रहस्य लौलाभूति वलिला
 उद्धार गोरोपति शिव आगव्यन करून ना ॥ १८ ॥

* "नैति" इति पाठास्तवम् ।

ସମୀ ଭରୀ ତତ୍ତ୍ଵ ବିହାରହେତୋ
ସୌଭାଗ୍ୟ-ଭାଗ୍ୟମୃତ-ଭୂରି-ଭାବଃ ।
ତତ୍ତ୍ଵାଃ ପ୍ରିୟଃ ସତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ପଦ-ବିଜ୍ଞା-
ପତିକକାରୀଶୁ ବିକୁଳ-ବିଜ୍ଞା ॥ ୧୯ ॥
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦାତା-ନିରକ୍ଷେତ୍ର
କୁଣ୍ଡଲେ ସତ୍ତ୍ଵଦାତା ମଧ୍ୟ ।
ମହାମୁକୁଟୋନ୍ଦେଶ ମାତ୍ରାଭି
ଆବାଜରାଜୋ ଯୁଦ୍ଧରାଜ-ବଜୀ ॥ ୨୦ ॥
ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ତତ୍ତ୍ଵାଲ୍ଲାଭିଭାନ୍ଧାଦେଶୁ
କୃଷ୍ଣତକେଜୀ-କବଳୀକୃତେଶୁ ।

ଟୀକା—ଆବଶ୍ୟକ ପୌରିରାସୀ ସୌଭାଗ୍ୟାଥ୍ୟ ତତ୍ତ୍ଵ ନାରକୋ ସବୀ ନାରିକାରୀ
ମହ ବିଲମ୍ଭି ମାସୋ ଭାଗ୍ୟବତୀ ଭସତୀତି କାରଣୀ ସମୀ ଭରୀ ରାଧା ମହ ତତ୍ତ୍ଵ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିହାରହେତୋ ତତ୍ତ୍ଵାଃ ରାଧାରାଃ ସୌଭାଗ୍ୟଭାଗ୍ୟମୃତାଶ୍ଚ ପୌରିରାଜ୍ଞାଃ
ବେଳାଭାବଃ ସ ଭାବ ଏବ ତତ୍ତ୍ଵାଃ ରାଧାରାଃ ସତ୍ତ୍ଵ ଗୌରୀଭୀର୍ଥେ ସମ୍ପଦ ବିଜ୍ଞାତାଃ
ପତିଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିକୁଳ ବିଦ୍ୟାଃ ପ୍ରିୟ ଚକାର । ବିଦ୍ୟାରାଧି ନାଟକାଣ୍ଡ ଏବା
ଶୀଳୀ ବ୍ୟକ୍ତାଭୀତି ॥ ୧୯ ॥

ଟୀକା—ଯୁଦ୍ଧରାଜୀ ରଜିତୁଃ ଶୀଳଃ ତତ୍ତ୍ଵ ଭଧାଭୃତଃ ମହାମୁକୁଟୋନ୍ଦେଶ
ଆବାଜ-ରାଜଃ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶ-କୁଣ୍ଡ ଦାତା-ନିରକ୍ଷେତ୍ର-କୁଣ୍ଡରେ ମର୍ଦ୍ୟ ଭବୋଦି ॥ ୨୦ ॥

ଆବଶ୍ୟକ-ପୌରିରାସୀ ‘ସୌଭାଗ୍ୟ’ ନାମେ କବିତା, ମେଠ ପୌରିମାସୀତେ ନାରକ,
ବେ ନାରିକାର ମହିତ ବିଲାସ କରେନ, ତିନିଟି ଭାଗ୍ୟବତୀ ତନ । ଏହି କାରଣେହି
ଶ୍ରୀରାଧା ସତିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକୀ ବିହାର ଏବଂ ମେହି ହେତୁଟି ଶ୍ରୀରାଧାର ସେ
ଭୂରିଭାଗାଭାବ, କାହା ମେହି ଗୌରୀଭୀର୍ଥେ ବିଦିଲ ବିଜ୍ଞାପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କେ ଆତ
ନିକୁଳ ବିଜ୍ଞାପିତା କରିଯାଇଲ ॥ ୧୯ ॥

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶକୁଣ୍ଡ ଓ ଦାତା-ନିରକ୍ଷେତ୍ର କୁଣ୍ଡରେର ଅଧ୍ୟହଲେହି ଯୁଦ୍ଧରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୋ-
ରଜନକାରୀ ଆନନ୍ଦରାଜ-ସକଳ ମହାନ୍ ଅମ୍ବକୁଟୋନ୍ଦେଶ ମଞ୍ଚାଦିତ ହସ ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀମାନସ୍ତେ ଶୁଭମଣ୍ଡଳେ
ଅତ୍ରୋଭ୍ରୋ ରୁସବଚୋ ବିଜନିଃ ॥ ୨୧ ॥
ଭଦ୍ରାମକେଳ୍ଟ କଲିବାଗିଲାମୋ
ବିଞ୍ଚାପିଯମାସ ମ କଂ କରଂ ଯଃ ।
ଭଦ୍ରୋରପି ଶ୍ରୋତ୍ତମଟ୍ଟିମନ୍ତ୍ରକି-
ଶ୍ରୀଟୀ କରୋତ୍ତାଣୁ ମନ୍ତ୍ରନୁଶ ॥ ୨୨ ॥
ପ୍ରଚଳଂ ମୟୁରାକ୍ରତି କଷ୍ଟ କଷ୍ଟ
ଗୋବିନ୍ଦ କୁଣ୍ଡଳ ଚ ଦକ୍ଷିଣାଧେ ।

ଟୀକା ।— ଭଦ୍ର ମହାମୁକୁଟଥାନନ୍ଦ ପଞ୍ଚାଂ କଷ୍ଟଭ୍ରତ କେଲିଭି: କବଳୀରୁତ୍ତେଷୁ
ଗ୍ରହେ ମନୀ କେଲିଥୁଜେଷୁ ମଧ୍ୟେ ଖୋ ଦାନ-ସ୍ଟ୍ର ଜ୍ଵର କୌଦୃଷେ ଶୁଭମଣ୍ଡଳେ ସ୍ଟାଇତି
ପ୍ରସିଦ୍ଧ: ଶୋଭନ ଘଟୋ ସତ୍ତ ଭତ ଦାନସ୍ତେ ଉଭ୍ୟୋ: ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବୈଚୀ
ବିଲାସ: ଆସ ॥ ୨୧ ॥

ଟୀକା ।— ଭଦ୍ରାମେତି ଭଦ୍ରୋର୍ଦୀନକେଳୋ ଯଃ କଲି: କଲହ ତୁର୍ଜତୋ ଖୋ
ସାଠାଂ ବିଲାସ: ମ କଂ ଅନଂ ନ ବିଞ୍ଚାପିଯମାସ ॥ ଅତ୍ରୋ ହିନୋ ଦୁଃଖେଷ୍ଟ ॥ ସେବା
ବାଗିଲାମ: ହରୋ ବାଧାକୁଷଙ୍ଗୋ ରପି ଶ୍ରୋତ୍ତମ ତଟୀ ଅଟେନ୍ ଗଛଜୁ ପଞ୍ଚାମୁଟ୍ଟନ୍
ଭରୋ ॥ ଅନ୍ତନୁଂ ଶ୍ଚାତୁଂ ନଟୀ ବରୋତି ॥ ହାଗିଲାମ-ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନଟୀବେତ୍ତି
ଭାବ: ॥ ୨୨ ॥

ମେହି ମହାମୁକୁଟଥାନେର ପଞ୍ଚାତେହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେଲିକଲାଭିଷିତ “ଶ୍ରୀମାନସ୍ତୁ”
ଆସକ ଉତ୍ତାମମର ହାନାମୀ । ଏହି ଶୁଭର ମନ୍ତ୍ରମର ଦାନସାଟେହ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ
ପରମପରା ବାଗିଲାମ ହଇଗାହିଲମ୍ଭୁ ॥ ୨୧ ॥

ମେହି ଦାନକେଲିତେ ପ୍ରେସ-କଲହ ଉପଶିତ ହଶ୍ୟାସ ପରମ୍ପରା ସେ ବାଗିଲାମ
ସଂସ୍କରିତ ହଇଗାହିଲ, ଡାହା କୌନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିକେ ନା ବିଞ୍ଚାପିଯ କରିଗାହିଲ ।
ଅତ ଅନ ତ ଦୂରେ କର୍ତ୍ତା, ମେହି ବାଗିଲାମ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶବଣ-ତଟୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପ୍ରମଃପୁନଃ ଗମନ କରିଯା ତୁହାଦେର ଭନ୍ଦୁଥମକେ ଆଶୁ ମଟୀର ଭାବ କରିଗାହିଲ
ଅର୍ଧାଂ ନାଚାଇଲା ତୁଲିଲାହିଲ । ୨୨ ॥

গলস্তলী মানস-জ্ঞানবী সা-
মৌ-ধেলনং যত্র তথোঃ সদা স্তাঁ ॥ ২৩ ॥
মৌ-ধেলনং যত্র তথোঃ শ্রুতীনাঃ
পথং কথকিদমনি তৎ প্রয়াতি ।
তদৈব কুকুং কুকুত্তে বলেন
বলেন চ ত্যাজয়িতুং ন শক্যং ॥ ২৪ ॥
যস্তা স্তটে পুণ্ডু কমণ্ডপামি
ত্রেলোক্য শোভা বস মণ্ডপামি ।
তথোঁ দ্বয়ো-কুজ্জল-ভাবিতামি
ভবন্তি নিত্যং হনি ভাবিতামি ॥ ২৫ ॥

টীকা — ময়বন্ধেবাকৃতি বৰ্ণ তন্ত গোবর্দ্ধনস্ত গোবিল-কুণ্ডল চ
দক্ষিণাংশে তন্ত গোবর্দ্ধনস্ত পুচ্ছং। তন্ত গোবর্দ্ধনস্ত গলস্তলী সা অসিঙ্গা
মানস-গঙ্গা বত্র মানসজ্ঞানব্যাঁ সদা তথোঃ মৌ-ধেলনং স্তাঁ ॥ ২২ ॥

টীকা — বত্র মানসজ্ঞানব্যাঁ তথোঁ বাধাকৃষ্ণরোঁ বর্ণোকার্যাঃ ধেলনং
তরোধেলনং শ্রুতীনাঃ পথং যদি কথকিং প্রয়াতি । তদৈব শ্রবণসময় এব
তরোধেলনং শ্রুতিপথং বলেন কুকুং কুকুত্তেৰ্থ মে শ্রোতাভক্তব্যাতন্ত তথোঁ
জ্ঞেয়ং। কুকুং কর্ণপথং কৈ রপি লৌলাস্তৈরেচ বলেন ত্যাজয়িতুং ন শক্যং ॥ ২৪ ॥

শ্রীগোবর্দ্ধনের আকৃতি অযুবের গ্রাহ, শ্রীগোবিলকুণ্ডের দক্ষিণাংশই
ইহার পুচ্ছ এবং অসিঙ্গ 'মানসগঙ্গাই' উহার গলস্তলী। এই মানসগঙ্গাভেই
শ্রীবাধাকৃষ্ণ সর্বদা লৌকাকীড়া করিছী ধাকেম ॥ ২৩ ॥

মেই মানস-গঙ্গার শ্রীবাধাকৃষ্ণের মৌ-বিহার লৌলা যদি কাহারও শ্রবণপথে
কিঞ্চিংও প্রবেশলাভ করে, তাহা হইলে মেই লৌলাবিহার, শ্রবণপথকে
বলপূর্বক এমনই কুকু করে দে, অতি কোন লৌলাই মেই শ্রোতার কর্ণপথ
হইতে বলপূর্বক দ্বারা তাঁহাকে অপস্থিত করিতে সমর্থ হব ন। অর্থাৎ
মৌ-বিহার শ্রবণ করিলে অতি কোন লৌলা আর তাহা কুলাইয়া দিতে
পারে না, ইহাই কাঁপর্য ॥ ২৪ ॥

कुमुद्देष्टः कुमुद्देष्टः
सरस्वतैष्टः कुमुदाकराथ्यः ।
पश्चाक्षरै राजति कुञ्ज-पूर्णे-
गिरिश्चवर्यावरमेव किं सः ॥ २६ ॥
गोपी-स्त्रीपाण्डि परप्रसृण-
अफुल्लायै कुमुदाकरोहस्यं ।
श्रीमारदो वत्र वडुव गोपी
स्नानैक मात्रादिति मोहमोक्षिः ॥ २७ ॥

टीका ।—वन्धुः जाह्नवास्तेपोतुक्तु याधवीलक्षाराः अुणार्वि
सन्ति । कौन्दूनारि ? त्रैलोक्यावर्ति-शोभाराः वसारां अुणपानि गृहाणि तद्वा
याधाकरण्यैः उज्जलसन्तुतार्वो शब्दन मृणपत्ति देव अधातृतानि निष्ठां श्वसन्ति ।
सर्वेषां तद्वा वर्ण हनि जावित्तानि भावनाविहानि ॥ २६ ॥

टीका ।—कुमुदाकराथ्यः पश्चाकरः सरोवरः कुमुदमरोवराथ्यः वत्रः
सीमावहितैः सरस्वतैष्टः कुमुदाकरैः तीव्रे कुञ्ज-पूर्णेच लहिते
वाजति । सः कुमुदाकराथ्यः सरोवरः असिद्धो वडुव म गिरिश्चवर्यः अुण
आवनमेव किं ॥ २७ ॥

मेह आनन्दगत्तार तीव्रे याधवीलक्षार वे मक्तु अुण आहे, ताहारा
त्रैलोक्यावर्ति शोभार ओ वसेव शब्दन अक्षर एवं मेह अुणमक्तु अधोहि
त्रीयाधाकरण्यै उज्जल रसेव निष्ठा उृणपत्ति हैला धोके । एहिअस्तु एहे
अुणपमयृष्ट मक्तुलेवट, एवन कि, श्रीयाधाकरण्यै छहये निष्ठा चिन्तार
विषय ॥ २८ ॥

तथार “कुमुदाकर” नावक एक सरोवर आहे, एहे सरोवरवेव अले ओ
स्तुले असंख्य कुमुदानि हैत्ते निष्ठार मक्तुल क्षवित हैत्तेहे एवं तीव्रे
विविध कुञ्ज-पूर्ण शोभा पाहित्तेहे । एहे असिद्ध कुमुद-मरोवरहि मेह
पिरिवाज श्रीगोवर्धनेव मूर्खक्षर ॥ २९ ॥

ষং পাণিমা পালযদীশ এব
থো পালযন্ত্ৰে পরিবাৰমেৰ ।
ক্রৌড়ভ্যজস্তং স্থয়মেৰ যত্ৰ
স কেৰুবৰ্ণ্যো হৱিদাসবৰ্য্যঃ ॥২৮
শ্রীৱাদিকা-কৃষ্ণ-সৈৱৈবৰে তে
তৎ প্ৰেমপূৰ্ণে কি঳ যন্ত্ৰ নেত্ৰে ।

টীকা । অলস্তলকুমুৰানামাকৰছেন কুমুৰমৰোৰৰ শক্তি ব্যুৎপত্তি
মুক্তি । গোপী-স্বৰূপ প্রাপকত্বেনাপ্যাহ । গোপীতি । গোপীস্বৰূপ আপ্তিৰেৰ
পৰপ্ৰসূগানি শ্ৰেষ্ঠ পুল্মানি তেৰাঃ অফুল্লতাসৈ প্ৰকাশাৰ্থ মপ্য়ঃ কুমুৰাকৰঃ
নামা । এতদেৰাহ । যত কুমুৰমৰোৰৰে নামদঃ স্বানৈকমাত্ৰাং গোপী
বৰ্তুৰ । শোহনত্ত শ্রীকৃষ্ণস্তোত্তি: অতাৰ বিপ্ৰতিপত্তি নাস্তীতি ভাৰঃ ॥২৭॥

টীকা । জিষঃ শ্রীকৃষ্ণঃ ষং গোৰ্দ্ধনঃ ইন্দ্ৰকৃতাত্তিবৃষ্টি-সমৰে পাণিনা-
পালযন্ত্ৰে থো গোৰ্দ্ধনঃ তত্ত্ব কৃষ্ণত পৰিবাৰমপালযন্ত্ৰ । স্থৰং শ্রীকৃষ্ণঃ
বৰ্তাজস্তং সদা ক্রৌড়তি । স হৱিদাসবৰ্য্যঃ কেন বৰ্ণঃ ॥২৮

টীকা । তঘো বাধাকৃষ্ণঘোঃ প্ৰেমা পূৰ্ণে তে অসিদ্ধে শ্রীৱাদিকা-সৱোৰৰ
শ্রীকৃষ্ণসৱোৰে বশ গোৰ্দ্ধনত্ত নেত্ৰে স গোৰ্দ্ধনো ভাতি । বাধবঃ
শ্রীকৃষ্ণ বসন্তচ তঘো র্মাধুৰিভ্যুচ স ভাতি । গোপানাং গোপীনাং গবাং চ
বৰ্দ্ধনঃ ॥ ২৯

অলজ ও স্তলজ কুমুৰমৃহেৰ আকৰ স্বৰূপ “কুমুৰ-মৱোৰৰ” শক্তেৰ
ব্যুৎপত্তি উল্লেখ কৰিব। একশে তাতার গোপীস্বৰূপ-প্রাপকত্বেৰ বিষয় বৰ্ণনা
কৰিতেছেন। পৰ-প্ৰসূগ সমুহৰ অৰ্থাৎ শ্ৰেষ্ঠ কুমুৰবাজিৰ গোপীস্বৰূপ
আপ্তি রূপ অফুল্লতাৰ কাৰণই ইহাৰ সাথ কুমুৰাকৰ। শ্রীকৃষ্ণ বলিয়াছেন,
এই কুমুৰমৱোৰে শ্রীৱাবদাত্মী স্বানৈক গোপীস্বৰূপ আপ্ত হইয়াছিলেন ॥২৭

উগৰান् শ্রীকৃষ্ণ যে শৈলৰাজকে বামকৰে ধাৰণ পূৰ্বক ইন্দ্ৰকৃত অতিবৃষ্টি
হইতে দৌৰ পৰিজনবৰ্গকে বক্ষা কৰিয়াছিলেন এবং স্থৰং বধাৰ নিবন্ধন
ক্রৌড়া কৰিয়া ধাকেন, শেই শ্রীগোৰ্দ্ধন পৰ্বতেৰ বিষয় কে বৰ্ণনা কৰিতে
পাৰে ? ॥২৮

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନୋ ଭାତି ସ ଗୋପଗୋପୀ
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନୋ ମାଧ୍ୟ-ମାଧୁରୀଭ୍ୟଃ ॥ ୨୯ ॥
ଲାବଣ୍ୟବନ୍ଧାମୃତ ଶୁଦ୍ଧକନ୍ଦେ
ଶୋଭା-ମୁଦ୍ରାତିଥ୍ୟାଶସ୍ତ୍ରୋ ସେ ।
ମାଧୁର୍ୟଚର୍ଯ୍ୟାଚୟ ଚାରମୁଲେ
ଶ୍ରୀରାଧିକାକୁଣ୍ଡ-ମୁକୁମୁଖେ ॥ ୩୦ ॥
ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗୋଃ ପ୍ରେସତୀ ଧରୀ ସେ
ବିଳାସରତ୍ନାବଲି-ବଲିବୌଜେ ।
ଅସୈକରଣପେ ମଧୁର ସ୍ଵରପେ
କିମ୍ବୋ ଲମ୍ବୋ ସରଜୀ ଭବନ୍ତୋ ॥ ୩୧ ॥

ଟିକୀ ।—ସେ ସେ କୁଣ୍ଡ ଲାବଣ୍ୟବନ୍ଧାଭିଃ ମହ ଅମୃତବସଂ ଶୁଦ୍ଧ କିଂ ଶୁଦ୍ଧ
ଅଳେ ଚ ତତ୍ତ୍ଵ ଦାତାରୋ । ଶୋଭାମୁଦ୍ରାତିଥ୍ୟାଶସ୍ତ୍ରୋ । ମାଧୁର୍ୟଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ଚ ସତ୍ତ୍ଵ
ମୁହଁତ୍ତା ଚାରମୁଲେ ॥ ୩୦ ॥

ଟିକୀ ।—କରୋ ଦ୍ଵୟୋ ସେ କୁଣ୍ଡ ତେ ପ୍ରେସକରନିମାଂ ଧରୀ ଉତ୍ପାଦକେ ।
ବିଳାସରତ୍ନାବଲୀନାଂ ସା ବହୀ ତାବାଂ ବୌଜେ । ତୋ ରାଧାକୃଷ୍ଣୋ କିଂ ମହମୀ
ଭବନ୍ତୋ ଲମ୍ବୋ ଲମ୍ବୋ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣର ପ୍ରେସପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେସିଙ୍କ ଶ୍ରୀରାଧା-ସରୋବର ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ସରୋବର ଅର୍ଥାତ୍
ଶ୍ରୀରାଧାକୁଣ୍ଡ ଓ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମକୁଞ୍ଜଇ ସାହାର ନରନରସରସକରଣ ମେହି ଶ୍ରୀଗୋବର୍ଦ୍ଧନପରକରତିଃ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଖତୁରାଜ ବନ୍ଦେର ମାଧୁରୀର ମହିତ ଗୋପ-ଗୋପୀ ଓ ଗୋପମୁହଁର ସର୍ବକାମ
ସ୍ଵରପେ ଶୋଭା ପାଇତେଛେ ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାକୁଣ୍ଡ ଓ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀମକୁଣ୍ଡ ଲାବଣ୍ୟବନ୍ଧାକରଣ ଅମୃତବସଂ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ସା ମଲିମ-
ଦାତା ଓ ଶୋଭା-ମୁଦ୍ରେର ଏକାତ୍ମ ଆଶ୍ରମ ସ୍ଵରପ ଏବଂ ଏହି କୁଣ୍ଡବସେର ଚାର
ମୂଲଦେଶେ ମାଧୁର୍ୟଚର୍ଯ୍ୟାମୟ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୩୦ ॥

ମେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପ୍ରେସର ମଣିର ଥନିସକରଣ, ବିଳାସକରଣ ରତ୍ନାବଲି-ଶକ୍ତାବ
ବୀଜସରସକରଣ ଓ ଏକାତ୍ମ ଅଧୁର ରମସରସକରଣ । ଅତ୍ୟଧି ଶ୍ରୀରାଧାକୁଣ୍ଡଇ କି କୁଣ୍ଡବସେର
ଶୋଭା ପାଇତେଛେ ? ॥ ୩୧ ॥

ষষ্ঠো বিলোকেৰ তয়ো প্ৰতীতি
 ষষ্ঠোৱিৰ স্থাদমুভূতি ভূতিঃ ।
 সাক্ষাদবাস্তিচ তথাৰবত্তা
 জগ্নো ভবত্ত্যেৰ বদন্তি বিজ্ঞাঃ ॥৩২
 ষষ্ঠোঃ স্বদুর্লভ্যাতয়া যনিষ্ঠাঃ
 পৰম্পৰোৎকৃষ্টিত ভূরিভারঃ ।
 দ্বাৰেৰ যদৃম্ব সমাশ্রয়াজ্ঞো
 পৰম্পৰ প্রাপ্তিৰসাভিসিজ্ঞো ॥৩৩

টীকা । যযোঃ কুণ্ডো বিলোকেৰ তয়ো আধাকৃষ্ণযোঃ তয়োৱিৰ
 স্বাধাকৃষ্ণ মৰ্মনেৰ শ্ৰীকৃষ্ণ বাধাৰাঃ প্ৰতীতি ভৈৰে কৃষকৃতে, শ্ৰীবাধারাঃ
 শ্ৰীকৃষ্ণ প্ৰতীতিঃ স্তাঁ । অমৃতুতি ইমুমৰ জন্ম ভূতি উৎপত্তিচ পূৰ্ববৎ
 পৰম্পৰুঃ স্তাঁ । স্বাধাকৃষ্ণকুণ্ডো মৰ্মনেৰ স্বাধাকৃষ্ণযোঃ সাক্ষাদবাস্তাৎবিজ্ঞা ।
 প্রাপ্তিচ মৰ্মনেৰাঃ কুণ্ডোৰ্বাপ্তি সগ্নো ভবত্ত্যেৰভি বিজ্ঞাঃ শাস্ত্ৰীয়ঃ বদন্তি ॥৩২
 টীকা । দ্বাৰেৰ স্বাধাকৃষ্ণযোঃ পৰম্পৰ দুস্রাভ্যাতয়া বন্ধুকৃষ্টিত ভূরিভারঃ
 স্থানস্থা বৌ বাধাকৃতো বন্ধুকৃষ্ণ কুণ্ডলকৃষ্ণ সম্যগাশ্রয়াজ্ঞো পৰম্পৰ প্রাপ্তি
 সহস্রাভিসিজ্ঞো ভবত ইতি শেষঃ ॥৩৩

সেই শ্ৰীকৃষ্ণমৰ্মনে শ্ৰীবাধাকৃষ্ণেত পৰম্পৰ প্ৰতীতি ও অমৃতুতিৰ
 উৎপত্তি হইয়া থাকে অর্থাৎ শ্ৰীবাধাকৃষ্ণ মৰ্মনে শ্ৰীকৃষ্ণ-প্ৰতীতি ও
 অমৃতুতি এবং শ্ৰীশ্বামকৃষ্ণ মৰ্মনে শ্ৰীবাধার শ্ৰীকৃষ্ণ-প্ৰতীতি ও অমৃতুতি হইয়া
 থাকে । এইজন্ত শাস্ত্ৰবিদগণ বলিয়া থাকেন যে, শ্ৰীবাধাশূম্র কুণ্ডল
 মৰ্মনে সকলেৰেই শ্ৰীবাধাশূম্রেৰ সাক্ষাৎ-অনিমনীয়-প্রাপ্তি সত্ত জাত হইয়া
 থাকে ॥৩২

শ্ৰীবাধাকৃষ্ণ বথন পৰম্পৰ সম্বৰ্ম-দুৰ্বৰ্তন। হেতু বিবৈহোৎকৃষ্টায় অভিযান
 অনীড়িত হৈ, কথম তীচাৰা শ্ৰীকৃষ্ণবেৰ সন্মাগ, আশৰ জান্ত কৰিয়া
 পৰম্পৰ প্রাপ্তিৰদে অর্থাৎ বিজ্ঞানসমৰদে অভিলয় অভিষিক্ত হইয়া
 থাকেন ॥৩৩

ବାଧେବ କୁଣ୍ଡ ଦ୍ରବତାଂ ଗତାଭୃତ
କୃଷ୍ଣେକଣ୍ଠାନନ୍ଦଭରେ ଯନ୍ତ୍ରେ ।
କୃଷ୍ଣାହ୍ପି ବାଧେକଣ-ମୋଦଭାବ-
ତେବେବ ତମାମଣ୍ଗା ଦିକୁଣ୍ଡୀ ॥୦୪
କାରଣମାତ୍ରା ତିଥ୍ୟାଭ୍ୟବେଯ
ସ୍ଵକୀୟମାଧ୍ୟାଭରାନୁଭୂତେ ।
ତୋ ଲୋ ଦ୍ରବଣ୍ଟୋ ସରମୌ ଭବଣ୍ଟୋ
ମଞ୍ଜଣ୍ଟୋ ସନ୍ତ ପ୍ରଦିହୋଳମନ୍ତ୍ରଃ ।

ଟିକ । କୃଷ୍ଣେକଣ୍ଠାନନ୍ଦେବ ବାଧେବ ଦ୍ରବତାଂ ଗତା ସତ୍ତୋ ବାଧାକୁଣ୍ଡଭୂଦିଙ୍ଗହେ
ଯନ୍ତ୍ରେ । ତଥା ଶ୍ରୀବାଧାନର୍ଶବାନନ୍ଦେନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାହ୍ପି କୃଷ୍ଣ କୁଣ୍ଡଭୂତ । ତେବେବୋ-
ତେବେବ ହେତୁନାଥରୋଃ କୁଣ୍ଡରୋଃ ସମାହାରଃ ଦିକୁଣ୍ଡୀ ତମାମଣ୍ଗା କୁଣ୍ଡୋ ବାଧାକୁଣ୍ଡରୋ
ନାମାଣିଶେବ ଚ ଯୁକ୍ତ ॥୦୫

ଟିକ । ଅନେବୁ କାରଣମାତ୍ରାତ୍ମାତିଥିବାଂ ଅନିଷ୍ଟ ଯୋଗ୍ୟାବୋଗ୍ୟ ବିଚାରଗନ୍ଧ-
ଶୂନ୍ଗାଦେତୋଃ ଅନେବୁ ସା ସ୍ଵକୀୟମାଧ୍ୟାଭରାନୁଭୂତିଯମୁଭ୍ୟବଜ୍ଞତ୍ରେ ତଥର୍ଥ ତୋ ବାଧାକୁଣ୍ଡୋ
ଦ୍ରବଣ୍ଟୋ ସନ୍ତ ଭବତ କୁଣ୍ଡଃ ସରମୌଭବଣ୍ଟୋ । କୁଣ୍ଡମାଧ୍ୟିହ, କୁଣ୍ଡରେ ସନ୍ତୋଜନାଃ
ଓଳମନ୍ତ୍ରଃ ସନ୍ତଃ ମଞ୍ଜଣ୍ଟୋ ॥୦୬

ଆମାର ଅନେ ହିତେଛେ, ସେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ମର୍ଣ୍ଣନାନନ୍ଦେ ଶ୍ରୀବାଧା ଦ୍ରବୀଭୂତା ହିସାଇ
ଶ୍ରୀବାଧାକୁଣ୍ଡ ଏବଂ ଶ୍ରୀବାଧ-ମର୍ଣ୍ଣନାନନ୍ଦେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହିସାଇ ଶ୍ରୀଶ୍ଵରକୁଣ୍ଡ
ହିସାଇନ ॥୦୭

ଜୀବଗନ୍ଦେବ ଅଭି ଯୋଗ୍ୟାବୋଗ୍ୟବିଚାରଗନ୍ଧଶୂନ୍ତ କାରଣାତିଥିବା ପ୍ରଦର୍ଶନେବ
ନିରିଷ୍ଟ ଏବଂ ଜୀବଗନ୍ଦେବ ସ୍ଵକୀୟ ମାଧ୍ୟରେ ପରାକାର୍ତ୍ତ ଅନୁଭବ କରାଇବାର ନିରିଷ୍ଟହି
ଶ୍ରୀବାଧାକୃଷ୍ଣ ସେବ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହିସାଇ ଏହି ସରମୌଦ୍ଵରକପେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀବାଧାକୁଣ୍ଡ ଓ
ଶ୍ରୀଶ୍ଵରକୁଣ୍ଡରପେ ପରିଷିଷ୍ଟ ହିସାଇନ । ଏହି କାବ୍ୟରେ ସାଧୁ ସ୍ୟାତ୍କିଳିଗଣ ଏହି
ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡର ମର୍ଣ୍ଣନେ ଉଳ୍ଲମ୍ବିତ ହିସାଇ କାହାକେ ନିମ୍ନ ହିସାଇ ଧାକେନ ॥୦୮

ପ୍ରୈମେବ କୁଣ୍ଡୁଗ୍ରବନସ୍ତ ସୁଗ୍ରୀ
କୁଣ୍ଡୁ ମନ୍ତ୍ରେ ତନ୍ଦିହାଣୁ ଧନ୍ତାଃ ।
ଅଜ୍ଞନ୍ତି ରତ୍ନାଙ୍ଗମମାତ୍ରମେବ
ପ୍ରେସ୍ନାତି ନାନ୍ଦାପି ତରୋର୍ବିକୁଣ୍ଡୀ ॥ ୩୬ ॥
ତରୋ ରମୋ ରୋ ମଧୁରଃ ସ ଏବ
ବର୍ଣ୍ଣବାଦାନ୍ତ ବିପର୍ଯ୍ୟବେବ ।
ବିରାଜତେହତ୍ୟନ୍ତ ବହୁତାବା-
ଶ୍ଵାଙ୍ଗନ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵାଃ ସର ଇତ୍ତୁନୌର୍ଯ୍ୟ ॥ ୩୭ ॥

ଟୀକା ।— ୪୯ କୁଣ୍ଡୁ ସୁଗ୍ରୀ ଯୁଗ୍ମବନସ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରୈମେବାହଂ ମନ୍ତ୍ରେ ।
କୁଣ୍ଡୁରାଖ ଇହ କୁଣ୍ଡୁଗ୍ରୀ ଆଶୁ ଧନ୍ତା ଜନାଃ ମଜ୍ଜନ୍ତି । ଉନ୍ମଜ୍ଜମମାତ୍ରାଂ ଉପିନ୍ମ
କୁଣ୍ଡୁଗ୍ରୀ ମଜ୍ଜମମାତ୍ରମେବ ପ୍ରେସ୍ନି ମଜ୍ଜନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ଟୀକା ।— ତରୋ ସେ ମଧୁରୋ ରମଃ ସ ଏବ ରମର୍ଗର୍ଭର ଏବ ଇତି ବିପର୍ଯ୍ୟବେନ
ସର ଇତି ନାନ୍ଦା ବିରାଜତେ । ତତ୍ତ୍ଵାଃ ଉତ୍କଥକାରତାଃ ୪୯ ରମଃ ସର ଇତ୍ତୁନୌର୍ଯ୍ୟ
ମଜ୍ଜନ୍ତି । ଅତି ହେତୁଶାହାତ୍ମାନ୍ତ ବହୁତ ଭାବାଦିଭି ॥ ୩୭ ॥

ଆମେ ଗ୍ରହକାର ଦୌଷ ଅଭିଆର ସ୍ଥଳ କରିଲା ବଲିତେହେନ,—ମେହି ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡ-
ଦସକେ ଆମି ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣେ ପ୍ରେମେ କୁଣ୍ଡ ବଲିଲା ଅନେ କରି । ସେ ତେତ୍ତ,
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣିବ ଏହ ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡରଙ୍ଗେ ଆଶୁ ନିଷ୍ଠ ହଇଲା ଧାକେନ, ଅଥବା
ଯାହାରା ଏହ ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡରେ ଆଶୁ ନିଷ୍ଠ ହନ, ତୋହାରାହି ଧନ୍ତ ! କେମନା, ତୋହାରେ
ମଜ୍ଜମାତ୍ର ତୋହାରା ପ୍ରେମେ ଅଭିବିଜ୍ଞ ହଇଲା ଧାକେନ ॥ ୩୬ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣେର ସେ ମଧୁର ରମ ଭାବାହି ମର୍କଶ୍ରେଷ୍ଠ ରମ । ଏହି ‘ରମ’ ଶବ୍ଦେଇ
ବର୍ଣ୍ଣ-ବିପର୍ଯ୍ୟବେ କରିଲେ “ସର” ପଦ ନିଷ୍ଠାର ହସ । ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣେ ମଧୁର
ରମଙ୍କ ସେଇ ଏହି ‘ରମ’ ଅର୍ଥାତ୍ ରମମୀ ବା କୁଣ୍ଡକପେ ଧିବାଜ କରିବେତେମ ।
ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବହୁତାବେଦ ବିଷୟ ଯାହାରୀ ଅବଗଭ ଆଛେନ, ତୋହାରାହି “ଭ୍ୟ ରମଃ
ଶ ରାଃ” ଅର୍ଥାତ୍ ମେହି ମଧୁର ରମଙ୍କ ଏହି ରମ ବା କୁଣ୍ଡବକ୍ରପ ଏହିକପ ଉଚ୍ଛାରଣ କରିଲା
ତୋହାରେ ନିଷ୍ଠ ହଇଲା ଧାକେନ ॥ ୩୭ ॥

ତୟୋର୍ଯୋରେ ନିକୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ
ବିଳନ୍ତ ନାନାବିଧ ରସ୍ୟ ଭାବୈଃ ।
ନିରୀକ୍ଷିତୁଂ କୁଣ୍ଡୁଗଂ ସକୁଞ୍ଜଂ
ସୁଗଂ: ତୟୋଃ ଶାନ୍ତ ଚକୋର ସୁଗଂ: ॥ ୩୮ ॥
ସହ୍ୟୋରତିଶ୍ରୀତିପରମ୍ପରଂ ତ-
ଚନ୍ଦ୍ରୀରାଧିକା କୁଣ୍ଡମଧୁ-ଶୋଭଂ ।
ସଥୀଜନାନାଂ ଭ୍ରମରାଲ ଗୁଞ୍ଜାଃ ॥ ୩୯ ॥
ତତ୍ତ୍ଵରେ ଶ୍ରୀଲବିଜା ପ୍ରମୋଦଂ
ନିକୁଞ୍ଜପଦ୍ମଂ ମଣିମାତ୍ର ମଦ୍ମାଃ ।

ଟିକ ।— ତୟୋଃ କୁଣ୍ଡୋଃ ନିକୁଞ୍ଜମୁହେ ନାନାଭାବେ ବିଳନ୍ତ ତୟୋଃ
ରାଧାକୃଷ୍ଣୋଃ ଯୁଗଃ କର୍ତ୍ତ ସ-କୁଞ୍ଜଃ କୁଣ୍ଡୁଗଃ ନିରୀକ୍ଷିତୁତ୍ତ ଚକୋରୁଗଃ ଶାନ୍ତ ॥ ୩୮
ଟିକ ।— ସହ୍ୟୋରାଧାକୃଷ୍ଣୋ ସତିଶୟେର ଶ୍ରୀତି ପରମ୍ପରା ସତ ତ୍ର୍ୟ ଶ୍ରୀରାଧା
କୁଣ୍ଡଃ । ସମ୍ମରାଧାକୁଣ୍ଡ ମରନ୍ତତ: ସଥୀଜନାନାଂ ନିକୁଞ୍ଜପଦ୍ମଃ ମନ୍ତି । କୌଦୃଷାଃ ?
ଭ୍ରମରଶ୍ରୀନାଂ ଗୁଞ୍ଜାଃ ଶଦାଃ ସତ ॥ ୩୯ ॥

ଟିକ ।— ସଥୀନାଂ କୁଞ୍ଜାନୋରାହ । ତତ୍ତ୍ଵର ଇତି । ତତ୍ତ୍ଵ ରାଧାକୁଣ୍ଡଶୋଭରେ ।
ଲବିଜା ଆଃ ପ୍ରହୋଦୋ ସ ଏକେ ଲବିଜାପ୍ରମୋହିତି ନାମ ଚ ନିକୁଞ୍ଜପଦ୍ମଃ ନିକୁଞ୍ଜ
ଏବ ପଦ୍ମାକାରଂ । ଅଲିବାତ୍ରମଦ୍ମଃ ଅନିଷ୍ଟଃ ସମ୍ମ ଗୃହଂ ସତ ତ୍ର୍ୟ କୁଞ୍ଜଃ ଭାବି ।
ଇଶାଗକୋଣେ ବିଶାଖପରମୋଦଃ ନାମ ବିଶାଖାରାଃ କୁଞ୍ଜଃ ପ୍ରଭାତି ॥ ୪୦ ॥

ମେହି ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡରେ ଜୀବବର୍ତ୍ତୀ ନିକୁଞ୍ଜମୁହେ ନାନାବିଧ ରମରନ୍ତାବେର ମହିତ
ଲୌଳାବିଲାଲ କରିବାଓ ଶ୍ରୀରାଧାକୁଣ୍ଡୁଗଲ ମେହି ସକୁଞ୍ଜ ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡରେ ଲିରୀକ୍ଷଣେର
ନିରିତ ଚକୋରୁଗଲେର ଭାବ ମହିତ ହିଥା ଥାହେ ॥ ୪୧ ॥

ସେ ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡର ପ୍ରତି ଶ୍ରୀରାଧାକୁଣ୍ଡ ଉଭୟରେଇ ଅତିଶୟ ଶ୍ରୀତି, ମେହି
ଶ୍ରୀରାଧାକୁଣ୍ଡ ଅଥଶୋଭାବିତ । ଇହାର ଚାରିଦିକେଇ ମଥୀଗଣେର ଭ୍ରମର-ଗୁଞ୍ଜିତ
ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜ ବିନ୍ଦମାନ ॥ ୪୨ ॥

ଈଶାନକୋଣେ କୁଞ୍ଜମୈକ କୃଷ୍ଣଃ
ବୁଝଃ ବିଶାଖା-ପ୍ରମଦଃ ପ୍ରାଭାତି ॥ ୪୦ ॥
ପୂର୍ବେ ସନ୍ଦୌହେଇଥିଲଚିତ୍ତକୁଞ୍ଜଃ
ଚିତ୍ତା ପ୍ରମୋଦ ଦଳପୁଷ୍ପଚିତ୍ରଃ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣଦୁ କୁଞ୍ଜେଇମଳ କୋଣମୁଲେ
ସ ଈନ୍ଦୁଲେଖା ପ୍ରମଦଃ ପ୍ରଗୀତଃ ॥ ୪୧ ॥
ସନ୍ଦକ୍ଷିଣେ ହେମମିକୁଞ୍ଜ ବର୍ଯ୍ୟଃ
ଶ୍ରୀଚମ୍ପକଲଙ୍ଘୀ ମୁଖଦଃ ଚକାନ୍ତି ।
ସନ୍ଦକ୍ଷିଣେ ରାଧିକାପି କୁଷେ
ରାଧା ମଦୀକ୍ଷେବ ଗାଁବେ ବୃଦ୍ଧା ॥ ୪୨ ॥

ଟିକା ।— ପୂର୍ବେ ଚିତ୍ରାମାଃ କୁଞ୍ଜଃ । କୌତ୍ତଃ ? ଅଥିଲ ତିରେ ସତ ତଥା ଭୃତ୍
କୁଞ୍ଜଃ । ଚିତ୍ରାମାଃ ଅବୋଦୋ ସତ ସ୍ଵଧାଭୃତଃ ଦଳପୁଷ୍ପେ ଚିତ୍ରଃ ମନୋହରଃ
ଚିତ୍ରକୁଞ୍ଜମିତି ଚିତ୍ରାପରୋଦରିତି ନାମଦରଃ ଜେବେ । ଅନଳକେଣାଗ୍ନାଗ୍ନିକୋଣମୁଲେ
ସଃ କୁଞ୍ଜଃ ମ ଈନ୍ଦୁଲେଖାପ୍ରମଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣଦୁ କୁଞ୍ଜଚ ନାମା ପ୍ରଗୀତଃ । ୪୧ ॥

ଟିକା ।— ଚମ୍ପକଲଭାରାଃ ମୁଖଦଃ ହେମରହ ନିକୁଞ୍ଜବର୍ଯ୍ୟାଃ ସନ୍ଦକ୍ଷିଣେ ଚକାନ୍ତି ।
ଅଭାପି କୁଞ୍ଜଭ ନାମଦରଃ ଜେବେ । ସତ କୁଞ୍ଜ ବୃଦ୍ଧା ଉଠିଲା ପ୍ରବେନ ସହ ଶ୍ରୀରାଧିକାମାଃ
ବର୍ଷ ଶୈକ୍ଷାତ ରାଧାମଦୀକ୍ଷେବ ଗାଁବେ ନତୁ କ୍ଷଣପି ହିତା ॥ ୪୨ ॥

ମେହି ଶ୍ରୀରାଧାକୁଞ୍ଜେର ଉତ୍ତବ ଦିକେ ଶ୍ରୀଲପିତା ପ୍ରମୋଦ ନାମକ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷଣ ସଥୀର
ମନିଶର ପଦ୍ମାକାର ନିକୁଞ୍ଜଭସନ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ଭାହାର ଈଶାନକୋଣେ ବିଶାଖା-
ପ୍ରମୋଦ ନାମକ ଶ୍ରୀବିଶାଖା ସଥୀର କୁଞ୍ଜ ମୁଶୋଭିତ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାକୁଞ୍ଜେର ପୂର୍ବଦିକେ ଶ୍ରୀଚିତ୍ରାମଧୀର ଅଥିଲଚିତ୍ର-ଶୋଭିତ ଓ ତନ୍ଦୌର
ଆନନ୍ଦଜନକ ଦଳପୁଷ୍ପ-ରଚିତ ମନୋହର ଚିତ୍ରାପରୋଦ ନାମକ କୁଞ୍ଜ ବିଦ୍ୟାମାନ
ଏବଂ ଅଗ୍ନିକୋଣେର ମୁଲେ ସେ କୁଞ୍ଜ, ଭାହାଇ ଶ୍ରୀଈନ୍ଦୁଲେଖାର ପ୍ରମଦଗୃହ—‘ପୂର୍ଣ୍ଣକୁଞ୍ଜ’
ନାମେ ଅଭିତିତ ॥ ୪୧ ॥

ମେହି ଶ୍ରୀକୁଞ୍ଜେର ଦକ୍ଷିଣେ ଶ୍ରୀଚମ୍ପକଲଭାର ସଥୀର ମୁଖଦ ସ୍ଵର୍ଗମହ କୁଞ୍ଜ ମୁଶୋଭିତ,
ମେହି ସ୍ଵର୍ଗମହକୁଞ୍ଜେ ଶ୍ରୀରାଧାର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅବସ୍ଥାନ କରିଲେ ଓ ସ୍ଵର୍ଗେ ସହିତ

ସୈନ୍ଦ୍ରିକାର୍ତ୍ତେ ବୌଲ-ନିକୁଞ୍ଜ-କୁଞ୍ଜେ
ଶ୍ରୀବ୍ରଜଦେବୀ ସୁଖଦେହୁମୀଳେ ।
ଶ୍ରୀରାଧାରୀମାତ୍ରବୈଦ୍ୟ କୃଷ୍ଣଃ
ତାଃ ପ୍ରାସରିତ୍ତା ଜରତୀ ଗତାରଂ ॥ ୪୩ ॥
ଶ୍ରୀତୁଙ୍ଗବିଦ୍ଧା ସୁଧାରଂ ନିକୁଞ୍ଜଃ
ସେପଞ୍ଚମେ ଡାଙ୍ଗାରଣଂ ତମାର୍ଯ୍ୟଃ ।
ଶ୍ରୀବଂ ନିକୁଞ୍ଜଃ କିଳ ବାୟୁକୋଣେ
ସୁଧାର ସମାରକତଃ ସୁଦେବ୍ୟାଃ ॥ ୪୪ ॥
ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡମଧୋହପି ଅଶୋପରିଶଃ
ବିଚତ୍ର ସଂପ୍ରଦାନ ମଣିମନ୍ଦିରଂ ସୁତ ।

ଟୀକୀ ।— ସଞ୍ଚ ନୈଥକୋଣେ ବୌଲନିକୁଞ୍ଜାର୍ଥ କୁଞ୍ଜେ ଶ୍ରୀବ୍ରଜଦେବୀ ସୁଧାରମାମେ
ଇଞ୍ଜନୈଲମଣିରଶ୍ଚ ତପ୍ତିନ ଶ୍ରୀରାଧା ସହାସୀନବିପି କୃଷ୍ଣଃ ଇଞ୍ଜନୈଲମଣି କୁଞ୍ଜେନ ମହ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରଣ ଶୈତ୍ୟକାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବୈଦ୍ୟ ତାଃ ରାଧାଃ ପ୍ରାସରିତ୍ତା ଅରଂ ଶୀଘ୍ରଃ ଜରତୀ
ଜଟିଲ ଗତଃ ॥ ୪୬ ॥

ଟୀକୀ ।— ତମାର୍ଯ୍ୟ ଅକଳାର୍ଥ ଅକଳ ଅକଳରଣଃ ନିକୁଞ୍ଜଃ ଡାଙ୍ଗି । ସୁଦେବ୍ୟାଃ
ସୁଧାର ଆରକତଃ ଶ୍ରୀବଂ ଭାବି ॥ ୪୫ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାର ବର୍ଣ୍ଣାର୍ଥ ହେତୁ ବୃଦ୍ଧା ଜଟିଲା ଶ୍ରୀରାଧାକେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଯାଉ ଚିନିତେ ନା
ପାରିଯା ତଥା ହିତେ ଚଲିଯା ବାନ—କ୍ଷଣକାଳର ଅବହାନ କରେନ ନା । ॥ ୪୨ ॥

ମେହି ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡର ନୈଥକୋଣେ ଶ୍ରୀବ୍ରଜଦେବୀର “ବୌଲନିକୁଞ୍ଜ” ନାମକ ଇଞ୍ଜନୈଲ-
ମଣିରର ସୁଧାରକୁଞ୍ଜ ବିଶ୍ଵାନ । ମେହି ବୌଲକୁଞ୍ଜେ ଶ୍ରୀରାଧାର ମହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ଅବହାନ କରିଲେଓ ଇଞ୍ଜନୈଲମଣିକୁଞ୍ଜେର ସହିତ ଶ୍ରୀକୁଣ୍ଡର ବର୍ଣ୍ଣାର୍ଥ ହେତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଯାଉ ଚିନିତେ ନା ପାରିଯା ଜଟିଲା ଶ୍ରୀରାଧାର ଏଶଂସାରାନ କରିତେ
କରିତେ ତଥା ହିତେ ଶୀଘ୍ର ଅଷ୍ଟାବାନ କରେନ ॥ ୪୩ ॥

ପଞ୍ଚମମିକେ ଶ୍ରୀତୁଙ୍ଗବିଦ୍ଧାରୀର ସୁଧାର ‘ଅକଳକୁଞ୍ଜ’ ନାମକ ଅକଳରଣବିପିଣ୍ଡ
କୁଞ୍ଜ ଏବଂ ବାୟୁକୋଣ ଶ୍ରୀବୁଦ୍ଧୀ ନାହିଁ ମଧ୍ୟର ସୁଧାରର ‘ମାରକତକୁଞ୍ଜ’ ନାମକ
କ୍ଷାମରଣ ଅର୍ଥାତ୍ କୃକପୀତ-ବିଶ୍ରବ୍ରଣ କୁଞ୍ଜ ଶୋଭା ପାଇକେହେ ॥ ୪୪ ॥

অনঙ্গমুর্যাগভাগং
ভাগং বিনা ক স্তুবৈতু লোকঃ ॥ ৪৫ ॥
শ্রীকৃষ্ণমেতন্নিখিলাশ্চ কৃষ্ণ।
পদঞ্চ পস্তুশ্চ যথা যথেষ্ঠাং ।
গোবিন্দ-লৌলামৃত এতি সর্ববং
গোবিন্দলৌলামৃত-মাম্য-গর্ববং ॥ ৪৬ ॥
রহস্যলৌপ্যাবলি বস্তুমাদাঃ
প্রমত্তরাধিৰ্থা-পদাদি পদাদাঃ ।
নন্দীপ্রদক্ষিণ পশ্চিমাদৌ
যম্মধাঙ্গং কামা-বৰ্মাদ্যমাদৌ ॥ ৪৭ ॥

টীকা ।— শ্রীরাধাকৃষ্ণনামধোহনঙ্গমজ্ঞব্য। অস্তুবাগং ভজত ইত্যমুর্যাগভাক
ভজমুর্যাগভাগং ভধাতৃতং বন্ধণিষ্ঠিয়ঃ তৎভাগং ভাগং বিনা কো লোকঃ
অবৈতু ॥ ৪৫ ॥

টীকা ।— এবাং শ্রীকৃষ্ণ-কৃষ্ণ-পদ-পথাং যথা যথা বেন বেন প্রকারেণাবস্থিতি
তৎসর্ববং গোবিন্দলৌলামৃতাধ্য প্রাপ্তে এতি প্রাপ্তে তি । বিশেষ জিজ্ঞাসা তৎ
ত্বাব্বেষ্টব্য প্রতিভাবঃ । যথা । যথাবধং যথাৰোগ্যং সর্ববং গোবিন্দ-লৌলামৃতে
এতি । গোবিন্দলৌলামৃতমৰ এব সর্ববং গোবিন্দলৌলামৃতেন মান্যং গর্ববং যথ
যন্ত তৎ ॥ ৪৬ ॥

শ্রীবাধাকৃষ্ণের মধ্যে জলোপনি বে মণিমলিৰ বিচিৰকলে অবস্থিত, তাহা
শ্রীঅনঙ্গমজ্ঞবীৰ অস্তুবাগমষ্ঠী ভজনাৰ নিৰ্দৰ্শন ; স্তুবৰাং মৌভাগ্যব্যতিৰেকে
কোন্ বাস্তি তাহা প্রাপ্ত হইতে পাবে ? ॥ ৪৮ ॥

এই শ্রীকৃষ্ণব্য, নিখিলকৃষ্ণ, চিহ্নিত স্থান ও পথমকল বে বে প্রকারে
অবস্থিত তৎসম্মুদ্দায়ই "গোবিন্দলৌলামৃত" নামক গ্রাহে যথাৰোগ্যকলে বিযুক্ত
হইয়াছে । স্তুবৰাং বিশেষ বিবৰণ উক্ত গ্রাহেই জ্ঞাতব্য । পরম্পৰ ঐ মকল
গোবিন্দলৌলামৃতমৰ হেতু সর্বলোকসাম্য ও গৰীবান ॥ ৪৮ ॥

ସତ୍ୟାଧିଲେଖ୍ୟା-ମହାର୍ଥ୍ୟ-ଲୌଳୀ-
ବଲୀ ସମୀରଣ୍ଟ ବଲେବ ଲୌଳୀ ।
ଶାଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ-ଚର୍ଯ୍ୟାଚୟ-ଚ'ରୁବର୍ଯ୍ୟା-
ଚାର୍ଯ୍ୟାଶ୍ର-ପାଦାମୁଖ-ସୌରଭେଷୁ ॥ ୪୮ ॥
ଶ୍ରୀରାମଲୌଳାବଲୀଜାକ୍ଷି ଲଙ୍ଘା
କୁଞ୍ଜଂ ମହୋକୁଞ୍ଜରମାଜି-ତୁଞ୍ଜଃ ।
ସତ୍ୱାଦିତା ଶ୍ରୀଲ ମୁକୁନ୍ଦକେଲୀ
ଶ୍ରୀରାଧିକାରଙ୍ଗମ-ମଞ୍ଜୁପଞ୍ଜୀ ॥ ୪୯ ॥

ଟୀକା ।— ନନ୍ଦୀସରାଦକିଳପଶିବାଦି ଦିଶି କୌଣ୍ଡା ସମାଦୋ ରହଞ୍ଚଲୌଳାବଲି
ବର୍ଷନଂ ବହୁାବ୍ୟଂ ଦାତୁଃ ଜ୍ଞାପରିତଃ ଶୈଳାଃ ବନ୍ଧୁତୋ ମକ୍ରିଳ ପଶିବନ୍ତ-ଗ୍ରାମାଗାଂ
ମଧ୍ୟ କାମ୍ୟବନାଦି । ଅନ୍ତରୀ ପ୍ରେଷା ଅନ୍ତରୀ ଶାଖା ସତ କମାର୍ଯ୍ୟ-ପଦଂ ଆଦିପାଦେ
ବେବାଂ ତେ ॥ ୪୯ ॥

ଟୀକା ।— ସତ କାମ୍ୟବନେ ଶାଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାମଲୌଳାମୁଖ ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାବନୀ ଲୌଳା ଲୌଳା ଏତୁ-
ବେନ୍ଦ୍ୟାଦ । ଅଥିଲେତି । ଶାଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାମହୀ ସା ଚର୍ଯ୍ୟା ଲୌଳା ତମ୍ୟାଚରଃ ସମୁଦ୍ରଃ ସ ଏବ
ଚାର୍ଯ୍ୟାବନ୍ଦେଶ୍ୟୋ ବନଜୋତମ କ୍ଷେତ୍ରାମାଚାର୍ଯ୍ୟାଶ୍ର ପାଦାମୁଖ-ସୌରଭେଷୁ ଅଧିଳମୈଶ୍ୟାଂ ସତ
କମାର୍ଯ୍ୟ-କୃତ ସା ମହାର୍ଥ୍ୟଲୌଳାବଲୀ ମୈବ ବଲୌରମି ସା ଅବଳା ହିବ ଲୌଳା ବନ୍ଦୁବ ॥ ୪୮ ॥

ଅନାଦିସିଙ୍କ ବନ୍ଦୀସରେ ମକ୍ରିଳପଶିବ ଦିକେ ବହୁତର ଗ୍ରାମ ଆହେ, ମେହି
ମକ୍ରିଳପଶିବନ୍ତ ଗ୍ରାମମୂହେର ମଧ୍ୟେହି କାମ୍ୟବନାଦି ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ସକଳ ବନ,
ଶ୍ରୀରାଧାକୃତ୍ୟେର ରହଞ୍ଚଲୌଳାବଲୀ ମସକେ ବହୁକଥା ଜ୍ଞାପନ କରିଯା ଧାକେ ଏବଂ
ମେହି ବନରାଜିର ଆଦି ପାଦେ ଅର୍ଥାଂ ଅଥରାଂଶେହି ପ୍ରେଷେନ୍ଦ୍ରାଜତା ଶ୍ରୀରାଧାର ପଦଚିହ୍ନ
ସା ମହିମା ପ୍ରକଟିତ ॥ ୪୯ ॥

‘ମେହି କାମ୍ୟବନେ ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାବନୀ ଲୌଳାମୁହ ଶାଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାମହୀ ଲୌଳାମୁହେର ମଧ୍ୟ
ବଲୌଳା ହଇବାଛିଲ, ଶାଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାମହୀ ଲୌଳାମୁହ ଅଭୀବ ମନୋହର, ମେହି ଲୌଳାବଲୀର
ଆଚାର୍ଯ୍ୟେର ପାଦାମୁଖ ସୌରଭୈ, ଅଥିଳ-ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟାବନ୍ତ-ମହାର୍ଥ୍ୟ ଲୌଳାବଲୀ ଅବଳା
ବଲୌରମୀ ହଇବାର ଅବଳାର ଗ୍ରାମ ଲୌଳା ହଇବାଛିଲ ॥ ୪୮ ॥

ଲୁକ୍‌ସ୍ୟା । ଧ୍ୟାନି ବିଚିତ୍ର ଫେଲେ ।

ଶ୍ରୀରାଧ୍ୟା ମାଧ୍ୟବ-ମାଧୁରୀ ସା ।

ସତ୍ରୋଦିତୀ ଚିତ୍ର ତଳାଲୀ-ମାଳୀ ।

ମାଳାପଦେ ଚିତ୍ରହତୀବ ସା ତୋ ॥ ୫୦ ॥

ଟିକା ।—ଏକଦା କାମ୍ୟବଳେ ଶ୍ରୀରାଧିକାରୀ ମହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀର୍ଥ୍ୟମୟୀ ଶ୍ରୀରୂପାଲାକର୍ଷା ଗଜୀ ଡାଃ ଶ୍ରୀ ମା କୃଷ୍ଣାହାନ୍ୟ ସମୁଦ୍ରବଜ୍ଞନାଦି ଲୌଳାଂ କୁରୁ । ତଙ୍କଃ ଶା ଲୌଳା ଚକାର । ତତ୍ତ୍ଵ ଯୁଚକେନାମେନ ପଦେନ ମାଧୁର୍ୟମୟୀ ଲୌଳାମୁ ମହେଶ୍ୱର୍ୟମୟ ଲୌଳାରୀ ଲୌଳା ଅକାର ମାହ । ଶ୍ରୀରାଧେତି । ଶ୍ରୀରାମଲୌ-
ବଲୌନାଂ ସାକ୍ଷୀତୃତ୍ୟ ସମ୍ମାନକୁଣ୍ଡ । କୌଦୃଶ୍ୟ ? ମହୋଦଶ୍ୟ-ରମମମୁଦୃଶ୍ୟ ତୁଣ୍ଡଃ ମୁଖ୍ୟ
ମୁଖସମ୍ୟ ଧର୍ମମାହ । ସତ୍ରତୁଣ୍ଡ ମୁକୁଳଶ୍ୱର କେଣୀ ଉଦିତା କଥିତା । କୌଦୃଶୀ ଶ୍ରୀରାଧିକାରୀଃ
ବଜନଶ୍ୱର ମଞ୍ଜୁପଞ୍ଜୀ । ଶ୍ରୀରାଧିକାରୀଃ ବଜନାର୍ଥ ଶ୍ରୀତ୍ୟଥଃ ସମୁଦ୍ରବଜ୍ଞନଲୌଳା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର
କୃତ୍ତା ବେତି କୁଣ୍ଡରେ ବଧରତୀତି ବ୍ୟାକର୍ଯ୍ୟଃ । ମଞ୍ଜୁପଞ୍ଜୀ ମନୋଜ ପାଜୀପତ୍ରେତି
ଥାତ୍ ॥ ୫୧ ॥

ଟିକା ।—ସତ୍ର କାମ୍ୟବଳେ ଲୁକ୍‌ସ୍ୟାନକଲେ ରାଧାମହ କୃଷ୍ଣଃ ଶା ମାଧୁରୀ
ଉଦିତା ସା ମାଧୁରୀ ତଳାଲାପଦେ ମନୋଜକଥରେ ମତି ତୋ ରାଧାକୁଣ୍ଡେ ଚ
ଚିତ୍ରୋତ୍ତମୀବ ଚିତ୍ରମିବାଚରତୀବ ସା ତୋ । ଅହୋ ଏତୀଦୃଶ୍ୟତୁତାଲୌଳା ହୃଦିନେ
ଜାତେତ୍ୟାଦି ॥ ୫୦ ॥

ଏକଦା କାମ୍ୟବଳେ ଶ୍ରୀରାଧାର ମହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀର୍ଥ୍ୟମୟୀ
ଶ୍ରୀରୂପାଲାଲା କଥା ଉପସିତ ହିଁବାହିଲ । ତୃତ୍ୟବଳେ ଶ୍ରୀରାଧା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ
ଦେହ ଅକାର ସମୁଦ୍ରବଜ୍ଞନାଦି ଲୌଳା କରିତେ ଅମୁରୋଧ କରିଲେନ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ
ପ୍ରିୟତମାର ମନୋରଜନାର୍ଥ ମେହିପକାର ଲୌଳା କରିଲେନ । ଏହି ଯୁଚକେନାମୁମାରେହି
ମାଧୁର୍ୟମୟୀ ଲୌଳାର ଶ୍ରୀର୍ଥ୍ୟମୟ ଲୌଳା ବିଲୀରତୀ ଉତ୍ତ ହିଁବାହେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ଶ୍ରୀରାଧାର ମନୋରଜନମେ ନିରିତ ସେ ମଞ୍ଜୁ-ପଞ୍ଜୀ ଅର୍ଥାତ ମନୋହର ପାଜୀପତ୍ରେର
ତାମ କେଣିକଥା ବଲିଯାଇଲେନ ଏବଂ ସମୁଦ୍ର-ବଜ୍ଞନାଦି ଲୌଳା କରିଯାଇଲେନ, ମେହି
ଶ୍ରୀଗରଜୀଲାଲାର ସାକ୍ଷୀତୃତ୍ୟ ସେ ଲକ୍ଷାକୁଣ୍ଡ, ତାହା ମହୋଦଶ୍ୟ ରମ-ମମୁତ୍ରେର ତୁଣ୍ଡ
ଅର୍ଥାତ ମୁଖସମ୍ବଲପଣେ ଶୋଭା ପାଇଛେହେ ॥ ୫୧ ॥

ଏବନ୍ଧିଧାରେକ ରସାଂପଦାନି
 କୁଣ୍ଡାଳି କୁଣ୍ଡାଳି ଲମ୍ବି ସତ୍ର
 କୃଷ୍ଣଦୟ କାମ୍ଯାନି ବନାନି ସତ୍ର
 ସଞ୍ଚୌତି ତେବେମ୍ବାବନଃ ବନ୍ଦନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥
 ଶୂର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତିଃ ସବସୀ ଚ ସତ୍ର
 ଶ୍ରୀବ୍ରଜକୀୟାଶ୍ଚ ଉଦ୍ଗତବାୟାଃ ।
 ସତ୍ରନ୍ଦି ସତ୍ର କୃଷ୍ଣଦୟ ସଂଜ୍ଞଃ
 ଉଦ୍ଗତବାୟାଃ ଉଦ୍ଗତବାୟାନି ॥ ୫୨ ॥

ଟୀକା ।—କାମ୍ଯବନ ନାମେ ବ୍ୟାଂପନ୍ତିମାହ । ଏବନ୍ଧିଧାରି ॥ ୫୧ ॥

ଟୀକା । କାମ୍ଯବନତ୍ତେ ଉତ୍ସବଦିନାହାଏ ଅନ୍ତର୍ବାସ ଇତି ଧ୍ୟାନେ ସତ୍ରକୃଷ୍ଣଦୟ ସଂଜ୍ଞଃ ସତ୍ରନ୍ତି । ସତ୍ର ବାମେ ଶୂର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଇତି କଥା ଶ୍ରୀବ୍ରଜକୀୟାଃ ସବସୀ ଉଦ୍ଗତବାୟାଃ ଶୂର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଚନାର୍ଥଃ ସବସୀ ଚାନ୍ତି ଶତ୍ରକୃଷ୍ଣଦୟରେ ଶାକ୍ଷ୍ରବାସ ସଂଜ୍ଞଃ । ଉଦ୍ଗତି ତେବେ ଶୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରଜକୀୟାନୌର ପୈକଣାନୌର ତେବେ ଶୂର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ସବସୀଗ୍ରାମିକାନି ॥ ୫୨ ॥

ମେହି କାମ୍ଯବନେ ‘ଲୁକାଇନ’ ନାମକ ବିଚିତ୍ର କ୍ରୌଡାର (ଲୁକୋଚୁରି ଖେଳାର) ଶ୍ରୀବ୍ରଜାର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବେ ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀର ଉଦ୍ଦର ହସ, ଆହୋ, ମଧ୍ୟାଗତ ସଥନ ମେହି କ୍ରୌଡାମାଧୁରୀର କଥା ବଲିତେ ଧାକେନ, ତଥନ ଶ୍ରୀବ୍ରଜକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ତର୍ବାସ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାସିତ ହେଉଥାଏ ଚିତ୍ରବ୍ୟ ଅର୍ଥଶାଶ୍ଵାସ ହନ ॥ ୫୦ ॥

ଅନ୍ତଃପର ‘କାମ୍ଯବନ’ ନାମେର ବ୍ୟାଂପନ୍ତି ଅର୍ଥାଏ ଏହି ସବକେ କାମ୍ଯବନ କେବ ସିଲେ ଭାବାହି କବିତ ହଇତେହେ । ସଥାର ଏବାନ୍ଧିଧାର ସତ୍ର ବମେର ଆଂପଦ କୁଣ୍ଡ ଓ କୁଣ୍ଡମୂହ ବିଭାଜିତ ଏବଂ ସଥାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିଲଷିତ ବନରାଜି ଶୋଭିତ ଭାବାକେହି କାମ୍ଯବନ ବଲିରା ଧାକେନ ॥ ୫୧ ॥

କାମ୍ଯବନେର ଉତ୍ସବଦିନକେ ବେ ଆୟାମଟାନ ଭାବା ‘ଶାକ୍ଷ୍ରବାସ’ ନାମେ ଅଭିହିତ । ହେଠା ଶାକ୍ଷ୍ରବାସିର ବାସନ୍ଧାନ ବଲିହାଇ ଶାକ୍ଷ୍ରବାସ ନାମେ ଧ୍ୟାନ । ତଥାର ଶୂର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ଶୂର୍ଯ୍ୟପୂଜାର ନିରିତ ଶ୍ରୀବ୍ରଜାର ଏକ ସବସୀ ଆହେ । ମେହି ଶୂର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଓ ସବସୀ ମର୍ମନେ ମାଙ୍କାଏ ଶୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଓ ଶ୍ରୀବ୍ରଜାର ମର୍ମନିନିକ ହେଉଥା ଧାକେ ॥ ୫୨ ॥

হদিঃ শিলা ঘৰ কলাহবশিলে
 কৃষ্ণশু নামা কৃতুকাম্পদাবি ।
 কৃষ্ণশু কৌতুহল বাম্পদাবি
 কৃষ্ণশু কৌতুহল বাম্পদাবি ॥ ৫৩
 নন্দশু অবোজিজেছিস্ত ষত্র
 রস্তাকরো রস্তসরচনালেৰ ।
 শীলাবলোকেযুক্তবৈব শীরো
 লালিতালাঙ্গং ললিতাবি কুণং ৫৪
 পরম্পরালাপ-ঘৰং লিহসী
 পরম্পরালাপ-ঘৰং লয় হতো ।
 বিলোক্য তো লোকায়িতুং তদালো
 বিজ্ঞেনগা ঘৰ কলাহবং তৎ ॥ ৫৫

টীকা — আজ্ঞেতু পটলং ছাদঃ কলাহবশিলে হদিঃ শিলাহপর্বতে
 কৃষ্ণশু নামাকৃতুকামাম্পদাবি সম্মতি । কৌতুহলাবাম্পদাবি আনন্দাশ্রদাবি,
 কৌ পৃথিব্যাং তু পুন উহুবশু বিতর্ক লব্ধাম্পদাবি ॥ ৫৩

টীকা — লোকা অবলোকনে ইবুকবৈব ইচ্ছুকবৈব রস্তসরোবরচলেন
 রস্তাকরঃ সম্মুখঃ তত্ত্বোনঃ সম্মতি । সাধিত্যেন লালং ললিতা-বিশাখা-
 পৌর্ণমাস্তাবি কুণ শুভ্রাস্তি । কৃত ষত্র নন্দশু নব্যো বিলয়ো গৃহস্তি ॥ ৫৪

আস্তু চাগে প্রশ্নের ছাদবিশিষ্ট ছাদ-শিলা নামক পর্বতে শ্রীকৃষ্ণের
 বিধিক কৌতুকের বিষয় আছে বা শ্রীকৃষ্ণের আনন্দাশ্রদাবি বহু বিষয় আছে
 অথবা শ্রীকৃষ্ণের ধৰাধামে বিতর্ক-সম্বেদ বহু আল্পদ আছে ॥ ৫৫

যথায় শ্রীরংশুজ্জেৱ নৃত্য ভবত আছে বা তথায় লালিতামহকারৈ লালং
 ললিতা-বিশাখা-পৌর্ণমাসী প্রত্যক্ষির কৃষ্ণে বিশুদ্ধাব আছে, যেখ রস্তাকর
 অর্দাং সমৃদ্ধ লীলাবলোকনে ইচ্ছুক ইইয়াই এই সকল রস্ত-সরোবরচলে কলাহ
 শীর হইয়া রহিয়াছে ॥ ৫৬

ତଥ୍ୟା ସ ସଂବନ୍ଧବାପ ଲଙ୍ଘନୀ
ଲଙ୍ଘନୀ ପ୍ରଭାବଃ କୁତୁହଳ ନୈତି ।
ଆ କାମ୍ପୁଦାଳୀପଦମେବ ସତ୍ର
କିମ୍ବା ନ କୌତୁହଳ ମର୍ତ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵ ॥ ୫୫ ॥
କୌବାନ୍ଦିଧିଃ ଶୈଷ-ବିଶେଷକମ୍
ଅ ଶୈଷାମ୍ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରଦୟତି ସାମି ।
ଭ୍ରତ୍ପାଦିସମ୍ବାହନ ଭକ୍ତି-ଗ୍ରା
ଅଧୀକାରୀଃ କୃତ୍ତକାହକତ୍ରା ॥ ୫୬ ॥

ଟୀକା ।— ବୋଧାକମହୋଃ ପରମ୍ପରାଳାପ ଏବ ସମ୍ପଦ ନିର୍ମୀର ଆଲାପର୍ବତପାଦ
କ୍ଷେତ୍ର ସଂଖ୍ୟାପରାଜ୍ୟାବା ବାହ୍ୟାଃ କେବ କ୍ଷେତ୍ରା ବାହ୍ୟା ବିଜ୍ଞାକାରୀ କୌତୁହଳକ୍ଷେତ୍ର
ବିଜ୍ଞାକରିତ୍ୱଃ ତତ୍ତ୍ଵୋ ବାହ୍ୟୋ ସତ୍ର ବିଜ୍ଞେତରୀ ବାବାହ୍ୟାବଗୀ ବକ୍ତ୍ରୁ ହତ୍ସାହ୍ୟ
ପାଦକରାତ୍ମାଦାତା ॥ ୫୫ ॥

ଟୀକା ।— କଳ୍ପୀ ବଳ୍ପୁ କର୍ତ୍ତଃ କର୍ତ୍ତା ବହୁତ୍ସଂ ସମ୍ପୁ ବାନ୍ଧିକାମ୍ବା କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରାପ
ମା ବାଧିକା ବର କୃତ୍ତକନ କଳ୍ପୀ ପ୍ରଭାବଃ ନୈତା କାହୁଂ ଶ୍ରୀକୃତ୍ତବୌଦ୍ଧଚିନ୍ତାମଣିଃ ୫୬ ତତ୍ତ୍ଵ
କିମ୍ବା କର୍ତ୍ତମଃ ନାମ୍ବି ॥ ୫୬ ॥

ଟୀକା ।— ଶ୍ରୀବାଦିକାରୀ କଳ୍ପୀଭାବଗମକାରୀଷାହି । ସତ୍ର କୌବାନ୍ଦିଧିରକ୍ଷେତ୍ର ।
ଶୈଷକ୍ଷେତ୍ର ବିଜ୍ଞାକମ୍
ଶ୍ରୀକୃତ୍ତବୌଦ୍ଧଚିନ୍ତାମଣିଃ ଶ୍ରୀକୃତ୍ତବୌଦ୍ଧଚିନ୍ତାମଣିଃ କରିବା ମଧ୍ୟାଗମ ତ୍ରୀତୀଦିଗଙ୍କେ
ଅବଲୋକନ କରିବାର ନିମିତ୍ତ ସେ ସେ ପାଇଁ ନିର୍ବିକଳ ହିଁବାହିଲେନ, ମେହି ମେହି
ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୁ ନାହିଁ ଆଧୀରୀତ୍ତି ॥ ୫୭ ॥

**ଅତଃପର ଶ୍ରୀବାଧାକ୍ରମୀ ପରମ୍ପର ଆଲାପର୍ବତପାଦ ପୂର୍ବିକ ମେହି ବ୍ୟାପାବ
ଭବିଷ୍ୟ ଆଲାପ ପରମ୍ପର ଉପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ପ୍ରେସ୍ତୁ ମର୍ମନ କରିବା ମଧ୍ୟାଗମ ତ୍ରୀତୀଦିଗଙ୍କେ
ଅବଲୋକନ କରିବାର ନିମିତ୍ତ ସେ ସେ ପାଇଁ ନିର୍ବିକଳ ହିଁବାହିଲେନ, ମେହି ମେହି
ପାଇଁ କର୍ତ୍ତୁ ନାହିଁ ଆଧୀରୀତ୍ତି ॥ ୫୭ ॥**

**ଶ୍ରୀମତୀଦେବୀ କଳ୍ପନୀ କରିଯାଇ ସେ ଶ୍ରୀବାଦିକାରୀ ଭାବ ଲୋକ କରିବେ ପାଇଁବେ
ପାଇଁ, ମେହି ଶ୍ରୀବାଦିକାରୀ କୌତୁହଳ ସତ୍ରକଃ କଳ୍ପୀଭାବ ଅନାମୀମେ ଶ୍ରୀତଃ କରିବେ
ଶ୍ରୀବାଦିକାରୀ ମହିଳା ଆଲାପ କରିବାହିଲେନ; ଶ୍ରୀତଃାଂ ପରମ୍ପର କୌତୁହଳ ନାହିଁ ।
ଅର୍ଥାତ୍ ମହିଳା କୌତୁହଳର ବିଷୟଟି ଆହେ ॥ ୫୮ ॥**

ମୁଖୋବିହ ପାଦଶ କାଷମୟେ
ବୁନ୍ଦାବନେମୋ ଉଥିଲ ପ୍ରିୟାଗାଂଠ ।
ବୁନ୍ଦାବି ରାଶ କୁତୁକାମ୍ପଦାବି
ଜନ୍ମାପି ଜନ୍ମା ହନ୍ତି ବାଞ୍ଚିଦାମି ॥ ୧୮ ॥
ଅଭି ପ୍ରସିଦ୍ଧାମୁାପକାମିବା
ହରେମଚତୁରିଂଶ୍ଚଭି ରଞ୍ଜି ଭଞ୍ଜ ।
ଭେଦକୋକିଳା କୌମବ ନାମ ସନ୍ତ
ଅଙ୍ଗେତିତଃ କୋକିଙ୍ଗବାନ ଆଜିତ ॥ ୧୯ ॥

ଟିକ ।— ଶୁନ୍ଦାବନେମୋ : ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣାଧିଜ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣାଧିଜ ମନ୍ଦିରରେଣେଇ କଞ୍ଚାବି ସମ୍ପଦପଦାଃ
ଶୋଭାବା ଅପି ଆମ୍ବଦାବି କଞ୍ଜ କଞ୍ଜ ଶନ୍ତିଦୀବି ବୀବାକୌତୁକ ଶାନ୍ତିବି
ଦ୍ୱାନ୍ତମୟୁଧା ବନ୍ଦେସୁ ମଞ୍ଜି । କଞ୍ଚାବା : ଶ୍ରୀକଞ୍ଚାବନେମୋ ହନ୍ତି ବାଞ୍ଚିଦାମି ଅନ୍ତଦୀବି ॥ ୧୮

ଟିକ ।— କୋତୋ ପ୍ରସିଦ୍ଧାବି ତାବ ଚତୁରିଂଶ୍ଚତୋପଦାବି ରଞ୍ଜି । ହାତିଏ
ପୋଷନ ଶୁନ୍ଦାବନେମୋତି ପାଠେ । ଟିକେ ବନ୍ଦାବନ ରଞ୍ଜ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣାଧିଜ ମୁଖେ
ଶୁନ୍ଦାବନ ମଞ୍ଜି ମଞ୍ଜି । କଞ୍ଜ କେବେ ପରବର୍ତ୍ତେ ପରମୋ କୋକିଙ୍ଗବାନ ଆମ୍ବଦାହୁର । ଅଙ୍ଗେତିତଃ ସଦୀ
ମହାମୁକ ମଞ୍ଜିତେ କୋକିଙ୍ଗବାନ ଅଳା କରିଦ୍ଵାପି କନ୍ଦା ହୁବା ଶନ୍ତବ୍ୟା ଇତ୍ତାର୍ଥ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀରାଧିକା କଞ୍ଚାବାଦ ଗ୍ରନ୍ଥ କବିତା କି କରିଯାଇଲେନ, ତାହା ଏହି
ଛୋଇକ ନିର୍ମିତ ହୈବାକୁ । କୌତୁକ ମନ୍ଦିରେ ଅନ୍ତଦେବେର ପ୍ରକାଶିଦ୍ୱାରାର
ଚାର ପଥାରୀ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣ ପଥା ଅନ୍ତଶାଶ୍ଵିକାପେ ଅବଶ୍ରିତ କରେନ ଆବ ଶ୍ରୀରାଧିକା
ମୟୀଗଣେର କୌତୁକବିଦ୍ୟାରେ ଅଭିନାଶିଲୀ ହୈବା ତୀହାର ପାଦ-ମଦାହନ ଡକୁରେ
ଦିନାନ୍ତା ଇତ୍ତାର ଅବଶ୍ରିତ କରିଦ୍ଵାପି ଧାଇମ ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀକଞ୍ଚାବନଶ୍ଚ ମୁଖେ ପାଦଶ ସନ୍ଦେହ ଶୁନ୍ଦାବନଚଞ୍ଜ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣର ଓ କନ୍ଦିଷ ପ୍ରିୟକରୀ
ଅଖିଜ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣଦୀଗଣେର ମନ୍ଦିର-କୀପା ଶୋଭାତ ଆମ୍ବଦ କଞ୍ଜ, କଞ୍ଜ, ଶନ୍ତିଦୀବି
ରିତିଧ କୌତୁକର ଶାନ୍ତି ବିନ୍ଦିପାବି ଆହେ । ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦ ଶ୍ରୀକଞ୍ଜି ଜବୀର କନ୍ଦିଷ
କଞ୍ଜପାଦର କରିଦ୍ଵାପି ଧାକେ ଅର୍ଥାତ୍ ତୀହାର ଅଶ୍ରୁକୁ ଚିତ୍ତ କୋଣ ଉପ୍ରାହୀରା
ଧାକେ ॥ ୨୧ ॥

ଶର୍ଵାମନଥୁ ମୁଲଷେକ ମତୁଳଂ ଲୌଲୈବ ତନ୍ତ୍ରା ଅପି
ଜାପଂ ତନ୍ତ୍ର ଚ ଧାମ ତତ୍ତ୍ଵ ପରମଃ ମଧୁର୍ୟମାତ୍ରଂ ପରଃ ।
ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନମେବ ଦେବତ ଇହ ଶ୍ରୀଗ୍ରିତିଚନ୍ଦ୍ରମଣୀ
ଭଞ୍ଜୋଦେଶ୍ ସିଦ୍ଧେଷ ଲେଖ କଥେବ ସଗନ୍ତୁ ତୌରୋଙ୍ଗମଃ ॥ ୬୦ ॥

ଇତି ମଦ୍ଵିଷ୍ଵାଧ୍ୟକ୍ଷରତ୍ତି ବିବଚିତ
ଶ୍ରୀଗ୍ରିତିଚନ୍ଦ୍ରମଣି ସମାପ୍ତଃ ।

ଟିକ ।—ତନ୍ତ୍ରା ଶ୍ରୀରାଧାରୀ ତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୌଲୈବ ଜାପ ଧୀର ଚ ଶର୍ଵାମନଥୁ
ମୁଲଂ ଏକ ମତୁଳଂ ତତ୍ତ୍ଵ କ୍ରେତୁ ଲୌଲୀ କ୍ରମଧାରେ ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନମେବ ଇହ ଦେବତେ ।
କୌତୁଳଂ ପରମଃ ସର୍ବୋତ୍ତମଃ ମଧୁର୍ୟମାତ୍ରଂ ପଦ୍ମପ୍ରାକୃତଂ । ତନ୍ତ୍ର ବୃକ୍ଷାବନମ୍ଭ ସ
ଉଦ୍ଦେଶ୍ ସିଦ୍ଧେଷ ଅନ୍ତେଷ୍ଟ କ୍ରେତୁ ଲେଖକଥାନେ ଯା ସତ୍ର ତଞ୍ଚିନ୍-
ଶ୍ରୀଗ୍ରିତିଚନ୍ଦ୍ରମଣୀ ତୃତୀୟଃ ମର୍ଗଃ ॥ ୬୦ ॥ ଇତି ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶତି ଉପବିନ ଆଛେ ସଲିଆ ପ୍ରସିଦ୍ଧ
[ପାଠ୍ୟକ୍ରମେ, ଦେବଦେବେଶର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ୩୨ଟି ପ୍ରଥମ ଘାନ ଆଛେ ସଲିଆ
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।] ମେହି ସକଳ ଉପବିନର ମଧ୍ୟେ କୋକିଲୀବନ ନାମେ ସେ ଏକ ଉପବିନ
ଆଛେ, ଜ୍ଞାନୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନ୍ଦିରମୁକ୍ତକ କୋକିଲୀର ନ୍ୟାୟ ଶକ କରିବେ । ମନ୍ଦିର
ବିଧା—ସଥନ ଆମି ଅୟକ ସମୟେ କୋକିଲୀର ନ୍ୟାୟ ଶକ କରିବ, ଜ୍ଞାନ ତୁ ମି
ଜ୍ଞାନ ଅଭିମାନ କରିବ ॥ ୫୯ ॥

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣର ଲୌଲୀ, କର୍ପ ଓ ଧାସଟି ମନ୍ଦିର ଆନନ୍ଦେର ମୂଳ ଏହି ଏକମାତ୍ର
ଅଭୂତ । ମେହି ଲୌଲୀ-କ୍ରମ-ସାମେବ ମଧ୍ୟେ ଏହି ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନି କେବଳ ପଦ୍ମ
ମଧୁର୍ୟାବନ ଓ ଅପାରତ, ମେହି ଶ୍ରୀବ୍ରଜାବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ ସିଦ୍ଧେଷ୍ ମେଲାକ୍ରମାତ୍ର ସାହାତେ
ବନିଷ୍ଟ ହେଇଥାଏ, ମେହି ଶ୍ରୀବ୍ରଜଗ୍ରୌତିଚିତ୍ତମଣି ନାମକ ଗ୍ରହେ ଏହି ଉଦ୍ଦୃଷ୍ଟି
ତୃତୀୟ ମର୍ଗ ମହାପ୍ରତି ହେଇଲ ॥ ୬୦ ॥

ଇତି ଏହ ମଲ୍ଲାଣ ।